

PUBLII TERENTII
AFRI
COMOEDIAE SEX
NOVISSIME RECOGNITAE

CUM SELECTA VARIETATE LECTIONUM ET PERPETUA ANNOTATIONE.

ACCEDIT INDEX LATINITATIS CUM INTERPRETATIONE

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

Scipio

TOMUS SECUNDUS

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA DUCALI
CIƆIƆCCLXXX

LECTORI.

In tribus Terentii fabulis, quae nobis supererant curandae, non modo non remisimus diligentiam, sed & intendimus hoc magis, quod illarum lectionem neque adhuc satis emendatam, immo passim mirum quantum affectam, neque artificium & orationem, quod decebat, fuisse exposita animadverteramus. Melius sane nunc in quam plurimis locis procedit lectio, quam quomodo adhuc in editionibus omnibus, maxume, quae Heinsio, Critico saepius degenere, praeeunte, ab editorum vulgo circumferri consuevit, constituta erat. Scilicet nostra, denuo & cum lectionibus veterum auctorum, qui nostrum laudarunt, in primis Donati interpretis, tum Codicis omnium, quidquid ogganniat Bentleius, principis, Bembini, cett. quos Faernus, princeps pariter textus Terentiani emendator, Lindenbrogius, Bentleius, alii, praecipuos habuere, & cum editionibus praestantioribus, vetustiori nostra Argentoratensi, Tarvisinae s. Mediolanensis filia, quae sua etiam quaedam habet, Erasmica principe, praeterea Faerni, Mureti, Lindenbrogii, Heinsii, Boecleri & Guyeti, Parei, Dacieriae, Westerhovii observationibus collata & examinata, ita quam proxime abest a Codice Bembino, ut alia nulla: & ubi illius, ne dicam ceterorum, lectio turbata erat, nova quidem, sed certe ad sensus Terentiani rationem verius directa est. Quod ut facilius evinceremus, subiecimus ampliores, partim ex Donato aliisque interpretibus excerptas; partim novas nostras notas, ad intelligentiam artificii & sermonis Terentiani accommodatas; quas qui sapientiores sibi sunt, & elegantes in legendi fastidio

intelligentiam ſuam ponunt, per nos praetereant, ſed relinquant harum literarum ſtudioſis, quorum ad utilitatem cuncta dirigere ſemper in animo fuit. Ac nobis, qui in hoc negotio quam minume otioſi verſati ſumus, ſi quae exciderint feſtinantius ſcripta, quam verius, facile condonabit prudentior quiſque & aequior; etiam maiorem a nobis gratiam initurus, ſi meliora nos docuerit. Fidem denique, in priori volumine datam, liberamus, ſubiungendo indice latinitatis Terentianae, ita a nobis compoſito, ut pro ſpicilegio notarum haberi debeat. quae enim in notis expoſita erant, ea huc repetere viſum non fuit. Quis labor ex his omnibus nobis fuerit, quove modo noſtris curis provenerit lectio Terentiana, ii, quibus datum eſt de his rebus exiſtimare, ſane hodie pauciores, non tantum docti, ſed (id quod maius eſt) experti, tum demum iudicent, ſi noſtrum perlegerint Terentium, & cum aliorum editionibus comparatum relegerint, rationes emendandi, quas in notis l. ſubiectis l. in calcem reiectis breviter reddimus, examinaverint. ceteros non curamus, qui mentem ſuperſtitione captam, vel invidia motum animum gerunt. Audimus vero inſuſurrantes quoſdam aliis, *quo diligentiores nos ſimus in curandis auctoribus, hoc lentius proceſſurum eſſe inſtitutum noſtrum.* Utrum amicorum haec cantilena ſit, an eorum, qui id unum ſibi propoſitum habent, ut quamplurimum quam citiſſime lucri faciant, compertum non habemus, niſi quod ea doctis auribus ad humanitatem parum placere poteſt. Acceperunt certe noſtri inde ab anno & paucis menſibus *tria* volumina Taciti, quae *ultimum* proxime inſequetur; *quatuor* Plauti, quorum ultimum indicem novum eumque omnibus curatiorem & locupletiorem habet; *unum* Salluſtii,

itemque *unum* Velleii, & *duo* Terentii; praetereaque illi, qui Sallustii nostra editione iam distracta accessere nobis amici aliique, propediem habebunt editionem secundam : atque haec XII volumina maioris moduli, pleraque literarum XXIII seriem exsuperant. Ita etiam plura dedimus, quam hi, quorum negligentiam aemulari noluimus. Accipient vero nostri hoc ipso & venturo anno a nobis *Ciceronis* opera omnia, typis recentibus, quos nuper a celeberrimo formarum artifice Parisiensi, Fournierio, comparavimus, in officina nova nostra, quam annuente Serenissimo Principe nostro instituimus, aeque eleganter & curate ad optimas editiones exscribenda. et sic credimus, nos satisfacturos esse omnibus. Verum ne in prologo longiori operam abutamur, quam in curandis ipsis auctoribus ponere melius sit; pro nobis dicta adsciscimus, quae vir eruditus olim & diligens I. I. Reiskius, Prof. Lipsiensis, meliori, dum viveret, fortuna dignus, in praefatione Theocriti an. CIƆIƆCCLXV editi, de vulgari in Germania, eaque miserabili auctores edendi ratione verissime monuit : *Sed dedecus est huius seculi, in hac luce literarum, in hac bibliothecarum opulentia, non ferendum, esse in hominibus doctis, quorum pudet pigetque ignaviae, qui, cum auctorem aliquem veterem typis renovare velint, praesertim si quis adhuc est corruptior, cuiusmodi sunt in vetustis auctoribus non pauci, etiam creberrimis quidam editionibus contriti (quod vix fidem inveniat), tum exemplum eius aliquod triobolare, de genere vilissimo, mendosissimum, quod sibi perire animo ferant aequissimo, tradant operis imitandum, & mendarum typographicarum elimationem amico cuidam suo, iuveni haud doctissimo, aut mercenario servo,*

committant, cuius fidei securi indormiscant. Videte audaciam eiusmodi hominum, existimationem suam pari loco, atque commoda literarum, h. e. nullo, habentium. Editionis, quam titulus ab ipsis curatam mentitur, ne folium quidem prius oculis vident, quam editio prelo liberata venalis exponitur. eo quidem modo veteris cuiusque auctoris editorem se ferre, cuiusque sit. Ea vero laus, aut nulla est, aut perexigua. Ego equidem eam mereri nolim, & persona mea indignam iudicem; qui ita statuam, cui homini docto sua dignitas cara sit, & qui aequalium suorum posterorumque commodis studeat, bonaque fide de ornandis & amplificandis bonis literis cogitet, eum decere, non ut alienae fidei ita supinus indormiat, sed ut ipse quaerat, quid verum sit & genuinum, & domo afferat, unde vetustus quisque auctor emendatior, ornatior & illuminatior prodeat. Haec hactenus. Erunt tamen contra qui sedulitatem meam improbent, & pro importuna atque vaesana traducant. Quos rogatos velim, primum ut cogitent, si Henrico Stephano, si Danieli Heinsio id licuit, qui sibi sumpsere, ut pro arbitrio suo textum Theocriti mutarent, saepe idonea sine causa, idque inulti tulere, mihi quoque hoc licere debere. Nam aut stultitiae & imperitiae esset, aut invidiae, idem factum in aliis laudare, in aliis insectari odiis & convitiis. Deinde, ut a carpendo tantisper sibi temperent, donec ipsi Theocritum diligenter legerint, & nostros animadversionum libellos cum eo compararint &c.

DONATI PROLOGUS IN ADELPHOS.

HAec fabula palliata, ut ipsum indicat nomen, ex plurali numero, quum sit una: & masculino genere, quum sit Comoedia: ex Graeca lingua, quum sit Latina, censetur. Potuit eam Terentius *FRATRES dicere: sed & Graeci nominis* ευφωνιαν *perderet; & praeterea togata videretur; ad summam, non statim intelligeretur,* Menandri *esse: quod* Terentius *inprimis lectorem scire cupit, minus existumans laudis, proprias scribere, quam Graecas transferre. Est igitur* Menandri: *& a Fratrum facto, quibus argumentum nititur, nomen accepit. Huius tota actio cum sit mixta ex utroque genere, ut fere* Terentianae *omnes, praeter HEAUTONTIMORUMENON, tamen maiori ex parte Motoria est. nam Statarios locos perpaucos habet. Prodest autem & delectat actu & stilo. In hac primae partes sunt, ut quidam putant, Demeae, ut quidam, Syri. quod si est, ut primas Syrus habeat: secundae Demeae erunt, tertiae Micionis, & sic deinceps. Quamquam enim sunt, qui putant, primas Micioni dandas, secundas Syro, tertias Demeae. nam quod ait Terentius:* Senes qui primi venient: *non ad partes quas dicimus, sed ad ordinem pertinet exeuntium personarum. Haec etiam, ut cetera huiuscemodi poemata, quinque Actus habeat necesse est, choris divisos a Graecis poetis. quos etsi retinendi causa iam inconditos spectatores minime distinguunt Latini Comici, metuentes scilicet, ne quis fastidiosus finito Actu, velut admonitus abeundi, reliquae Comoediae fiat contemtor & surgat: tamen a doctis veteribus discreti atque disiuncti sunt, ut mox aperiemus post argumenti narrationem. In hac Prologus aliquanto lenior inducitur; qui magis etiam in se purgando, quam in adversariis laedendis est occupatus: Protasis est turbulenta, Epitasis clamosa, Catastrophe lenis. Quarum partium rationem diligentius in principio proposuimus, cum de Comoedia quaedam diceremus. Haec sane acta est ludis scenicis funebribus L. Aemilii Pauli: agentibus L. Ambivio, & L. Turpione: qui cum suis gregibus etiam tum personati agebant. Modulata est autem tibiis dextris, i. e. Lydiis, ob seriam gravitatem, qua fere in omnibus comoediis utitur hic poeta. saepe tamen, mutatis per scenam modis, cantica mutavit: quod significat titulus scenae, habens subiectas personis literas, M. M. C. item diverbia ab histrionibus crebro pronuntiata sunt, quae significantur D. & M. literis secundum personarum nomina praescriptis in eo loco, ubi incipit scena. Adnotandum sane, quod haec fabula* πρότατικὸν προσωπον *non habet,*

h. e. personam, quae ad argumentum nihil attineat, quaeque sit assumpta extrinsecus, ut est in Andria Sosia. Hanc dicunt ex Terentianis secundo loco actam, etiam tum rudi nomine poetae itaque sic pronuntiatam, Adelphoe Terenti, *non* Terenti *Adelphoe: quod adhuc magis de fabulae nomine poeta, quam de poetae nomine fabula commendabatur. In hac quidem spectatur, quid intersit inter rusticam, & urbanam vitam: mitem & asperam: coelibis & mariti: veri patris, & per adoptionem facti. Quibus propositis ad exemplum, vitanda perinde, fugiendaque Terentius monstrans, artificis poetae per totam fabulam obtinet laudem.*

ARGUMENTUM.

Ex duobus Atticis fratribus, alter quidem Demea nomine, rus coluit, uxorem duxit: filios suscepit duos, Aeschinum & Ctesiphonem. at alter, Micio nomine, uxorem non duxit, & filios procreare noluit: sed sibi filium fratris Aeschinum adoptavit: atque ita indulgenter eduxit a parvulo, ut effuse luxuriatus adolescens, ad postremum civem Atticam virginem vitiaret, captus amore eius. quo facto, & cum matre puellae pepigit nuptias eiusdem, quam vitiavit. cumque rem gestam ad patris, a quo adoptatus fuerat, conscientiam, iam iamque perlaturus esset: precibus Ctesiphonis, fratris sui, qui apud durum patrem atque agrestem Demeam parcius atque arctius haberetur, impulsus est, ut eidem a lenone raperet meretricem: quo facto, multiplici errore completur fabula. Nam & Demea cum hoc ipso, i. e. cum Micione litigabat, tamquam cum eo, qui corruperit adolescentem adoptatum in mores perditos, nesciens suum sibi filium Ctesiphonem esse corruptum; eluditurque a Syro & Micione per totam fabulam: et mater puellae, iam decimo mense post raptum virginis, Aeschinum credit sibi ipsi rapuisse meretricem. quae perturbatio cito in tranquillum redacta est. nam re comperta de vitio virginis, Micio dat civem Aeschino quam concupiverat: eiusque matrem ipse accipit. Deprehenso vero Ctesiphone in amore meretricis, primo irascitur Demea: post lenitur, atque habendae eius meretricis licentiam praebet. Primus actus haec continet: Micionis solius primo verba: & post, eiusdem & Demeae iurgium. Secundus actus haec continet: Lenonis alteram rixam adversus Aeschinum pro puella: eiusdem apud Syrum querelas: laetitiam Ctesiphonis: obsessionem amicae: & eiusdem gratiarum actiones apud Aeschinum. Tertius actus haec continet: trepidationem matris Sostratae & Cantharae nutricis ob parturientem Pamphilam, vitiatam ab Aeschino: Getam nuntiantem dominae

ſuae per errorem, quod ſibi rapuerit Aeſchinus meretricem : reditum in ſcenam Demeae : eiuſdemque cum Syro ludificante ſermocinationem : interventum Hegionis : cum querela apud eundem Demeam de facto Aeſchini, & conſolatione Soſtratae. Quartus actus haec continet : Cteſiphonis cum Syro colloquium : deluſionem Demeae : eiuſdemque in ſcenam interventum, atque ſecundam fruſtrationem per Syrum factam : Micionis cum Hegione ſermonem : querelam Aeſchini de rebus ſuis : eiuſdemque cum Micione patre facetiſſimam decertationem : Demeae reditum in ſcenam ex errore, in quem eum coniecerat Syrus : & renovatum cum fratre eiuſdem iurgium : proceſſionem in ſcenam temulenti Syri. Quintus actus haec continet : deprehenſionem Cteſiphonis cum meretrice : tertium cum Micione iurgium Demeae, eiuſdemque vitae priſtinae correptionem : & per eum multa in comoedia nova, h. e. blandimentum circa Aeſchinum, & affabilitatem circa Getam : conciliationem Syri, & uxoris eius : & veniam circa Cteſiphonem : permiſſionemque habendae meretricis. Servatur autem per totam fabulam mitis Micio, ſaevus Demea, Leno avarus, callidus Syrus, timidus Cteſipho, liberalis Aeſchinus, pavidae mulieres, gravis Hegio. In dividendis actibus fabulae identidem meminerimus, primo paginarum dinumerationem neque Graecos, neque Latinos ſervaſſe : cum eius diſtributio huiuſmodi rationem habeat, ut, ubi attentior ſpectator eſſe potuerit, longior actus ſit : ubi faſtidioſior, brevior atque contractior. Deinde etiam illud, in eundem actum poſſe coniici & tres, & quatuor ſcenas introeuntium atque exeuntium perſonarum. Facta autem haec una eſt de duabus fabulis, Adelphis Menandri, & Commorientibus Diphili.

DONATI PROLOGUS IN PHORMIONEM.

HAnc Comoediam, manifeſtum eſt, prius ab Apollodoro ſub alio nomine, h. e. ἐπιδικαζόμενον, *Graece ſcriptam eſſe, quam latine a Terentio* Phormionem. *Quamobrem nulla dubitatio eſt, hanc ſolam eſſe, cui nomen poeta mutaverit : & errare eos, qui in hac Phormionem paraſitum putant a formula litis, quam intenderit, nominatum : cum Graeca lingua fiſcus ſparteus & ſtramen nauticum ſic dicatur ; a cuius rei l. capacitate, l. vilitate, etiam ab Apollodoro paraſitus Phormionis nomine nuncupatur. Haec igitur proprie tota Motoria eſt, & in affectibus conſtituta pene maioribus, quam comicus ſtylus poſceret : niſi quod arte poetae omnia moderata ſunt. Primas in ea partes, ut ipſe poeta profeſſus eſt, tenet Phormio : ſecundas Geta : tertias Demipho : ſubinde ceteri, prout*

cuiuſque actus oſtendit. Prologus Phormionis nimis concitatus eſt, adeo ut ipſe ſemet veluti reprehendat ob hanc ipſam pervicaciam, & ſimul argumentum ſuae purgationis inducat. Atque in ea cum & Protaſis, & Epitaſis, & Cataſtrophe magni moliminis & negotii ſint: ita variis leporibus aſperguntur, ut etiam rerum triſtium gravitatem poeta lepidus comica ſerenitate tranquillet. Haec acta eſt ludis Megalenſibus, L. Cornelio Merula Aedili Curuli, & L. Poſthumio Albino: agentibus L. Caſſio Attilio, & L. Ambivio: modos faciente Flacco Claudii filio tibiis Serranis; totaque diverbiis facetiſſimis, & geſtum deſiderantibus ſcenicum, & ſuaviſſimis ornata canticis fuit. editaque eſt quarto loco, M. Valerio, & C. Fannio Coſſ. Perſona etiam in huius protaſi non una eſt, ſed duae: quarum altera extra argumentum poſita eſt, cui narratur fabula: altera in argumento, quae narrat fabulam. Argumentum quoque non ſimplicis negotii habet: nec unius adoleſcentis, ut in Hecyra: ſed duorum, ut in ceteris fabulis. Scire autem convenit, uno die tranſigi Phormionem: non, ut Heautontimorumenon, duobus. Prologus correpte απο τȣ προλεγειν dicitur, non producte απο τȣ πρωτολογειν. nam officium prologi ante actionem quidem rei ſemper eſt: veruntamen & poſt principium fabulae inducitur, ut ap. Plautum in Milite glorioſo, & ap. ceteros magnae auctoritatis veteres poetas.

ARGUMENTUM.

CUm Chremes, Demiphonis frater, adſcito ſibi ad fallaciam nomine, quo Stilphonem ſe dici fecerat, duas eodem tempore habuiſſet uxores, Athenis divitem, pauperem Lemni: ex divite ſuſtulit filium, qui dictus eſt Phaedria: ex paupere furtim ſuſcepit atque educavit filiam, Phanium nomine, eamque, conſilio cum fratre habito, deſtinavit filio eius Antiphoni uxorem dare. Quibus complacitis, uno tempore profecti Athenis ſenes, Demipho in Ciliciam, Chremes Lemnum ad arceſſendam filiam, quae iam illinc cum matre navigaverat, occaſionem dederunt amandi adoleſcentibus. Nam ſtatim Phaedria citthariſtriam ſub lenone coepit ardere: Antipho illam filiam patrui, Phanium, deſponſatam ſibi, neſciens neſcientem, mox ut Athenas venit, nec patrem reperit, falſa duplici eius nomine, matrem mortuam dum lamentatur, adamavit: conſilioque & opera paraſiti, ſecundum leges Athenienſium, quaſi ſibi cognata eſſet, tamquam in iure victus & velut coactus, eam accepit uxorem per abſentiam patris. Qui cum adveniſſet, & vellet eam expellere: primo confutatur per impudentiam paraſiti. poſt cum ſuo fratre ſic decipitur, ut dum eam credit ab Antiphone

posse disiungi, eam parasitus ipse ducat uxorem : & det ducturo XXX minas praesentes dotis, puellae nomine, quas Phormio acceptas Phaedriae dedit : ille, lenoni ad citharistriam redimendam. Quibus gestis tandem Chremes agnoscit filiam suam coniunctam esse fratris filio. Quare dum mutato consilio XXX minas a Phormione per rixam conatur exigere ; per eundem proditus uxori suae Nausistratae est : & factus libidinis reus, non ante veniam meruit a matrefamilias, quam & XXX minarum, & amoris citharistriae veniam dedisset filio. Primus actus est in colloquio Davi & Getae : per quos discit populus argumentum. Secundi actus tenor continet adventum senis turbulentum, & eiusdem iurgium adversus Getam & Phaedriam. Tertio actui attribuitur litigium senis & Phormionis. tum consultatio cum advocatis. tum Antiphonis in scenam reditus : colloquiumque cum Geta. tum lenonis & Phaedriae colluctatio. tum adhortatio Getae de inveniendo argento ad redimendam Phaedriae citharistriam. Quartum actum ista concelebrant : adventus Chremetis : eiusdemque cum fratre deliberatio per errorem de eiicienda Phanio. Getae verba de fallendis senibus. Antiphonis oratio apud semetipsum de amore tractantis. Getae rursus cum senibus callida, & mox cum Antiphone de eadem causa simplex disputatio. senum inter se colloquium de expulsione mulieris. & ad extremum verba Chremetis agnoscentis nutricem, ac per eam filiam suam cum Antiphone coniunctam. In quinto actu per Demiphonis errorem Phormio accipit argentum dotis nomine : & convenitur Nausistrata, ut exire domo compellat Phanium. nuntiatur Antiphoni & Phormioni per Getam, Phanium a patre agnitam, permissamque ut uxor habeatur. quae cum ita nupta sit, exposcitur argentum a Phormione per rixam senum : a quibus ille oppressus, rem omnem aperit Nausistratae. ad quod primum irata, ut in tali re, uxor, mox lenitur in fine fabulae : & tutissimum a patris iracundia praestat Phaedriam.

DONATI PROLOGUS IN HECYRAM.

HAec fabula, Apollodori esse dicitur Graeca : nam & ipsa & Phormio ab eodem dicuntur esse translatae : cum reliquae quatuor sint Menandri comici. Hecyra autem dicitur ideo, quia per socrus & soceros in ea geruntur multa. Nam & εκυρος & εκυρα *soceri nomen, socrusque significant. Est autem mixta motoriis actibus, ac statariis : multumque sententiarum & figurarum continet in toto stylo. Unde cum delectet plurimum, non minus utilitatis affert spectatoribus. Atque in hac primae partes sunt Lachetis, secun-*

dae Pamphili, tertiae Phidippi, quartae Parmenonis: ac deinceps aliarum personarum, quae his adiunctae sunt. Divisa est autem, ut ceterae, quinque actibus legitimis, quos in subditis distinguemus. In hac prologus est & multiplex, & rhetoricus nimis, propterea quod saepe exclusa haec comoedia, diligentissima defensione indigebat. atque in hac Protasis turbulenta est, Epitasis mollior, lenis Catastrophe. Acta sane est ludis Megalensibus, Sex. Iulio, C. Rabirio Aedilibus curulibus. egitque L. Ambivius. Modulatus est eam Flaccus Claudius tibiis paribus. Tota Graeca est, factaque & edita quinto loco, Cn. Octavio, T. Manlio Coss. Cantica & diverbia summo in hac favore suscepta sunt. προτατικα in hac προσωπα, i. e. personae extra argumentum, duae sunt, Philotidis & Syrae. In tota comoedia hoc agitur, ut res novae fiant, nec tamen abhorreant a consuetudine. Inducuntur enim benevolae socrus, verecunda nurus, lenissimus in uxorem maritus, & item deditus matri suae, meretrix bona.

ARGUMENTUM.

Vitiatam in tenebris ante nuptias, cui anulum extorserat, meretricem amans dum ignorat Pamphilus, duxit uxorem gravidam ex compressu suo. Quam peregre profectus, cum reliquisset domi, rediens parientem offendit furtim & apud matrem suam. Qua re commotus, dum repudium invitis parentibus, & causam repudii nescientibus, parat: per meretricem, apud quam anulus est, cognoscit tandem, a se vitiatam uxorem, & ex se natum filium. Primus actus colloquium continet meretricis Philotidis ac lenae Syrae, inter se primum, deinde cum Parmenone: ut per harum personas, quae προτατικαι dicuntur, argumentum spectator discat. Secundi actus tenor in hoc est: immeritam uxorem, veluti malam socrum, accusat Laches: & convenit Phidippum de eadem causa. statim post quorum colloquium, conquestio inducitur Sostratae, quod falsum crimen invidiosumque sustineat. Tertio actui haec adscribuntur: conquestio Pamphili peregre redeuntis, de amore suo circa uxorem. partitudo Philumenae. Sostratae verba super aegritudine nurus, quam morbo credit afflictam. fletus Pamphili errantis, cum putat non ex se filium natum esse. colloquium Parmenonis cum pueris a navi venientibus, ut mox loquatur cum ipso Pamphilo, a quo in arcem mittitur. item Lachetis, Phidippique & Pamphili verba de reconcilianda illi coniuge: & eorum ab invicem litigiosa dissensio. Quartum actum haec complent: perturbatio Myrrhinae ex interventu mariti: & eiusdem cum eo nimis callida ac muliebris astutiae disceptatio: So-

ſtratae, Pamphili, Lachetiſque colloquium: inclamatio patris & ſoceri adverſum Pamphilum uxorem recuſantem: conventio meretricis promittentis ſe iusiurandum matronis exhibituram de non admiſſo ad ſe Pamphilo. In quinto actu Bacchidis narratio de intus geſtis, & colloquium cum Parmenone inducitur: quem nuntium mittit ad Pamphilum: Pamphilique ad ultimum actio gratiarum apud ipſam Bacchidem. Docet autem Varro, neque in hac fabula, neque in aliis eſſe mirandum, quod actus impares ſcenarum paginarumque ſint numero: cum haec diſtributio in rerum deſcriptione, non in numero verſuum conſtituta ſit: non apud Latinos modo, verum etiam apud Graecos ipſos.

ERRATA.

PAg. 46. lin. 1. lege verſum ſic:

Patiamur ne, an narremus cuipiam? C. *au, mi homo, ſanun'*
ne es? an

Pag. 149. lin. text. penultima *amittere;* leg. *mittere.*

PUBLII TERENTII
ADELPHI.

ACTA LUDIS FVNEBRIBUS L. AEMILII PAULLI, QUOS FECERE Q. FABIUS MAXIMUS, P. CORNELIUS AFRICANUS. EGERE L. ATILIUS PRAENESTINUS, MINUCIUS PROTHIMUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS SARRANIS. FACTA GRAECA MENANDRU. L. ANICIO M. CORNELIO COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.
MICIO, ſenex.
DEMEA, ſenex.
SANNIO, leno.
AESCHINUS, adoleſc.
SYRUS, ſervus.
CTESIPHO, adoleſcens.
SOSTRATA, matrona.
CANTHARA, nutrix.
PAMPHILA, filia Soſtr.
GETA, ſervus.
HEGIO, ſenex.
DROMO, ſervus.

PERSONAE MUTAE.

PARMENO, ſervus.
PSALTRIA.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

MIcio, et Demea, duo dissimillimo fratres ingenio fuere: ille urbanam vitam secutus est; hic rusticam: ille caelebs vixit, hic uxorem duxit: ille ingenio lenissimo, hic asperrimo: ille mitis etiam in alienos; hic saevus etiam in suos: ille etiam in ira placidus; hic etiam citra iram ferox. Erant Demeae filii duo: ex quibus natu maiorem Aeschinum sibi adoptavit Micio, eumque secum in urbe liberalissime indulgentissimeque educavit; minorem Ctesiphonem ruri secum severe inprimis ac restricte habuit pater. Aeschinus multas meretrices, patre ad omnia connivente, adamavit; multa convivia celebravit; quae denique iuventus fert, ea omnia non libere modo, sed etiam licenter exercuit, postremo usque eo progressus est: In virginem pauperculam quidem, sed bonam, bonis prognatam, Pamphilam nomine, quam mater Sostrata vidua sancte secum et pudice, ut poterat, educabat, noctu temulentus cum incidisset, vim ei attulit, gravidamque fecit. venit postea ad matrem illius, veniam petens, pollicensque, se puellam uxorem ducturum. ea fide data, et ignotum est, et tacitum. Ctesipho, cum in urbem interdum ventitaret, ipse quoque citharistriae cuiusdam amore correptus est. totam eius rei famam, ne qua emanaret, ac perveniret ad Demeam, in sese Aeschinus trans-

ferebat. tandem, cum leno, puellae dominus; aut pecuniam sibi, quanti ea erat, vellet in manum dari, aut se eam alii venditurum minitaretur; adductus in summam desperationem Ctesipho iam de relinquenda patria cogitabat: cum Aeschinus, re intellecta, qui nullo neque pudore teneretur, neque metu, domum lenonis per vim ingressus est; et ipsum, et familiam contudit pugnis, puellamque per vim abreptam tradidit fratri. Spargitur tota urbe rumor. venit Demea, Micionem obiurgat, inclamat, testatur Deos atque homines, quod dissolutus, quod intemperans, quod vinosus, quod scortator, quod nullius bonae rei Aeschinus foret, omnem in Micione uno haerere culpam. Diis gratias agere, quod ille saltim, quem ipse ruri haberet, frugi ac temperans esset; rei studeret, et famae; illarum rerum nihil ne cogitaret quidem: tantum videlicet interesse inter suam et fratris disciplinam. placat hominem, quantum in se est, Micio: iamque se ab eo expediverat, cum supervenit aliud, quod maiores etiam tumultus excitaret. Raptam ab Aeschino citharistriam, perfertur ad matrem Pamphilae; quae quidem Pamphila ita erat ad pariendum vicina, ut iam e dolore laboraret. quid faceret misera? mutatum Aeschini animum, se vero, filiamque suam proditas per summam perfidiam, ac desertas putabat. Getam servulum, qui pauperem familiam solus, ut poterat, alebat, mittit ad Hegionem, puellae cognatum, iubetque ei rem, ut erat

exponere. interea audierat Demea, ſuum quoque Cteſiphonem in raptione affuiſſe: iamque totus in fervento, ut aiunt, erat, cum ei Syrus, ſervus vaferrimus, mendaciolum adſpergit: veniſſe quidem rure Cteſiphonem; ſed veniſſe, obiurgatum Aeſchinum, multa ei medio foro mala dixiſſe, deinde rediiſſe rus in praefecturam ſuam. lacrumare gaudio Demea, et gratulari ſibi, quod unum ſaltim haberet, in quo exſtaret paternae ſeveritatis exemplum. dum rus redit, incidit in Hegionem, a quo de conſtuprata per vim ab Aeſchino Pamphila intelligit. denuo commotus, dum fratrem, ut in eum iram evomeret, quaerit, obvium habuit mercenarium a villa, ex quo ſciſcitatus de filio, accipit, non eſſe ruri. redit ad Syrum; a quo ei rurſus novum mendacium, velut offa in os, ne latraret, obiicitur. quaerit, ubi fratrem reperire poſſet: id vero ita indicavit Syrus, ut infelix ſenex, dum illius verbis fidem habet, nequidquam omne oppidum perreptaverit. Interea Micio omnium ab Hegione certior factus, ipſemet ad mulieres profectus, iacentes iam et afflictas erexerat, labantes et dubias confirmaverat, triſtitia ac moerore confectas recreaverat, pollicitus, ſe Aeſchino Pamphilam uxorem daturum. venit Demea. clamor, iurgium, convicia. etiam eo praeſente, ſervulus quidam Cteſiphonem per imprudentiam nominat: ille cum ſubito per vim in aedes irrupiſſet, quem iampridem putabat ruri fodere, aut arare, aut aliquid ferre

denique, eum accubantem cum amica, et suaviter potitantem deprehendit. Ibi vero tanta iracundia incitatus est, ut arderet. satis diu vociferatus cum esset, tandem placida et composita Micionis oratione eo perducitur, ut, deposita vetere saevitia, benignus, affabilis, lepidus esse meditetur. itaque ipso non permittente tantum, sed etiam iubente, puerpera domum traducitur; fiunt nuptiae; lenoni numeratur argentum; Micio ipse Sostratam ducit uxorem; Hegioni datur, unde vivat; Syrus una cum Phrygia uxore manumittitur. cum Micio, ceterique omnes, sed tamen praecipue Micio, illam tantam, tam insperatam, tam subitam mutationem admiraretur; gravi et cordata oratione claudit fabulam Demea: si omnia profundere, si in omni libidine ac nequitia vivere, si totam rem helluationibus, scortationibus, largitionibus consumere libeat; nihilo id sua magis, aliquanto etiam minus, quo sibi minus aetatis supersit, quam aliorum interesse; sin corrigi se in loco, et modice coerceri atque admoneri velint, eum esse se, qui id praestare possit. permittuntur ei omnia, ita fabula concluditur.

PUBLII TERENTII AFRI

ADELPHI.

PROLOGUS[1].

Poſtquam poeta ſenſit, ſcripturam ſuam
Ab iniquis obſervari, et adverſarios
Rapere in peiorem partem, quam acturi ſumus:
Indicio de ſe ipſe erit[2]: vos eritis iudices,
Laudine an vitio duci factum id oporteat.
Synapothneſcontes Diphili[3] comoedia eſt.
Eam *Commorientes* Plautus fecit fabulam[4].
In Graeca adoleſcens eſt, qui lenoni eripit
Meretricem, in prima fabula[5]. eum Plautus locum

1 Et in hoc conſuetudinem ſuam ſervat, ut maledictis L. Lanuvini reſpondeat. cf. Andr. Prol. v. 7.

2 Ipſe deferet ad iudices, ſ. denuntiabit id, quod arguit invidus poeta.

3 Poeta Graecus κωμικολαλος και γνωμικολαλος aevi, cuius Menander princeps habetur.

4 Eſt in deperditis Plauti. Varro tamen ap. Gell. III, 3 eam quoque Plauti eſſe negat. Inde iam olim diverſae de auctore ſententiae fuiſſe videntur. Sed fidem habeamus Terentio, et credamus, veram Plautinam interiiſſe, aliamque eiuſdem nominis ab alio ſcriptam, in eius locum ſubſtitutam eſſe, quam Varro abiudicaverit Plauto.

5 h. e. in prima parte fabulae.

Reliquit integrum [1] : eum hic locum sumpsit sibi
In Adelphos : verbum de verbo expressum extulit [2].
Eam nos acturi sumus novam. pernoscite,
Furtumne factum existumetis, an locum
Reprehensum [3], qui praeteritus neglegentia est.
Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles [4]
Eum adiutare, assidueque una scribere :
Quod illi maledictum vehemens esse existumant,
Eam laudem hic ducit maxumam; cum illis placet,
Qui vobis universis et populo placent,
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usu'est sine superbia [5].

1 cf. ad Heaut. Prol. v. 4.

2 h. e. a Plauto relictum primus protulit, edidit.

3 h. e. retractum, quasi qui Plautum effugerat. Plane ut Cic. in Verr. III, 20 *quod erat praetermissum, id quaestu ac tempore admonitus reprehendisti*; cf. & Phaedr. V, 8, 4. Curt. IV, 14, 3. Iustin. XXXVIII, 9, 8; ibique notata a Bernegg. Vorstio & Fabro.

4 Scipionem & Laelium, (addit Don. & P. Furium) quos ipse mox laudibus effert magnifice. cf. ad Heaut. Prol. 24 sq.

5 h. e. sine fastidio; quasi dixerit : Nemo tam superbus est, qui eorum opera in bello, otio, negotio, suoque periculo uti noluerit. Quid autem ego eorum in me studia repellam? Conferamus h. l. laudes, quas Velleius I, 13 Scipioni tribuit : *quippe Scipio tam ele-*

Dehinc ne exſpectetis argumentum fabulae [1]:
Senes qui primi venient, hi partem aperient,
In agendo partem oſtendent. facite, aequanimitas
Veſtra poetae ad ſcribendum augeat induſtriam.

ACTUS I. SCENA I.

MICIO.

STorax!.... [2] non rediit hac nocte a coena Aeſchinus,
Neque ſervolorum quiſquam, qui advorſum ierant.
Profecto hoc vere dicunt: ſi abſis uſpiam,
Aut ubi ſi ceſſes; evenire ea ſatius eſt,
Quae in te uxor dicit, et quae in animo cogitat

gans liberalium ſtudiorum, omniſque doctrinae & auctor & admirator fuit, ut Polybium, Panaetiumque, praecellentes ingenio viros domi militiaeque ſecum habuerit. neque enim quiſquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio diſpunxit: ſemperque aut belli, aut pacis ſerviit artibus: ſemper inter arma ac ſtudia verſatus, aut corpus periculis, aut animum diſciplinis exercuit.

1 In quo enarrando alias Prologus verſabatur.

2 Cum exeundo vocaſſet Storacem, nemoque ſervorum reſpondiſſet, poſt aliquantulum temporis ex ſilentio coniecturam facit, ſuoſque ſenſus eloquitur. Sapienter hoc monet poſt Don. Dacieria, notatque alios, qui poſt *ierant* ſignum rogandi ingerunt. Nemo certe reſpondet.

Irata, quam illa, quae parentes propitii.
Uxor, ſi ceſſes, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, atque potare, atque animo obſequi,
Et tibi bene eſſe ſoli, cum ſibi ſit male.
Ego, quia non rediit filius, quae cogito!
Quibu' nunc ſollicitor rebus! ne aut ille alſerit,
Aut uſpiam ceciderit, aut praefregerit
Aliquid. vah, quemquamne hominem in animo inſtituere [1], aut
Parare, quod ſit carius, quam ipſe eſt ſibi!
Atque ex me hic natus non eſt, ſed ex fratre [2]. is adeo
Diſſimili ſtudio eſt iam inde ab adoleſcentia.
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus ſum: et, quod fortunatum iſti putant [3],
Uxorem nunquam habui. ille contra haec omnia:
Ruri agere ſemper vitam, parce ac duriter

1 Quaſi inſitivum; metaph. ab arboribus ſumpta, & adoptioni aptiſſima.

2 Iam aperiet partem argumenti, deſcribendis moribus fratris ſuiſque, & filiorum diverſis.

3 Scil. qui urbanam vitam ſequuntur, *coelibem*, ut ait Don. quaſi *coelitem* dicunt. Menander: *Ω μακαριον με, γυναικα ου λαμβανω* & *Οστις γενομενος βουλεται ζην ηδεως, Ετερων γαμουντων, αυτος απεχεσθω γαμων.* Ex his locis bene pugnat Dacieria contra illos, qui putarunt, τὸ *iſti* referri ad eos, qui a Micione diſſentiant, uti ſic fortunatum putetur, habere

Se habere [1]. uxorem duxit [2]: nati filii
Duo. inde ego hunc maiorem adoptavi mihi:
Eduxi a parvulo, habui, amavi pro meo.
In eo me oblecto: solum id est carum mihi [3].
Ille ut item contra [4] me habeat, facio sedulo:
Do [5], praetermitto [6], non necesse habeo [7] omnia
Pro meo iure agere: postremo, alii clanculum
Patres [8] quae faciunt, quae fert adolescentia,
Ea ne me celet, consuefeci filium:
Nam qui mentiri, aut fallere insueverit patrem, aut
Audebit: tanto magis audebit ceteros [9].
Pudore et liberalitate liberos

uxorem; quod certe non convenit in Micionem, suae vitae laudatorem. Sic & inepte coniecit Guyet. *quod isti infort. putant.*

1 Opponitur ei, qui clementer se habet, sibique vivit; cf. infra V, 2, 12, ubi Demea vitam, quam vixit duram, acrioribus verbis ipse notat.

2 Hinc Demea l. c. *quam ibi miseriam vidi!*

3 Auget neutrum hoc, et *solum* habet vim superlativi. Similis dictio: *nihil eo mihi carius est*, & supra v. 14 *in animum instituere, quod sit carius, quam* &c. Sed & referas *id* ad praecedentia.

4 *Item contra* h. e. vicissim, uti Eun. IV, 1, 10 & clarius etiam Hec. IV, 1, 7. Similiter Plautus Merc. V, 241 *contra pariter*. cf. infra v. 48 *Studet par referre.*

5 int. sumptum.

6 int. peccata.

7 h. e. non opus s. utile habeo.

8 int. suos.

9 int. fallere.

Retinere, ſatius eſſe credo, quam metu.
Haec fratri mecum non conveniunt, neque placent.
[1] Venit ad me ſaepe clamans: quid agis, Micio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu [2] nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe eſt durus, praeter aequumque et bonum:
Et errat longe, mea quidem ſententia,
Qui imperium credat gravius [3] eſſe aut ſtabilius,
Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adiungitur [4].
Mea ſic eſt ratio, et ſic animum induco meum:
Malo coactus qui ſuum officium facit,
Dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet;
Si ſperat fore clam, rurſum ad ingenium redit.
Quem beneficio adiungas, ille ex animo facit;
Studet par referre, praeſens abſenſque idem erit.

1 Laudat ſeqq. quinque verſus Cic. de Inv. I, 19 ut exemplum narrationis: *Illa autem narratio, quae verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:* Venit ad me ſaepe clamitans &c.

2 *Veſtitu*, pro *veſtitui*, antique.

3 h. l. plus ponderis & venerationis habens.

4 Sententiam eandem proferunt Cic. de off. II, 7. Sall. Cat. 9 & Iug. 3 & 10. Nepos Dion. 5 &c.

Hoc patrium eſt, potius conſuefacere filium;
Sua ſponte recte facere, quam alieno metu.
Hoc pater ac dominus intereſt. hoc qui nequit,
Fateatur neſcire imperare liberis.
Sed eſt ne hic ipſus, de quo agebam? et certe is eſt.
Neſcio quid triſtem video. credo iam, ut ſolet,
Iurgabit.

ACTUS I. SCENA II.[1]

MICIO, DEMEA.

M. SAlvom te advenire, Demea,
Gaudemus. *D.* ehem[2] opportune! te ipſum quaerito.
M. Quid triſtis es[3]? *D.* rogas me, ubi[4] nobis Aeſchinus

1 Advenit iam ad Micionem frater Demea, cuius ingenium ſaevius iam apparebit, cum mitiori Micionis animo comparatum. Clamat autem novum ſcelus Aeſchini filii, qui Micioni adoptatus erat. Et ſic narraratio argumenti continuatur ab altero ſene.

2 Vide quam agreſtem & iracundum animum is praeferat primo aſpectu, quo ſubito commotus, nec reſalutans, ſtatim clamat: *ehem.*

3 Mitius rogat. Eſt vero triſtitia in fronte index irarum aut ſaevitiae.

4 h. e. penes quem, ut Dacieria optime reddidit. Alii in eo miſere laborant.

Siet, quid triſtis ego ſim? *M.* dixin' hoc fore [1]?
Quid fecit? *D.* quid ille fecerit! quem neque pudet
Quidquam, nec metuit quenquam, neque legem putat
Tenere ſe ullam. nam illa, quae antehac facta ſunt,
Omitto: modo quid deſignavit [2]! *M.* quidnam id eſt?
D. Fores effregit, atque in aedes irruit
Alienas: ipſum dominum [3], atque familiam
Mulcavit uſque ad mortem: eripuit mulierem,
Quam amabat [4]: clamant omnes [5], indigniſſume
Factum eſſe. hoc advenienti quot mihi, Micio,
Dixere? in ore eſt omni populo. denique [6],
Si conferendum exemplum eſt, non fratrem videt

1 Seorſim ad ſpectatores hoc dicit; dein ad fratrem convertitur.

2 Don. obſervat: *deſignare eſt rem novam facere in utramque partem, & bonam & malam.* Nobis videtur idem, ac rem inſignem & atrocem fecit, ſ. inſignitius admiſit.

3 Sic dicit, non *lenonem*, ut crimen maius videatur.

4 Id putat Demea, ſed fallitur. Amabat enim perdite ipſe ille filius, quem mox melius moratum laudat pater. Fratris cauſa eripuerat puellam Aeſchinus.

5 Vide, quam augeat rem eiuſque ignominiam.

6 Iam ad ſuum contra laudandum deſciſcet, ut arguat ipſum fratrem, ipſe, qui ſibi videtur virtutis magiſter ac propugnator.

Rei dare operam, ruri esse parcum ac sobrium?
Nullum huius simile factum. haec cum illi [1], Micio,
Dico, tibi dico: tu illum corrumpi sinis.
M. [2] Homine imperito nunquam quidquam iniustius,
Qui, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat.
D. Quorsum istuc? *M.* quia tu, Demea, haec male iudicas [3].
Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum
Scortari, neque potare: non est: neque fores
Effringere. haec si neque ego, neque tu fecimus,
Non sivit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia.
Iniurium est: nam si esset, unde id fieret,
Faceremus: et tu illum tuum, si esses homo [4],
Sineres nunc facere, dum per aetatem licet,

1 h. e. in illum.

2 Micio se a fratris importunitate vindicare studens, cum re ipsa Aeschini factum improbet, eius & sui defensionem suscipit, arguendo fratrem *imperitiae*, quae rusticorum hominum est. Amatoriae levitates dicuntur urbanis, quae rusticis sunt flagitia. Neque vero haec dixit Micio, nisi ut contra aegre fieret Demeae.

3 Satis sedata voce haec pronuntiat, ut hoc magis contrarius sit Demeae irato.

4 h. e. humanus, h. e. neque rudis ingenii, neque saevi & impatientis animi. cf. Andr. I, 5, 1. Heaut. I, 2, 31.

Potius quam, ubi te exspectatum eiecisset foras [1],
Alieniore aetate [2] post faceret tamen.
D. Pro Iupiter [3]! tu homo [4] adigis me ad insaniam.
Non est flagitium, facere haec adolescentulum? *M.* ah [5],
Ausculta, ne me obtundas de hac re saepius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi:
Is meus est factus. si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi [6] maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta de meo.
Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum [7]:

1 Te, cuius mortem pridem exspectavit, citius & sine honore extulisset.

2 Quae amoribus & conviviis tempestiva esse desiit. Tibull. I, 185 *Iam subrepet iners aetas, nec amare decebit.*

3 Tragica exclamatio hominis ira tumentis.

4 Indignabundus reddit illi iam illud *homo.*

5 Obtundenti fratri reclamat, et qui ista non tam probet, quem iurgio finem facere velit, provocando ad ius suum, rediget vehementiori responso ad mansuetiorem rationem, l. potius metum.

6 *Illi* Donatus dicit h. l. non esse pronomen, sed adv. pro *illic*; et *feram* exponit per *sustinebo.*

7 h. e. non molestum, s. quoad potero l. libuerit. Mox dicit *& adhuc non molesta sunt.*

Ubi non erit, fortasse excludetur foras [1].
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. est diis gratia,
Quum est unde haec fiant: et adhuc non molesta sunt [2].
Postremo aut desine, aut cedo quemvis arbitrum [3]:
Te plura in hac re peccare ostendam. *D.* hei mihi!
Pater esse [4] disce ab illis, qui vere sciunt [5].
M. Natura tu illi pater es, consiliis ego.
D. Tun' consulis quidquam [6]? *M.* ah, si pergis, abiero.
D. Siccine agis? *M.* an ego toties de eadem re audiam?

1 int. ab amicabus. cf. Eun. I, 1, 4 & 2, 8. Dicit autem indulgenter *fortasse*, quasi filius etiam amari possit ab amica, gratisque admitti: quod observavit Don. seu quisquis ei sua adtexuit.

2 int. quae ille fecit, & tu male putas flagitia esse.

3 Qui litem hanc nostram ex aequo & bono s. pro humanitate dirimat. Indicat igitur, non modo ex iure, sed & ex humanitate se superiorem fore, & innuit cessurum esse de iure paterno. vid. v. 53.

4 int. animo (cf. infra V, 7, 4) s. consiliis, uti mox, s. cura, uti Sall. Catil. 6 *a curae similitudine Patres appellabantur.*

5 int. patres esse.

6 Contumeliosius rogat, quia ille dixerat: *consiliis ego.*

D. Curae est mihi. *M.* et mihi curae est: verum, Demea,
Curemus aequam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum. nam ambos curare, propemodum
Reposcere illum est, quem dedisti. *D.* ah! Micio [1].
M. Mihi sic videtur. *D.* quid istic [2]? tibi si istuc placet,
Profundat, perdat, pereat; nihil ad me attinet.
Iam si verbum ullum posthac. *M.* rursum, Demea,
Irascere? *D.* an non credis [3]? repeton' quem dedi?
Aegre est [4]: alienus non sum. si obsto [5]: hem! desino.
Unum vis curem: curo: et est diis gratia [6],
Quom ita, ut volo, est. iste tuus [7] ipse sentiet
Posterius [8]: nolo in illum gravius quidquam dicere.

1 Territus ultimis verbis, quasi de reddendo filio reposcenti exclamat cum dolore, cui subest ira, mox erruptura.

2 h. e. non tibi in eo amplius resisto.

3 int. me istum tuum non amplius curare velle.

4 int. mihi, qui tamen natura sum pater; neque adeo alienus.

5 Ira abrumpit sermonem. Dicere voluit: si obsto, facio id affectu paterno.

6 Reddit iratus Micioni, quae respondeant illis v. 42.

7 Micio v. 36 dixerat *Is meus est factus.*

8 Cohibet, ne ira in diras vertat, s. quae non sint dicta parentis. Dicere autem potuit: *se per te periisse.*

ACTUS I. SCENA III.

MICIO[1].

NEc nil, neque omnia haec ſunt, quae dicit. tamen,
Nonnil moleſta haec ſunt mihi; ſed oſtendere,
Me aegre pati[2], illi nolui. nam ita eſt homo:
Cum placo[3], advorſor ſedulo, et deterreo;
Tamen vix humane patitur[4]: verum ſi augeam,
Aut etiam adiutor ſim eius iracundiae;
Inſaniam profecto cum illo. etſi Aeſchinus
Nonnullam[5] in hac re nobis facit iniuriam.
Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit
Aliquid? poſtremo nuper (credo iam omnium
Taedebat,) dixit, velle uxorem ducere[6].

1 Micio poſt fratris irati abitionem tranſit ad eorum, quae dixerat, correctionem, plenam humanitatis; quae uti Melanchthon ait, mediocritatem probat.

2 int. rem, h. e. admiſſa ab Aeſchino.

3 h. e. placare volo.

4 h. e. vix comprimit iracundiam, aequum ſe ſ. moderatum praebet.

5 *Etſi- nonnullam.* Temperamentum his voculis ineſt mirum. Sed quo mitior eſt parens, hoc gravius fuerit, in ipſum peccaſſe.

6 Neſcius ſic oſtendit partem argumenti, quod eſt a virgine, quam a ſe vitiatam ducere cupiebat Aeſchinus. Ducturum ſe uxorem dixerat patri, ſed pudore praepeditus tacuit, quam vellet, & quare.

Sperabam, iam defervisse [1] adolescentiam:
Gaudebam. ecce autem de integro: nisi quidquid est,
Volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.

ACTUS II. SCENA I.[2]

SANNIO, AESCHINUS, PSALTRIA, PARMENO servus, personae mutae.

OBsecro, populares [3], ferte misero atque innocenti auxilium:
Subvenite inopi. *Ae.* [4] otiose nunc iam illico hic consiste:

1 s. deferbuisse, ut Cic. pro Coel. c. 18 & 43. Aetati autem lenis pater tribuit, quae filius fecerat.

2 Iam supra Act. I, 2, 9--11 Demea gravius detulerat ad Micionem, Aeschinum irruisse in alienas aedes, virginis rapiendae caussa, eiusque dominum mulcasse. Ea fuit prior rixa. Iam cum Aeschinus diu tentasset lenonem impurum, ut iure suo cederet, priusquam abduceret ipse psaltriam, deducit tandem eam domum; quam cum ut suam insequitur leno, nec ab ea absistere vult; oritur altera rixa, quae huius scenae est. Hinc mox Aeschinus: *non committet hodie unquam, iterum ut vapulet.* Atque is locus est ex Diphili fabula translatus.

3 cf. cum hoc clamore illos ap. Plaut. Rud. III, 2.

4 Dicit haec psaltriae, quae volens Aeschinum se-

Quid respectas? nihil pericli est. nunquam, dum ego adero, hic te
Tanget. *S.* ego istam invitis omnibus [1].
Ae. Quanquam est scelestus [2], non committet hodie unquam, iterum ut vapulet.
S. Aeschine, audi, ne te ignarum fuisse dicas meorum morum,
Leno ego sum [3]. *Ae.* scio [4]. *S.* at ita, ut usquam fuit fide quisquam optuma.
Tu quod te posterius purges [5], hanc iniuriam mihi nolle

cuta, metuebat a suo domino, lenone.

1 Sic quasi ad illam retinendam luctaturus clamat leno abrupte; & deest *eripiam.*

2 h. e. quanquam scelefte facere consuevit.

3 Postulat ius lenonium, quod, ob reditus ex eorum quamvis infami quaestu publicos, tantum erat, ut qui illis vim fecissent, exheredes fierent; quod Dacieria firmat loco Luciani, quo iuvenis se a patre exheredem factum querens rogat τις πορνοβοσκος υβρισται. Addimus Plaut. Rud. III, 4, ubi pariter leno *ius suum sibi ereptum, ancillasque se invito ereptas* clamat.

4 Aeschinus respicit ad mores lenonis, quos ipse leno mox exprimit. cf. Plaut. Rud. III, 2, 37 sq. Ius vero contemnit, quippe sciens, lenones facile pati ac mussitare iniurias adolescentium; cf. dein Sc. 3, 12. Et Aeschinus argentum pro ea redditurus erat.

5 cf. Hec. V, 1, 16.

Factam esse : huius non faciam [1]. crede hoc, ego meum ius persequar :
Neque tu verbis solves [2] unquam, quod re mihi malefeceris.
Novi ego vestra haec [3]: nollem factum : iusiurandum dabitur [4], te esse
Indignum iniuria hac; indignis cum egomet sim acceptus modis.
Ae. [5] Abi prae strenue, ac fores aperi. *S.* ceterum hoc nihil facis [6].
Ae. I intro nunc iam tu [7]. *S.* at enim non sinam [8].
Ae. accede illuc Parmeno [9];
Nimium istoc abisti : hic propter hunc assiste. hem, sic volo.

1 Cum crepitu digitorum, l. simili gestu expressum idem est, quod *non flocci faciam.*

2 h. e. satisfacies ; cf. Phorm. V, 9, 80.

3 int. verba.

4 Iurabimus, te esse &c. cf. Plaut. Amphitr. III, 2, 7.

5 Spretis minis lenonis Aeschinus servum Parmenonem iubet praeire, ut fores aperiat, quo introeat puella.

6 Sannio se parat ad impediendum puellae introitum.

7 Foribus iam apertis Aesch. puellam, quam manu ducit, introire iubet.

8 Leno puellam prehendit retinetque.

9 Aesch. semper animo praesenti imperat, neque perturbatur leoniis clamoribus & conatibus. Ostendit vero poeta ex verbis Aeschini, quid faciant alteri, & servus & leno.

Cave nunc iam oculos a meis oculis quoquam demoveas tuos,
Ne mora ſit, ſi innuerim, quin pugnus continuo in mala haereat.
S. Iſtuc volo ergo ipſum experiri [1]. *Ae.* hem! ſerva [2]. omitte mulierem.
S. O facinu' miſerum! *Ae.* geminabit, niſi caves [3]. *S.* hei miſeriam!
Ae. Non innueram: verum in iſtam partem potius peccato tamen [4].
I nunc iam [5].

1 Impotens tamen contumax eſt & loquax uſque ad pericula.

2 Militariter quaſi imperat Parmenoni; cf. Andr. II, 5, 5. Mox lenonem iubet abſtinere a muliere; quo perſeverante innuit Aeſch. ſervo: hinc colaphus; hinc clamor Sannionis.

3 Verbum *geminabit* cum ſervus pro imperio haberet, novum is inflixit colaphum; inde rurſus lamentatur leno. Interea omiſerat mulierem.

4 Bene Don. inquit, ut verberes non iuſſus, potius quam ut iuſſus non verberes.

5 Parum vere multi cum Don. facetiam in eo quaerunt, quod Aeſch. hoc dixerit lenoni cum irriſione. Sed is potius iubet denuo puellam, quae prius impedita erat a lenone, nunc ab eo omiſſa, citius in domum ingredi cum ipſo Parm. Itaque novam Scenam facimus.

ACTUS II. SCENA II.

SANNIO, AESCHINUS.

S. QUid hoc rei est! regnum ne, Aeschine, hic tu possides [1]?
Ae. Si possiderem, ornatus esses ex tuis virtutibus [2].
S. Quid tibi rei mecum est [3]? *Ae.* nihil. *S.* quid? nostin' qui sim? *Ae.* non desidero.
S. Tetigin' tui quidquam? *Ae.* si attigisses, ferres infortunium.
S. Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?
Responde [4]. *Ae.* ante aedes non fecisse erit melius' [5] heic convicium:

1 Invidiose dictum in rep. libera, idque impotentibus sollemne adv. potentiores. Sic & Phorm. II, 3, 58-- *Solus regnas.*

2 Εἰρωνεία. Plaut. Capt. V, 3, 20. Regum vero erat, ornare duces ex virtutibus. Leno est magister scelerum.

3 Don. bene exponit: *quid tibi debeo*, unde in me actionem habeas. Sunt convicia impotentis, quae Aeschinus pro more suo excipit, gnarus tractandi eius generis hominem.

4 Vehementius inclamat leno Aeschinum, velut qui crimini respondere debeat. Aesch. vero tranquille satis, sed fortiter respondet minando.

5 h. e. auctor sum s. suadeo tibi.

Nam si molestus pergis esse, iam intro abripiere, atque ibi [1]
Usque ad necem operiere loris. *S.* loris liber [2]?
Ae. sic erit.
S. O hominem impurum [3]! hiccine libertatem aiunt esse aequam omnibus?
Ae. Si satis iam debacchatus es [4], leno, audi, si vis, nunc iam.
S. Egon' debacchatu' sum autem, an tu in me? *Ae.* mitte ista, atque ad rem redi [5].
S. Quam rem? quo redeam [6]? *Ae.* iamne me vis dicere, quod ad te attinet?

1 Ostendit aedes Micionis. Servi & homines nequam flagellabantur intra aedes. cf. Andr. I, 2, 28.

2 Magistratus utebantur virgis in noxios, domini in servos loris. Westerh. citat Plaut. Poen. prol. 26 & Cic. pro Rabir. 4.

3 Convicium solemne; & dicebatur pro *improbo*.

4 f. desaevisti; quasi furibundus esset ex vino.

5 Negligit secure obiecta sibi Aesch. & transit callide ad placandum ingenium lenonium, quod pecuniae inhiare noverat. *Rem* vero opponit conviciis, verberibus, minis, & dicit summam, in qua cardo rei versatur. Sic infra V, 1, 9 sq. *Res* erat h. l. quae lenonis interesset; mox *quod ad te attinet*.

6 Leno recreatus dicto Aeschini simulat tamen se non intelligere, quid sibi velit Aesch. Videri enim non vult nimium cupidus vendundae psaltriae, aut inhiare pecuniae, ut Aeschinus descendat in conditiones hoc aequiores.

S. Cupio, aequi modo aliquid. *Ae.* vah! leno [1] iniqua me non volt loqui.
S. Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium,
Periurus, peſtis: tamen tibi a me nulla eſt orta iniuria.
Ae. Nam hercle etiam hoc reſtat. *S.* illuc quaeſo redi, quo coepiſti, Aeſchine [2].
Ae. Minis viginti tu illam emiſti, quae res tibi vortat male:
Argenti tantum dabitur [3]. *S.* quid, ſi ego illam nolo vendere,
Coges me [4]? *Ae.* minume. *S.* namque id metui [5]. *Ae.* neque vendundam cenſeo,

1 Quid illum porro praedicem? Mores lenonios ipſe mox exprimit Sannio. cf. Plaut. Rud. III, 2, 38.

2 Aeſchinum, rem, quae hic agebatur, lenonis omittere viſum, iam rogat ipſe mitior Sannio.

3 Brevius expedit callidus Aeſchinus rem, aegre pollicendo tantum, quanti emerat leno.

4 Denuo leno tentat Aeſchinum; ſed is ſibi ſemper conſtans aſpernatur tergiverſationes avari lenonis.

5 Fractus dicto fidentiori ita reſpondet, ut inde Aeſchinus ſe ſuperiorem ſentiat, & rideant ſpectatores hominem, cui poſt amiſſam mulierem nihil magis curae eſſe debuit, quam ut haberet eius pretium. Hinc progreditur Aeſch. ad ultima edicenda, quibus profliget contumaciam animi pretio addicti, a Syro ſc. ſq. aſtute conficiendam.

Quae libera est [1]: nam ego liberali illam assero causa manu [2].
Nunc vide utrum vis, argentum accipere, an causam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno [3].

ACTUS II. SCENA III.

SANNIO.

PRo supreme Iuppiter [4]!

1 Fingit hoc, ut iniiciat lenoni metum calumniae. Et saepe acciderat, ut quae natae essent liberae, cum praesertim infantes exponi moris esset, aut raptae a piratis aliave fraude, in manus lenonum venirent; cf. Plaut. Poen. IV, 2, 80 sq. Rud. III, 4, 30 sqq. Pers. IV, 9, 12.

2 *Sunt iuris verba* (inquit Don.) *a quibus etiam* assertores *dicuntur vindices alienae libertatis. Nam &* causa *ipsa* liberalis *dicitur, quae actionem in se continebat libertatis.* vid. titt. D. & Cod. de causa liberali. cf. Plaut. Poen. V, 2, 4.

3 Et sic superbe satis abire videtur; qui de absolvendo lenone non minus, quam ille de argento habendo, sollicitus, domum intrat, rem omnem patri Micioni denuntiaturus, ut eius liberalitate argentum accipiat lenoni solvendum.

4 Ex tot tantisque iniuriis, non de psaltria amplius, insaniens quasi Sannio cum furore s. tragice exclamat. Mox revocatis, quas passus erat, iniuriis, tandem ad se redit, meliusque habet, ab Aeschino, alias bene promerito, argentum ac-

Minime miror, qui inſanire occipiunt ex iniuria [1].
Domo me eripuit, verberavit: me invito abduxit meam:
Homini miſero plus quingentos colaphos infregit mihi [2].
Ob malefacta haec tantidem emptam poſtulat ſibi tradier.
Verum enim, quando bene promeruit [3], fiat: ſuum ius [4] poſtulat.
Age iam cupio, ſi modo argentum reddat. ſed ego hoc hariolor;
Ubi me dixero [5] dare tanti, teſtes faciet illico,
Vendidiſſe me: de argento ſomnium: mox: *cras redi.*
Id [6] quoque poſſum ferre, ſi modo reddat: quanquam injurium eſt.

cipere; ſed anxius, an id quiſquam daturus ſit, offertur Syro, ſervo Micionis, qui rem conficiet.

1 cf. Liv. VII, 39 *Quem-eſſe--cui ex iniuria inſanientis exercitus cauſa recte committatur.*

2 Haec ſupra modum dicta, ut inſanum decet, flebiliter pronuntiat.

3 h. e. alias multa in me fuere promerita ſ. beneficia eius, de quo ipſe pater ſupra: *quam non amavit meretricem, aut cui non dedit aliquid?*

4 Quod aequum eſt viciſſim.

5 *Recte dixit*, (inquit Don.). *Ubi enim pactio interceſſerit pretii, iam ereptionis actio ſublata erit, & pretium debebitur.*

6 h. e. moram.

Verum cogito id quod res eſt; quando eum quaeſtum occeperis,
Accipiunda et muſſitanda iniuria adoleſcentium eſt.
Sed nemo dabit: fruſtra egomet mecum has rationes puto [1].

CTUS II. SCENA IV[2].

SYRUS, SANNIO.

Sy. TAce [3], egomet conveniam ipſum: cupide accipiat iam faxo, atque etiam
Bene dicat ſecum eſſe actum. quid iſtuc, Sannio, eſt [4], quod te audio
Neſcio quid [5] concertaſſe [6] cum hero? *Sa.* nunquam vidi iniquius

1 Quibus ratio pecuniae cum aliis putanda eſt, fruſtra eam putant ipſi, ſ. fruſtra ſperant, ſe habituros eſſe pecuniam, niſi alter dederit. In ipſa autem deſperatione de pecunia praeparatio eſt ad accipiendas 20 minas. De formula *rationes putare* cf. Taubm. ad Plaut. Aulul. III, 5, 53.

2 Aeſchinus clam ſibi a lenonis contumacia metuens ſubmittit Syrum, qui ipſum permoveat ad accipiendum pretium. Sed leno iam ipſe ei inhiabat. Comici luſus.

3 Syri egredientis reſponſum, quod Aeſchino fecit ultimum.

4 His lenonem ſibi obvium clarius alloquitur.

5 Simulans ſic dicit, ut eloquatur Sannio, unde ipſius perſuadendi initium ſit.

6 Honeſtum nomen ri-

Certationem comparatam, quam haec hodie inter nos fuit:
Ego vapulando, ille verberando, uſque ambo defeſſi ſumus.
Sy. Tua culpa [1]. *Sa.* quid facerem? *Sy.* adoleſcenti morem geſtum oportuit.
Sa. Qui potui melius [2], qui hodie uſque os praebui? *Sy.* age [3], ſcis quid loquar?
Pecuniam in loco neglegere, maxumum interdum eſt lucrum [4]. *Sa.* hui.
Sy. Metuiſti, ſi nunc de tuo iure conceſſiſſes paululum,
Atque adoleſcenti eſſes morigeratus, hominum homo ſtultiſſime,
Ne non tibi iſtuc [5] foeneraret. *Sa.* ego ſpem pretio non emo [6].
Sy. Nunquam rem facies: abi, neſcis ineſcare homines, Sannio [7].

xae, in qua leno mulcatus erat ab Aeſchino.

1 int. eſt. Metrum enim octonarii poſtulat primum caſum.

2 int. morem gerere.

3 *Age* corripientis eſt.

4 Plaut. Capt. II, 2, 75 — *eſt etiam, ubi profecto damnum praeſtet facere, quam lucrum.*

5 int. paululum, quod conceſſiſſes.

6 Sapientiae Syri opponit ſuam, quae magis eſt foeneratorum.

7 Audi, quam dulce canat auceps Syrus. Sed & leno aeque aſtutus. Ita alter alterum fallit.

Sa. Credo iſtuc melius eſſe : verum ego nunquam adeo aſtutus fui,
Quin, quidquid poſſem, mallem auferre potius in praeſentia.
Sy. [1] Age, novi tuum animum [2] : quaſi iam uſquam tibi ſint viginti minae,
Dum huic obſequare. praeterea autem te aiunt proficiſci Cyprum. *Sa.* hem [3]!
Sy. Coemiſſe hinc, quae illuc veheres, multa: navem conductam. hoc ſcio,
Animus tibi pendet. ubi illinc, ſpero, redieris; tamen hoc ages.
Sa. Nuſquam pedem [4]. perii hercle: hac illi ſpe hoc inceperunt. *Sy.* timet [5]:
Inieci ſcrupulum homini. *Sa.* [6] o ſcelera! illud vide,

1 Syrus prima via haud captans lenonem, alia eum aggreditur.

2 Quaſi liberalis eſſet. Blanditiis hiſce tegit dolum, quo illum velut cuniculo deterrere ſtudet.

3 Et ſane terretur Sannio.

4 Omiſit *fero.* Sannio perturbatus primum quidem negare cupit, ſed nimium perculſus recedit aliquantum a Syro, & ſecum loquitur *perii hercle* &c.

5 Syrus hac via, quod agebat, ſucceſſiſſe, ſibi gratulatur.

6 Sannio qui interea longius receſſerat, ſeorſim, quaſi re deſperata, loquitur, & denuo rationem ſecum putans, tandem ſibi non conſtans, ſatius habet, ſpem

Ut in ipso articulo [1] oppressit. emptae mulieres
Complures, et item hinc alia, quae porto Cyprum.
Nisi eo ad mercatum venio, damnum maxumum est.
Nunc si hoc omitto [2], ac tum agam, ubi illinc rediero;
Nihil est: refrixerit res; [3] *nunc demum venis?*
Cur passus? ubi eras? ut [4] sit satius perdere,
Quam aut hic manere tam diu, aut tum persequi.
Sy. Iamne enumerasti id quod ad te rediturum putes [5]?

maioris lucri pretio emere.

1 s. momento, hora ei rei tempestiva.

2 int. persequi ius meum de erepta mihi serva.

3 Elliptica locutio, quae se ad sqq. habet, ut antecedens. Si semel s. ubi refrixerit res, respondebitur mihi: *nunc demum venis* &c. cf. Heaut. I, 1, 27 ibique not. Eun. II, 2, 21. Inprimis Phorm. II, 3, 35 *Unum cognoris, omnes noris.* Monemus haec, quod omnes interpp. inde a Don. orationem h. l. minus cepisse videmus.

4 Post orationem affectuum plenam & narrationem saepe *τὸ ut* locum invenit, ut vim concludendi habeat. cf. Heaut. II, 2, 64. Phorm. I, 2, 57.

5 Syrus, perspecta sollicitudine lenonis, sed non intellecto, quid secum disputaverit, satis comice rogat, quid ad se rediturum putet. Is vero perdere potius argentum maluerat, quam eius habendi causa

Sa. Hoccine illo dignum eſt [1]? hoccine incipere Aeſchinum?
Per oppreſſionem [2] ut hanc mi eripere poſtulet?
Sy. Labaſcit [3]. unum hoc habeo: vide ſi ſatis placet:
Potius, quam venias in periclum, Sannio,
Serves ne, an perdas totum, dividuum face [4].
Minas decem corradet [5] alicunde. *Sa.* hei mihi,
Etiam de ſorte nunc venio in dubium miſer.
Pudet nihil: omnes dentes labefecit mihi.
Praeterea colaphis tuber eſt totum caput.
Etiam inſuper defrudet? nuſquam abeo [6]. *Sy.* ut lubet [7].

mercatum non adire. Dacieria rogaſſe vult, quid putet rediturum ex mercatu iſto; tanquam rem praeſentem callide omittat.

1 Redit ad primos clamores, incertus quid agat.

2 *Oppreſſio*; quippe ſubita in ipſo articulo.

3 Hoc ſecum dicit Syrus; cetera lenoni. Mirum vero, quantum alter alterum fallat. Syrus metuit hero a lenone, & aſtutias adhibet, quibus hunc mitiorem reddat ad accipiendum. Sannio, metuens, ne argentum habeat, habebit pretium, circa quod uterque tergiverſari ſe ſimulant.

4 Sic ap. Plaut. Rud. V, 3 ſenex cum lenone agens etiam *dividuum talentum facere* promittit.

5 Ab ipſa argenti inveniendi difficultate argumentum ſumit ad molliendum lenonem.

6 Id ſimulat; ut metuant illi actionem de raptione.

7 Frigide reſpondet concedendo, quaſi ſecurus. Et

Numquid vis, quin [1] abeam? *Sa.* immo hercle hoc quaeso [2], Syre,
Ut ut haec ſunt facta, potius, quam lites ſequar,
Meum mihi reddat, ſaltim quanti empta eſt. Syre,
Scio te non uſum antehac amicitia mea:
Memorem me dices eſſe, et gratum. *Sy.* ſedulo
Faciam. [3] ſed Cteſiphonem video. laetus eſt
De amica. *Sa.* quid, quod te oro [4]? *Sy.* paulisper mane.

ACTUS II. SCENA V [5].

CTESIPHO, SYRUS, SANNIO.

C. ABs quivis homine, cum eſt opus, beneficium accipere gaudeas:

is ſimulat ſe abiturum, callide ſimul rogans, numquid aliud forte velit. Inde tranſitus ad finem diſputationis.

1 ſ. quo minus.

2 Iam ſic mitis morem geret adoleſcenti, ut etiam obſecret operam Syri, atque ſe gratum fore polliceatur.

3 Syrus mittit lenonem, convertit ſe ad Cteſiphonem adventurum, & ſecum haec dicit.

4 Leno acclamat ſic ſupplex recedenti ſervo; qui ipſum in ſcena remanere iubet.

5 Cteſ. ingreditur in ſcenam laetus de ſua, & ſecum gratulans fratri; neque is, ſuam fortunam cogitans,

Verum enimvero id demum iuvat, si, quem aequom est facere, is bene facit.
O frater, frater, quid ego nunc te laudem! satis certo scio:
Nunquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin superet tua:
Itaque unam hanc rem me habere praeter alios praecipuam arbitror,
Fratrem homini nemini esse primarum artium [1] magi' principem.
S. O Ctesipho! *C.* o Syre! Aeschinus ubi est? *S.* ellum, te exspectat domi. *C.* hem!
S. Quid est? *C.* quid sit! illius opera nunc vivo. *S.* o festivum caput!
C. Qui omnia sibi post putavit esse prae meo uno commodo;
Maledicta, famam, meum laborem, et peccatum in sese transtulit.

statim videt Syrum. Leno in diversa scenae parte stat, ubi illos non audit.

1 *Primae artes* sunt animi, eaeque amoris, amicitiae, beneficentiae, qua homines coniunguntur. Sed & *prima ars* est, non videri velle in arte primum, aeque in ea gloriari, ut illi, *qui esse primos se omnium rerum volunt, nec sunt.* cf. Eun. II, 2, 17. Aeschinus vero ita dabat fratri beneficium, ut qui id deberet, neque de eo adeo magnam gratiam haberi vellet; vid. sc. sq. v. 7 sqq.

S. Nil pote ſupra. *C.* ſed quiſnam foras exit [1] ? *S.* mane, ipſe exit foras.

ACTUS II. SCENA VI.

AESCHINUS, SANNIO, CTESIPHO, SYRUS.

Ae. [2] UBi ille eſt ſacrilegus ? *Sa.* me quaerit. num quidnam effert ? occidi :
Nil video. *Ae.* ehem, opportune : te ipſum quaero : quid fit, Cteſipho ?
In tuto eſt omnis res : omitte vero triſtitiam tuam.
C. Ego vero illam omitto, qui te quidem fratrem habeam. o mi Aeſchine !
O mi germane ! ah vereor coram in os te laudare amplius,
Ne id aſſentandi [3] magis, quam quod habeam gratum, facere exiſtumes.

[1] Cteſ. qui porro dicturus erat, ſubito territus crepitu forium, fugit. Metuit enim patrem. Hinc ipſum manere iubet Syrus, viſo, Aeſchinum eſſe.

[2] Aeſchinus denuo ſuperbum agit, callidus morum lenonis. Leno in alia ſcenae parte convicii negligens, unius argenti avidus, & nihil videns, denuo deſperans ſecum ad ſpectatores loquitur. Aeſchinus vero fratre viſo, cum illo diſſerit ita, ut animum prodat fraternum.

[3] int. cauſa.

Ae. Age, inepte [1], quasi nunc norimus nos inter nos, Ctesipho.
Hoc mihi dolet, nos paene sero scisse, et paene in eum locum
Redisse, ut, si omnes cuperent, nihil tibi possent auxiliarier [2].
C. Pudebat [3]. *Ae.* ah, stultitia est istaec, non pudor. tam ob parvolam

1 Non iniuriae causa id dicit; sed blande finem facturus laudibus.

2 Insigne documentum animi fraterni, cui dolebat, fratrem e patria abire, & quam leno, ad mercatum in ins. Cyprum profecturus, abducere volebat, psaltriam sequi maluisse, quam, quod aequum erat, fratri credere. Itaque quamvis improbemus sive amorem Ctesiphonis, aut eius impotentiam, sive disciplinam patris duri, quam ille elapsurus erat; laudamus tamen caritatem fratris, quae in Aesch. apparet, & probata fuit huius patri mitiori; de quo alibi Act. III, 4 Syrum in principio loquentem. Diphilus (non Menander, ut Don. per errorem) mori illum voluisse cum sua finxit; unde eius fabulae nomen *Commorientes* fuisse videtur. cf. prol. 6. Terentius fugam fingit, quae amatoribus comicis aptior visa, quam tragica illa nimis sententia.

3 int. me amoris mei; quem, quod esset *amor servae*, Aeschinus pro sua disciplina mox *parvulam rem* dicit. Placet tamen pudor adolescentis, quamvis eum stultitiae s. imprudentiae arguat frater, cui gravius peccatum videbatur in fuga. Et sane grave hoc fuisset.

Rem paene e patria [1] ! turpe dictu. deos quaeso, ut istaec prohibeant.
C. Peccavi [2]. *Ae.* quid ait tandem nobis Sannio [3] ? *Sy.* iam mitis est.
Ae. [4] Ego ad forum ibo, ut hunc absolvam [5] : tu intro ad illam, Ctesipho.
Sa. Syre, insta [6]. *Sy.* eamus : namque hic properat in Cyprum. *Sa.* ne tam quidem :
Quamvis etiam maneo otiosus hic. *Sy.* reddetur ; ne time.
Sa. At ut omne reddat. *Sy.* omne reddet ; tace modo, ac sequere hac. *Sa.* sequor.

1 int. fugere. Fuga ob ob eam rem omnino turpis s. inhonesta, forsan ut etiam psaltriae conservus fieret. Tam affectus ista cogitatione Aeschinus pathetice fratrem corrigit.

2 Ex periculo, quod subiturus erat, auget beneficium fratris.

3 Aesch. hoc dicit Syro ; qui itidem illi respondet, ut Sannio non audiat. Neque enim dicta audire debuit ; cf. mox v. 18 & 19.

4 Haec clarius eloquitur ; dein ad Ctesiphonem conversus est.

5 Nempe per argentarium pecuniam numerabant, cui pretium solvendum erat ; ut testes essent negotii tabulae argentarii : necdum argentum ipsum acceperat Aeschinus a patre, qui dein reddit. cf. Act. III, 4, 6.

6 Leno timens semper iam rogat Syrum, ut instet una iter, tanquam patronus. Hinc ille : *eamus ;* sed ludit simul comice hominis timores ; dein securum esse iubet.

C. Heus, heus, Syre [1]. *Sy.* hem, quid est? C. obsecro hercle te, hominem istum impurissimum
Quam primum absolvitote: ne, si magis irritatus fiet,
Aliqua ad patrem hoc permanet, atque ego tum perpetuo perierim.
Sy. Non fiet: bono animo es. tu cum illa te intus oblecta interim,
Et lectulos iube sterni nobis, et parari cetera [2]
Ego iam transacta re convortam me domum cum obsonio.
C. Ita quaeso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.

ACTUS III [3]. SCENA I.

SOSTRATA, CANTHARA.

OBsecro te, mea nutrix, quid nunc fiet? C. quid fiat rogas?

1 Ctes. patrem timens, revocat quasi de longinquo Syrum, monetque ut absolvatur leno.

2 Servus satis magnifice se admiscet, cetera imperatorie loquitur ob rem bene gestam.

3 Cum Actu priori raptio psaltriae peracta sit, a qua Aeschinus suspicionem fraterni amoris in se transtulerat, inde in vero Aeschini amore, qui nunc primum

Recte aedepol spero. *S.* modo dolores, mea tu, occipiunt primulum [1].
C. Iam nunc times, quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris.
S. Miseram me [2], neminem habeo, solae sumus: Geta autem hic non adest;
Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui [3] arcessat Aeschinum.
C. Pol is quidem iam hic aderit: nam nunquam unum intermittit diem,

ostenditur, turbae oriuntur ita, ut hic Actus paene tragicus appareat, totusque ad miserationem Phanii, eiusque matris & familiae, comparatus sit. Atque uti observante Donato, tragoedia in tria dividitur: exspectationem, gesta, & exitum; ita prima quidem Scena habet exspectationem, altera & in Getae nuntio gesta, & in planctu Sostratae exitum. Quomodo autem ex his turbis dein expedietur amor Aeschini; ita Actus IV natas ex Ctesiphonis amore turbas, quas dabit Demea, habebit. Vers. 1. incerta Sostrata minus etiam sapientem rogat l. potius implorat nutricem; unde illius trepidatio de filia parturiente magis cognoscitur.

1 Quo initium dolorum diminutive demonstrari ait Don. cf. infra V, 4, 10. & sic Plaut. Amph. II, 2, 105 *primulo diluculo.*

2 Muliebriter queritur, & ex metu, quae pauca sunt, facit multa & graviora.

3 *Nec quem--nec qui*, h. e. *& quem* (Getam) *mittam*, *& qui* &c. non adest.

Quin semper [1] veniat. *S.* solus mearum miseriarum est remedium.

C. E re nata [2] melius fieri haud potuit, quam factum est, hera:

Oblatum quando vitium est, quod ad illum attinet potissimum,

Talem, tali ingenio, atque animo, natum ex tanta familia.

S. Ita pol est, ut dicis. salvus nobis, deos quaeso, ut siet.

ACTUS III. SCENA II [3].

GETA, SOSTRATA, CANTHARA.

G. NUnc illud est [4], quod, si omnia omnes sua consilia conferant,

Atque huic malo salutem quaerant, auxili nihil afferant,

Quod mihique, heraeque, filiaeque herili est [5]. vae misero mihi!

1 Quod vulgo redundanter additur.

2 Postquam res ita casu s. forte facta est. Scil. virgo oppressa erat noctu & ab ebrio Aeschino. Ita magis nata erat res, quam facta.

3 *Hic locus* (observat Don.) *secundum artem comicam servum currentem exprimit & nuntiantem mala. Maxima itaque pars scenae motoria est.*

4 h. e. eo nunc devenimus s. delapsi sumus, ut si &c.

5 Oratio haec & sequens mire exprimit servi curren-

Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest [1]:
Vis, egestas, iniustitia, solitudo, infamia.
Hoccine seclum? o scelera! o genera sacrilega! o hominem impium!
S. Me miseram! quidnam est, quod sic video timidum [2] et properantem Getam?
G. Quem neque fides, neque iusiurandum, neque illiu' misericordia
Repressit, neque reflexit, neque quod partus instabat prope,
Cui [3] miserae indigne per vim vitium obtulerat. *S.* non intellego
Satis, quae loquatur [4]. *C.* propius, obsecro, accedamus, Sostrata [5]. *G.* ah,

nis & anheli πάθος.

1 cf. Andr. III, 3, 30.

2 s. perturbatum. Quippe non timet, sed dolet ea, quae acciderant. Gradatim vero nuntius malus invadit animum Sostratae, quae praeparatur servi currentis timore.

3 Quod referas ad *illiu'* v. 8.

4 Rem ab Aeschino admissam, non eius nomen dixerat servus. Hinc quidem sciri potuit auctor, sed incredibile videbatur Sostratae, cui omnis spes in Aeschino sita erat. Et hic est alter gradus, quo vertitur Sostrata ad metum.

5 Geta paulo ante cohibuerat cursum ad recipiendum spiritum, & simul doloris cum ira exprimendi causa, singulorum poenas edicturus. Prae ira vero mirum quantum fortis sibi videtur ad eas capiendas.

Me miſerum, vix ſum compos animi; ita ardeo iracundia.
Nihil eſt, quod malim, quam illam totam familiam dari mi obviam,
Ut ego iram hanc in eos evomam omnem, dum aegritudo haec eſt recens.
Satis mihi id habeam ſupplicii, dum illos ulciſcar modo [1].
Seni animam primum exſtinguerem ipſi, qui illud produxit ſcelus:
Tum autem Syrum impulſorem, vah, quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium arriperem, et capite pronum in terram ſtatuerem [2],
Ut cerebro diſpergat viam:
Adoleſcenti ipſi eriperem oculos; poſt haec praecipitem darem:
Ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, et proſternerem [3].

1 Senſus eſt: Satis habebo ſupplicii ſ. ſatis poenae illi mihi dederint, ſi illos ulciſcar modo. Ita vero *dummodo* conditionale eſt, uti Heaut. III, 1, 57. Dacieria expoſuit, quaſi dixiſſet: Quodvis ſupplicium lubens patiar, dum &c. Sed id repugnat uſui formulae latinae, quem diſcas ex Phorm. V, 8, 40. Plaut. Moſtell. V, 2, 43.

2 Exponas: praecipitem ita vehementer in terram immitterem, (veluti ſtatuam aliquam) ut &c. Pronunciat autem cum geſtu vehementiori, ad ipſas minas apto, unde totus anhelus evadit.

3 Litera R *de nare canina*

Sed ceſſo heram hoc malo impertiri propere [1] ? *S*. revocemus. Geta!
G. Hem, quiſquis es, ſine me. *S*. ego ſum Soſtrata. *G*. ubi es? te ipſam quaerito:
Te exſpecto [2]: oppido opportune te obtuliſti mi obviam,
Hera. *S*. quid eſt? quid trepidas? *G*. hei mihi! *S*. quid feſtinas [3], mi Geta [4]?
Animam recipe. *G*. prorſus... [5] *S*. quid iſtuc prorſus ergo eſt? *G*. periimus:
Actum eſt. *S*. eloquere ergo, obſecro te, quid ſit. *G*. iam... *S*. quid iam, Geta?
G. Aeſchinus... *S*. quid is ergo? *G*. alienus eſt ab noſtra familia. *S*. hei mihi,
Perii, quare? *G*. amare occepit aliam. *S*. vae miſerae mihi [6]!

ſonans (ut ait Perſ. Sat. I, 109) decies in uno verſu repetita, & aſyndeton bene exprimunt furorem ſervi minantis; quod iam obſervavit Weſterh.

1 Iam rurſus iter inſtat.-- Et Soſtrata, quae cuncta Getae audiit, vidit, ſed cauſam nondum intellexerat, ſervum appellat miſere, iam ſatis praeparata nuntio.

2 h. l. impatienter cupio.

3 h. l. turbatus es prae metu, ut Eun. IV, 3, 8.

4 Amanter & miſere appellat fidum omnino ſervum.

5 Geta commotus & anhelans continuata verba fundere nequit; ſed intervalla praebet impatientia Soſtratae, anxie rogantis.

6 Soſtrata novo de amore

G. Neque id occulte fert : a lenone ipſus eripuit palam.
S. Satin' hoc certum eſt ? *G.* certum. hiſce oculis egomet vidi, Soſtrata. *S.* ah,
Ah! me miſeram [1]. quid credas iam ? aut cui credas ? noſtrum ne Aeſchinum,
Noſtram vitam omnium, in quo noſtrae ſpes opeſque omnes ſitae
Erant ? qui ſine hac iurabat ſe unum nunquam victurum diem;
Qui ſe in ſui gremio poſiturum puerum dicebat patris [2];
Ita [3] obſecraturum, ut liceret, hanc ſe uxorem ducere ?
G. Hera, lacrumas mitte [4], ac potius, quod ad hanc rem opus eſt, porro conſule.

Aeſchini nuntio gravius afflicta, confecta ſtupet; cf. Andr. II, 1, 3—5. Sic & Heaut. II, 2, 6 primum exclamat *hei mihi*, dein v. 9 *vae miſero mihi, quanta de ſpe decidi.*

1 Ex Getae verbis v. 37 oſtenditur, Soſtratam lacrimis interpellare dicta.

2 Int. Micionis. Moris vero fuiſſe, ut recens nati a patre in gremio avi ponerentur, probat Dacieria ex Hom. Il. IX, 455.

3 h. e. deinde.

4 Servus frugi mireque fidelis, tactus planctu herae, dum monet, ut potius conſulat, diſtrahere eam ſtudet a nimia animi triſtitia. Ipſe vero ancipitem viam oſtendens, proponit, quod deliberetur.

Patiamur ne, an narremus cupiam? *C.* au, mi homo, ſanu'ne es [1]?
Proferendum hoc tibi videtur eſſe uſquam? *G.* mihi quidem non placet [2].
Iam primum, illum alieno animo a nobis eſſe, res ipſa indicat:
Nunc ſi hoc palam proferimus, ille inficias ibit, ſat ſcio:
Tua fama, et gnatae vita [3] in dubium veniet: tum ſi maxume
Fateatur, cum amet aliam, non eſt utile, hanc illi [4] dari.
Quapropter quoquo pacto tacito eſt opus. *S.* ah, minime gentium [5]:

1 Nutrix quo minus ſapit; hoc confidentius expromit ſuam ſententiam de partu diſſimulando. Tale conſilium ab eius generis mulieribus dari ſolet.

2 Servus antea dubius, iam praeventus ſententia nutricis, ad eam ſe conformat, addit tamen rationes; an ut herae animum a dolore ſummo dimoveat ad deliberationem?

3 ſ. ſalus.

4 Scil. abhorrenti a re uxoria, *dari* ſcil. in ſeditionem & incertas nuptias. cf. Andr. V, 1, 10 ſq.

5 Tandem ipſa hera diverſum ſtatuit; quod uti ſanctitatem feminae oſtendit, ita ſpem aliquam eventus inducit, eamque comparabit. Inde enim praeparatur ſc. 4, qua adveniet cognatus huic Hegio, idemque vir optimus, cuius opera nuptiae, quae videbantur ancipites, feliciter conficientur.

Non faciam [1]. *G.* quid ages? *S.* proferam. *G.* hem, mea Sostrata, vide quam rem agas.
S. Peiore res loco non potis est esse, quam in quo nunc sita est [2].
Primum indotata est: tum praeterea, quae secunda ei dos [3] erat,
Periit; pro virgine dari nuptum non potest: hoc reliquum est;
Si inficias ibit, testis mecum est annulus [4], quem amiserat:
Postremo, quando ego conscia mihi sum, a me culpam esse hanc procul,
Neque pretium, neque rem ullam intercesse illa aut me indignam, Geta,
Experiar. *G.* quid istic [5]? accedo, ut melius dicas [6]. *S.* tu, quantum potes,

1 h. e. non tacebo.

2 Ratio proferendi & experiundi probabilis; quod sic res in deterius vergere nequeat, quam est, sed supersit spes, eam in melius versam fore. Quatuor autem argumentis consilium approbat *primum--tum praeterea--hoc reliquum est--postremo.* Priora duo rem in pessimo loco esse declarant; reliqua etiam spem bonam in bona causa positam.

3 cf. Plaut. Amph. II, 2, 209.

4 s. testem domi habeo annulum.

5 h. e. quid hic resistam? s. resistere nequeo.

6 In his valde se torquent interpp. (praeter Bentl.) non memores, *ut* interdum poni, ubi alias accus. cum infin. adhibetur. Cic. de fin. V, c. 26, n. 78. *Si Stoicis con-*

Abi; atque Hegioni cognato eius [1] rem enarrato omnem ordine :
Nam is noſtro Simulo [2] fuit ſummus [3], et nos coluit maxume.
G. Nam hercle alius nemo reſpicit nos. *S.* propera tu, mea Canthara;
Curre, obſtetricem arceſſe, ut, cum opus ſit, ne in mora nobis ſiet.

ACTUS III. SCENA III[4].

DEMEA.

DIſperii : Cteſiphonem audivi filium
Una fuiſſe in raptione cum Aeſchino.
Id miſero reſtat mihi mali, ſi illum poteſt,

cedis, ut virtus ſola—vitam efficiat beatam. Itaque Geta dicit : Concedo, te melius dicere.

1 int. Phanii, filiae.

2 Graecum nomen : non ut Don. ait, latinum.

3 h. e. amiciſſimus : & nos coluit maxime ſ. curavit, dilexit; unde ſolatium accedit optimae feminae, & ſpes, rem melius actum iri.

4 Statim poſt abitum Soſtratae &c. cum clamore ingreditur Demea, homo non ſeverus modo, ſed & ſaevus; qui cum ſola ſuſpicione, Cteſiphonem participem eſſe raptionis, tantopere commoveatur, quantum ipſo eius amore comperto inſaniturus ſit, praemonſtrat.

Qui alicui rei est [1], etiam eum ad nequitiem adducere.
Ubi ego illum quaeram? credo abductum [2] in ganeum
Aliquo. persuasit ille impurus [3], sat scio.
Sed eccum Syrum ire video: hinc scibo iam, ubi siet.
Atque hercle hic de grege illo est: si me senserit
Eum quaeritare, nunquam dicet carnufex.
Non ostendam id me velle...

ACTUS III. SCENA IV.[4]

SYRUS, DEMEA.

S. OMnem rem modo seni [5],
Quo pacto haberet, enarramus ordine:

1 int. idoneus, homo frugi.

2 Quasi invitum iisse. Excusat enim semper suum.

3 Iratus sic Aeschinum vocat.

4 Syrus incaute se scenam ingredi simulans, rem ipsam, ut urat Demeam, enarrat, modo eum non nominat, in cuius gratiam haec facta erant. Neque id de suo suspicans Demea, dum clamat in fratrem eiusque familiam, contemnitur tamen, mox palpando, mox irridendo; rudis homo sibique uni sapiens, ut in hac scena vim comicam omnino non desideres.

5 int. Micioni.

Nil quidquam vidi laetius [1]. *D.* pro Iuppiter,
Hominis [2] stultitiam. *S.* collaudavit filium [3]:
Mihi, qui id dedissem consilium, egit gratias.
D. Disrumpor. *S.* argentum [4] adnumeravit illico:
Dedit praeterea in sumptum [5] dimidium minae:
Id distributum sane est ex sententia [6]. *D.* hem,
Huic mandes, si quid recte curatum velis [7].
S. Ehem Demea, haud aspexeram te [8]: quid agitur?
D. Quid agatur? vostram nequeo mirari satis
Rationem. *S.* est hercle inepta, ne dicam dolo [9],

1 Ob id, quod res non tangat suum filium, sed fratris, Ctesiphonem; illum, quem ipse pater Demea supra I, 2, 15 ut Aeschino meliorem laudaverat, quod rei operam daret, parcus esset ac sobrius. Atque nunc iam rei, scil. amori, operam dat.

2 Indignatur fratrem, tamquam Aeschini flagitiis laetum.

3 int. Aeschinum, φιλάδελφον, qui fratris causa id fecerat, ut maius malum averteret.

4 Viginti minas, pro tibicina argentario reddendas.

5 h. unde lautius viveremus. cf. Cic. ad fam. IX, 20, 5 *habere in sumptum*; ad Attic. VIII, 5 extr.

6 Scil. in singulos lautiores cibos.

7 Cf. Phorm. IV, 4, 8 & Plaut. Asin. I, 1, 107.

8 Viso Demea perculsum se simulans, mox ludit senem agrestem.

9 h. e. ne mentiar. Sed hoc ipsum tamen dolo dicit. Assentatione autem orationem, quam senex habere potuit, praetereundo repetit. Tum reversus ad conservos, senem parum curans iubet,

Atque absurda. pisces ceteros purga, Dromo:
Congrum istum maxumum in aqua sinito ludere
Tantisper: ubi ego rediero, exossabitur:
Prius nolo. *D*, haeccine flagitia? *S*. mihi quidem non placent [1]:
Et clamo saepe. salsamenta haec, Stephanio,
Fac macerentur pulchre. *D*. di vostram fidem [2]!
Utrum studione id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum [3]? vae misero mihi;
Videre videor iam diem illum, cum hinc egens
Profugiet aliquo militatum. *S*. o Demea,
Istuc est sapere, non quod ante pedes modo est
Videre, sed etiam illa, quae futura sunt,
Prospicere [4]. *D*. quid? istaec iam penes vos psaltria est?

quae ad lautitiam pertineant.

1 Denuo quidem sic assentatur Syrus, sed & mox fastidiose rursus ad conservos, his porro praecipit in speciem, quae agant.

2 Iracundiam, quam Syr. de industria ludi causa auxerat, tandem expromens, maledicendo cuncta pro agresti suo ingenio auget; idque gaudet Syrus.

3 Putat ille Aeschinum; quid si iam scisset, Ctesiphonis causa haec fieri omnia?

4 Vide, quam ridendum praebeat senem sententiosus ille carnufex, & simul palpando rudem decipiat. Captus vero mox Demea varia sciscere cupit ex Syro, tamquam qui cum ipso faceret.

S. Ellam intus. *D*. eho [1], an domi est habiturus? *S*. credo, ut est
Dementia. *D*. haeccine fieri? *S*. inepta lenitas
Patris, et facilitas prava. *D*. fratris me quidem
Pudet, pigetque. *S*. [2] nimium inter vos, Demea, ac
Non, quia ades praesens, dico, hoc pernimium interest.
Tu, quantus quantus, nil nisi sapientia [3] es;
Ille somnium. sineres vero tu illum tuum
Facere haec [4]? *D*. sinerem illum [5]? aut non sex totis mensibus
Prius olfecissem [6], quam ille quidquam coeperit?
S. Vigilantiam tuam tu mihi [7]? *D*. sic sit modo

1 *Eho* est interiectio cum gestu quaerentis arcana. Sed Demea etiam, scire cupiens, ubi Ctes. iam sit, haec & alia rogat, antequam tandem eum roget id, quod primum in animo habuerat.

2 Syrus risor ita adulatur seni, ut hunc plane spectatoribus deridendum propinet. Atque is iracundus nihil videt veri.

3 Abstractum hoc (quomodo mox *somnium* fortius dicitur, quam *somniculosus*) totaque oratio Syri hyperbolica eandem vim habet, ac si stultissimum dixisset. Sed Dem. solus captus est.

4 Iam irrumpit plane adulatio. Sensum vero senis pulchre callet Syrus; cf. infra IV, 1, 17 sq.

5 Captus est; habet.

6 Haud certe in hac re urbanum verbum; aptum est agresti homini.

7 int. qui eam optime novi, narras? Sic. Hec. V, 4, 22. *Tune mihi istuc?*

Ut nunc eſt, quaeſo [1]. *S.* ut quiſque ſuum volt eſſe, ita eſt [2].
D. Quid? eum vidiſtin' hodie [3]? *S.* tuumne filium [4]?
(Abigam hunc rus [5]) iam dudum aliquid ruri agere arbitror.
D. Satin' ſcis ibi eſſe? *S.* oh, quem egomet produxi. *D.* optume eſt.
Metui, ne haereret hic [6]. *S.* atque iratum admodum.
D. Quid autem? *S.* adortus iurgio eſt fratrem apud forum
De pſaltria hac. *D.* ain' vero? *S.* vah [7], nil reticuit:
Nam, ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviſo, coepit clamare: *o Aeſchine,*
Haeccine flagitia facere te? haec te admittere
Indigna genere noſtro? *D.* oh, lacrumo gaudio [8].
S. *Non tu hoc argentum perdis, ſed vitam tuam.*

1 Ridet ſpectator votum Demeae, qui ſolus neſcit, ut nunc eſt Cteſipho.

2 Sententia alias probabilis pro perſona h. l. eſt ridicula. Don.

3 Nunc tandem ſciſcit, quod voluerat.

4 Moram quaerit interrogando Syrus, cogitans, quomodo ſenem abigat.

5 Quae uncinis incluſa, ſecum loquitur Syrus.

6 Cf. ſupra ſc. III, 5. Simplex homo ſeſe aperit magis dolis.

7 Quam ſcite mentitur narratque Syrus, ut imponat ſeni!

8 Te lacrimantem gaudio quis non rideat? Infra Syrus IV, 1, 20 ſq, hoc narrat fi-

D. Salvos sit: spero, est similis maiorum suum.
S. hui.
D. Syre, praeceptorum plenus istorum ille.
S. phy,
Domi habuit, unde disceret. *D*. fit sedulo [1]:
Nihil praetermitto: consuefacio: denique
Inspicere, tamquam in speculum [2], in vitas omnium
Iubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito. *S*. recte sane [3]. *D*. *hoc fugito*. *S*. callide.

lio -- *Virtutes* -- *narro* -- *tuas. homini illico lacrumae cadunt quasi puero, gaudio.*

1 Demea falsis laudibus a Syro risore deceptus eo tandem devenit, ut se ipse laudet, tamquam virtutis magistrum, rationemque disciplinae suae efferat. In ea autem, tamquam in speculo, intueri licet, non sapientem aliquem, aut praeceptorem, sed rudem & agrestem hominem, qui velut unus de vulgo, non *philosophice* (ut ait Don.) sed *civiliter* moneat, scil. exemplis, non praeceptis. Eundem in modum se a patre suo doctum facit Hor. Serm. I, 4, 105--118, quem lege.

2 Aberrat comicus praeceptor a vera vi vocis & usu. Ex speculo cernimus, quales ipsi simus; ut si quid deceat in vultu & habitu, emendemus. Atque inde quod, qui in aliis, quidquid delinquitur, magis cernunt, facilius sic corriguntur, haud subtiliter Demea vitas aliorum tamquam speculum esse dicit; cf. Cic. de off. I, 41, 2.

3 Singula Demeae dicta Syrus ridicule approbat, tamquam praecepta sapientiae.

D. Hoc laudi eſt. S. iſtaec res eſt. *D. hoc vitio datur.*
S. Probiſſume. *D.* porro autem.... [1] *S.* non hercle otium eſt
Nunc mi auſcultandi : piſces ex ſententia
Nactus ſum : hi mihi ne corrumpantur, cautio eſt.
Nam id nobis tam flagitium [2] eſt, quam illa, o Demea,
Non facere vobis, quae modo dixti : et quod queo,
Conſervis ad eundem iſtunc praecipio modum :
Hoc ſalſum eſt, hoc aduſtum eſt, hoc lautum eſt parum ;
Illud recte, iterum ſic memento : ſedulo
Moneo, quae poſſum pro mea ſapientia [3] :
Poſtremo, tamquam in ſpeculum, in patinas [4], Demea,

1 Demea, obſervante Donato, prope delinitus erat contra inſtitutum argumentum, novamque orationem coeptabat. Itaque artificioſe poeta ſubiecit ex perſona Syri, unde illum ad amaritudinem revocet. Syrus vero ex culina ſimile repetit, in quo, ſingula ſenis imitando, eius ſapientiam deridiculam det.

2 Qua voce Demea iracundus ſemper abutitur ad quaevis peccata deſignanda.

3 Erat ea coqui ſapientia, cuius eſt, condimentum guſtu ac ſapore temperare. Recte id monuit Don. neque Weſterh. id ſpernendo quidquam ſapit.

4 Ridiculi cauſa pariter

Inſpicere iubeo, et moneo, quid facto uſus ſit [1]:
Inepta haec eſſe, nos quae facimus, ſentio:
Verum quid facias? ut homo eſt, ita morem geras.
Numquid vis? *D.* mentem vobis meliorem dari [2].
S. Tu rus hinc ibis? *D.* recte. *S.* nam quid tu hic agas,
Ubi, ſi quid bene praecipias, nemo obtemperet [3]?
D. Ego vero hinc abeo, quando is, quam ob rem [4] huc veneram,
Rus abiit: illum curo unum: ille ad me attinet:
Quando ita volt frater, de iſtoc ipſe viderit.
Sed quis illic eſt, quem video procul [5]? eſtne Hegio

Syrus ſpeculo adſimulat patinas.

1 Hactenus μίμησις Syri. Nunc iam is concludit, ſimulate & vultuoſe vituperando, quae agantur in domo Micionis, ad cuius ingenium tota familia ſe conformare debeat.

2 Demea fere ad ingenium rediens, pulchre, ſed ſatis dure reſpondet.

3 Addidit haec Syrus, ut ſenem abigeret; & ipſe peracto iam ſatis ludo diſcedit.

4 Scil. ut mecum rus abiret. Neque placet cum Don. exponere *propter quem*.

5 Opportune advenit Hegio, cognatus Phanii, a Soſtrata vocatus, idemque olim Demeae familiaris, ne abeat Demea, propter reliquam fabulae partem, & ſimul, quo eius, qui iam paene mitis factus erat, denuo provocetur iracundia.

Tribulis noſter? ſi ſatis cerno, is hercle, vah!
Homo amicus nobis iam inde a puero. di boni,
[1] Nae illiusmodi iam magna nobis civium
Penuria eſt. homo antiqua virtute ac fide.
Haud cito mali quid ortum ex hoc ſit publice.
Quam gaudeo [2]! ubi etiam huius generis reliquias
Reſtare video, vivere etiam nunc lubet.
Opperiar hominem hic, ut ſalutem, et conloquar.

ACTUS III. SCENA V[3].

HEGIO, GETA, DEMEA, PAMPHILA.

H. PRo di immortales, facinus indignum, Geta,
Quod narras! *G.* ſic eſt factum. *H.* ex illan' familia
Tam illiberale facinus eſſe ortum? o Aeſchine!
Pol haud paternum iſtuc dediſti. *D.* videlicet
De pſaltria hac audivit: id illi nunc dolet
Alieno: pater is [4] nihili pendit: hei mihi!
Utinam hic prope adeſſet alicubi, atque audiret haec!

1 Magna ineſt in ſqq. commendatio viri ad fidem poſtulationi faciundam.

2 int. optimum virum, eumque amicum, tamdiu non viſum, habere obvium.

3 Haec ſcena (inquit Don.) fidem amici erga defunctum, maturitatem ſenilis orationis, & accuſationem eius, quem laedere nolit ipſe accuſator, continet.

4 int. Micio.

H. Nisi facient, quae illos aequom est, haud sic auferent [1].
G. In te spes omnis, Hegio, nobis sita est.
Te solum habemus: tu es patronus, tu pater:
Ille tibi moriens nos commendavit senex.
Si deseris tu, periimus [2]. *H.* cave dixeris [3]:
Nec faciam [4], neque me satis pie posse arbitror.
D. Adibo. salvere Hegionem plurimum
Iubeo. *H.* oh, te quaerebam ipsum: salve, Demea.
D. Quid autem? *H.* [5] maior filius tuus Aeschinus,
Quem fratri adoptandum dedisti, neque boni,
Neque liberalis functus officium est viri.
D. Quid istuc est? *H.* nostrum amicum noras Simulum, atque
Aequalem? *D.* quidni? *H.* filiam eius virginem
Vitiavit. *D.* hem! *H.* mane [6]; nondum audisti, Demea,

1 int. inultum; cf. Andr. III, 5, 4.

2 Servus hoc verbo Hegioni copiam facit, declarandi antiquam fidem animumque optimum.

3 Ne hoc verbum amplius ex te audiam; cf. Heaut. V, 7, 8.

4 h. e. nec deseram. Ipse a verbo abhorret; multo magis a re.

5 Sine ambage, & ut decet virum antiquum, incipit narrare rem; quae ubi plus quam satis confirmata fuerit, tandem nil nisi aequum postulat. Inest vero in tota accusatione mira ars & moderatio.

6 Ex hoc verbo ostenditur, quam commotus De-

Quod eſt graviſſimum. *D.* an quid eſt etiam amplius?
H. Vero [1] amplius: nam hoc quidem ferundum aliquo modo eſt.
Perſuaſit nox, amor, vinum, adoleſcentia.
Humanum eſt [2]. ubi ſcit factum [3], ad matrem virginis
Venit ipſus ultro, lacrumans, orans, obſecrans,
Fidem dans, iurans ſe illam ducturum domum.
Ignotum eſt, tacitum eſt, creditum eſt. virgo ex eo
Compreſſu gravida facta eſt: menſis [4] decimus eſt.

mea illud *hem* pronuntiaverit, totum ſe vertendo, quaſi diſceſſurus.

1 *Vero* reſpondentis eſt. Ita vero gravitatem eius, quod dicturus, auget, ut quo nil amplius dici poſſe intelligeret pater, qui & raptionem pſaltriae noverat, id Hegio etiam ſecundum cenſeret. Facit in eo humane, & ſimul oratoris ſ. accuſatoris munere probe fungitur.

2 cf. infra IV, 6, 53 ſq. Micionem adverſus Aeſchinum: *Iam id peccatum primum magnum: magnum, at humanum tamen: Fecere alii ſaepe, item boni—.*

3 Verſus ſqq. exemplum brevis narrationis, per συντομίαν, praebent. Inde eſt αὔξησις, qua poſtremum Aeſchini crimen, ſcil. deſertionis, mirum quantum grave videatur.

4 Lunaris nimirum; quales ante Iul. Caeſ. computabantur. Sic & infra IV, 6, 57. Hec. V, 3, 24. Plaut. Amph. II, 2, 38. Virg. Ecl. IV, 61.

[1] Ille bonus vir nobis pſaltriam, ſi diis placet [2],
Paravit, quicum vivat, illam deſerat.
D. Pro certon' tu iſtaec dicis [3]? *H.* mater virginis
In medio eſt [4], ipſa virgo, res ipſa: hic Geta
Praeterea, ut captus eſt ſervorum [5], non malus,
Neque iners, alit illas, ſolus omnem familiam
Suſtentat. hunc abduce, vinci, quaere rem [6].
G. Immo hercle extorque [7], niſi ita factum eſt, Demea:
Poſtremo non negabit: coram ipſum cedo [8].
D. [9] Pudet: nec, quid agam, neque quid huic reſpondeam,

1 Concludit narrationem indicando id, quod graviſſimum erat, ironia indignationis plena.

2 Formula inſerviens ironiae & indignationi.

3 Quaeſtio Demeae tantum facit ad confirmationem.

4 h. e. adeſt, quae fidem dictis certiſſimam faciat.

5 Additur in laudem eorum, qui inter ſuae ſortis homines praeſtant; cf. Caeſ. B. G. IV, 3. Vulgo autem ſervorum ingenia male audiunt. Mox *malus* refertur ad animum, *iners* ad mentem.

6 Quaerebantur ſervi etiam tormentis.

7 int. verum. Uſque ſe offert ſervus probus.

8 h. e. ſiſte eum praeſentem. Certiſſimum argumentum rei, quam quis negare non audeat. Neque ſic opus ceteris.

9 Seorſim hoc dicit perturbatus Demea.

Scio. *P.* miſeram me! differor doloribus [1].
Iuno Lucina, fer opem: ſerva me, obſecro. *H.* hem!
Numnam illa quaeſo parturit? *G.* certe, Hegio. *H.* hem!
Illaec fidem nunc voſtram implorat, Demea [2]:
Quod vos ius [3] cogit, id voluntate impetret.
Haec primum ut fiant, deos quaeſo, ut vobis decet [4].
Sin aliter animus veſter eſt [5], ego, Demea,
Summa vi defendam hanc, atque illum mortuum [6].
Cognatus mihi erat: una a pueris parvolis
Sumus educti: una ſemper militiae et domi
Fuimus: paupertatem una pertulimus gravem [7].
Quapropter nitar, faciam, experiar: denique
Animam relinquam potius, quam illas deſeram.

1 Intus clamat Pamphila, & ſic res ipſa iam loquitur partem veri, & ſimul permovet.

2 Opportune tranſit ad perorationem, & aequiſſimam, & fortem.

3 h. e. ipſae leges, quibus ius continetur.

4 Sic dativo iungitur ſine verbo; cf. V, 6, 5. Pl. Amph. II, 2, 188. Capt. II, 2, 71.

5 Scil. quod virgo pauper ſit.

6 *Mortuorum manes*, inquit Mart. Cap. 2, *ſi vitae prioris adiuti fuerint honeſtate, in Lares domorum—vertuntur.* Ita & mortuus ab eadem iniuria defendebatur, a qua filiae vita.

7 Miſeriae, dum aequo animo una tolerantur, coniungunt animos, bonoſque efficiunt; felicitate corrumpimur.

Quid mihi respondes [1] ? *D.* fratrem conveniam, Hegio.
H. [2] Sed, Demea, hoc tu facito cum animo cogites,
Quam vos facillume agitis [3], quam estis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles:
Tam maxume vos aequo animo aequa noscere [4]
Oportet, si vos voltis perhiberi probos.
D. Redito [5] : fient, quae fieri aequom est, omnia.
H. Decet te facere. Geta, duc me intro ad Sostratam.
D. Non me indicente [6] haec fiunt : utinam hoc sit modo
Defunctum [7] : verum nimia illaec licentia
Profecto evadet in aliquod magnum malum.

1 Respondetur accusanti.

2 Bene addit hoc monitum, quo magis Demea rei intentus, quam Micio, quem omnes norant humanum hominem, & aequum virum.

3 h. e. sine labore vivitis.

4 h. e. aequos esse.

5 Iam abeunti Hegioni hoc dicit.

6 h. e. non dicente, ut ap. Liv. XXII, 39. Sic Phorm. V, 9, 57 *indictum* pro *non dictum;* & in vulgus nota est est formula, *indicta causa damnare.* Multum autem clamaverat, & pro suo more gravius dixerat supra I, 2, ubi vid. v. 59 sq.

7 Passive pro *superatum, finitum;* ut ap. Liv. II, 35 *Sed adeo infensa erat coorta plebs, ut unius poena defungendum esset patribus.* cf. Phorm. V, 10, 32. sq.

Ibo, requiram fratrem [1], ut in eum haec evomam [2].

ACTUS III. SCENA VI.

HEGIO.

[3] BOno animo fac ſis, Soſtrata, et iſtam, quod potes,
Fac conſolere. ego Micionem, ſi apud forum eſt,
Conveniam, atque, ut res geſta eſt, narrabo ordine.
Si eſt, facturus ut ſit officium ſuum,
Faciat: ſin aliter de hac re eſt eius ſententia,
Reſpondeat mi, ut, quid agam, quam primum ſciam.

1 Scil. apud forum, uti & mox Hegio.

2 Vide hominem, qui fratrem convenire cupit non tam, ut cum eo conſulat de re ex aequo finienda, quam ut iram recens auctam evomat. Sed ita eſt homo.

3 Hegio feſtinantius agens, quae ſuſceperat, breviſſime ap. Soſtratam moratur; inſtante partu; & ab ea rediens haec ei, quae intus eſt, de Scena clamat. Ceterum Don. notat, hos ſex verſus in quibuſdam libris non ferri; quos quis non ferat?

ACTUS IV[1]. *SCENA I*[2].

CTESIPHO, SYRUS.

C. AIn' patrem hinc abiisse rus? *S.* iam dudum. C. dic sodes. *S.* apud
Villam est. nunc cum maxume operis aliquid facere credo [3]. C. utinam quidem [4]!
Quod cum salute eius fiat, ita se defatigarit velim,
Ut triduo hoc perpetuo prorsum e lecto nequeat surgere.

1 Turbae crescent ab amore Ctesiphonis iam magis periclitante ob patris Demeae remansionem, moxque abolendam suspicionem amoris, quam Aeschinus a fratre in se transtulerat, sollicitus iam iam de rebus suis inde turbatis. Facile vero istae transiguntur inter bonos viros, Heg. ac Micionem, qui ut aliquam poenam ob dissimulatum amorem Pamph. a filio habeat, hunc simulatione ludit, anxiumque reddit, tandem omni metu liberat, & sibi magis devincit. Sed tum redit in Scenam iratior Demea, ut maledictis fratrem oneret; a quo lusus, forte eo deveniet, ut suspicetur, raptionem factam esse Ctesiphonis sui causa.

2 Sc. I ostendit Ctesiphonem (amatorem) timentem a patre, & simul simplicem; qualem ex severiori rudis patris disciplina esse eum necesse fuit.

3 Fallitur Syrus opinione. Neque enim is longe aberit.

4 int. id fit. Al. vero 7. *utinam* coniungunt cum *velim*, & hoc πλεοναζειν volunt, quod absque exemplo est. Nos cum Don. facimus.

S. Ita fiat [1] (et iſtoc, ſi quid potis eſt, rectius). *C.* ita! nam hunc diem
Miſere nimis, ut coepi, cupio perpetuum in laetitia degere:
Et illud rus nulla alia cauſſa tam male odi, niſi quia
Prope eſt: quod ſi abeſſet longius, prius
Nox oppreſſiſſet illic, quam huc revortier poſſet iterum [2].
Nunc, ubi me illic non videbit, iam huc recurret, ſat ſcio:
Rogitabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? *S.* nihilne in mentem [3]? *C.* nunquam quidquam. *S.* tanto nequior.
Cliens, amicus, hoſpes nemo eſt vobis? *C.* ſunt. quid poſtea?
S. Hiſce opera ut data ſit. *C.* quae non data ſit? non poteſt fieri [4]. *S.* poteſt.
C. Interdiu: ſed ſi hic pernocto, cauſae quid dicam, Syre?

1 Ambigua vox ſervi, quam Cteſ. accipit conditioni conſentaneam. Sed is pro malitia ſua, ut etiam peius quid accidat ſeni, exoptat. Neque verba *& iſtoc --rectius* audita Cteſiphoni cenſemus.

2 *Revorti iterum* pleonaſtice dicitur & Virg. Aen. VI, 720, ut noſtro *rurſus redire* ſupra I, 1, 46. infra IV, 2, 40. Eun. IV, 2, 6.

3 int. venit.

4 Simplex ingenium prae ſe fert.

S. Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam mos eſſet dari [1].
Quin tu otioſus es: ego illius ſenſum pulchre calleo.
Cum fervit maxume, tam placidum, quam ovem, reddo. *C*. quo modo?
S. Laudarier te audit libenter [2]: facio te apud illum deum [3]:
Virtutes narro [4]. *C*. meas? *S*. tuas. homini illico lacrumae cadunt,
Quaſi puero, gaudio. hem tibi autem. *C*. quidnam eſt? *S*. lupus in fabula [5].
C. Pater ne? *S*. is ipſus. *C*. Syre, quid agimus? *S*. fuge modo intro: ego videro.
C. Si quid rogabit, nuſquam tu me [6]: audiſtin'? *S*. potin' ut deſinas?

ACTUS IV. SCENA II [7].

DEMEA, CTESIPHO, SYRUS.

D. NAe ego ſum infelix! primum fratrem nuſquam invenio gentium:

1 Facetus ſemper eſt Syrus; cf. Heaut. V, 1, 38.

2 Hoc plerique omnes parentes ſibi dictum habeant.

3 h. e. ſummis laudibus effero, ut ſingularem virtutibus.

4 Cf. ſupra III, 3.

5 Adagium, in quo ineſt ſilentii indictio. vid. Ind.

6 Scil. vidiſſe reſpondeas. Ellipſis properanti apta.

7 Rudis, ſimplex, timiduſque adoleſcens, quem fu-

Praeterea autem, dum illum quaero, a villa mercenarium
Vidi: is filium negat esse ruri: nec, quid agam, scio.
C. Syre. *S.* quid est? *C.* men' quaerit? *S.* verum [1]. *C.* perii. *S.* quin tu animo bono es.
D. Quid hoc, malum, infelicitatis? nequeo satis decernere:
Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miseriis.
Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro obnuntio: aegre solus, si quid fit, fero.
S. Rideo hunc: primum ait se scire: is solus nescit omnia.
D. Nunc redeo: si forte frater redierit, viso. [2]. *C.* Syre
Obsecro, vide ne ille huc prorsus se irruat. *S.* etiam taces?

gere intro iusserat servus, restat in ipso aditu forium, iterum obsecraturus Syrum, ut caveat, ne pater irruat. Syr. vero prope illas stans opperitur adventum senis, qui denuo, & iam magis iure suo querens scenam ingreditur.

1 *Verum* adv. affirmantis.

2 Qua voce audita Ctes. misere exterritus rursus implorat Syrum; sed quod prius facere potuit, fuga sibi consulere, tutissimum ratus.

Ego cavebo. *C.* nunquam hercle hodie ego iſtuc committam tibi.
Nam me iam in cellam aliquam cum illa concludam : id tutiſſimum eſt.
S. Age, tamen ego hunc amovebo. *D.* ſed eccum ſceleratum Syrum.

ACTUS IV. SCENA III[1].

SYRUS, DEMEA.

S. NOn hercle hic quidem durare quiſquam, ſi ſic ſit, poteſt.
Scire equidem volo, quot mihi ſint domini. quae haec eſt miſeria?
D. Quid ille gannit[2]? quid volt? quid ais, bone vir? eſt frater domi?
S. Quid, malum! *bone vir*[3], mihi narras? equidem perii. *D.* quid tibi eſt?

1 Syrus poſt fugam Cteſiphonis, & nunc primum viſus a ſene, a foribus in ſcenam progrediens, quaſi non videat Demeam, mira arte ſimulat ſe verberatum, fugereque cupientem, ut nova ratione acceptum mitiget Demeam, qui Syri clamores contra Cteſiphonem, in huius laudem accipiet. Tandem vero mendaciis ſuis non tam amovet, quam praecipitat ſenem.

2 *Gannire* proprie vulpium eſt.

3 Indignationem ſimulans repetit cum μιμήσει illud *bone vir.*

S. Rogitas? Ctesipho me pugnis miserum, et istam psaltriam
Usque occidit [1]. *D.* hem, quid narras? *S.* hem, vide, ut discidit labrum [2].
D. Quamobrem? *S.* me impulsore hanc emptam esse ait. *D.* non tu eum rus hinc modo
Produxe aiebas [3]? *S.* factum: verum venit post insaniens:
Nihil pepercit. non puduisse verberare hominem senem,
Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?
D. Laudo, Ctesipho; patrissas: abi, virum te iudico [4].
S. Laudas? nae ille continebit posthac, si sapiet, manus.
D. Fortiter. *S.* perquam: quia miseram mulierem, et me servolum,

1 Supra III, 4, 41 Ctesiphonem in foro fratrem iurgio adortum finxerat. Coeptum mendacium nunc continuat, auget.

2 Ostendit seni, parum prospicienti, labrum digitis ita compressum, ut in duas partes scissum videretur.

3 Demea, memor dicti a Syro supra III, 4, 39 cautus videtur, neque tamen minus falletur ab astuto servo.

4 Non modo fraude servi, sed & caeco amore, quo in filium, ut patris similem & ab ipso educatum, fertur, mire delusus ostenditur senex.

Qui referire non audebam, vicit. hui, perfortiter [1]!
D. Non potuit melius: idem, quod ego, sensit, te esse huic rei caput.
Sed estne frater intus? *S.* non est [2]. *D.* ubi illum quaeram, cogito.
S. Scio ubi sit, verum hodie nunquam monstrabo [3]. *D.* hem! quid ais? *S.* ita.
D. Diminuetur tibi quidem iam cerebrum. *S.* at nomen nescio
Illius hominis, sed locum novi ubi sit. *D.* dic ergo locum.
S. Nostin' porticum apud macellum hac deorsum? *D.* quidni noverim?
S. Praeterito hac recta platea sursus: ubi eo veneris,
Clivus deorsum vorsus est: hac praecipitato. postea
Est ad hanc manum [4] sacellum: ibi angiportum propter est.
D. Quonam? *S.* illic, ubi etiam caprificus magna est. *D.* novi. *S.* hac pergito.

1 Ironia quasi indignantis, cum servili gestu.

2 Iam ne irruat se senex in aedes fratris, ostendet Syrus, quam callidus sit & expromptus ad fraudes & mendacia.

3 Vide, quam astute senem avidiorem sua tergiversatione faciat, ut is hoc magis credat, faciliusque fallatur.

4 Perplexum faciebat signum; inde rogat Demea.

D. Id quidem angiportum non eſt pervium [1] *S.* verum hercle; vah!
Cenſen' hominem me eſſe? erravi. in porticum rurſum redi:
Sane hac multo propius ibis, et minor eſt erratio [2].
Scin' Cratini huius ditis aedes? *D.* ſcio. *S.* ubi eas praeterieris,
Ad ſiniſtram hac recta platea; ubi ad Dianae [3] veneris,
Ito ad dextram: prius, quam ad portam venias, apud ipſum lacum
Eſt piſtrilla, et exadvorſum eſt fabrica: ibi eſt. *D.* quid ibi facit?
S. Lectulos in ſole [4] ilignis pedibus faciundos dedit.

1 Mira arte poeta inducit ſenem non plane improvidum; & ſervum ad errorem fatendum paratiorem, ut ſic ſibi opinionem ſimplicitatis conciliet ad fallendum magis; idque vidit Don. Comice ſimul orditur iterum monſtrationem.

2 Vide, quam ſe tegat artifex.

3 int. aedem. Ellipſis ſolennis.

4 h. e. in quibus accubarent convivantes in ſolario ſ. ea parte domus, quae ſoli & aurae patebat. Bene vero *ilignos* dicit, quales nondum habuerit Micio; & ut ab adiunctis fidem faceret mendacio.

D. Ubi potetis vos? bene ſane. ſed ceſſo ad eum pergere?

S. I ſane: ego te exercebo [1] hodie, ut dignus es, ſilicernium.

Aeſchinus odioſe ceſſat [2]: prandium corrumpitur: 33

Cteſipho autem in amore eſt totus. ego iam proſpiciam mihi:

Nam iam adibo, atque unum quodque, quod quidem erit belliſſimum [3],

Carpam, et cyathos ſorbillans paulatim hunc producam diem [4].

ACTUS IV. SCENA IV [5].

MICIO, HEGIO.

M. EGo in hac re nil reperio, quam ob rem lauder tantopere, Hegio.

1 h. e. curſuram docebo. cf. Plaut. Trin. IV, 3, 8.

2 Neque tamen ceſſator Aeſch. non ſollicitus nunc maxume eſt; quod ab amore ſuo patri aperiendo ceſſaverat. cf. Sc. 5, 21.

3 Cuiuſmodi ad irritandam gulam cibi *bellaria* dicuntur.

4 Lautis utitur verbis de prandio lauto, *belliſſimum--carpere--ſorbillando paulatim producere* (h. e. conſumere) *diem*.

5 Scena oſtendit duos ſe-

Meum officium facio : quod peccatum a nobis ortum est, corrigo :
Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant,
Sibi fieri iniuriam ultro , si , quam fecere ipsi , expostules :
Et ultro accusant. id quia non est a me factum , agis ne gratias ?
H. Ah, minime : nunquam te aliter, atque es, in animum induxi meum.
Sed quaeso , ut una mecum ad matrem virginis eas , Micio ,
Atque istaec eadem , quae mihi dixti, tute dicas mulieri ,
Suspicionem hanc propter fratrem esse, eius esse illam psaltriam.
M. Si ita aequom censes, aut ita opus est facto , eamus. *H.* bene facis :
Nam et illi animum iam rellevabis, quae dolore, ac miseria
Tabescit, et tu officio fueris functus. sed si aliter putas,
Egomet narrabo quae mihi dixti. *M.* immo ego ibo. *H.* bene facis :

nes honestos, alterum humanum , alterum bonum; inter quos facile convenit de peccato Aeschini corrigendo ; plenaque est sententiarum, in quibus inest officii demonstratio.

Omnes, quibus res ſunt minus ſecundae, magis ſunt neſcio quo modo
Suſpicioſi: ad contumeliam omnia accipiunt magis:
Propter ſuam impotentiam [1], ſe ſemper credunt laedier.
Quapropter te ipſum purgare ipſi coram, placabilius eſt.
M. Et recte, et verum dicis. *H.* ſequere me ergo hac intro. *M.* maxume.

ACTUS IV. SCENA V [2].

AESCHINUS.

DIſcrucior animi. hoccine de improviſo mali mihi obiici
Tantum, ut neque quid de me faciam, neque quid agam, certum ſiet?
Membra metu debilia ſunt: animus timore obſtupuit: pectore
Conſiſtere nihil conſili quidquam poteſt. Vah! quomodo

1 Res minus ſecundae *impotentia* lenius dicuntur, quam *paupertas* & *inopia*. Sed quae iis accidunt a potentibus, graviora ducunt.

2 Aeſch. oſtenditur pro ingenii bonitate maxime ſollicitus de ſuo amore ob turbam, quam faciebat pſaltriae raptio, indeque orta ſuſpicio. Trepidus tandem accedit ad fores Soſtratae, ſe ipſum purgaturus, ſed a patre, redeunte ex ipſis aedibus, excipitur.

Me ex hac expediam turba tanta? tanta nunc suspicio
De me incidit, neque ea immerito. Sostrata credit, mihi
Me psaltriam hanc emisse: id anus [1] fecit indicium mihi.
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem missa erat, ubi eam vidi, illico
Accedo, rogito [2], Pamphila, quid agat: iam partus adsiet:
Eone obstetricem arcessat. illa exclamat [3], *abi, abi iam, Aeschine.*
Satis diu dedisti verba: sat adhuc tua nos frustrata est fides.
Hem, quid istuc obsecro, inquam, est [4]? *valeas* [5], *habeas illam* [6], *quae placet.*
Sensi illico id illas suspicari: sed me reprehendi tamen,
Ne quid de fratre garrulae illi dicerem, ac fieret palam [7].

1 Canthara illa, quam Sostrata III, 2 extr. iusserat arcessere obstetricem.

2 Scil. amore impulsus vero, studiose de sua quaerit.

3 Non respondet, sed exclamat; eiusque clamorem tristis reddit Aeschinus.

4 Perculsus subito haec per interiectionem rogat.

5 Anus, quasi eum fugiens respondet.

6 Psaltriam innuit.

7 Etiam in ipsa turba animum in fratrem huiusque curam non dimittit;

Nunc quid faciam [1] ? dicam ne fratris esse hanc? quod minime est opus
Usquam efferri [2]. iam mitto [3] : fieri potis est, ut ne qua exeat.
Ipsum id [4] metuo, ut credant : tot concurrunt verisimilia :
Egomet rapui : ipse egomet solvi argentum : ad me abducta est domum.
Haec adeo mea culpa fateor fieri [5], non me hanc rem patri,
Ut erat gesta, indicasse : exorassem ut eam ducerem.
Cessatum est usque adhuc : nunc porro, Aeschine, expergiscere [6] :
Nunc hoc primum est [7] : ad illas ibo, ut purgem me : accedam ad fores :

unde haec fabula vere dicta *Adelphi*, a φιλαδελφια, credimus Aeschini.

1 Iam dubitans secum consultat, quid faciat.

2 Refutat consilium dicendi illis, psaltriam esse fratris; quasi dixisset sibi, *nihil est*, ut Syrus dubitans secum Heaut. III, 6, 9. Vide, quam luctetur cum amore in suam amor in fratrem.

3 int. dubitationem.

4 Scil. fratris esse hanc.

5 Iam se ad certam animi sententiam ipse movet.

6 Qui adhuc somniculose s. negligenter egisti, intentior iam sis ad agendum, ne & illam & vitam perdas.

7 Alterum, quod aget, ut patri omnia aperiat, eumque exoret. Sed in hoc a

Perii; horresco semper, ubi pultare hasce occipio miser [1].
Heus, heus: Aeschinus ego sum; aperite aliquis actutum ostium.
Prodit nescio quis, concedam huc.

ACTUS IV. SCENA VI [2].

MICIO, AESCHINUS.

M. ITa, uti dixi, Sostrata,
Facite [3]: ego Aeschinum conveniam, ut, quomodo acta haec sunt, sciat.

patre praevenitur.

1 Quam horret iam amator ante fores suae, qui tam fortiter agebat in raptione. Scil. fortis est & humanus.

2 Scena haec ostendit liberalem animum & patris Micionis, regressi a Sostrata, & filii ad eundem tendentis. Ille primum sat habet, filium ob celatum amorem, indeque natas turbas punire, dum eum ludit brevi errore, & simul eius animum in hac re explorat; tum paterno affectu eum monet, erigit. Filius primum pudoris plenus, dein a patre lusus, mire de suo amore angitur, & cum patre ita disputat, ut honestum animum prodat; tandem ab eo laetiora edoctus exemplo est, quo animo filii in parentes bonos esse debeant. Inde fructum curarum suarum habet Micio.

3 Iubet, ut securae sint, (quod certe Micione dignum) l. nuptias adornent. Don.

Sed quis ostium hoc pultavit? *Ae.* pater hercle est: perii [1]! *M.* Aeschine.
Ae. Quid huic hic negoti est? *M.* tune has pepulisti fores? [2] tacet.
Cur hunc aliquantisper non ludo? melius est [3]:
Quandoquidem hoc nunquam mihi ipse voluit credere.
Nil mihi respondes? *Ae.* non equidem istas, quod sciam [4].
M. Ita? nam mirabar, quid hic negoti esset tibi.
Erubuit [5]: salva res est [6]. *Ae.* dic sodes, pater,
Tibi vero quid istic est rei? *M.* nihil mihi quidem [7].

1 Novitate rei, sc. quod pater a Sostrata egrediens ipsi ostenditur, perculsus exclamat.

2 Verba huius & sq. vers. secum dicit Micio, partes sic primas huius Scenae ostendens. Tacet autem Aesch. non tam timore, quam pudore.

3 Quod sic locus erit corrigendi filii. Bonus est pater.

4 Vide, quam perturbatus sit Aeschinus.

5 Primum, sed ambiguum signum pudoris *tacet*; alterum certius *erubuit*.

6 h. e. nondum mihi in eo periit fructus disciplinae meae, gaudium, quod mihi in eo unum est; cf. supra I, 1, 24. Affectum patris insignem in eo vidit Don. cf. supra Eun. II, 2, 37. & quem locum Westerh. excitat *Euge, salva res est, praeda haec perpetua est mea.* Adde Festum de proverbio: *Salva res est, saltat senex.*

7 h. e. nihil, quod ad me

[1] Amicus quidam me a foro abduxit modo
Huc advocatum sibi. *Ae.* quid? *M.* ego dicam tibi.
Habitant hic quaedam mulieres pauperculae [2]:
Opinor has non nosse te, et certo scio:
Neque enim diu huc commigrarunt. *Ae.* quid tum postea [3]?
M. Virgo est cum matre. *Ae.* perge. *M.* haec virgo orba est patre:
Hic meus amicus illi genere est proxumus:
Huic leges cogunt nubere hanc. *Ae.* perii [4]. *M.* quid est?
Ae. Nil: recte: perge. *M.* is venit, ut secum avehat:
Nam habitat Mileti. *Ae.* hem! virginem ut secum avehat?
M. Sic est. *Ae.* Miletum usque, obsecro? *M.* ita. *Ae.* animo male est [5].

pertineat. Sed &c.

1 Iam fingere incipit. Bene autem simulat, negotium esse alienum.

2 Obscuras eas facit & pauperes; an ut filius credat, parum sibi auxilii fore a patre ad nuptias, atque sic ei obiiciantur curae paulatim?

3 Anxie quaerit filius amator: & crescit cura perinde ut commenta ipsum propius tangunt.

4 Aesch. hoc seorsim dixit cum gemitu, ita ut subaudiret Micio. Quo magis vero pater se inscium amoris eius simulat, hoc magis ostenditur ab Aeschino, quamvis se reprimente.

5 Iterum aversus dicit se-

Quid ipsae? quid aiunt? *M.* quid illas censes; nihil enim [1].
Commenta mater est [2], esse ex alio viro [3],
Nescio quo, puerum natum, neque eum nominat:
Priorem esse illum; non oportere huic dari.
Ae. Eho nonne haec iusta tibi videntur postea [4]?
M. Non. *Ae.* obsecro, non? an illam hinc abducet, pater?
M. Quid ni illam abducat? *Ae.* [5] factum a vobis duriter,

eum, mox se reprehendit.

1 h. e. nihil sane, quo minus id fieri liceat.

2 Quam probabiliter comminiscitur, matrem quaerere subterfugium. Noverat scil. Aeschinus animum Sostratae in se.

3 Pervenit sic Micio ad ipsum filium, cuius amorem mire tractat.

4 Aesch. rogat, tamquam id, quod pater dixerat commentum, verum omnino sit. Ita se patri aperit. Don. l. hoc *postea* ad audita de puero ex alio viro nato referendum, l. abundanter dictum censet; cui posteriori sententiae accedunt hodie omnes, & conferunt Plaut. Men. III, 2, 31. Nobis in nostro, quod saepius sumitur παρελκειν, non placet. Sed & vetus ed. Argent. signum rogandi aliter ponit -- *videntur? postea* --- quasi Aesch. amplius dicturus fuisset *postea etiam illam hinc abducet?* A parte interpellatus id certe mox addit. Venerat quoque in mentem, an legi possit *poscier.*

5 Aesch. iam dolore & ira permotus summo cum πάθει loquitur; cui convenire dicit Don. illud *immis.* adverbium coniunctione auctum in octo syllabas, misere pronuntiandum. *Inli-*

Immiſericorditerque, atque etiam, ſi eſt, pater,
Dicendum magis aperte, inliberaliter.
M. Quam ob rem? *Ae.* rogas me? quid illi tandem creditis
Fore animi miſero, qui illi conſuevit [1] prior,
Qui infelix, haud ſcio an, illam miſere nunc amat [2],
Cum hanc ſibi videbit praeſens praeſentem eripi,
Abduci ab oculis? facinus indignum, pater.
M. Qua ratione iſtuc [3]? quis deſpondit? quis dedit?
Cui, quando nupſit? auctor his rebus quis eſt?
Cur duxit alienam? *Ae.* [4] an ſedere oportuit
Domi virginem tam grandem, dum cognatus huc

beraliter poſt praemiſſam excuſationem iratius profert.

1 Cave hoc verbum trahas ad Venerem ſ. ſtuprum. Innuit honeſtus adoleſcens & nuptiarum cupidus *amorem conſuetum.* cf. Andr. I, 1, 108.

2 Dum vult ut alienus loqui, ſe ipſe indicat affectu. *Haud ſcio an* idem eſt, ac *fortaſſe.*

3 Iam pater ad reprehenſionem filii procedit, quam breviſſimis abſolvit, finem facturus labori filii. Quae vero pater rogat, eorum nihil factum erat. Tot igitur peccata a filio erant in hac re. Nemo parens deſponderat; Aeſch. non datam vitiaverat, ac dein patrem celaverat factum; inde nuptiae non factae; auctoritatem Micionis patris neglexerat; non examinaverat, utrum liceret legibus eam ducere, an prior eſſet iure cognatus aliquis.

4 Aeſch. ultimum unum,

Illinc[1] veniret, exſpectantem? haec, mi pater[2],
Te dicere aequom fuit, et id defendere.
M. Ridiculum, advorſumne illum cauſam dicerem,
Cui veneram advocatus? ſed quid iſta, Aeſchine,
Noſtra? aut quid nobis cum illis? abeamus[3]. quid eſt[4]?
Quid lacrumas? *Ae.* pater, obſecro, auſculta. *M.* Aeſchine[5], audivi omnia.
Et ſcio: nam te amo: quo magi', quae agis, curae ſunt mihi.
Ae. Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,

quod pro commento ſuo addiderat Micio, impugnans, cetera peccata praetereundo confitetur.

1 Quod referas ad Miletum.

2 Addit haec amore & dolore amens & voce ſupplici, iam plane confuſus, & fere iam lacrimans.

3 His verbis pater redigit filium ad ultimum, lacrumas & confeſſionem; iamiam ad veriora & leniora rediturus, cum habeat filium, qualem velit.

4 Abiturus quaſi nunc repente animadvertit flentem, & tamquam cauſae neſcius ſit, ſic inquirit. Metrum hinc iam vertit ita, ut ſenariis ſuccedant trochaici.

5 Lacrumantem non pluribus obſecrare paſſus interfatur pater benignus; iſque ſatis poenae habens dolenti iam rurſus ſubvenit; & ſic demum filius liberaliter & pie deprecatur patri.

Ut me hoc delictum admisisse in me, id mihi vehementer dolet,
Et me tui pudet. *M.* credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale [1]: sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem te arbitrare vivere?
Virginem vitiasti, quam te non ius fuerat tangere [2]:
Iam id peccatum primum magnum; magnum, at humanum tamen:
Fecere alii saepe, item boni. at postquam id evenit, cedo,
Numquid circumspexti? aut numquid tute prospexti tibi,
Quid fieret? qua fieret? si te mihi ipsum puduit dicere,
Qua rescíscerem? haec dum dubitas, menses abierunt decem.
Prodidisti et te, et illam miseram, et gnatum, quod quidem in te fuit [3].

1 Ab ingrati animi crimine absolvit filium, sed clementer & blande monet, ne porro indiligens rerum suarum sit, quomodo se in hac re praebuerit. Atque Aesch. in eo se ipse arguerat Sc. 5, v. 19.

2 Cf. Eun. V, 2; 18 *An paulum esse hoc tibi videtur, virginem vitiare civem?*

3 Senex festive correctionem accommodat amori iuvenis. Et dein facetius obiurgat, tum v. 61 monet, haud quidem pro imperio,

Quid? credebas dormienti haec tibi confecturos deos?
Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?
Nolim ceterarum rerum te socordem eodem modo.
Bono animo es, duces uxorem. *Ae.* hem! *M.* bono animo es, inquam. *Ae.* pater,
Obsecro, num ludis tu nunc me? *M.* ego te? quamobrem? *Ae.* nescio:
Quia tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis.
M. Abi domum, ac deos comprecare, ut uxorem arcessas [1]: abi.
Ae. Quid? iam uxorem? *M.* iam. *Ae.* iam? *M.* iam quantum potest. *Ae.* di me, pater,
Omnes oderint, ni magis te, quam oculos nunc ego amo meos.
M. Quid? quam illam [2]? *Ae.* aeque. *M.* perbenigne. *Ae.* quid? ille ubi est Milesius?

sed graviter; tandem recreat moestum subito optatoque nuntio. Aesch. vero quanta arte deducitur ad gaudium, gratique animi sensus!

1 Neque enim ipsi illi Deorum cultores nuptias contrahebant, celebrabant, nisi re divina prius facta, sacrificiis & precibus.

2 Ipse pater, in filii pietate gaudens, festive iocatur.

M. Abiit, periit, navem aſcendit [1]. ſed cur ceſſas? *Ae.* abi, pater:

Tu potius deos comprecare. nam tibi eos, certo ſcio,

Quo vir melior multo es, quam ego, obtemperaturos magis [2].

M. Ego eo intro, ut, quae opus ſunt, parentur: tu fac, ut dixi, ſi ſapis.

Ae. [3] Quid hoc negoti? hoc eſt patrem eſſe, aut hoc eſt filium eſſe?

Si frater, aut ſodalis eſſet, qui magis morem gereret?

Hic non amandus? hiccine non geſtandus in ſinu eſt? hem!

Itaque adeo magnam mi iniicit ſua commoditate curam,

Ne forte imprudens faciam, quod nolit: ſciens cavebo.

1 Ridens & facete dicit, ſe omnia iſta finxiſſe.

2 Quam aſcendit grata laudatio patris ſine ulla aſſentatione. Quod ad ipſam ſententiam attinet, cf. Plaut. Rud. prol. 22. ſqq. Poen. V, 4, 107. & noſtrum Hec. V, 2, 6. Poetarum vero Deus Il. I, 218 cecinit Ος κε Θεοις επιπειθηται, μαλα τ' εκλυον αυτε.

3 Pulcherrime tandem poeta filium facit laudatorem patris abſentis. Ea ſumma laus, nec fucata pietas.

Sed cesso ire intro, ne morae meis nuptiis egomet siem [1].

ACTUS IV. SCENA VII.

DEMEA [2].

DEfessus sum ambulando. ut, Syre, te cum tua
Monstratione magnus perdat Iuppiter.
Perreptavi usque omne oppidum: ad portam, ad lacum;
Quo non? nec fabrica illic ulla erat, nec fratrem homo
Vidisse se aibat quisquam. nunc vero domi
Certum obsidere est usque, donec redierit.

ACTUS IV. SCENA VIII [3].

MICIO, DEMEA.

M. IBo, illis [4] dicam, nullam esse in nobis moram.

1 Opportune abit Aesch. ne in eum incidat Demea, natura pater, non cura.

2 Redit ex cursu suo ille semper iratus Demea, qui quantum a fratre mitiore diversus, tantum abest ab eius gaudiis, solus aegre fert, quidquid fit, nemini consulit, omnibus invisus eluditur solus. cf. cum hac scena illam ap. Plaut. Amph. IV, 1 & Epid. II, 2, 13 sq.

3 Demeae iam primum offertur frater, in quem iras evomere voluerat. Sed hic eas hilariter reprimet.

4 Virgini eiusque matri.

D. Sed eccum ipſum! te iam dudum quaero, Micio.
M. Quidnam ? *D.* fero alia flagitia ad te ingentia
Boni illius adoleſcentis [1]. *M.* ecce autem [2]. *D.* nova,
Capitalia. *M.* ohe, iam [3]. *D.* ah, neſcis qui vir ſit. *M.* ſcio [4].
D. Ah ſtulte [5]. tu de pſaltria me ſomnias
Agere. hoc peccatum in virginem eſt civem. *M.* ſcio.
D. Eho, ſcis, et patere ? *M.* quid ni patiar ? *D.* dic mihi,
Non clamas ? non inſanis ? *M.* non. malim quidem.
D. Puer natus eſt. *M.* dii bene vortant. *D.* virgo nihil habet [6].

1 Adeo cum oſtentatione & ειρωνεια nuntiat, ut credas, ipſi nihil eſſe antiquius, quam flagitia filii urbani ad fratrem deferre, & bella concitare.

2 *Ecce autem* dicitur, quum agentibus (h. l. laeta) aliud repente intervenit novum, minus laetum.

3 int. define.

4 Vel una hac vocula bellum, quod ſaevus ille denuo concitat, mire impellit, impetum iſtum reprimit.

5 Impulſum ſe ſentiens iraſcitur Micioni. Sed hic ardori porro frigidam ſuffundet.

6 Iam ſe prodit animus Demeae, quem Hegio ſupra III, 4, 55 ſqq. tam graviter monuerat, ut aequa

M. Audivi. *D.* et ducenda indotata est [1] ? *M.* scilicet.
D. Quid nunc futurum est ? *M.* id enim, quod res ipsa fert :
Illinc huc transferetur virgo. *D.* o Iuppiter,
Istoccine pacto oportet ? *M.* quid faciam amplius ?
D. Quid facias ? si non ipsa re tibi istuc dolet,
Simulare certe est hominis [2]. *M.* quin iam virginem
Despondi : res composita est : fiunt nuptiae :
Dempsi metum omnem ; haec magis sunt hominis. *D.* ceterum
Placet tibi factum, Micio [3] ? *M.* non, si queam
Mutare : nunc, cum non queo, aequo animo fero.
Ita vita est hominum, quasi cum ludas tesseris [4] :
Si illud, quod maxume opus est iactu, non cadit,
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

noscat, si velit perhiberi probus.

1 Cf. ad Andr. IV, 5, 41.

2 Scil. hominis huius humanitas nihil est, nisi iracundia, saevitasque disciplinae. Alia est Micionis.

3 Ita profligatum se sentit Demea, ut nesciat, quid fratri obiiciat, nisi virulentam irrisionem.

4 Sententiam hanc ab Alexide (ap. Stobaeum) l. ex Platone de rep. L. X mutuatum putant Terentium ; quidni a communi sensu & iudicio uterque & alii ?

D. Corrector[1]! nempe tua arte viginti minae,
Pro psaltria periere: quae, quantum potest,
Aliquo abiicienda est; si non pretio, gratiis.
M. Neque est[2], neque illam sane studeo vendere[3].
D. Quid igitur facies? *M.* domi erit. *D.* pro divom fidem!
Meretrix et mater familias una in domo?
M. Cur non? *D.* sanum te credis esse? *M.* equidem arbitror.
D. Ita me di ament, ut video ego tuam ineptiam;
Facturum credo[4], ut habeas quicum cantites.
M. Cur non? *D.* et nova nupta eadem haec discet[5]? *M.* scilicet.
D. Tu inter eas restim ductans saltabis[6]. *M.* probe.

1 Sarcasmus.

2 int. abiicienda gratiis.

3 Micio ita respondet, ut ludere fratrem, l. ineptus videri malit, quam Ctesiphonem prodere. Praeparatur tamen simul via ad manifestandum Ctesiphonis amorem.

4 int. *te*; quod alii ingerunt.

5 Cum uxoris alias sit, rem familiarem curare.

6 Iam ei conviciatur, quasi is puerum agat. Puerorum enim & puellarum chori *manibus conserti* in saltatione *restim ducere* dicebantur; Liv. XXVII, 37 *Per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.* Lucret. II, 631 *catenas ludere*; Hor. Od. II, 12, 18 *dare bracchia ludentem*; cf. doct. *Iani* ad h. l. Ita non a fune, quem saltantes manibus tenuere, proprie dicta ista

Prodeambulare huc libitum eſt. *D.* illud ſis vide
Exemplum diſciplinae [1]. *S.* ecce autem hic adeſt
Senex noſter. quid fit [2]? quid tu es triſtis? *D.* oh, ſcelus!
S. Ohe iam! tu verba fundis hic, ſapientia [3]?
D. Tu, ſi meus eſſes . . . [4] *S.* dis [5] quidem eſſes, Demea,

patriſſas; abi &c.

1 ſ. morum eius, quem tamquam magiſtrum ſequatur Aeſch.

2 Repente viſo ſene nil timet, nec cavet ebrius. *Mire*, inquit Don. *ſecuritatem ebrii hic expreſſit.*

3 Pro illo *ſcelus* redditur Demeae *ſapientia.* Eundem Syrus ſupra dixerat *Tu totus quantus nil niſi Sapientia es.* Irritandi cauſa dicit *verba fundis*, h. e. cum vi profers, & ſimul perdis. Credimus autem, Syro comice *Sapientiam* dici ſenem, quaſi unus ſeptem Graeciae ſapientes aequet; quorum dictis Ter. orationem paſſim diſtinguit. At Demea, praeceptorum omnium expers, filium ſuum in aliorum vitam, tamquam in ſpeculum inſpicere iubebat; nimius ſemper in ira, nunquam in tempore venit; omnia ſibi ignoſcebat, aliis nihil; non ferebat, quae neceſſe erat; neque corrigebat arte, quae male ceciderant; utile, non decorum quaerebat; cetera ſenex ingratus, qui non eſſet parilis iuventae. Sed idem ille inſpiciens in vitam Micionis moderari ſibi diſcet Act. V.

4 Interiecta a Syro verba non impediant, ut haec diſiungas a conſequente *exemplum* &c. Al. proinde male *Tun'? ſi meus* &c.

5 Dives. Sed ipſe divitiarum idemque infernorum Deus *Dis* dicebatur; hinc,

Ac tuam rem conſtabiliſſes [1]. *D.* exemplum omnibus
Curarem, ut eſſes. *S.* quamobrem [2]? quid feci? *D.* rogas?
[3] In ipſa turba, atque in peccato maxumo,
Quod vix ſedatum ſatis eſt [4], potaſti, ſcelus!
Quaſi re bene geſta. *S.* ſane nollem huc exitum [5].

ACTUS IV. SCENA X [6].

DROMO, SYRUS, DEMEA.

Dr. Heus, Syre, rogat te Cteſipho ut redeas. *S.* abi.
D. Quid Cteſiphonem hic narrat? *S.* nihil. *D.* eho, carnufex,
Eſt Cteſipho intus? *S.* non eſt. *D.* cur hic nominat?

credimus; riſus ſpectatoribus movebatur.

1 Dicens haec ſatis ipſe inſtabili pede vix inſtitiſſe videatur. Spectatores Ditem infernum cogitantes, poterant ad rem morte conſtabiliendam trahere. Orcus certe eſt tandem quietalis, & Syrus ſupra dixerat, *exercebo te, ſilicernium.*

2 *Nihil* (inquit Don.) *nunc in Syro, niſi ſimplex & purum ob ebrietatem.*

3 Ridiculus Demea, qui adverſus ebrium tam graviter peroret.

4 Sedata omnia ſunt praeter unum te.

5 Sane pro ebrio ſic dicit Syrus, qui pro ſecuritate invenerat litem.

6 Qua Cteſipho inter pocula eſſe oſtenditur.

O coelum, o terra, o maria Neptuni [1]! *M.* hem tibi,
Rescivit omnem rem: id nunc clamat: ilicet [2],
Paratae lites: succurrendum est. *D.* eccum! adest
Communis corruptela nostrum liberum [3].
M. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi [4].
D. Repressi, redii: mitto maledicta omnia [5]:
Rem ipsam putemus: dictum inter nos hoc fuit,
Ex te adeo est ortum, ne tu curares meum,
Neve ego tuum? responde. *M.* factum est, non nego.

1 Quam tragice clamat ad ultimum senex. Act. I, 2 tristis ingressus vehementi voce nuntiat mala; tandem erumpit v. 32 *Pro Iuppiter, tu me homo adigis ad insaniam* &c. III, 3 adveniens: *Disperii!* A. IV, 1 ingressus *Nae ego sum infelix* &c. IV, 6 *Defessus sum amb. ut, Syre, te magnus perdat Iuppiter;* cf. Sc. sq. H. l. dolore summo victus numina omnia movet voce sua.

2 h. l. idem est, ac *actum est de Clitiphone. Paratae mihi iam lites* &c.

3 Antea accusaverat fratrem de uno filio, iam de ambobus gravius.

4 Non tam reprehendit irascentem, qui iuste dolebat, sed nimietatem irae.

5 Increpitus a fratre, ne videatur non esse prae ira apud se, & se a suo potius filio, laudato illo morum exemplo, deceptum sentiens, mittit invitus maledicta, & ad rationes cum fratre disputandas transit tacite fremens. Iam iure suo nititur contra fratrem; hic aequitatis patronum agit.

D. Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?
Cur emis amicam, Micio? num qui minus
Mihi idem ius aequom eſt eſſe, quod mecum eſt tibi?
Quando ego tuum non curo, ne cura meum.
M. Non aequom dicis... *D*. non [1]? *M*. nam vetus verbum [2] hoc quidem eſt,
Communia eſſe amicorum inter ſe omnia.
D. Facete! nunc demum iſtaec nata oratio eſt [3]?
M. Auſculta paucis, niſi moleſtum eſt, Demea [4].
Principio, ſi id te mordet, ſumptum filii
Quem faciunt, quaeſo hoc facito tecum cogites:

1 Don. hoc *non* etiam Micioni tribuit, qui id confidenter repetiverit; quod quam inepte in Micionem dicatur, patet ex eo, quod Micio iocoſe provocet ad proverbium. Ipſe Micio fratrem ſe reprimere iuſſerat. Itaque Codd. plures & edd. vett. in quibus & noſtra, cum Bentl. ſequimur, qui id vehementer a Demea interiectum voluit.

2 Scil. Graecorum, & quidem Pythagorea vox. cf. Cic. off. I, 16. de Legg. II, 12.

3 Signum rogandi addidimus. Ironice & irate rogat, cur id nunc demum (non prius) tibi in mentem venit, qui hodie dixiſti *Nam ambo curare propemodum repoſcere illum eſt, quem dediſti*; cf. ſupra I, 2, 53. Quod ille dixit *verbum*, hic *orationem* per ironiam vocat.

4 Iocari iam deſinit, ac ſublato iam proverbio, ſerio magis & ipſe, ſed moderate, rem putat cum fratre.

Tu illos duo olim pro re tollebas [1] tua;
Quod ſatis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidiſti, ſcilicet,
Ducturum: eandem illam rationem antiquam ini,
Conſerva [2]: quaere, parce, fac quamplurimum
Illis relinquas: gloriam tu iſtam obtine [3]:
Mea, quae praeter ſpem evenere, utantur [4] ſine.
De ſumma [5] nil decedet: quod hinc [6] acceſſerit,
Id de lucro putato eſſe omne. haec ſi voles
In animo vere cogitare, Demea,
Et mihi, et tibi, et illis dempſeris moleſtiam.
D. Mitto rem: conſuetudinem ipſorum [7]. *M.* mane:

1 h. e. educandos ſuſcipiebas.

2 h. e. ad priorem illam redi, eamque ſerva. Haec vero haud ſine vehementia quadam & dedignatione pronunciat.

3 h. e. tuere ſ. conſerva.

4 *Mea -utantur* l. antique pro *meis--utantur*; l. quod magis placet, *quae evenere* (illis) *mea*, his *utantur ſine.*

5 Scil. tua.

6 h. e. de meis, δεικτικῶς.

7 Micio hactenus obiecerat fratri rationes de re familiari, quibus hic contra ire non audebat, metuens, ne, quidquid boni a Micione, & ex adoptione ſuis evenerat, de eo detraheret; cf. ſupra Act. I, 2. Itaque Demea honeſtum potius tangit, de eo ſe ſollicitum ſimulans. Micio, qui ſupra mores nimium urbanos filii, magis ut ſe a fratre defenderet, quam ut ei perſuaderet, fere approbaverat, antequam ad rationes pecuniae deſcenderet; nunc inverſo ordine, his prius expeditis,

Scio : istuc ibam. [1] multa in homine, Demea,
Signa insunt, ex quis coniectura facile fit,
Duo cum idem faciunt, saepe ut possis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet;
Non quo dissimilis res sit, sed quo is, qui facit:
Quae [2] ego illis inesse video, ut confidam fore

iam quoque a fratre monitus, facta filiorum non approbat, sed ita excusat, ut ex bono eorum ingenio rectiora quaevis auguretur, fratremque sic demulceat. Mox *mane* h. l. non est revocantis abeuntem, sed animum ad ea, quae dicturus erat.

1 Obscurissimam Don. dicit orationem Micionis, & quod ad rem & in verbis. Cunctique post ipsum interpp. parum scite volunt, Micionem, malae causae patronum, permiscere omnia, & verba fundere sine sensu. Caveamus nobis a tali iniuria in poetam, aut Micionem, virum moderatum semperque cum ratione dicentem. Vult vero, esse in homine quaedam (liberalis ingenii & animi) signa, unde ita coniicere possis, ut saepe, non semper, dicere possis, illi licere, quae aliis non licent. Condonandum est ingeniis liberalibus, si quid quandoque iuveniliter egerint, quippe cum aetate rectius sapient. Quibus non aeque est liberum ingenium, cohibendi omnino sunt, ne ad consuetudinem peccandi delabantur, nunquam inde emersuri. Signa vero liberalis ingenii & animi sunt *sapere, intelligere, in loco verecundum esse, inter se amare.* Atque ea esse in ambobus filiis vidit Micio; qui sic sapienter satis, certe humane disseruit.

2 Scil. signa liberalis ingenii & animi.

Ita ut volumus. video ſapere, intellegere, in loco
Vereri, inter ſe amare: ſcire eſt [1] liberum
Ingenium atque animum: quovis illos tu die
Reducas. at enim metuas, ne ab re ſint tamen
Omiſſiores paulo [2]. o noſter Demea,
Ad omnia alia aetate ſapimus rectius:
Solum unum hoc vitium ſenectus adfert hominibus,
Attentiores ſumus ad rem omnes, quam ſat eſt:
Quod illos ſat aetas acuet. *D.* [3] ne nimium modo
Bonae tuae iſtae nos rationes, Micio,
Et tuus iſte animus aequus ſubvortant. *M.* tace,
Non fiet. mitte iam iſtaec: da te hodie mihi:
Exporge frontem [4]. *D.* ſcilicet [5], ita tempus eſt,
Faciundum eſt: ceterum rus cras cum filio
Cum primo lucu [6]. *M.* immo de nocte cenſeo:

1 int. hinc.

2 Micio, qui fratris ingenium noverat, ad rem faciendam pronum, ſcite eius ſollicitudinem, ſi non adimere, at hodie imminuere ſtudens, blanditus etiam, utitur *o noſter Demea.*

3 Manſuetior iam Demea fere, non amplius clamat, ſed tamen miti ironia utitur. Ait: *Timeo, ne nimium--nos--ſubvortant--rationes & tuus an. aeq.*

4 Quam prudenter & humane tractat porro fratrem, quem cum ceteris hodie in laetitiam vertere cupit. Laetitia exporrigit frontem, triſtitia contrahit.

5 *Scilicet* aegre cedentis eſt, ut Eun. I, 2, 105.

6 int. *hinc me abſtraham*, quod dein dicit. Iocans vero Micio reſpondet, ut in hilaritatem vocet fratrem.

Hodie modo hilarum te face. *D.* et iſtam pſaltriam
Una illuc mecum hinc abſtraham. *M.* pugnaveris [1].
Eo pacto prorſum illi [2] alligaris filium.
Modo facito, ut illam ſerves. *D.* ego iſtuc videro:
[3] Atque ibi favillae plena, fumi, ac pollinis
Coquendo ſit faxo, et molendo: praeter haec,
Meridie ipſo faciam ut ſtipulam colligat:
Tam excoctam reddam atque atram, quam carbo eſt [4]. *M.* placet.
Nunc mihi videre ſapere. atque equidem filium
Tum etiam, ſi nolit, cogam [5], ut cum illa una cubet.
D. Derides? fortunatus, qui iſto animo ſies:
Ego ſentio. *M.* ah, pergiſne? *D.* iamiam deſino.
M. I ergo intro, et cui rei eſt, ei rei hunc ſumamus diem.

1 h. e. magnam rem feceris, inquit Don. Sic Cic. pro Roſc. Amerin. c. 3 *Hoc pugnatur*, h. e. hoc efficere ſtudent.

2 i. e. pſaltriae; ſed pſaltriam probe ſervandam dicit Micio. Al. *illi* volunt eſſe adv. pro *illic*; idque etiam dederunt.

3 Prior ſyllaba verſui priori adiiciatur.

4 Iam ira deferbuit; iociſque ſuis cavet Micio, ne denuo excitetur.

5 Scil. ſi ego ſim tu.

ACTUS V. SCENA II. [1]

DEMEA.

NUnquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam fuat,
Quin res, aetas, uſus, ſemper aliquid apportet novi,
Aliquid moneat: ut illa, quae te ſcire credas, neſcias,
Et quae tibi putaris prima [2], in experiundo ut repudies.
Quod nunc mi evenit. nam ego vitam duram, quam vixi uſque adhuc,

1 Demea, qui adhuc, niſi quod ipſe faciebat, nihil rectum putaverat, aliiſque ſemper iratus erat, comparans aequum & laetum animum fratris cum ſuo ſaevo & triſti, videnſque illum a filiis amari, ſe negligi, illum gaudia potiri, ſe miſeriam ex labore capere, invidet fratri, eumque l. aemulari, l. ulciſci cupiens, novam hodie init viam. Scilicet remiſſurus de ſua agreſti ſeveritate diſciplinae, & animi explendi cauſa omnibus ridicule abblanditur, & largitate ſimulata fratrem inducit ipſum, ut is nimium aliis obſequi ſuaque profundere videatur; tandem ſatiatus in extrema fabula ſe clementiorem factum ita profitetur, ut ſimilis ſui maneat. Ita convenientiam ſervabit poeta in apta hominis converſione.

2 h. e. eligenda prae aliis, ſ. optima.

Prope decurſo ſpatio mitto. id quamobrem? re ipſa repperi [1],
Facilitate nihil eſſe homini melius, neque clementia.
Id eſſe verum, ex me atque ex fratre cuivis facile eſt noſcere.
Ille ſuam ſemper egit vitam in otio [2], in conviviis:
Clemens, placidus [3], nulli laedere os, arridere omnibus:
Sibi vixit [4]: ſibi ſumptum fecit [5]. omnes benedicunt, amant.

1 Iam laudabit ipſe ille agreſtis humani fratris meliorem vitae rationem ſ. felicitatem; facta collatione cum ſua ſaevitate & tenacitate &c. Clementiora ſunt verba, quibus Micio mores ſuos & fratris confert Act. I, 1, 15--21 ſq.

2 *Otium* opponitur labori ſ. operi ruſtico. *Convivia* dicuntur a vitae coniunctione, Cic. de Sen. c. 13; & h. l. hanc per metonym. notant.

3 *Clemens* in alios, neminem laedit; ſed *placidus*, ipſe moribus aliis etiam placet. *Clementia* diverſa eſt ab *ira*; *placiditas* a *feritate*, adeoque eſt ipſa humanitas, quae nos faciles ſ. aliis aptos efficit.

4 *Vivit ſibi* non is, qui ſuo modo vivit, ſed qui cum aliis vivit, uſque amicus eſt.

5 Cf. Plaut. Aſin. I, 3, 65 *Neceſſe eſt facere ſumptum, qui quaerit lucrum.* Lucrum vero Micioni erat, laudari, amari.

Ego ille agreſtis, ſaevus, triſtis, parcus, truculentus, tenax [1],
Duxi uxorem: quam ibi miſeriam vidi! nati filii,
Alia cura: eia [2] autem, dum ſtudeo illis, ut quamplurimum [3]
Facerem, contrivi in quaerendo vitam atque aetatem meam.
Nunc exacta aetate hoc fructi pro labore ab his fero,
Odium. ille alter ſine labore patria potitur commoda [4]:
Illum amant, me fugitant: illi credunt conſilia omnia:
Illum diligunt: apud illum ſunt ambo: ego deſertus ſum:

1 Iam didicit ille *noſcere ſe;* quod ſapientiae eſt. Se autem, quem alii iam ſatis notum habeant, (*ille*), graphice pingit, agreſtis moribus, ſaevus factis, triſtis animo, parcus duriter vivendo, truculentus vultu, tenax ſ. in his omnibus contumax, ſ. avarus, qui nemini largitur. Vae uxori, quam talis vir ducat! inde miſeria utrique.

2 *Eia* eſt quaſi ſe ipſum reprehendentis ob inſcitiam agendi.

3 int. rei.

4 Iam ultro ad invidiam ſ. aemulationem ſe accendit; eoque ſapientiam ſ. potius reſipiſcentiam ſtultitia miſcebit.

Illum, ut vivat, optant; meam autem mortem exſpectant ſcilicet [1]:
Ita eos meo labore eductos maxumo, hic fecit ſuos
Paulo [2] ſumptu. miſeriam omnem ego capio, hic potitur gaudia [3].
Age, age [4], nunc iam experiar porro contra, ecquid ego poſſiem
Blande dicere, aut benigne facere [5], quando huc provocat [6].
Ego quoque a meis me amari, et magni pendi poſtulo.
Si id fit dando atque obſequendo, non poſteriores feram [7].
Deerit: id mea minime refert, qui ſum natu maxumus [8].

1 *Scilicet* indignanter additum.

2 *Paulo* adiect. uti Andr. I, 5, 31. A *paulus* eſt *paululus*.

3 Repetit quod ipſi vere dolet.

4 Iam conſilium capit, cui ſubeſt & poenitentia & invidia.

5 Unde omnis turba & triſtitia nata erat, inde iam omnium laetitiam repetit poeta.

6 int. Micio.

7 Fallitur Demea, neſcius verae artis amorem ſibi conciliandi. Micio ita faciebat in loco. Humanitate verum aliorum amorem provocamus.

8 Aemulatione & amore ſui ductus, non humanitate, ſuum animum explere cupit, etiam cum damno fratris. Sed id quoque

ACTUS V. SCENA III[1].

SYRUS, DEMEA.

S. HEus, Demea, rogat frater, ne abeas longius.
D. Quis homo? o Syre noſter, ſalve! quid fit? quid agitur?
S. Recte. *D.* optume eſt. iam nunc haec tria primum addidi
Praeter naturam [2]: o noſter, quid fit? quid agitur?
Servom haud inliberalem praebes te; et tibi
Lubens bene faxim. *S.* gratiam habeo. *D.* atqui, Syre,
Hoc verum eſt, et ipſa re experiere propediem.

ACTUS V. SCENA IV[3].

GETA, DEMEA, SYRUS.

G. HEra, ego huc ad hos proviſo, quam mox virginem

damnum in bonum vertet poeta. Supra clamaverat, quod uxor indotata ſit ducenda.

1 Syrus, qui iam edormiverat villum, iuſſus a Micione monet Demeam, ſed ſatis ſicce, ne longius abeat. Qui ſupra infatuaverat ſenem agreſtem, in eo hic iam rurſus ſtultam bene dicendi artem oſtendet. Sed ipſe Demea obſervabit, quae praeter naturam dixerit.

2 *Iam nunc--natur.* Hoc preſſius ſibi dicit: dein rurſus Syro palpat.

3 Egreditur a Soſtrata in ſcenam alter ſervus, iſ-

Arcessant. sed eccum Demeam! salvus sies.
D. Oh, qui vocare? *G.* Geta. *D.* Geta, hominem maxumi
Pretii te esse hodie iudicavi animo meo.
Nam is mihi profecto est servus spectatus satis,
Cui dominus curae est, ita uti tibi sensi, Geta.
Et tibi ob eam rem, si quid usus venerit,
Lubens bene faxim. [1] meditor esse affabilis;
Et bene procedit. *G.* bonus es, cum haec existumas.
D. Paulatim plebem primulum facio meam [2].

ACTUS V. SCENA V. [3]

AESCHINUS, DEMEA, SYRUS, GETA.

Ae. Occidunt me equidem. dum nimi' sanctas nuptias

que probus, Geta, quem III, 4 senex cognoverat, nominis oblitus. Huic dum blanditur, verum tamen dicit.

1 Sqq. sibi dicit pressiori voce.

2 Dicit haec, ut qui ambitiose quaerebat, alios sibi bene dicere. Quamvis autem senex satis inepte servis primum benigne dicat ac facturus sit, poeta tamen prudenter eius largitatem diriget utilitate domus fraternae. Syrus scil. libertus erit, ut domo exeat, quem magistrum nequitiae putat; Getaque, servus frugi, satis pretii habebit sibi, cum hera transire in domum Micionis.

3 Nunc primum in tota fabula offertur Demeae Aeschinus, in eo iam clementiorem & placidiorem pa-

Student facere, in apparando consumunt diem.
D. Quid agitur, Aeschine? *Ae.* hem, pater mi, tu hic eras?
D. Tuus hercle vero et animo, et natura pater [1],
Qui te amat plus, quam hosce oculos [2]. sed cur non domum
Uxorem arcessis? *Ae.* cupio : verum hoc mihi morae est,
Tibicina, et hymenaeum qui cantent. *D.* eho,
Vin' tu huic seni auscultare [3]? *Ae.* quid? *D.* missa haec face,
Hymenaeum, turbas, lampadas, tibicinas [4]:
Atque hanc in horto maceriam iube dirui
Quantum potest : hac transfer, unam fac domum :
Transduce et matrem, et familiam omnem ad nos. *Ae.* placet,

trem habiturus. Ingrediens vero se commendat ab amore Phanii, quam olim vitiatam, nunc uxorem futuram impatienter amat. Idem vero subito patris aspectu consternatus, statim ab eo laetitiae datur.

1 Quam eum totum suum facere studet, ut Micionem superet! & illico subiungit, quae volenti illi esse audiverat.

2 Δεικτικως, eoque blandius & maiori cum affectu.

3 Penes senes est consilium, quo utantur iuniores. Neque is tam pro patre se gerere voluit, quam amicum consilium dare. Qui magis obsequi potuit filio? Don. nihil horum vidit.

4 Sollemnia haec fuere in nuptiis.

Pater lepidissime. *D*. euge, iam lepidus vocor.
Fratri aedes fient perviae : turbam domum
Adducet, ad sumptum admittet multa [1]: quid mea ?
Ego lepidus ineo gratiam, [2] ubi nunc item
Dinumeret ille Babylo viginti minas.
Syre, cessas ire, ac facere ? *S*. quid ergo ? *D*. dirue [3] :
Tu illac [4] abi et traduce. *G*. di tibi, Demea,
Bene faciant, cum te video nostrae familiae
Tam ex animo factum velle. *D*. dignos arbitror [5].

1 h. e. multa patietur, quae ad sumptum sint.

2 Vulg. *iube nunc iam &c.* (vid. in fine) in quo haerent omnes interpretes. Nostra ex lectione senex sibi gratulatur de gratia, quam ineat, ubi simul fratrem ulciscitur ob istas 20 minas pro psaltria. cf. III, 4, 1--8 & IV, 7, 24 sq. Cum enim Demea ipsam psaltriam cum filio hinc abstrahere vellet, atque sic 20 minas fratri redditurus esset, quod dein videbimus, laetatur (quomodo Micionem laetum fuisse audiverat) se viam invenisse, ubi denuo viginti minas in sumptus dinumerare queat ille *Babylo*, h. e. l. stultus, l. dives & profusus homo, ut exponunt Don. Eugr. & Schol. ad Iuvenal. III, 221. f. quod sumptus fecerit in prandium, cui intererat psaltria; cf. Curt. V, 1, 37 & quae notamus infra ad sc. 7.

3 Cum vultu serio iubentis dicit. Dein ad Getam conversus. Laconice vero imperat dicitque.

4 Int. qua Syrus aperiet viam per hortum. Mox *hac per viam.*

5 Hoc Getae respondet; dein ad filium se convertit.

Quid tu ais? *Ae.* ſic opinor. *D.* multo rectius eſt,
Quam illam puerperam nunc duci hac per viam
Aegrotam. *Ae.* nihil enim vidi melius, mi pater.
D. Sic ſoleo [1]: ſed eccum Micio egreditur foras.

ACTUS V. SCENA VI [2].

MICIO, DEMEA, AESCHINUS.

M. IUbet frater? ubi is? tune iubes hoc, Demea?

1 Ironice hoc dixerit, ut Gnatho Eun. II, 2, 48. Micioni intendebat, quod Aeſchinus ſibi factum credebat.

2 Advenit tandem Micio, cum audiſſet ex Syro iuſſum Demeae, ardentior, quam adhuc unquam ſe exhibuit; nihil ipſe intelligens de fratris conſiliis; nunc vero ipſe ab hoc, ſ. ſua facilitate victus, ſe ſeris nuptiis cum Soſtrata vetula, matre Phanii, implicari patitur. Cave autem iraſcaris ſ. Micioni, quaſi nimium patienti, ſ. Demeae, quaſi nunc iam malitioſo nimis. Quamvis enim Micio parum urbane in eo facere videatur; fecit tamen humane, neque prorſus contra ſuum ſenſum; qui uxorem non ducere, fortunatum videri iſtis otii ſtudioſis in urbe, ſupra dixerat. Neque hac aetate l. miſeriam a coniugio videbit, l. filiis adeoque novis curis augebitur; ſed in ipſa ſenectute habebit, quae ipſum iuvet, curaſque rei familiaris partiatur. Demea autem, quamvis ultionis cauſa fratrem ad nuptias adduceret, cetera gratiae ab aliis ineundae faceret, hoc

D. Ego vero iubeo, et hac re, et aliis omnibus
Quam maxume unam facere nos hanc familiam,
Colere, adiuvare, adiungere [1]. *Ae.* ita quaeſo, pater.
M. Haud aliter cenſeo [2]. *D.* immo hercle ita nobis decet.
Primum huius uxoris eſt mater [3]. *M.* quid poſtea?
D. Proba et modeſta. *M.* ita aiunt. *D.* natu grandior.
M. Scio. *D.* parere iam diu haec per annos non poteſt:
Nec, qui eam reſpiciat, quiſquam eſt: ſola eſt. *M.* quam hic rem agit?

ipſo tamen nil confecit, niſi honeſtum, & quod familiae omni laetum, ac dein profuturum eſſet. Egregium certe factum, quo Hegioni, viro honeſtiſſimo, praemium a fratre expoſtulaverat. Sic ipſe, vel poeta per ipſum direxit humanitatem fratris, correxit & ſecundavit in loco, ut plus nunc ſit boni, quam antea mali, & is qui primus mala reſciverat, auctor iam ſit boni.

1 *Colimus* bonos, l. a quibus bona accepimus, l. a quibus bonum porro ſperatur; *adiuvamus* inopes; *adiungimus* amicitia, commodi cauſa, eos, quorum ſimiles ſumus, eſſe cupimus, certe debemus.

2 Micio pro ſua humanitate obſequitur.

3 Demea iam inducere cupit fratrem ad nuptias, priuſque affert rationes movendi, & quae contra ſuadeant, evertit.

D. Hanc te aequom eſt ducere [1], et te operam, ut fiat, dare.
M. Me ducere autem? *D.* te. *M.* me? *D.* te, inquam. *M.* ineptis [2]. *D.* ſi tu ſis homo [3],
Hic faciat. *Ae.* mi pater. *M.* quid? tu autem huic, aſine, auſcultas [4]? *D.* nihil agis.
Fieri aliter non poteſt. *M.* deliras [5]. *Ae.* ſine te exorem, mi pater.
M. Inſanis? aufer [6]. *D.* age, da veniam filio [7]. *M.* ſatin' ſanus es?
Ego novus maritus anno demum quinto et ſexageſimo [8]

1 Rationibus aequi nititur Demea, qualibus Micio ſemper in ipſum uſus erat, & filium inſuper provocat.

2 h. e. poſtulas a me, quod neque perſonae meae, neque loco conveniat. Repugnat ex rationibus decori.

3 h. e. ſi ſapis, patremque diligis. Sic reddit Demea, quod ſupra I, 2, 27 Micio dixerat. Cf. Cic. ad Att. IV, 15, & X, 11 extr.

4 Micio cum hilaritate quadam increpat ſuum, & pro *homine* Demeae, facit *aſinum*, quaſi dicat: dum me movere aggrederis, tibi plus noceas, cf. Plaut. Pſeud. I, 2, 5.

5 Quod in ſenes ſaepe congruit; uti *inſanire* in iuvenes.

6 int. te.

7 Beneficium hoc concede.

8 Donatus obſervat: Apud Menandrum ſenex de nuptiis non gravatur. Ergo Terentius ευρητικως.

Fiam, atque anum decrepitam ducam? id ne eſtis auctores mihi?
Ae. Fac: promiſi ego illis. *M.* promiſti autem? de te largitor, puer.
D. Age, quid, ſi quid te maius oret? *M.* quaſi non hoc ſit maxumum.
D. Da veniam. *Ae.* ne gravere [1]. *D.* fac, promitte. *M.* non omittitis?
Ae. Non; niſi te exorem. *M.* vis eſt haec quidem [2]. *D.* age prolixe [3], Micio.
M. Etſi hoc mihi pravum, ineptum, abſurdum, atque alienum a vita mea [4]
Videtur; ſi vos tantopere iſtuc voltis, fiat [5]. *Ae.* bene facis.

1 Don. exponit: ne te difficilem praebeas; quia *gravem* ſe dicitur *praeſtare*, qui id facile non praeſtat in beneficio, quod poteſt. Igitur Ter. ſua ratione correxit nuptias illas ſeniles Menandri, quae neſcimus, cur claro cuidam Dramaturgo tantopere diſpliceant.

2 Inſtantibus iam cedet. Neque vero ille repugnaverat, niſi primum rationibus, mox verbis.

3 h. e. promove rem.

4 *Pravum*, quod contra mores eius aetatis ſit; *ineptum*, quod praeter finem matrimonii ſit; *abſurdum* auribus hominum; *alienum a vita mea*, qui coelebs adhuc vixi.

5 Vivet is tamen ſibi, qui aliis & cum aliis vivit.

D. Merito tuo te amo. verum quid ego dicam? hoc confice, quod volo [1].

M. Quid nunc? *D.* quod restat: Hegio cognatus his est proxumus,

Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi, decet.

M. Quid facere? *D.* agelli est hic sub urbe paululum, quod locitas foras:

Huic demus, qui fruatur [2]. *M.* paululum id autem? *D.* si multum est, tamen

Faciundum est: pro patre huic est, bonus est, noster est, recte datur [3].

Postremo non meum illud verbum facio, quod tu, Micio,

Bene, et sapienter dixti dudum [4]: vitium commune omnium est,

Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus: hanc maculam nos decet

Effugere: dictum est vere, et re ipsa fieri oportet, Micio.

1 Dem. supra monuerat fratrem, ut prolixe ageret s. promoveret; nunc ut conficiat rem, orat.

2 Ita tamen cavet filio maiori de proprietate retinenda & reversuro ad eum agro.

3 Inopi eidem, apud quem beneficium bene collocetur, *recte* (ex officio) datur.

4 Denique omnem cunctationem Micionis dicto V, 1, 48 confutat.

M. Quid iſtic? dabitur quidem, quando hic volt. *Ae.* mi pater. *D.* nunc tu mihi,
Micio, es germanus pariter animo et corpore. *M.* gaudeo.
D. Suo ſibi hunc gladio iugulo [1].

ACTUS V. SCENA VII. [2]

SYRUS, DEMEA, MICIO, AESCHINUS.

S. FActum eſt, quod iuſſiſti [3], Demea.
D. Frugi homo es [4]. ego aedepol hodie mea quidem ſententia

1 Scil. dicto iſto, quo in auctorem retorto ipſum eludit victum. Iucunde vero coniungunt pronomina Latini, maxime Comici, etiam cum pleonaſmo. Exempla dabit Geſn. in theſ. voce *ſuus*.

2 Bene ſibi ultus videtur Demea fratrem, neque tamen non ſimul ad honeſta impulit. Nunc &, ut ordinaret in melius fraternam domum, inde abigere cupit Syrum, exemplum illud diſciplinae filiorum. Abigit autem eum ita, ut libertate donetur cum uxore ſerva, & aliquantum pecuniae, a Micione commodatum, habiturus ſit. Expleto ſic tandem animo & conſilio, haec ipſa aperit; Cteſiphoni filio condonat peccatum & amicam. Laetique abeunt omnes.

3 h. e. diruta eſt maceria.

4 Ironice ſic dicit, quem reapſe putabat ſervum nequam.

Iudico, Syrum fieri eſſe aequom liberum. *M.* iſtunc liberum?
Quodnam ob factum? *D.* multa. *S.* [1] o noſter Demea, aedepol vir bonu' es.
Ego iſtos vobis uſque a pueris curavi ambos ſedulo,
Docui, monui, bene praecepi ſemper, quae potui, omnia.
D. Res apparet [2]: et quidem porro haec; obſonare cum fide [3];
Scortum adducere, apparare de die convivium [4].
Non mediocris hominis haec ſunt officia. *S.* o lepidum caput!
D. Poſtremo, hodie in pſaltria iſta emunda hic adiutor fuit,

1 Syrus iam laudabit eum, quem ſupra deluſerat; ſua iam priora promerita revocans.

2 Demea cum irriſione ſerium ſe ſimulat in nequitiis Syri celebrandis.

3 h. e. coemere obſonia ad convivium, ita ut herus non decipiatur. Al. verba *cum fide ſcortum* coniungunt, dictumque volunt in pſaltriam meretriculam. Sed reprehendit mores Aeſchini, & indulgentiam Micionis; & deinde de pſaltria dicet.

4 Turpia erant convivia de die, quibus luxuriae cauſa iam de medio die initis (cf. Hor. Serm. II, 8, 3) etiam ſcorta intererant; cf. Curtium V, 1 & 2. Cic. Phil. II, 35. Tac. Germ. c. 19.

Hic curavit : prodeſſe aequom eſt : alii meliores erunt [1] :
Denique hic volt fieri. *M.* vin' tu hoc fieri? *Ae.* cupio. *M.* ſiquidem
Tu vis, Syre, eho accede huc ad me, liber eſto. *S.* bene facis :
Omnibus gratiam habeo ; et ſeorſum tibi praeterea, Demea,
D. Gaudeo. *Ae.* et ego. *S.* credo. utinam hoc perpetuum [2] fiat gaudium,
Phrygiam ut uxorem meam una mecum videam liberam.
D. Optumam quidem mulierem. *S.* et quidem tuo nepoti, huius filio,
Hodie primam mammam dedit haec [3]. *D.* hercle vero ſerio,
Si quidem primam dedit, haud dubium eſt, quin emitti aequom ſiet.
M. Ob eam rem? *D.* ob eam : poſtremo a me argentum, quanti eſt, ſumito [4].

1 Ironia. Itaque promoveatur Syrus, ut amoveatur. Senſere id quoque Aeſch. & Micio, & aſſenſere, ut gratum facerent Demeae.

2 ſ. ſolidum, integrum.

3 Decebat, ingenuos educi a nutricibus liberis. Sed quae primam dedit mammam, ideo non futura erat nutrix. Itaque Dem. id iocoſe repetet. Emittenda vero videbatur Demeae cum viro.

4 En occaſionem oblatam

S. Di tibi, Demea, omnes semper omnia optata offerant!
M. Syre, processisti hodie pulchre. *D.* si quidem porro, Micio,
Tu tuum officium [1] facies, atque huic aliquid paululum prae manu
Dederis, unde utatur [2]. reddet tibi cito. *M.* istoc vilius.
Ae. Frugi homo est. *S.* reddam hercle, da modo. *Ae.* age, pater. *M.* post consulam.
D. Faciet [3]. *S.* o vir optime! *Ae.* o pater mi festivissime!
M. Quid istuc? quae res tam repente mores mutavit tuos [4]?

Demeae, qua pretium a Micione pro psaltria numeratum ipsi restituere promittit, ne ipse videatur emisse amicam filio.

1 Quod erat patronorum, libertos non deserere.

2 Sic plenius, quam Plaut. Bacch. IV, 3, 9.

3 Satis certo id largiri videtur de Micione. Sed credimus, quod ex 20 istis minis, quanti non constare poterat Phrygia, superesse potuit, eo converti voluisse.

4 Miratur tandem Micio, Demeam, cum Micionis liberalitatem tentasset, etiam de suo promittere; & unde isti haec morum mutatio evenerit; qua arte Ter. hunc exitum invenit, ut quomodo Demea de rigore suo remisisse videbatur, ita etiam ab eo, quidquid fratris indulgentia adhuc potuit admissum videri, corrigeretur. Ita poeta hanc fabulam, quae a φιλαδελφια Aeschini nomen traxit *Adelphi*, eo direxit,

Quod prolubium? quae istaec subita est largitas? D. dicam tibi:
Ut id ostenderem, quod te isti [1] facilem, et festivum putant,
Id non fieri ex vera vita [2], neque adeo ex aequo et bono;
Sed ex assentando [3], indulgendo, et largiendo, Micio.
Nunc adeo, si ob eam rem vobis mea vita invisa est, Aeschine,
Quia non iusta, iniusta, prorsus omnia, omnino obsequor [4]:

ut documento esset parentibus, quomodo lenitatem in filios, ubi opus sit, severitate temperare debeant.

1 Urbani homines. cf. Act. I, 1, 18.

2 *Vera vita* est, ubi non tam ex instinctu, quam cum ratione vivitur. Ratio scil. non solum id, quod aequum est, sed & quod bonum consulit; vid. Heaut. I, 1, 102.

3 cf. supra V, 2, 10 sq.

4 Supra I, 2, 18 sq. Micio Demeam imperitiae & iniustitiae arguerat, quod nihil, nisi quod ipse faciat, rectum putet. Necdum igitur Demea ingenium exuerat, sed tantum exemplo fratris, & usu monitus, rationes alias prioribus induxit; cf. supra V, 1, 1-5. Don. vero observat, proverbialiter dici *iusta iniu-*

Miſſa facio [1], effundite, emite, facite, quod vobis lubet.
Sed ſi id voltis potius, quae vos propter adoleſcentiam
Minus videtis, magis impenſe cupitis, conſulitis parum,
Haec reprehendere, et corrigere me, et obſecundare in loco [2];
Ecce me, qui id faciam vobis. *Ae.* tibi, pater, permittimus [3]:

ſta; cf. Heaut. III, 5, 29 ſq. uti Phorm. V, 2, 7 *recta prava*.

1 Monet iſta fratrem, ſed mitius, quam ſupra I, 2, 54 ſqq. Quare facile ei in his concedet Micio pro ſuo ingenio. Quae ſequuntur, Aeſchino dicit paterne magis.

2 Don. ad h. l. legit *ſecundare* h. e. laetum ac felicem reddere. Sed idem quoque addit: *Alii* ſecundare, *obſequi, dictum putant, & ideo additum eſſe* in loco, *quaſi non ſemper faciendum. Ergo* ſecundare *l.* in melius convertere, *l.* obſequi *intelligimus*. Ergo & hi *obſecundare* forſan legerint, ut ſcripti & edd. omnes habent. Id certum videtur, *τὸ obſecundare in l.* diverſum eſſe ab illo v. 33 *omn. obſequi, iuſta iniuſta*. Itemque Heaut. IV, 2, 22 *obſec. in loco*, h. e. ubi id licet & opus videtur, obſequi patri, ſignificare poſſit. Supra II, 2, 8 Micio monuerat, pecuniam in loco negligendam eſſe. Neque inde Demea h. l. abludit.

3 h. e. te arbitrum faci-

Plus ſcis, quid facto opus eſt. ſed de fratre quid fiet[1]? *D.* ſino,
Habeat : in iſtac finem faciat. *M.* iſtuc recte. plaudite.

mus, tibi nos dedimus; cf. Phorm. V, ſc. ult. 58. Tac. Annal. XIII, 13 ibique notata ed. Bip.

1 Poeta honeſtati conſulit, dum ipſum Cteſ. a ſcena removet; quod filio praeſenti non ſatis decore indulgere poterat ſenex. Is ſatis iam reprehenderat, nunc obſecundat in loco.

PUBLII TERENTII

PHORMIO.

ACTA LUDIS ROMANIS, L. POSTUMIO ALBINO, L. CORNELIO MERULA, AEDIL. CUR. EGERE L. AMBIVIUS TURPIO, L. ATTILIUS PRAENESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII TIBIIS IMPARIBUS. TOTA GRAECA APOLLODORU EPIDICAZOMENOS. FACTA IV. C. FANNIO, M. VALERIO COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.
PHORMIO parasitus.
DEMIPHO senex.
ANTIPHO adolescens.
GETA servus.
DORIO leno.
CHREMES senex.
PHAEDRIA adolescens.
DAVUS servus.
SOPHRONA nutrix.
NAUSISTRATA matrona.
HEGIO advocatus.
CRATINUS advocatus.
CRITO advocatus.

PERSONAE MUTAE.

DORCIUM ancilla.
PHANIUM adolescentula.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

CHremes et Demipho fratres Athenienſes erant. Chremes Athenis uxorem divitem at bene dotatam duxerat Nauſiſtratam : et ex ea ſuſceperat filium Phaedriam. habebat Nauſiſtrata, praeter ceteras opes, opima praedia in Lemno. eo igitur Chremes quotannis, ad ea locanda, capiendoſque fructus, commeabat. dum illic reſidet, pauperculae cuiuſdam mulieris amore correptus, eam quoque ducit uxorem, et ex ea ſuſcipit filiam Phanium; ac ne res emanaret, commutato nomine, Stilphonem ſe Lemni vocari iubet. detrahebat autem e fructibus praediorum uxoris Athenienſis, quantum ſatis eſſet ad illam alteram una cum filia nutriendam: deinde Athenas reverſus, aut calamitatem, aut vilitatem, ut tale aliquid cauſabatur. Erat Demiphoni filius Antipho. Cum igitur Phanium quindecim iam haberet annos, conveniunt inter ſe Chremes et Demipho, ut Chremes quidem et Lemniam uxorem, et Phanium Athenas clanculum adduceret; Demipho vero Phanium filio ſuo uxorem daret. eius rei cauſa proficiſcitur in Lemnum Chremes. eodem tempore accidit, ut Demiphoni quoque iter eſſet in Ciliciam. abeuntes, ambo Getae (is Demiphonis ſervus erat) filios committunt ſuos. profectis ſenibus,

Phaedria se statim cithariſtriae cuiuſdam amore implicat. Sed hoc erat incommodi, quod, qui a lenone emeret, quod daret, nihil habebat. interea uxor e Lemno, quae, propter paupertatem, viri, diutius forte, quam ſolebat, morantis adventum exſpectare non poſſet, conſcenſa navi, Athenas una cum filia et nutrice ipſius venit, quaerunt Stilphonem fruſtra. Athenis, qui quemquam eo nomine noſſet, reperiebatur nemo. ibi mater (tanta eam aegritudo ceperat) moritur. ei funus una cum nutrice procurantem Phanium cum adſpexiſſet Antipho, ſubito amore illius exarſit. venit ad nutricem poſtridie, ut eius ſibi copiam faceret, obſecrans. illa ſe, niſi puellam uxorem duceret, facturam negat. illi, cum et quidvis facere cuperet, et patrem abſentem vereretur, paraſitus Phormio hoc conſilium dedit. lex erat Athenis, ut orbas puellas, qui eis genere proximi eſſent ducere; aut, ſi nollent, dotem eis dare cogerentur: ego, inquit paraſitus, ſimulabo, me patri virginis amicum fuiſſe, ideoque cauſam illius ſuſcipere: vocabo te in iudicium, tamquam illius cognatum, tecumque lege agam, ut eam ducas. tu ita te defendes, ut mihi facilem victoriam praebeas: ita condemnabere. ſic fiet, ut et tu potiaris tua, et patre reverſo, paratam excuſationem habeas. ita fiunt omnia, ut paraſitus ſuaſerat. confectis iam nuptiis eodem die ambo redeunt ſenes. turbari uterque; ille, quod filius indotatam uxorem ſe abſente

duxiſſet: hic, quod vereretur, ne, erepta ſibi hac collocandae filiae occaſione, tota res fieret palam; eo ipſo die, leno, cithariſtriae, quam Phaedria amabat, dominus, niſi ſibi pro ea triginta minae darentur, venditurum ſe eam, minitabatur. ad eas conficiendas hanc fallaciam Geta confingit: ait ſenibus, ſe cum Phormione collocutum: Phormionem vero, ſi ſibi dotis triginta minae darentur, paratum eam uxorem accipere, quam duxiſſet Antipho. eam pecuniam Demipho a Chremete ſumptam numerat Phormioni. is eam Phaedriae, Phaedria lenoni pro amica tradit. cum haec iam confecta eſſent, agnoſcitur Phanium. Ibi vero ſenes gaudere, quod, quas nuptias ipſi facere moliebantur, eae ipſis abſentibus, atque inſcientibus, factae eſſent. ſed dolebant, ſibi periiſſe triginta minas. eas dum a Phormione, primo blanditiis, poſtea etiam per vim eripere conantur; Phormio, qui iam de duabus Chremetis uxoribus, deque tota re intellexerat, inclamat Nauſiſtratam, eique aperit omnia. illa cum aliquamdiu de viro conqueſta eſſet, tandem placatur: filiique ipſius iudicio omnia ſe permiſſuram pollicetur.

PUBLII TERENTII AFRI

PHORMIO.

PROLOGUS.

Postquam poeta vetus [1] poetam non potest
Retrahere ab studio, et transdere [2] hominem in otium:
Maledictis deterrere, ne scribat [3], parat.
Qui ita dictitat, *quas antehac fecit fabulas*,
Tenui esse oratione, et scriptura [4] levi;

1 Idem semper malevolus vetus poeta, contra quem prologi Ter. omnes directi sunt. Is senescens, invidebat novo, eique sapientiori Terentio; cui non satis erat, viris principibus placere, sed & populi, a quo pendet fortuna studii musici, s. artis comicae, opus erat favore. Ita semper prologi opera ad sui defensionem abuti debuit.

2 *Transdere* antiquum & sonantius; *tradere* recens & lenius.

3 s. componat fabulas.

4 Haud bene vulgo *scriptura* pro *stilo* habetur. Est potius *scriptura* ipsa fabula, quoad compositionem sive artificium spectata. Atque is hanc *levem* arguebat, tamquam nil gravitatis, vehementiae & fervidioris ingenii habentem, sed abiectam & humilem. *Orationem* vero, quae alias personarum est, neque h. l. a *stilo* disiungenda, cui iungitur Andr. prol. 12. (sermo enim personarum sensibus convenit) *tenuem*, nec *altam*, nec *copiosam*, sed *nimium politam*, *extenuatam* dicebat. Ita ille virtutes Terentii in vitia

Quia nuſquam inſanum [1] ſcripſit [2] adoleſcentulum
Cervam [3] videre [4] fugere, et ſectari canes,
Et eam plorare, orare ut ſubveniat ſibi [5].
Quod ſi intellegeret, olim cum ſtetit nova,
Actoris opera magis ſtetiſſe, quam ſua [6];
Minu' multo audacter, quam nunc laedit, laederet.
Nunc ſi quis eſt, qui hoc dicat, aut ſic cogitet:
Vetu' ſi poeta non laceſſiſſet prior [7];

vertebat, cuncta ex ſe ſuoque ingenio, haud ſatis docto, non ex veriori fabularum indole, qua vitam quotidianam imitentur, iudicans.

1 Amore inſanientem, furioſum; quod tragicum eſt, & a Comoedia alienum. Apud Plaut. Men. V, 2, 60 ſqq. comice tantum adſimulatur inſaniens.

2 Reprehendit iam ſcripturam veteris poetae; & eſt *ſcripſit* h. l. idem ac *finxit*, quod ingenii & artificii eſt. Mox *adoleſcentulum* imminuit, ut in quem iſta parum conveniant.

3 Amicam ſcil. mutatam in cervam, Boeclero interprete. Virg. Aen. IV, 69 Didonem in urbe furentem aſſimilat cervae, telo coniectae, fugienti.

4 φαντάζεσθαι. Sic etiam *ſomnia videre* dicimur, & Tac. Ann. II, 14 *vidit* pro *ſomniavit*.

5 Iam quoque ridendam praebet *orationem* in fabula Lanuvini, qui parum comice faciat cervam plorare, orare adoleſcentulum, ut &c.

6 Ita populum excuſat ob non exactam fabulam, actoribus blanditur, poetam exagitat.

7 *Prior* abundanter additum verbo.

Nullum invenire prologum [1] *potuisset novus,*
Quem diceret, nisi haberet [2]*, cui malediceret;*
Is sibi responsum hoc habeat, in medio omnibus
Palmam esse positam [3], qui artem tractant musicam.
Ille ad famem [4] hunc ab studio studuit reicere:
Hic respondere voluit, non lacessere [5].
Benedictis si certasset, audisset bene [6].
Quod ab illo allatum est, id sibi esse rellatum putet.
De illo iam finem faciam dicundi mihi,
Peccandi cum ipse de se [7] finem non facit.
Nunc [8] quid velim, animum attendite. apporto novam,

1 Cf. Heaut. prol. 11 ibique notata.

2 *Mire*, (inquit Don.) haberet : *quasi dubium non sit, maledicendum esse* Luscio.

3 h. e. praemium omnibus ex aequo dari, s. uti Tac. H. IV, 74 *in communi situm*, s. uti idem l. c. 64 *in medium cedere.* Sed vetus poeta neminem alium eius participem fieri vult.

4 Opponitur palmae s. fructui; cf. Hec. prol. 22 sq. Plaut. Capt. prol. 13.

5 Cf. Eun. prol. 6.

6 h. e. ei pariter bene dictum, s. laudatus a nobis fuisset. Opposita *male audire*, infra III, 2, 11 *aegre quidquam ex aliquo audire.* Hec. V, 1, 38, & Plaut. Pseud. IV, 7, 77 *contumeliam si dices, audies.*

7 h. e. quantum ad se attinet, s. in se. Gravius est *de se*, quam *de suo* peccare. Al. male exponunt: de sua voluntate s. ultro.

8 Desinit iam esse orator

Epidicazomenon quam vocant comoediam
Graece. Latine hic *Phormionem* nominat,
Quia primas partes qui aget, is erit Phormio
Parasitus [1], per quem res geretur maxume;
Voluntas vostra si ad poetam accesserit.
Date operam, adeste aequo animo per silentium;
Ne simili utamur fortuna, atque usi sumus [2],
Cum per tumultum noster grex motus loco est [3],
Quem actoris virtus nobis restituit locum [4],

& incipit prologus.

1 Cic. pro Caec. c. 10 testi huius nominis illudens dicit: *& argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio.* Geta, servus I, 2, 72 sic de eo: *Homo confidens: qui illum Dii omnes perduint* &c. Cur vero *nigrum* dixit? an ut *improbum*, a quo cavendum sit, aut quod moris fuerit, ut nigri parasiti in scenam producerentur? Apud Athenaeum certe L. VI in Gubern. Alexis Comicus duplex facit parasitorum genus, alterum vulgare eorum, qui μέλανες *nigri* vocantur, alterum graviter adulantium, qui dicantur χιλιόταλαντοι.—Mox *geretur* h. e. sustinebitur, imperatoris instar; cf. Varr. de L. L. V, 8. Et is non solum ipse aget, sed etiam per alios rem geret.

2 Fortunam mavult accusare, quam populum.

3 Hinc coniicit Donatus Hecyram prius actam esse, in cuius prologo altero poeta id queritur pluribus.

4 Blanditur poeta actoribus, tum populo.

Bonitasque vostra adiutans, atque aequanimitas [1].

ACTUS I. SCENA I[2].

DAVUS[3].

AMicus summus meus, et popularis, Geta
Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula [4]
Iam pridem apud me relliquum pauxillulum
Numorum: id ut conficerem, confeci: affero.

1 *Bonitas* multum largitur; *aequanimitas* modum non egreditur, sed tranquilla est, non plura postulat, quam aequum, nec detrahit de aliorum iure.

2 Poeta ad narrandum argumentum inducet Getam servum. Cum vero artis sit, rem ita enarrare, ut iam agi videatur, & comoedia spectetur, πρoσωπὸν πρoταтικὸν s. personam extra argumentum, ante inducit alium servum. cui a tota fabula alieno, dum ille rem gestam, e qua feretur fabula, aperit; populus ex continentia rerum ad ipsam fabulam, ab Actu II agendam, instruitur.

3 Causam adventus sui in scenam alienus servus, tantum argumenti narrandi causa inductus, statim indicat probabilem. Davus non malus & astutus, sed simplex videtur.

4 Habebant enim Athenienses servi *suum*, quod sibi comparabant, *peculium*; ex quo aliquid dominis suis pendebant quotannis, atque etiam pro capite suo numerare poterant, ut servitutem exuerent. Iura servorum Athenis solutiora quare fuerint, explicat Xenoph. in rep. Ath.

Nam herilem filium [1] eius duxisse audio
Uxorem : ei credo munus hoc [2] conraditur.
Quam inique comparatum est ! ii qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus [3].
Quod ille unciatim vix de demenso [4] suo,
Suum defrudans genium, comparsit miser,
Id illa universum abripiet [5], haud existumans,
Quanto labore partum. porro autem Geta
Ferietur [6] alio munere, ubi hera pepererit [7]:

1 Scil. Antiphonem.

2 Munera haec, Graece απαυλια, dabantur novae nuptae in repotiis, & ab amicis, & a domesticis.

3 Graecis vulgatam sententiam extulit sic Philemon: Μισω πενητα πλουσιω δωρουμενον, Ελεγχος εστι της αχορταστου τυχης, *Odi pauperem diviti dantem: Exprobratio est insatiabilis fortunae.*

4 Servi quaternos, ut Don. notat, (Seneca ep. 80 suo tempore *quinque* dicit) modios accipebant frumenti in mensem, l. ultimo mensis die, l. quotcalendis; idque dicebatur *demensum* (al. *dimensum*) Graece αρμαλια Hes. dies pens. I, 3; l. σιτομετριον Ev. Lucae 11, 42.

5 Magna virtus, inquit Don. paene in singulis syllabis. Quam contrariantur sibi *ille* & *illa*; *unciatim*, *vix*, *de dem.* & *in universum*; *corraditur* & *abripiet*; *compersit miser* &c. & *haud exist.*

6 Significanter; ferietur servus, qui dum vel invitus dat munus, plagam accipit.

7 Quinto a partu die, s. lustrico, qui Graecis dicebatur αμφιδρομια, infantem circum focum ferebant, currentes in circulum; & mittebantur dona κειμηλια puerperis, a domesticis & amicis. cf. Suidas voc. αμφι-

Porro autem alio, ubi erit puero natalis dies;
Ubi initiabunt [1]: omne hoc mater auferet:
Puer causa erit mittundi [2], sed videon' Getam?

ACTUS I. SCENA II [3].

GETA, DAVUS.

G. SI quis me quaeret rufus [4]. *D.* praesto est, desine. *G.* oh!

δρομια, & Athen. IX, 2.

1 Non respicimus in fabula Graeca ad morem Romanum, sed ad απατουρια, quorum tertio die (κουρεωτις dicto) a patribus, dum sacra facerent, filioli ab anno nati, l. bimi, trimi, quadrimi offerebantur in album civium conscribendi, ut ex se, iisque Atheniensibus nati; ante quem diem pueri dicebantur απατορες. An is forsan natalis dies? Don. vult, Davum hoc uno verbo lentius pronuntiato innuere, se defessum enumerando occasiones dandorum munerum; quod maxime sit, si ad plures & diversas initiationes respiciatur.

2 *Mittere* proprie dicitur de muneribus.

3 Ipse iam Geta, egrediens e domo, mire ostenditur Davo satagens, scil. & tristis v. 7. Provocatus inde a v. 13 narrationem instituet, tum personarum imagines pulcherrime proferet, tum quae ab iis gesta ante scire oportet, ita narrabit, ut nihil brevius, nihil lucidius, nihil verisimilius tota hac parte sit; cuncta vero salibus comicis quasi extrinsecus adspersa videantur.

4 Comice Davum, quem absentem putat, sic notat;

At ego obviam conabar [1] tibi, Dave. *D.* accipe [2], hem
Lectum est, conveniet numerus, quantum debui.
G. Amo te [3], et non neglexisse habeo gratiam.
D. Praesertim ut nunc sunt mores [4]. adeo res redit:
Si quis quid reddit; magna habenda est gratia.
Sed quid tu es tristis [5]? *G.* egò ne? nescis, quo in metu, et
Quanto in periclo simus [6]. *D.* quid istuc est? *G.* scies,
Modo ut tacere possis. *D.* [7] abi sis, insciens [8]:
Cuius tu fidem in pecunia perspexeris,

sed mandare conservo quae velit, desinit impulsus a praesente. Pleniorem dictionem similem vid. Hec. I, 2, 1 sq. Mox Getam, praesente Davo, poenitebit simul *rufum* notasse. Sed statim ad rem venit.

1 s. cogitabam, intendebam ipse.

2 Praevenit petitionem reddendo aere & probo & numerato; cf. Plaut. Pers. III, 3, 33 & Pseud. IV, 7, 50.

3 Ob meritum tuum; bene facis; cf. Eun. I, 2, 106.

4 Se ipse quoque amat, laudatque se supra nunc homines honestum. Facete.

5 Vultus hic admonet, quomodo pronuntiaverit ante; notante Donato.

6 Ego cum ceteris, quos ego curo (herilem filium &c.)

7 Quam feliciter exprimit poeta naturam & sermones hominum in sqq.

8 *Insciens* molliter dicit pro *stulto*.

Verere ei verba credere [1]? ubi quid mihi lucri eſt
Te fallere? *G.* ergo auſculta. *D.* hanc operam tibi dico.
G. Senis noſtri, Dave, fratrem maiorem, Chremem
Noſtin' [2]? *D.* quid ni? *G.* quid? eius gnatum Phaedriam?
D. Tamquam te. *G.* [3] evenit, ſenibus ambobus ſimul,
Iter illi in Lemnum ut eſſet, noſtro in Ciliciam
Ad hoſpitem antiquom. is ſenem per epiſtolas
Pellexit, modo non monteis auri [4] pollicens.
D. Cui tanta erat res et ſupererat [5]? *G.* deſinas:

1 Vide, quam ſibi placeat ob fidem in reddendo mutuo praeſtitam; & tamen curioſus eſt.

2 Incipit rerum narratio a perſonis, in quibus illae vertuntur. Brevius autem perſonarum notitiam efficit interrogando.

3 Conſtrue: evenit, ut ſimul eſſet ſen. amb. illi noſtro.

4 Proverbialis hyperbole, pro *multa magnaque.* Plaut. Mil. IV, 2, 73 mire auget *argenti montes, non maſſas habet Aetna, non aeque altus eſt.* Sall. Cat. 23 *glorians maria monteſque polliceri coepit.* Sollennis ea eſt de glorioſis, & qui pollicitis divites ſunt.

5 Deeſt *eum pellexit;* (iſne ea aetate tam longum & periculoſum ſuſcepturus erat iter?)

Sic eſt ingenium [1]. *D.* oh, regem [2] me eſſe
oportuit [3]!
G. Abeuntes ambo hinc tum ſenes me filiis
Relinquunt quaſi magiſtrum [4]. *D.* o Geta, pro-
vinciam [5]
Cepiſti duram. *G.* mi uſus venit [6]: hoc ſcio.
Memini, relinqui me deo irato meo [7].
Coepi advorſari [8] primo: quid verbis opu' ſt?
Seni fidelis dum ſum, ſcapulas perdidi [9].

1 int. Demiphonis. Huc facit dictum Biantis ap. Auſon. in ludo VII ſapientium: *Quis dives? qui nihil cupiat. Quis pauper? avarus.* Avari in dies plura avent.

2 h. e. potentem, opulentum; cf. Plaut. Capt. IV, 2, 45. Hinc paraſiti ſuos patronos vocant reges, ut infra II, 2, 24.

3 Deeſt l. non plura cuperem, l. divitibus non aliquid adderem, ſed pauperibus. Ita ſunt affecti pauperes, ut ſe ſolos uti divitiis ſcire putent, praedicent, ſi eas habeant.

4 Addit *quaſi*, quia iam ex ephebis exceſſerant; cf. Andr. I, 1, 27. Monitorem tamen filiis relinqui oportuit.

5 Magnifice ſic dicit pro *officio.* Blandiuntur ſibi & ſervi.

6 Plenius vid. infra III, 5, 20.

7 *Deus meus* eſt genius; in viris, (uti *Iuno mea* in feminis) quem homini appoſitum tutelarium fingebant, nunquam alias ab eo abſcedere. Hinc proverbialis hyperbole. Auget magis Plaut. Poen. II, 4 *Dis meis iratiſſimis.*

8 Adoleſcentibus, Antiphoni & Phaedriae.

9 Dum ſeni fidem *ſervo*,

Venere in mentem mi iſtaec [1] : *nam quae inſcitia eſt* [2] *?*
Advorſum ſtimulum calces [3]. coepi his omnia
Facere, obſequi quae vellent. *D.* ſciſti uti foro [4].
G. Noſter mali nil quidquam primo [5] : hic Phaedria
Continuo quandam nactus eſt puellulam

ſcap. *perdidi*, ſcil. vapulando. Proverbialiter, certe vulgariter dictum videtur; illud iocoſe ap. Plaut. Epid. I, 1, 84 *corium perdidi : nam-- ſenex -- virgis dorſum depoſcet meum*; cf. Ciſtell. IV, 2, 36 & Caſin. V, 3, 14.

1 Scil. quod Don. ait h. l. *ad reputationem*.

2 Formula ſollennis reprehendendi, uti ſupra Heaut. III, 5, 17 *o Iuppiter, tantam eſſe in animo inſcitiam*. Hanc ſuam ſtultitiam argumento oſtendit e proverbio.

3 Sive cum Don. per *calces* ſignificari h. l. credas non partes plantae, ſed percuſſiones pedum, plagaſque, & ſic intelligas *ſunt*; nam & verba omittuntur, ut in illo *fortuna fortes*, cf. infra II, 2, 26 : ſive ellipſin quamcunque in proverbiis ſollennem ſumas; ſenſus erit idem ille, quem Plaut. Truc. IV, 2, 55 ſq. plenius profert : *Nugae ſunt : ſi ſtimulos pugnis caedis, manibus plus dolet. De nihilo illi eſt iraſci, quae te non flocci facit.* Id reputans ſecum Geta haud amplius illis adverſari ſtatuit, a quibus contemnitur, male habetur; ſed coepit obſequi. Servorum, uti hodie hominum, qui parum urbani ſunt, fere omnis ſapientia e proverbiis eſt; hinc eorum uſus illis ſollennis.

4 h. e. prudenter feciſti, qui obſecutus ſis. vid. Ind. voc. *forum*.

5 Int. invenit, uti Heaut. I, 3, 17.

Citharistriam : hanc amare coepit perdite.
Ea serviebat lenoni impurissimo :
Neque, quod daretur, quidquam [1] : id curarant patres.
Restabat aliud nil, nisi oculos pascere [2],
Sectari [3], in ludum [4] ducere, et redducere:
Nos otiosi operam dabamus Phaedriae.
In quo haec discebat ludo, exadvorsum ei loco
Tonstrina erat quaedam : hic solebamus fere
Plerumque eam opperiri, dum inde iret domum.
Interea dum sedemus, illi intervenit
Adolescens [5] quidam lacrumans. nos mirarier :

1 Praeparatio ad rerum imminentium difficultatem a puella citharistria, ab avarissimo lenone, cuius serva erat, amatore perdito, eiusque inopia. Mox cf. Heaut. I, 2, 31 sq.

2 s. extrema linea amare; cf. Eun. IV, 2, 12.

3 Non iam adolescens philosophos, Andr. I, 1, 30 & Eun. II, 2, 31; sed amator perditus puellam sectabatur, ut Plaut. Mil. II, 1, 13 & III, 1, 183.

4 Int. fidicinam, (cf. Plaut. Rud. prol. v. 43.) ubi fidibus canere discebant puellae servae, ut maioris vaeniret.

5 Apollodorus, monente Don. tonsorem ipsum nuntium facit, qui dicat, se nuper puellae comam ob luctum abstulisse. Sed id mutavit Ter. ne externis moribus spectatorem Rom. offenderet. Pulchre autem correxit, qui pro illo adolescentis humanum ingenium proferat.

Rogamus, quid ſit [1] : nunquam aeque, inquit; ac modo
Paupertas [2] mihi onus viſum eſt et miſerum et grave.
Modo quandam vidi virginem hic viciniae
Miſeram, ſuam matrem lamentari mortuam [3].
Ea ſita erat ex advorſo [4] : neque illi benevolens,
Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam [5],
Quiſquam aderat, qui adiutaret funus [6]. miſeritum eſt [7].
Virgo ipſa facie egregia, quid verbis opu' eſt?
Commorat omnes nos. ibi continuo Antipho [8],
Voltiſne eamus viſere? alius [9], *cenſeo*,

1 Int. *quod lacrumet.*

2 Ex hac mentione paupertatis, int. virginis amabilis; Don. putat praeparari cauſam fallaciae Phormionis.

3 Bene nuntiatur mors, quae valebit ad exitum comoediae. Fuit enim iſta mater virginis, ſuperducta Chremetis bigami uxor. cf. Act. IV, 5, 23 & V, 9, 74 & ſc. 10, 30.

4 Collocari ſolebant mortui in atrio, verſis in portam pedibus.

5 Quae infra IV, 5 cognoſcetur a Chremete eſſe nutrix filiae, Sophrona.

6 ſ. una curaret funus; uti Andr. I, 1, 81.

7 Int. eius. Brevitate magis afficit narratio adoleſcentis, qui ipſe affectus eſt.

8 Antipho diſerte nominatur, qui princeps erit in hac re.

9 Scil. Phaedria.

Eamus, duc nos sodes. imus [1], venimus,
Videmus: virgo pulchra; et quo magis diceres,
Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem [2]:
Capillus passus, nudus pes; ipsa horrida [3];
Lacrumae; vestitus turpis; ut, ni vis boni [4]
In ipsa inesset forma, haec formam [5] extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam [6], tantummodo,
Satis, inquit, *scita est*: noster vero. *D.* iam scio:
Amare coepit. *G.* scin' quam [7]? quo evadat [8], vide.

1 Mirari perge breviloquentiam narratoris ἀσύνδετον. Quinctil. IV, 2, 40 hanc *partium brevitatem* dicit *longam efficere summam.*

2 Cf. Heaut. II, 2, 47 sqq. A concitatiori hac mirantis oratione pulchrius demonstratur, quasi δράματι, virgo pulchra, quam si narrasset: *videmus virginem p.*

3 h. e. omnis nitoris expers in lugubribus sordibus fere iacebat.

4 h. e. proprius & potens splendor; cf. Propert. I, 2 & II, 4, 28.

5 Don. observat, veteres dixisse ignem & calorem quendam, quasi fervorem, *formam*: & *formus, a, um*, habet notionem calidi. cf. Gesn. in thes.

6 Obiter Phaedriam adducit, qui laudans tantum formae speciem, eius ignes non sensit animo, alterius amore occupatus.

7 Ἀποσιώπησις succurrit, ubi verba rebus minora sunt. Quam vehementer amore captus fuerit, vide ex iis, quae dein evenerunt.

8 Quasi per obstantia.

Poſtridie ad anum recta pergit : obſecrat,
Ut ſibi eius faciat copiam. illa enim [1] negat :
Neque eum aequom ait facere [2] : illam civem eſſe Atticam,
Bonam, bonis prognatam [3] : ſi uxorem velit,
Lege id licere facere [4] : ſin aliter, negat.
Noſter, quid ageret, neſcire : et illam ducere
Cupiebat, et metuebat abſentem patrem.
D. Non, ſi rediſſet, ei pater veniam daret [5] ?
G. Ille indotatam virginem atque ignobilem
Daret illi? nunquam faceret. *D.* quid fit denique ?
G. Quid fiat [6] ? eſt paraſitus quidam Phormio [7],

1 h. e. autem; & int. *ſe facturam eſſe.*

2 Int. hoc petendo.

3 Tria ſunt, ob quae iniquum puellae, quamvis pauperi illudere; & a quibus commendari poterat ad nuptias : 1) civis virgo; qua ut meretrice abuti peccatum magnum erat; immo legibus cautum iis, ne quid turpe civis in ſe admitteret propter egeſtatem, cf. infra III, 2, 66--69 & Adelph. IV, 5. Eun. V, 2, 18. tum legibus civi nonniſi civem ducere l. ei nubere licebat, 2) bona erat; aliena igitur ab arte meretricia, & quam quis ſibi optet uxorem. 3) bonis orta; & *dos eſt magna parentium virtus.* Hor. Od. III, 24, 21.

4 Orba quidem fuit, quam ducere non licebat alieno; ſed anus, patre virginis nondum explorato, ad id conſilii progreſſa eſt.

5 Interrogatio facit, ut Geta etiam ingenium ſenis quam breviſſimis, ſed graphice ſignificet.

6 Int. rogas.

7 Per quem res geretur

Homo confidens, qui [1], illum dii omnes perduint!
D. Quid is fecit? *G.* hoc consilium, quod dicam, dedit [2]:
Lex est, ut *orbae, qui sint genere proxumi,*
Iis nubant [3]; et *illos ducere* [4] eadem haec lex iubet.
Ego te cognatum dicam, et tibi scribam dicam;
Paternum amicum me assimulabo virginis:
Ad iudices veniemus: qui fuerit pater,
Quae mater, qui cognata tibi sit, omnia haec
Confingam: quod erit mihi bonum atque commodum [5],
Cum tu horum nihil refelles, vincam scilicet.
Pater aderit: mihi paratae lites. quid mea [6]?

maxime; vid. Prol. v. 28 sq. In eo absolvit Geta pinacothecam suam.

1 Iunge, quae mox pergit---*hoc cons. dedit.* Dum id meminit Geta, cohorrens in diras erumpit; unde excitatior Davus rogat. In hoc enim consilio omnis fabula vertitur. Spectatores igitur excitari debuerunt.

2 A personarum descriptione ad argumenti praecipuum s. rem a persona principe gestam transit, narrando ipsius verbis, quae a Phormione constituta sint.

3 Cf. Ind. voc. *Epidicazomenon.*

4 Int. orbas.

5 Sensum dicti proferre lubet: quod mihi bonum erit, tu nil refelles, & cum sic facies, vincam. Don. aberrat a sensu, cum id iculariter praefatum esse velit a Phormione, instar illius *quod felix faustumque sit.*

6 Quod Antiphoni formidabile est, id parasito ri-

Illa[1] quidem nostra erit. *D.* iocularem audaciam[2]!
G. Persuasum est homini[3]. factum est[4]: ventum est[5]: vincimur:
Duxit[6]. *D.* quid narras[7]? *G.* hoc, quod audis. *D.* o Geta,
Quid te futurum est[8]? *G.* nescio hercle: unum hoc scio:
Quod fors feret, feremus aequo animo. *D.* places:
Hem, istuc viri est officium[9]. *G.* in me omnis spes mihi est[10].

diculum; cf. quae de se narrat III, 1, 8 sqq.

1 Sitne cum Eugr. & Dacieria, virgo, quam scil. post nuptias mittere nolit Antipho, honestus adolescens; an *lis* ipsa? Sic Plaut. Cas. II, 8, 73 *nostra omnis lis est.*

2 h. e. quae multis risum moveat.

3 Comice pro *Antiphoni.*

4 Scripta est dica.

5 Int. ad iudices.

6 Scil. eam uxorem Ant.

7 Admirantis magis est, quam rogantis.

8 Cum miseratione pronunciat; sed Geta rei desperatae fortem animum opponit, ne res tota migret in tragoediam.

9 Iam quoque assentando quasi consolatur.

10 Haec in rebus adversis addit vires, redditque actuosum. Et sic spectatoribus spes fit, omnium rerum comicum fore exitum; cf. Eun. II, 2, 9.

D. Laudo. *G.* ad precatorem adeam? credo, qui mihi [1]
Sic oret: *nunc amitte quaeso hunc: ceterum*
Posthac si quidquam [2], *nihil precor;* tantummodo
Non addat: *ubi ego hinc abiero, vel occidito.*
D. Quid paedagogus ille, qui citharistriam [3]?
Quid rei gerit [4]? *G.* sic, tenuiter. *D.* non multum habet,
Quod det fortasse. *G.* immo nihil, nisi spem meram.
D. Pater eius rediit, an non? *G.* nondum. *D.* quid? senem

1 Pro me. Iam aspernatur ignaviam servilem, qua quis in re desperata precatorem sibi paret; cf. Heaut. V, 3, 16 sq.

2 Ellipsis; & int. admiserit, cf. Eun. V, 2, 14 & Plaut. Cas. V, 4, 21 sqq. Precatores vero solent praesentia tantum mitigare, futura permittere; quod quidem Geta deridet.

3 Int. sectatur l. amat. Post narratam argumenti principalem partem supererant, quae ad Phaedriae amorem spectarent, & dialogo plane nativo exponuntur. Pulchre vero dicit Geta, haud ei spem esse ab argento, cum nil habeat, sed ex iis, quae insperato eveniant. Atque tale eveniet artificio Phormionis, sed cum metu summo Antiphonis, Actu IV, in ipso fabulae nodo. *Paedagogum* Davus comice vocat Phaedriam.

4 f. an ei amor succedit; cf. Eun. V, 4, 1.

Quoad [1] exspectatis vostrum? *G.* non certum scio:
Sed epistolam ab eo allatam esse audivi modo [2], et
Ad portitores esse delatam: hanc petam.
D. Numquid Geta aliud me vis? *G.* ut bene sit tibi [3].
Puer, heus! nemon' huc prodit? cape [4], da hoc Dorcio.

ACTUS II [5]. *SCENA I* [6].

ANTIPHO, PHAEDRIA.

A. ADeon' rem redisse, ut, qui mihi consultum optume velit esse,

1 h. e. ad quod tempus; s. quando is adventurus est?

2 Sed ipse mox inopinatus adveniet.

3 Formula valedicendi.

4 Puero tradit argentum a Davo redditum. Mox *Dorcium* nomen mulieris, quae Getae uxor videtur.

5 Vulg. Act. I, Sc. 3. Sed vid. in fine.

6 Habet haec scena collationem duorum adolescentum, qui inter se contendunt, uter altero magis miser sit, isne, qui amatam habet, sed a patre metuat de amore amittendo; an is, cui nondum amor successit, sed eius mittendi potestas sit. Ut sunt homines; quemque sui poenitet. Ille quidem praeparat fugam ab aspectu patris, huius confidentia significationem habet boni defensoris futuri.

Phaedria, patrem ut extimeſcam [1], ubi in mentem eius adventi [2] venit?
Quod ni [3] fuiſſem incogitans, ita eum exſpectarem, ut par fuit.
P. Quid iſtuc [4]? *A.* rogitas? qui tam audacis facinoris mihi conſcius
Sis? quod utinam ne Phormioni id ſuadere in mentem incidiſſet,
Neu me cupidum eo [5] impuliſſet, quod mi principium eſt mali.
Non potitus eſſem; fuiſſet tum illos mi aegre aliquot dies [6]:
At non quotidiana cura haec angeret animum. *P.* audio [7].
A. Dum exſpecto, quam mox veniat, qui adimat hanc mihi conſuetudinem [8].

1 Qui peccarunt, magis metuunt eos, a quibus maxime diliguntur.

2 Genit. antiquus.

3 Elegans pleonaſmus pro *niſi;* uti mox *quod utinam.*

4 Phaedria extenuare volens metum Antiphonis, ignarum, unde ipſi tanta ſollicitudo eſſe poſſit, ſimulans, cauſam rogat.

5 Scil. in nuptias.

6 Vide, quam adoleſcentes ſint prudentes poſt peccata. Et ſane primam cupiditatem facilius eſt vincere, quam conſuetudinem.

7 Indignantis ſ. irridentis; quod Antiphonem fortunae ſuae poenitere videatur.

8 Amatorie maxime haec dicit, e quibus videas, honeſtum iuvenem non poenitere amoris, ſed maritum firmum fore.

P. Aliis, quia desit quod amant, aegre est: tibi, quia superest, dolet [1].
Amore abundas, Antipho.
Nam tua quidem hercle certe vita haec expetenda optandaque est.
Ita me dii bene ament [2]: ut mihi liceat tam diu, quod amo, frui,
Iam depecisci morte cupio [3]. tu coniicito cetera [4],
Quid ego ex hac inopia nunc capiam, et quid tu ex istac copia:
Ut ne addam, quod sine sumptu, ingenuam, liberalem [5] nactus es:

1 Phaedria, ex se suaque libidine coniiciens cuncta, irridet timido. Assimulat vero amorem appetitui stomachi. Stomacho aegre est ex fame, quam nulla copia relevat. Ille abundans copia & immoderatus dolet. Hic se ex inopia amoris infeliciorem praedicat.

2 Iurat necessario, quia quod dicturus est, nonnisi de amatore, qualis ipse est, credi possit.

3 Amoris fructum, quantum tu iam cepisti, ad mortis conditionem, durissimam certe, depecisci velim. Sed meliorem mentem prodiderat iam Antipho, cui voluptas erat e consuetudine uxoria.

4 Scil. quae iam ipse significat, meum infortunium, measque ex eo curas, tuamque fortunam.

5 h. e. civem, eamque bonam, qualem decet esse ingenuam, bonisque ortam. Singula vero, & dein *ha-*

Quod habes, ita ut voluisti, uxorem, sine mala fama [1]: palam
Beatus, ni unum desit, animus qui modeste istuc ferat.
Quod si tibi res sit cum eo lenone, quocum mihi est, tum sentias.
Ita plerique ingenio sumus omnes: nostri nosmet poenitet [2].
A. At tu mihi contra nunc videre fortunatus [3], Phaedria,
Cui de integro est potestas etiam consulendi, quid velis;
Retinere amorem, an amittere [4]: ego in eum incidi infelix locum,

bes uxorem, habes *sine mala fama*; diversa facit ab amore suo.

1 Scil. tua. Ad adolescentes pertinet *fama*, & est *mala* ex libidine; cf. infra II, 3, 40. Andr. I, 1, 72, II, 6, 13. Heaut. II, 2, 93 & 110. Ad. II, 3, 10. Hec. V, 1, 31. Virginum *vita* domi erat, nulla *fama*. Etiam liberalem laudaverat noster. An igitur Dacieria verum vidit, dum id dictum de Phanio velit, ut de qua fama mentiri vereatur?

2 Cupita nobis displicent, postquam potiti sumus. P. Syrus id plenius effert: *Aliena nobis, nostra plus aliis placent.*

3 Beatus erat Ant. si ei metum adimeres. Fortunatus Phaedr. cui &c. sed non beatus amore.

4 *Mittimus* volentes; *amittimus* inviti.

Ut neque mihi eius sit amittendi, nec retinendi copia [1].
Sed quid hoc est? videon' ego Getam currentem huc advenire [2]?
Is est ipsus. hei, timeo miser, quam hic mihi nunc nuntiet rem.

ACTUS II. SCENA II [3].

GETA, ANTIPHO, PHAEDRIA.

G. NUllu' es, Geta, nisi iam aliquod tibi consilium celere repperis.
Ita subito nunc imparatum tanta te [4] impendent mala:

1 Vero amore & consuetudine devinctus non invenit, quo a se amittat; neque, uti retineat, scit, si pater eam nolit.

2 Iam turbae incipiunt a nuntio de patris adventu.

3 *In hac scena* (inquit Don.) *servi currentis officium est, tendens ad perturbationem Antiphonis.* Hic patris reverentia, suique peccati conscientia victus fugiet, a patre abfuturus usque ad καταστροφην. Phaedria confidentior cum Geta restant, illius ap. patrem defensores.

4 Casum quartum antique sic verbo iungi volunt, & illustrant ex Lucilii fragm. incerti libri; *quae res me impendet* &c. Sed Festus adnotat: me *pro* mihi *dicebant antiqui.* Quidni potius legas *mi?* Ter. h. l. expressit similem locum Plauti Epid. I, 2, 1, 75 sq. ubi dicitur:

Quae neque uti devitem, ſcio, neque quomodo me inde extraham.
Nam non poteſt celari noſtra diutius iam audacia.
A. Quidnam ille commotus venit?
G. Tum, temporis punctum mihi ad hanc rem eſt: herus adeſt.
A. Quid iſtuc mali eſt [1]?
G. Quod cum audierit [2], quod eius remedium inveniam iracundiae?
Loquarne? incendam; taceam? inſtigem; purgem me? laterem lavem [3].
Eheu me miſerum! cum mihi paveo, tum [4] Antipho me excruciat animi:
Eius me miſeret: ei nunc timeo: is nunc me retinet. nam abſque eo
Eſſet, recte egomet mihi vidiſſem [5], et ſenis [6] eſſem ultus iracundiam:

Tantae in te impendent ruinae. Itaque *te* caſum ſextum habeas.

1 Sic Ant. prae timore, non quaſi iam audiſſet de adventu patris, quod Donatus putat.

2 Scil. herus ſ. ſenex.

3 Proverbium. Graecorum πλινθȣς πλυνειν; idem eſt, ac *operam perdere.* Later, qui proprie eſt ad ſolem ſiccatus, (coctus enim dicitur *teſta*) dum lavatur, in lutum reſolvitur.

4 *Tum* plus ſonat, quam *cum.* Hinc approbat maxime fidem ſuam Antiphoni, quem haec audire neſcit ſervus.

5 h. e. providiſſem.

6 Odioſe ſic herum di-

Aliquid convasassem, atque hinc me coniicerem protinam in pedes.

A. Quam hic fugam aut furtum parat?

G. Sed ubi Antiphonem reperiam? aut qua quaerere insistam via?

P. Te nominat [1]. *A.* nescio quod magnum hoc nuntio exspecto malum.

P. Ah, sanu' ne es?

G. Domum ire pergam: ibi plurimum est [2]. *P.* revocemus hominem. *A.* sta illico. *G.* hem!

Satis pro imperio, quisquis es. *A.* Geta. *G.* ipse est, quem volui obviam.

A. Cedo [3], quid portas [4], obsecro? atque id, si potes, verbo expedi.

G. Faciam. *A.* eloquere. *G.* modo apud portum [5]. *A.* meumne? *G.* intellexti. *A.* occidi! *P.* hem!

A. Quid agam? *P.* quid ais? *G.* huius patrem vidisse me, patruum tuum.

cit; & *iracundiam* a moribus.

1 Iam audiri clarius coepit Geta, qui antehac tantum visus est perturbationis plenus. Et crescit metus Antiphonis in pavorem.

2 Apud uxorem.

3 Pavidus propere sibi malum nuntium impertiri vult, velut qui fugere velit.

4 Magna *portantur.*

5 Geta anxius & anhelus minutatim respondet.

A. Nam quod ego huic nunc ſubito exitio remedium inveniam miſer?
Quod ſi eo meae fortunae redeunt, Phanium, abs te ut diſtrahar:
Nulla eſt mihi vita expetenda [1]. *G.* ergo iſtaec cum ita ſint, Antipho,
Tanto magis te advigilare [2] aequom eſt. *fortes fortuna adiuvat* [3].
A. Non ſum apud me. *G.* atqui opus eſt nunc cum maxume, ut ſis, Antipho:
Nam ſi ſenſerit te timidum pater eſſe, arbitrabitur
Commeruiſſe culpam. *P.* hoc verum eſt. *A.* non poſſum immutarier.
G. Quid faceres, ſi aliquid gravius tibi nunc faciendum foret?

1 Tragicus amator deſperat.

2 Scil. defendendae ap. patrem noxiae; cf. infra v. 44 & 48.

3 *Ut eſt in vetere proverbio* (addit Cic. Tuſc. II, 4.) *ſed multo magis ratio, quae quibuſdam quaſi praeceptis confirmat vim fortitudinis.* Idem de Fin. III, 4 elliptice *Fortuna fortes.* Sed fugiebat iam ratio amatorem verum, eundemque filium verecundum, eoque nunc pavidum. Itaque fruſtra monebitur, praeparabitur ſimulandi neſcius.

A. Cum hoc non possum, illud minus possem [1]. *G.* hoc nihil est [2], Phaedria : ilicet.
Quid hic conterimus operam frustra? quin abeo. *P.* et quidem ego. *A.* obsecro [3] :
Quid si assimulo? satin' est? *G.* garris. *A.* voltum contemplamini. hem,
Satine sic est? *G.* non. *A.* quid si sic? *G.* propemodum. *A.* quid sic? *G.* sat est :
Hem, istuc serva : et verbum verbo, par pari ut respondeas [4],
Ne te iratus suis saevidicis dictis protelet. *A.* scio.
G. [5] Vi coactum te esse invitum, lege, iudicio : tenes?

1 Sic plane rumpit argumenta, quibus eum ad fortitudinem adduci cupiunt. At ea non venit ab argumentis, sed est ab animo. Itaque mox se eum deserturos minantur uterque audentior Geta & Ph.

2 Quod de eo sperabamus, nihil est. cf. Heaut. III, 6, 5. Don. & Dacieria nugantur, dum *hoc* contemtim dici putant, pro *hic Ant. nihil est.*

3 Territus expergiscitur; sed quamvis obnitatur pavori, nil promovebit. Cum non animum confidentem induere valeat, frustra vultum assimulat, magisque ut retineat abiturientes, quam ut ipse audeat. Itaque comici dantur ludi in tristitia.

4 Non solum verbum verbo, sed etiam rationes pares rationibus regerere iubet prudens artifex s. Geta s. poeta. Exemplum praebebit Phaedria sc. sq.

5 Mira brevitate praeci-

Sed quis hic est senex, quem video in ultima platea? *A.* ipsus est.
Non possum adesse [1]. *G.* ah [2]! quid agis? quo abis, Antipho? mane,
Mane, inquam. *A.* egomet me novi [3], et peccatum meum [4]:
Vobis commendo Phanium [5], et vitam meam.
P. Geta, quid nunc fiet [6]? *G.* tu iam lites audies;
Ego plectar pendens, nisi quid me fefellerit.
Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus,
Id nosmet ipsos [7] facere oportet, Phaedria.

pit, quibus rationibus ad defendendam noxiam utatur. Easdem praemeditatur senex sc. sq. v. 6 & 7. Int. vero h. 1. *respondeas v. c. t. e.* h. e. invitum fecisse; *lege*, ex qua proximus genere teneatur ducere orbam; *iudicio*, in quo causa maxime verteba-tur, an sc. Antipho proximus ille. Mox *tenes* exquisite addit Geta, ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, se perturbatum hoc non agere.

1 Patre viso ingenuus adolescens metu fugit.

2 *Ah* dolentis est; cetera revocantis verba sunt.

3 Timidum.

4 Quod se in iudicio vinci passus erat, ad nuptias faciendas.

5 Amatori viro uxor prior est, quam vita sua.

6 Phaedria consilii expers, sed promptus Geta illi callide animum addit, ut prior causam suscipiat: Tibi verba tantum parata erunt, mihi verbera; cf. Heaut. II, 2, 115.

7 Se socium tamen pollicetur; hinc confidentior erit Phaedria.

P. Aufer mihi [1], *oportet:* quin tu, quid faciam, impera.

G. Meministin', olim ut fuerit vostra oratio [2]
In re incipiunda ad defendendam noxiam [3],
Iustam illam causam, facilem, vincibilem, optumam [4]?

P. Memini. *G.* hem, nunc ipsa est opus ea [5], aut, si quid potest,

1 *I. mihi* redundat pulchre; cf. infra V, 8, 18. Quanto levior est mente, hoc audaciorem se praebet Phaedria.

2 *Oratio* h. l. maxime *argumenta* notat, quibus inventis verba aptantur.

3 h. e. ad eam ab Antiphone transmovendam in patronum mulieris, qui in se omnem iram senis derivare promiserat; cf. supra I, 2, 83 & infra III, 1, 8 sq.

4 Alterum consilii & orationis compendiosae exemplum exhibet Geta. Iam vero maxime instruit ad id, quod pronum videri poterat in noxia, defendendam scil. ad causam in iudicio disceptatam. Erat vero *iusta*, Phanii, quae lege nitebatur; 2) *facilis*, illius patrono agendi perito & callido; 3) *vincibilis*, ob imperitiam & pudorem Antiphonis; 4) *optima*; favore enim summo iudicum utebantur orbae, quibus sic provideri honestum videbatur, s. iudices invidia, s. misericordia permoverentur. Hanc singulorum vim intelligimus ex iis, quae Phaedria dicet sc. sq. v. 40--47 & consilio illo Phormionis, in quo notamus paribus respondentia. 1 *Lex est* &c. 2 *Ego te--confingam.* 3 *Tu nihil refelles.* 4. *Vincam scilicet.* Interpp. ad unum omnes nihil horum viderunt.

5 Int. oratione.

Meliore, et callidiore. *P*. fiet ſedulo.
G. Nunc prior adito tu [1]: ego in inſidiis [2] hic ero
Succenturiatus, ſi quid deficias. *P*. age [3].

ACTUS II. SCENA III [4].

DEMIPHO, GETA, PHAEDRIA.

D. ITane tandem uxorem duxit Antipho iniuſſu meo?

1 l. *eum*; l. potius *contra eum*, uti Plaut. Rud. I, 4, 22 h. e. obviam ito. Don. ait *quaſi ad proelium*; ut Virg. Aen. V, 378. Et ſane pericula adeuntur in proeliis; & ſqq. tranſlata a re militari.

2 Si *inſidiis* praeponitur praepoſitio *in* l. *ex*, haud notant quamcunque rationem nocendi occultam; ſed locum occultum, unde *inſidiae* ſ. impetus fiat; quod bene docet Geſn. in theſ. cf. Plaut. Caſ. II, 7, 13. Igitur Geta in occulto erat, donec ſuccederet novus aggreſſor. Magnifice vero & iocoſe utitur ſermone militari ad exhilarandum & augendum animum Phaedriae.

3 h. l. non hortantis ſit quod Don. innuit, ſed reſpondentis magnifice iocanti, & a verbis ad rem tranſituri; fere uti illud *age inepte*. Dacieria vertit cum Don. *fais: nos allés*.

4 Scena iurgium continet, accuſationem & defenſionem exhibet. Quaeſtio omnis eo redit, an in culpa ſit filius. Ipſe vero ſenex ſecum ita proludit, ut ipſe, quod ad priora duo argumenta: *invitus feci: lex coegit*, concedat, nihilque ſuccenſeat, quam quod filius in iudicio cauſam tradidiſſet adverſariis. Poſt primas igitur ambages diſceptationis

Nec meum imperium : age mitto imperium : non ſimultatem meam
Revereri ſaltim? non pudere? o facinus audax! o Geta
Monitor! *G.* vix tandem [1]. *D.* quid mihi dicent? aut quam cauſam reperient?
Demiror [2]. *G.* atqui repperi iam : aliud cura. *D.* an hoc dicet mihi?

in tertio verſabitur, ut prius Phaedria, cauſam Ant. iuſtam, facilem, vincibilem, optimam paucis, ſed callide probet, ſenemque a iurgio in lites cum Phormione deiiciat. Impulſum tum ſenem excipit alter artifex, ex inſidiis in eum irrumpens, cuius ut ſervi partes agendi in iſto iudicio nullae eſſe poterant, ita hunc ſenex adoritur, quod non dotem potius, quod lex permittebat, dandam curaverit. Sed & ſervus, uti facete culpam a ſe in ſenis avaritiam avertet, ita ſenem facilius profligabit. Et is ſic tandem deiicitur, quo voluerant, ſcil. in rixas cum Phormione, homine confidenti & verſuto; qui illum conficiet. Non potuit autem vehementius incipere Dem. ſtatim in adventu ſuo de nuptiis filii certior factus, quam mirando admiſſum a filio. Sed vide etiam, patrem crimen magis arceſſere ab imperii paterni negligentia, quam a re ipſa, in qua nil mali erat, praeterquam quod indotata fuit. Id animo magis dolet. Sed quod ad ipſum iurgium, audiamus potius obſervatorem intelligentem & facetum, ipſum Getam, in inſidiis poſitum.

1 Int. mei meminit.

2 ſ. neſcio.

Invitus feci : lex coegit. audio, fateor [1]. *G.* placet.
D. Verum scientem, tacitum causam tradere adversariis,
Etiamne id lex coegit? *P.* illud durum [2]. *G.* ego expediam [3] : sine.
D. Incertum est, quid agam, quia praeter spem, atque incredibile hoc mihi obtigit :
Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere [4].
Quamobrem omnes, cum secundae res sunt maxume, tum maxume
Meditari secum oportet, quo pacto advorsam aerumnam [5] ferant :
Pericla, damna, peregre rediens semper secum cogitet,
Aut filii peccatum [6], aut uxoris mortem, aut morbum filiae :

1 Ex parte cedit senex. Levabitur igitur parte defensionis Phaedria.

2 Atque id tamen molliturus est Phaedria.

3 Int. te ; scil. Phaedriam. cf. Andr. III, 5, 11.

4 Abscessit iam aliquantum irae, dum se iratum sensit ; & commentando ea, quae & sibi praecepta putat, paulatim eo recedet, ut dein verbum verbo, par pari respondere queat Phaedria.

5 *Adv. aer.* nobis videtur, quae a fortuna obiicitur, extrinsecus nobis advenit. Alia comes est laborum. Donato videtur abundare *advorsam.* Nobis augere rem videtur Demipho.

6 Iam quasi descendens ad suum casum, lenius de-

Communia eſſe haec: ne quid horum unquam animo accidat novum:
Quidquid praeter ſpem eveniat, omne id deputare [1] eſſe in lucro.
G. O Phaedria, incredibile quantum [2] herum anteeo ſapientia.
Meditata mihi ſunt omnia mea incommoda: heru' ſi redierit;
Molendum [3] uſque in piſtrino, vapulandum, habendae compedes,
Opus ruri faciundum. horum nil quidquam accidet animo novum.
Quidquid praeter ſpem eveniet, omne id deputabo eſſe in lucro.
Sed tu quid ceſſas hominem adire, et blande in principio alloqui?
D. Mei fratris video filium mi ire obviam.
P. Mi patrue, ſalve. *D.* ſalve. ſed ubi eſt Antipho [4]?

ſignat, quod ſupra v. 3 *fac. audax* dixerat.

1 Scil. *oportet*, quod ex v. 12 repetendum.

2 ſ. mirum quantum. Comice autem Geta ſua facit, quae Demea nunc ſero meditatus eſt, extenuatque, *incommoda* potius, quam *poenas* l. *aerumnas* vocando, quae ſibi ſervo metuenda ſint, ut ſic ipſe fortis viſus forti Phaedriae attollat animum.

3 Int. mihi eſt.

4 Promptus iurgandi cum filio, blandas ambages Phaedriae abrumpere vult. Sed

P. Salvom venire... [1] *D.* credo: hoc responde mihi.
P. Valet: hic est: sed satin' omnia ex sententia [2]?
D. Vellem quidem [3]. *P.* quid istuc? *D.* rogitas, Phaedria [4]?
Bonas me absente hic confecistis nuptias.
P. Eho, an id succenses nunc illi? *G.* o artificem probum!
D. Egone illi non succenseam? ipsum gestio
Dari in conspectum, nunc sua culpa ut sciat
Lenem patrem illum factum me esse acerrimum.
P. Atqui nil fecit, patrue, quod succenseas.
D. Ecce autem similia omnia: omnes congruunt:
Unum cognoris, omnes noris. *P.* haud ita est.
D. Hic est in noxia, ille ad defendendam [5] adest:
Cum ille est, hic praesto est: tradunt operas mutuas.
G. Probe horum facta imprudens depinxit senex.
D. Nam ni haec ita essent, cum illo haud stares, Phaedria.

hic eum coercebit tamen.

1 int. gaudeo. Interpellat statim Demea.

2 int. evenerunt.

3 Cum gestu dolentis ita negat.

4 Iam eo devenit, quo voluerat Phaedria, defensor Antiphonis. Pugna initur. Ex Getae bonis verbis videas, quomodo se gesserit Phaedr.

5 h. e. depellendam.

P. Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit [1],
Ex qua re [2] minus rei foret aut famae temperans [3];
Non causam dico, quin, quod meritus sit, ferat.
Sed si quis forte malitia [4] fretus sua,
Insidias nostrae fecit adolescentiae,
Ac vicit, nostrane culpa ea est, an iudicum?
Qui saepe propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter misericordiam addunt pauperi.
G. Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.
D. An quisquam iudex est, qui possit noscere
Tua iusta [5], ubi tute verbum non respondeas,
Ita ut ille fecit? *P.* functus adolescentuli est
Officium liberalis [6]: postquam ad iudices

1 Vide, quam subtiliter defensionem ingreditur. Primo crimen aliquod subesse concedit quasi, sed dein illud ab Antiphone dimovet in actorem, l. etiam iudices.

2 h. e. *ex hoc* (ob id) *quia*; cf. Andr. I, 5, 34; s. *ex hoc, quod.* Itaque neque cum Don. invenuste insertum *re*, cum praecedat *culpa*, putamus, neque cum Mer. Casaub. aliisque πλοκην Terentio, in vocis *rei* duplici sensu quaesitam, minute affingimus.

3 h. e. quod ducendo neque dotatam, neque nobilitate parem, parum rei fam. neque honestati sui generis consuluisset.

4 Versuta & fallaci ratione nocendi; (cf. Cic. de nat. D. III, 30) quae in foro saepe admittitur.

5 Disertius sic dicit, quam iura; cf. Ad. IV, 6, 26.

6 Quod pater filio tan-

Ventum est, non potuit cogitata proloqui:
Ita eum tum timidum ibi obstupefecit pudor.
G. Laudo hunc: sed cesso adire quamprimum senem?
Here, salve: salvom te advenisse gaudeo. *D.* oh,
Bone custos, salve, columen vero familiae,
Cui commendavi filium hinc abiens meum.
G. Iam dudum te omnes nos [1] accusare audio
Immerito, et me omnium horunc' immeritissimo.
Nam quid me in hac re facere voluisti tibi?
Servom hominem [2] causam orare leges non sinunt:
Neque testimonidictio [3] est. *D.* mitto omnia [4]:
Addo istuc: imprudens timuit adolescens: sino:
Tu servus: verum si cognata est maxume,

dem unum obiecit, id Phaedria ita defendet, ut etiam, officii nomine, ad laudem Antiphonis convertatur. Ita omnem iram senis a filio in patronum mulieris derivavit; auderque Geta prodire, sane confidenter.

1 Scil. Antiphonem, Phaedriam, & ipsum Getam.

2 Sic Plaut. Asin. II, 4, 64 dicit *hominem servum*; Stich. III, 1, 37 *homines servolos*; & Sall. Iug. c. 12 *mulieris ancillae*.

3 h. e. ius testim. dicendi ei est; (servi erant *intestabiles*) uti *iurisdictio* est ius iuris dicendi; pariterque illud coniunctim scribatur.

4 Ita tandem pater cedit in iis, quae validiores causae iurgandi erant. Cetera refutabit servus magis eludendo.

Non fuit necesse, habere: sed, id quod lex iubet [1],
Dotem daretis [2]; quaereret alium virum.
Qua ratione inopem potius ducebat domum [3]?
G. Non ratio, verum argentum deerat. *D.* sumeret
Alicunde. *G.* alicunde [4]? nihil est dicto facilius.
D. Postremo, si nullo alio pacto, foenore [5].
G. Hui! dixti pulchre, si quidem quisquam crederet
Te vivo [6]. *D.* non, non sic futurum est: non potest.
Ego illam cum illo ut patiar nuptam unum diem [7],
Nil suave meritum est [8]. hominem commonstrarier

1 Ita scil. lex edicebat: *Orbae, qui sint genere proximi, eis nubunto: aut iis orbis dotem danto.*

2 int. illi; & mox *quaereret* int. illa. Ellipsis dedignationem significans.

3 Maiori iam clamore pronuntiat, quod minoris erat momenti adversus filium & servum. Sed & hic illud ludibundus breviter absolvit.

4 Subridens hoc imitatur, averso a Demea vultu, tamquam securus sui.

5 Iterum a servo profligatus recedit, & ultimum telum expromit.

6 Quam alacriter servus εἴρων respondet, senem nunc eludendo!

7 Cf. quae de eo existimaverat Geta supra I, 2, 70 sq. Sed simul praestruitur, quam facilis is cum fratre futurus sit ad amittendas a se 30 minas, eiiciendae illius causa.

8 Nos cum Donato, con-

Mihi iſtum volo, aut, ubi habitet, demonſtrarier.
G. Nempe Phormionem. *D.* iſtum patronum mulieris.
G. Iam, faxo, hic aderit. *D.* Antipho ubi nunc eſt [1]? *P.* foris.
D. Abi, Phaedria, eum require, atque adduce huc. *P.* eo [2],
Recta via quidem illuc. *G.* nempe ad Pamphilam [3]. *D.* at ego
Deos penateis hinc ſalutatum domum
Divortar [4]: inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adſient [5],

tra Bentl. qui h. l. Don. & ipſo Ter. illudit, *meritum* exiſtimemus ſubſtantive poni pro *mercede.* Illud *nil* vero non ſubſtantive, ſed adverb. pro *non* ſumimus, & ſic ſenſum adiuvamus: *Non ſuavis eſt merces ulla mihi, ego ut illam cum illo nuptam* &c. *patiar.* Conferunt hiſce Plautina Menaechm. I, 3, 34. Poen. I, 3, 20. Verum ſic quoque aptius ſit, rogationem v. priori tollere, quod Don. innuit, legendo *ego* pro *egone.*

1 Filium requirit, quem ab uxore abſtrahat, facilius ſic patronum mulieris vincere ſe poſſe ſperans.

2 Ita clare reſpondet, cetera ſubmiſſius dicit, ita ut Geta tamen audiat.

3 Scil. amicam tuam. Ridet Geta laetus iurgii eventu.

4 Ex more, quo peregre advenientes ante omnia adorare Deos, iiſque grates agere de reditu felici ſolebant.

5 Scil. ut advocati, qui l. conſilio adeſſent, l. teſtes,

Ut ne imparatus sim, si adveniat Phormio.

ACTUS III[1]. SCENA I[2].

PHORMIO, GETA.

P. ITane[3] patris ais conspectum veritum hinc abiisse? *G.* admodum.

P. Phanium relictam solam? *G.* sic. *P.* et iratum senem?

agerent.

1 Vulg. Actum II hinc ordiuntur; quamvis Don. rectius doceat: *Tertio Actui attribuitur litigium senis & Phormionis* &c.

2 In hac sc. parasiti de genere viliori nigrorum, (cf. ad prol. v. 28) sed eiusdem callidi, & omnia cibi captandi causa audentis, imaginem proponit. Diversus scil. est Phormio a Gnathone, adulatorii generis nuper auctore; cf. ad Eun. II, 2, 14.

3 Don. *Adhuc narratur fabula de Terentio, & Ambivio ebrio; qui acturus hanc fabulam, oscitans temulenter, atque aurem minimo inscalpens digitulo, hos Terentio pronuntiavit versus. quibus auditis exclamaverit poeta, se talem, quum scriberet, cogitasse parasitum; & ex indignatione, quod eum saturum potumque deprehenderat, delinitus statim sit.* Lindenbr. ex Amm. Marcell. L. XVII, 11 de Pompeio, & Schol. Lucani ad VII, 132 observat, uno digito aurem scalpere pro indicio superbiae habitum esse; cf. Iuvenal. Sat. IX, 130 sq. tum irati, cf. Apul. Miles. L. VI & X; tum commentantis secumque murmurantis, cf. Cic. in Pis. c. 25, & Hor. I Sat. 10, v. 70. Omnia conveniunt in parasitum & confidentem &

G. Oppido. *P*. [1] ad te ſumma ſolum, Phormio, rerum redit,
Tute hoc intriſti [2], tibi omne eſt exedendum: accingere [3]:
G. Obſecro te [4]. *P*. ſi rogabit [5]. *G*. in te ſpes eſt. *P*. eccere [6].
Quid ſi reddet [7]? *G*. tu impuliſti. *P*. ſic opinor [8]. *G*. ſubveni.
P. Cedo ſenem: iam inſtructa ſunt mihi in corde conſilia omnia [9].
G. Quid ages [10]? *P*. quid vis [11]? niſi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc

luxurioſum, & aegre excitatum ad alias curas, quam ad convivia. Addit tandem Don. *haec & labia lingens, ut ebrius: & ructans, utpote ſatur, pronuntiavit actor bonus,* ſcil. Ambivius Turpio.

1 Vide, quomodo is ſuperba & imperatorie dicta miſceat humilibus.

2 Paroemia, apta paraſito viliori, ſervo homini.

3 Cf. Eun. V, 11, 12.

4 Getae, provocantis hominem, dicta continuam orationem praebent. Sed nihil audit homo, ſecum ipſe deliberans, quid agat, fere uti Syrus Heaut. III, 6, 9 ſq. Hinc quae interloquitur, non ſunt reſpondentis.

5 Vide quid primum rogaverit Dem. ſc. ſq. v. 31 ſqq.

6 Scil. habeo, quid reſpondeam.

7 ſ. regeret, uti ſc. ſq. v. 43.

8 Cf. ibid. v. 44 ſq.

9 Verſum hunc reddit Cic. de N. D. extr. cf. Plaut. Pſeud. II, 3, 10 ſq.

10 Rogat, metuens ab homine, qui nimium ſecure ſe habeat.

11 Tria promittit, qui-

Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem ſenis?

G. O vir fortis, atque amicus: verum hoc ſaepe, Phormio,

Vereor [1], ne iſtaec fortitudo in nervom erumpat [2] denique. *P.* ah,

Non ita eſt: factum eſt periclum [3], iam pedum viſa eſt via [4].

Quot me cenſes homines iam deverberaſſe uſque ad necem

Hoſpites [5]? tum cives [6], quo magi' novi, tanto ſaepius?

bus cauſam Antiphonis bene abſolvi exiſtimabit ipſe Geta.

1 Geta tentat Phormionem, an ſatis interritus futurus ſit; l. eius audaciam, hominis ſuperbi, magis dubitatione provocare ſtudet, & ſimul non ſolum fortiter, ſed & caute agere monet.

2 Cf. infra IV, 4, 15 *in nervom ibit.* Nervus erat vinculi genus, idque ligneum, quo pedes vinciebantur, quod Scaliger oſtendit; Graece ξυλοπεδη; Atticis καλον, lignum, unde qui ex lege *nexi* erant, dicebantur L. L. Athen. εγκαλοσκελεις. Verbum *erumpere* congruit cum *fort.* ſ. audacia.

3 h. e. experimentum habeo artis meae. Experientia facit artem.

4 h. e. incolumis ſemper evaſi, velut qui eadem via, quam adveniens pedibus ſignavit, regreditur, incolumis evaſit; an? novi ego, ubi pedem ponam.

5 Scurrilis, & ferociter ſe iactantis oratio.

6 Vulg. h. l. ſignum rogandi ponunt, & υστερο-

Cedo dum, en unquam [1] iniuriarum audisti mihi scriptam dicam?
G. Qui istuc [2]? P. [3] quia non rete accipitri tenditur, neque miluo [4],
Qui male faciunt nobis: illis, qui nil faciunt, tenditur:
Quia enim in illis [5] fructus est, in illis [6] opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:

λογιαν aliquam in sq. statuunt: quo saepius id feci, tanto magis novi. Falsissimum id putamus; & sublato signo rogandi post *cives*, cetera ita coniungimus, ut augeatur gloriatio, *tum cives, quo magis* eos *novi*, (quo notiores mihi fuere) *tanto saepius* int. *deverberasse*, h. e. male tractasse.

1 h. e. unquamne vero?

2 Rogat Geta, ut hominis, quo opus habet, parasitica oratio progrediatur. Sic & audacia augebitur.

3 Per allegorias, e trivio & ab escis petitas respondet.

4 Trisyllabum est. Al. *milvio*; contra vett. Codd. Comice autem parasitus se comparat ad volucres rapacissimas & famelicas.

5 Scil. qui nil male faciunt, s. innoxiis.

6 Si quidem hi sunt iidem cum iis, in quibus fructus est, opera in iis, velut in ludo consumitur, conteritur, quamvis sumptus & fructum quandoque perdamus; cf. Plaut. Cas. II, 7, 1--3. Ipsa enim aves dolis ludendi opera voluptatem habet. Sed alii hoc de avibus male facientibus dictum volunt; & ipse Don. dubius est, dum exponit: *exercetur; an illuditur i. e. frustratur.*

Mihi ſeiunt nihil eſſe. dices, ducent damnatum [1] domum.

Alere nolunt hominem edacem [2] : et ſapiunt mea ſententia,

Pro maleficio ſi beneficium ſummum nolunt reddere.

G. Non poteſt ſati' pro merito ab illo [3] tibi referri gratia.

P. Immo enim nemo ſati' pro merito gratiam regi [4] refert.

Bentl. auſus eſt reſcribere *iſtis*. Neque tamen ei aſſentimur, cum avibus maleficis rete non tendi (adeoque nec operam in iis ludi) dixerit; his vero pericula eſſe, in quibus l. fructus eſt, l. unde aliquid auferri l. eripi poſſit. Hominibus, qui imbelles ſed frugi ſ. utiles ſunt, doli tenduntur; potentioribus vi eripiuntur ſua. Aucupii ſimilem etiam quaeſtum ſuum dicit leno ap. Plautum Aſin. I, 3, 63 ſq.

1 ſ. *iudicatum*, ſecundum ius quo debitores ſolvendo impares creditoribus addicebantur in ſervitutem, & ni ſuo viverent, alendi erant ab illis. cf. Plaut. Aſin. V, 2, 87.

2 Facete ſe ipſe exhibet, qualis eſt.

3 Scil. Antiphone; cuius nomine ſervus etiam promiſſis incitat avidum hominem.

4 *Rex* (cf. Plaut. Aſin. V, 2, 69. Capt. I, 1, 24. Hor. ep. I, 17) *dominus* dicitur paraſito is, a quo alitur, ſ. qui ſe ſinit adulari; Graece vocatur κολακευόμενος, τρυφων, αυτος, δεσποτης, τυραννος; cf. Caſaub. ad Theophr. Ch. 2.

[1] Tene aſymbolum venire, unctum, atque lautum a balneis,
Otioſum ab animo; cum ille et cura et ſumptu abſumitur,
Dum tibi ſit, quod placeat; [2] ille ringitur, tu rideas;
Prior bibas [3], prior decumbas; coena dubia [4] apponitur [5].
G. Quid iſtuc verbi eſt? *P.* ubi tu dubites, quid ſumas potiſſimum.
Haec, quum rationem ineas, quam ſint ſuavia, et quam cara ſint;

1 Tres ſqq. verſus praeivit Terentio Ennius Sat. L. VI, quos vide ap. Don.

2 Deeſt τὸ *cum* l. *ſi*; ellipſi frequente.

3 Loquitur de προπώματι, praebibitione, qua appetitum provocabant ad coenam. Atque iſtud convivii principium, cibis tenuibus & acutis auctum, Latinis dicebatur *antecoena*, *guſtatio*, *promulſis*, in qua iam dictator bibendi creari poterat paraſitus, vid. Plaut. Perſ. V, 1, cf. ſc. 2, v. 68. Sequebatur eam ipſa coena, in qua praecipui ac lautiſſimi cibi apponebantur; noſtro *coena dubia* dicta. Poſt πρόπωμα ad hanc decumbebant. Diverſa erat *guſtatio* a *coenatione*; cf. Plin. ep. V, 6, 36. Sic certe non opus eſt ὑστερολογία, quam Grammatici h. l. Terentio affingunt.

4 Terminum hunc paraſiticum recepit quoque Hor. Serm. II, 2, 77 pro *lauta*, & Auſon. Moſ. v. 102.

5 Poſtquam reſpondit Getae, reſumet orationem ſuam v. 30.

Ea qui praebet, non tu hunc habeas plane praesentem deum [1]?

G. Senex adest: vide, quid agas. prima coitio [2] est acerrima:

Si eam sustinueris, post illa iam, ut lubet, ludas [3] licet.

ACTUS III. SCENA II. [4]

DEMIPHO, GETA, PHORMIO, HEGIO, CRATINUS, CRITO.

D. [5] EN unquam cuiquam contumeliosius
Audistis factam iniuriam, quam haec est mihi?

1 Menander: *Deus* est, qui nos alit, iuvat, nostri curam gerit; -- et *praesens*, qui statim auxilium affert. Famelicus est parasitus.

2 Primus impetus, quasi militum & gladiatorum.

3 Victi *luduntur*; cf. Eun. I, 1, 10.

4 Dem. tandem cum tribus amicis, quos advocatos iam instruxerat, obviam it, cum Phorm. litigaturus. Hic vero non tam defensorem aget, sed ipse ultro accusator advenit. Inde ab utraque parte uno tempore est contentio. Simplicem & iratum senem tandem vincet calumniosus sycophanta.

5 Concludit cum indignatione narrationem iniuriae factam amicis; qui dum tacent, invidia divitiarum, hoc accidisse amico, clam gaudere videntur.

Adeste [1] quaeso. *G.* iratus est. *P.* quin tu hoc age [2]. st.
Iam ego hunc agitabo. pro deum immortalium [3]!
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam [4]? *G.* negat [5].
D. Ipsum esse opinor, de quo agebam [6]: sequimini.
P. Neque eius patrem se scire, qui fuerit? *G.* negat.
P. Quia egens relicta est misera, ignoratur parens,
Neglegitur ipsa: vide, avaritia quid facit [7]!

1 *Adeste* proprium est advocatorum.

2 h. e. quin tu ad me attende, me vide; uti Andr. II, 2, 9 Heaut. V, 1, 17. *Hoc agere*, est animum s. aures advertere ad id, quod agitur; cf. infra v. 88. Andr. I, 2, 16 Eun. I, 2, 50. Heaut. IV, 3, 16. Contrarium est, alias res agere. Mox silentium indicat, quasi magna iam coeptaturus.

3 Alta iam vox ultro accusando & vociferando rem gesturi.

4 Invidiosa flagitatio.

5 Geta, defensorem senis simulaturus, fortiter pro illo contradicit, ut parasitus ulterius clamandi causam habeat.

6 Dem. excitatus clamore parasiti subtimere videtur, neque sine advocatis obviam ire audet.

7 Adversarium statim in invidiam adducturus coram advocatis, locum communem de potentibus ac divi-

G. Si herum insimulabis malitiae, male audies [1]?
D. O audaciam! etiamne ultro accusatum advenit [2]?
P. Nam iam adolescenti nihil est quod succenseam,
Si illum minus norat [3]. quippe homo iam grandior,
Pauper, cui opera vita erat [4], ruri fere
Se continebat: ibi agrum de nostro patre [5]
Colendum habebat. saepe interea mihi senex
Narrabat, se hunc [6] neglegere cognatum suum:
At quem virum! quem ego viderim in vita [7] optumum.

tibus, pauperes cognatos contemnentibus, transfert in Demiph. Menander: εργον ευρειν συγγενη πενητος εστιν &c. cf. Andr. I, 1, 44. Ad. IV, 3, 16.

1 cf. supra prol. v. 21. Iratum magis adsimulat Geta, quam herum defendit.

2 Proprie de accusatore dicitur *advenire*; cf. infra v. 48.

3 Veterator subtiliter filium, quasi invitus nuptias contraxerit, ap. patrem purgat, sed ita, ut senex magis in invidiam adducatur.

4 Ex Graeco expressum: ω το εργον ην ο βιος.

5 Se etiam bonis ortum fingit.

6 Amphiboliam ex duobus accusativis sensus facile dissolvit.

7 int. mea, h. e. unquam; cf. Heaut. V, 3. Nihil simplicius hac artificiosa narratione, & ad invidiam in Dem. & ad misericordiam in Phanium, talis viri filiam, commovendam.

G. Videas, te atque illum ut narras [1]. *P.* i in
malam crucem:
Nam ni ita eum existimassem, nunquam tam graves
Ob hanc [2] inimicitias caperem in vostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam inliberaliter.
G. Pergin' hero absenti male loqui [3], impurissime?
P. Dignum autem hoc [4] illo est. *G.* ain' tandem [5],
carcer? *D.* Geta.

1 h. e. *vide*, *ut* (quod stomachantis, indignantis esse solet; cf. Eun. IV, 4, 3; V, 3, 10. Ad. IV, 2, 20. Parile est *vide, quam* Andr. V, 1, 6) *de te atque illo mentiris. Narrare* scil. saepe hanc vim habet, ut Ad. IV, 1, 20. Eun. III, 2, 29 &c. Tum & *narrare* dicimur *aliquem*, uti infra v. 53. Andr. III, 1, 8. Eun. III, 1, 18, & Vellei. II, 29. Vulgo autem inde a Don. corrupte coniunguntur *videas te atque illum*, divisa a verbis *ut narras*. Hinc a Don. mentis incerto, mire variant interpp. in sensu eruendo, *nugarumque*, ut ait Boecl. *plena sunt omnia.* Unus Fabrini, interpres Terentii Italus, sensum vidisse nobis videtur.

2 Scil. *quam is* &c. ut observat Don. cf. v. sq. Cum singulari vero vi pronuntiat *hanc.*

3 Plaut. Capt. III, 4, 32 *male mihi loqui audes?*

4 *Hoc*, quod aspernetur bonam, sed pauperem, *dignum est illo* avaro, non liberali viro.

5 h. e. pergisne. Iratissimum vero se assimulans magis, quo propius accedunt ad senem, ex ipso negotio repetit evomitque convicia in Phorm. dissimulans adeo, se herum neque videre, neque interpellantem audire. Sic & ipse hero purgatur, defensor absentis.

G. Bonorum extortor, legum contortor [1]. *D.* Geta.
P. Responde [2]. *G.* quis homo est? hem! *D.* tace. *G.* absenti tibi
Te indignas seque dignas contumelias
Nunquam cessavit dicere. *D.* ohe! desine [3].
Adolescens [4], primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est, mi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi:
Et qui cognatum me sibi esse diceret?
P. Proinde expiscare, quasi non nosses [5]. *D.* nossem? *P.* ita.
D. Ego me nego: tu, qui ais, redige in memoriam.
P. Eho, tu sobrinum tuum non noras [6]? *D.* enicas:

1 Convicia sollennia in sycophantas & rabulas forenses.

2 Scil. hero. Dicit hoc ipsi summisse.

3 Silentio Getae indicto convertitur ipse in advers. eumque lenibus verbis aggreditur, ne quid iratus dicat, quod causae obsit, aut hominem magis irritet. Sed advocati inde colligere poterant, Demeae causam haud bonam esse, qua ipse minus confidat.

4 Dum eum sic compellat senex, simul verecundiae monet. Est scil. adolescentis, maiores natu vereri.

5 Uti confidenter respondet, ita astute hominis iram provocare cupit, ut lis in convicium abeat.

6 Scurriliter fatigat hominem.

Dic nomen. *P.* nomen? maxume [1]. *D.* quid nunc taces?
P. Perii hercle! nomen perdidi. *D.* hem, quid ais [2]? *P.* Geta,
Si meministi id quod olim dictum est, subiice. hem!
Non dico [3]: quasi non noris, tentatum advenis.
D. Egon' autem tento? *G.* Stilpho. *P.* atque adeo, quid mea?
Stilpho est. *D.* quem dixti? *P.* Stilphonem, inquam: noveras [4]?
D. Neque ego illum noram, neque mihi cognatus fuit
Quisquam istoc nomine. *P.* itane? non te horum pudet?
At si talentum rem [5] reliquisset decem...
D. Dii tibi male faciant! *P.* primus esses [6], memoriter

1 *Maxume* est annuentis, ut statim dicturi. Plenius Hec. III, 5, 36 *maxume volo.* Sed haeret ille, qui nimium sui securus fuerat; qua difficultate quomodo expediatur anxius ipse, suspensos reddit spectatores.

2 A sene urgetur ipse, qui illum agitare voluerat. Sed Geta adest ei opportunius, quam Demeae sui advocati. Itaque Getam seorsim rogat, ut suggerat nomen. Mox *hem* Dacieriae videtur esse tussientis, ut Getae copiam faciat monendi.

3 Tussiens hoc artificiose respondet.

4 Confidenter rogat, quasi id negare nequeat senex.

5 s. hereditatem.

6 h. e. prior omnibus advenisses ad iudices, petitu-

Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens.
D. Ita ut dicis [1]. ego, cum advenissem [2], qui mihi
Cognata ea esset, dicerem : itidem tu face :
Cedo, qui est cognata ? *G.* eu, noster ! recte : heus tu, cave [3].
P. Dilucide expedivi, quibus me oportuit
Iudicibus [4] : tum, id si falsum fuerat, filius
Cur non refellit ? *D.* filium narras mihi ?
Cuius de stultitia [5] dici, ut dignum est, non potest.
P. At tu, qui sapiens es, magistratus adi,
Iudicium de eadem causa iterum ut reddant tibi :
Quandoquidem solus regnas [6], et soli licet
Hic de eadem causa bis iudicium adipiscier [7].

rus ex lege virginem. ἐπίκληρον, s. heredem.

1 h. e. concedo tibi. Concedit vero, ut Phormionem suo sibi gladio iuguletur.

2 Revocamus verba ad sensum, quem recte significat Don. ut sit *quum ad iudicium venissem.* Censemus autem, id proprie dici de *petitore*, quem supra dixit *primum.*

3 Geta clara voce herum, qui verissimam disputandi ineat rationem, laudans, an submisse monet Phorm. ut caveat sibi, an coram hero quasi insultat eidem, qui dum aliis cavere vult, sibi parum cavere sciat ?

4 Caute Ph. elabitur praescriptione s. exceptione rei iudicatae.

5 s. inscientia; contrarium est *sapiens*, qualem mox Ph. patrem dicit per sarcasmum.

6 Cf. ad Ad. II, 2, 1.

7 Quod L L. Athen. prohibitum fuisse, docet Demosth. contra Lept. cf.

D. Etsi mihi facta iniuria est [1], veruntamen
Potius, quam lites secter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata si sit, id quod lex iubet,
Dotem dare [2], abduce hanc, minas quinque accipe.
P. Ha, ha, hae, homo suavis [3]! *D.* quid est? num iniquom postulo?
An ne hoc quidem ego adipiscar, quod ius publicum [4] est?
P. Itane tandem [5], quaeso, item ut meretricem ubi abusu' sis,
Mercedem dare lex iubet ei, atque amittere? an,
Ut ne quid turpe civis in se admitteret
Propter egestatem, proxumo iussa est dari,
Ut cum uno aetatem degeret? quod tu vetas [6].

Plaut. Rud. prol. v. 16.

1 Dem. se hac ex parte profligatum sentiens, ad alteram partem legis de orba confugit, ex qua transigere cupit. Sed denuo profligabitur.

2 Ut oratio sibi constet, coniunge *iubet dotem dare*, ut mox v. 66. & ordina *potius--abduce--accipe.* Credimus tamen, sermonem referre perturbationem senis, cum alias rectius fuerit, *potius--dotem dabo: abd.* &c. cf. sc. priorem v. 66 sq. Athenis prius V minas dabant orbis, serius X.

3 Risu confutat senem.

4 Quo omnes uti licet, s. quod nemini absque iniuria detrahitur.

5 Iam fortius pugnat argumento ex ratione & sensu legis petito.

6 Invidiosa hac conclusione senem percellit.

D. Ita, proxumo quidem [1]: at nos unde? aut quam ob rem? *P.* ohe!
Actum, aiunt, *ne agas.* *D.* non agam? immo haud desinam,
Donec perfecero hoc. *P.* ineptis. *D.* sine modo [2].
P. Postremo tecum nihil rei nobis, Demipho, est:
Tuus est damnatus gnatus, non tu: nam tua
Praeterierat iam ad ducendum aetas [3]. *D.* omnia haec
Illum putato, quae ego nunc dico, dicere:
Aut quidem cum uxore hac ipsum prohibebo domo.
G. Iratus est [4]. *P.* tute idem melius feceris [5].
D. Itane es paratus facere me advorsum omnia,
Infelix? *P.* metuit hic nos, tametsi sedulo
Dissimulat. *G.* bene habent tibi principia [6]. *P.* quin [7], quod est

1 Senex confusus & iratus ad priora frustra redit, victusque eluditur.

2 Comminantis est; cf. Eun. I, 1, 20.

3 Iam quoque irridet seni ob aetatem.

4 Haec Geta submisse ad Phorm. Iratus vero est, qui in prima coitione moderatius agebat; & Ph. qui prius acrius insultabat, nunc victor ridet.

5 h. e. iam non eris iratus, meliusque id consules. cf. Eun. III, 1 extr. cum Heaut. I, 2, 24. *idem* est masc. nexum τῷ *tute.*

6 In hac voce praeparatio est ad maiores difficultates & labores cf. sc. 4. v. 15.

7 h. e. cur non &c. cf. infra V, 3, 1 & 2.

Ferundum, fers? tuis dignum factis feceris,
Ut amici inter nos simus. *D*. egon' tuam expetam
Amicitiam? aut te visum, aut auditum velim?
P. Si concordabis cum illa, habebis, quae tuam
Senectutem oblectet; respice aetatem tuam.
D. Te oblectet: tibi habe. *P*. minue vero iram.
D. hoc age[1]:
Satis iam verborum est: nisi tu properas mulierem
Abducere, ego illam eiiciam. dixi[2], Phormio.
P. Si tu illam attigeris secus, quam dignum est,
liberam,
Dicam impingam tibi grandem. dixi[3], Demipho.
Si quid opus fuerit, heus[4], domo me[5]. *G*. intellego.

ACTUS III. SCENA III[6].

DEMIPHO, GETA, HEGIO, CRATINUS, CRITO.

D. QUanta me cura, et sollicitudine afficit

1 s. audi.

2 *Dixi* solent dicere perorata causa. Don.

3 Ferocitatem & minas refert haec imitatio; tum repentina hominis discessio habet maiorem litigaturi denuntiationem. ex Don.

4 Haec Getae clam dicit abiens.

5 Int. teneo; uti Cic. post. red. in Sen. c. 22.

6 Scena haec deliberationem habet senis cum amicis, veram consiliorum imaginem. Post ambages ad rem

Gnatus, qui me et ſe hiſce impedivit nuptiis!
Neque mi in conſpectum prodit, ut ſaltim ſciam,
Quid de hac re dicat, quidve ſit ſententiae.
Abi tu; viſe, redieritne iam, an nondum, domum.
G. Eo. *D.* videtis, quo in loco res haec ſiet.
Quid ago? dic, Hegio. *H.* ego? Cratinum cenſeo [1],
Si tibi videtur. *D.* dic, Cratine. *Crat.* mene vis?
D. Te. *Crat.* ego, quae in rem tuam ſint, ea velim facias [2]: mihi
Sic hoc videtur: quod te abſente hic filius
Egit, reſtitui in integrum, aequom eſt, et bonum
Et id impetrabis. dixi. *D.* dic nunc, Hegio.
H. Ego ſedulo hunc dixiſſe credo [3]. verum ita eſt:
Quot homines, tot ſententiae [4]; *ſuus cuique mos* [5].
Mihi non videtur, quod ſit factum legibus,

non pertinentes primus ſuadet, alter diſſuadet, tertius, neutri accedens, amplius pronuntians Demiphonem in praeſenti incertiorem relinquit. Unde hic fratrem exſpectat, cuius conſilium ſequatur.

1 Int. prius rogandum. cf. Hec. IV, 4, 94.

2 Primus iam advocatus ab utilitate commendat conſilium, quod Demiphoni arrideat, nullis additis rationibus.

3 Laudat perſonam, conſilium eius refutat a turpitudine & iniquitate, ſcil. Phormionis cauſam meliorem putans.

4 Eadem verba habet Cic. de fin. I, ſect. 15, c. 5. cf. Hor. Sat. II, 1, 27 & Perſ. Sat. V, 52 ſq.

5 *Mos* eſt animi, ut mentis *ſententia*.

Rescindi posse: et turpe inceptum est. *D.* dic, Crito.

Crit. Ego amplius deliberandum censeo [1]:

Res magna est. *H.* numquid nos vis? *D.* fecistis probe:

Incertior sum multo, quam dudum. *G.* negant

Rediisse. *D.* frater est exspectandus mihi: is

Quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.

Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat.

G. At ego Antiphonem quaeram, ut, quae acta hic sint, sciat.

Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere.

ACTUS III. SCENA IV. [2]

ANTIPHO, GETA.

A. ENimvero, Antipho, multimodis cum istoc animo es vituperandus [3].

Itane te hinc abisse, et vitam tuam tutandam aliis dedisse?

1 Tertius cautior *amplius* pronuntiat h. e. sententiam differt. Causa scil. *ampliari* dicitur, ubi nondum liquet.

2 Antiphonem ex fuga reducem facit amor & cura de uxore; ex principiis a Geta auditis solatium invenit, sed mox in novos metus coniicitur, scil. metuens patrui adventum & sententiam.

3 Cf. Andr. V, 4, 38 *dignus es cum tua religione odio.*

Alios tuam rem credidiſti magis, quam tete, animadverſuros [1]?
Nam, ut ut erant alia, illi certe, quae nunc tibi domi eſt, conſuleres,
Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali;
Cuius nunc miſerae ſpes opeſque ſunt in te uno omnes ſitae.

G. Et quidem, here, nos iam dudum hic te abſentem incuſamus, qui abieris...

A. Te ipſum quaerebam. *G.* ſed ea cauſa nihilo magis defecimus.

A. Loquere, obſecro, quonam in loco ſunt res et fortunae meae?

Numquid patri ſubolet [2]? *G.* nil etiam. *A.* ecquid ſpei porro eſt? *G.* neſcio. *A.* ah.

G. Niſi Phaedria haud ceſſavit pro te eniti. *A.* nil fecit novi.

G. Tum Phormio itidem in hac re, ut aliis, ſtrenuum hominem praebuit.

1 Cf. ap. Gellium II, 29 apologum Aeſopi de inani amicorum fiducia, quem Ennius verſibus quadratis compoſuit; quorum ultimus *Ne quid exſpectes amicos, quod tute agere poſſis.* Tum tamen adſunt, ſi id e re ſua eſſe cenſent, ſcil. amici vulgares, paraſiti, conſcii &c.

2 *De conſcientia ſua & Phormionis dicit.* Sic emendamus locum Donati corruptum.

A. Quid is fecit? *G.* confutavit verbis [1] admodum iratum ſenem.
A. Eu, Phormio. *G.* ego quod potui, porro [2]. *A.* mi Geta, omnes vos amo.
G. Sic habent principia ſeſe, ut dico: adhuc tranquilla res eſt:
Manſuruſque patruum pater eſt, dum huc adveniat. *A.* quid eum? *G.* ut aiebat,
De eius conſilio ſeſe velle facere, quod ad hanc rem attinet.
A. Quantus metus eſt mihi, venire huc ſalvom nunc patruum [3], Geta!
Nam, per eius unam, ut audio, aut vivam, aut moriar [4] ſententiam.
G. Phaedria tibi adeſt. *A.* ubinam? *G.* eccum! ab ſua palaeſtra [5] exit foras.

1 Cf. ad Heaut. V, 1, 76.

2 Int. feci. Mediocriter de ſe tandem dicit.

3 Non optat, ut ne ſalvus veniat patruus (quod repugnat bono ingenio); ſed oſtendit, quantum ſibi ab eius adventu metuendum ſit; cf. IV, 3, 3.

4 Amatorie haec dicit.

5 Iocoſe & quaſi conſolandi cauſa ſic notat domum lenonis, ubi Phaedriae magis conflictandum ſit cum homine avariſſimo, amicae domino, ne is hanc alii vendat. Scena ſq. ſpecimen dabit.

ACTUS III. SCENA V[1].

PHAEDRIA, DORIO, ANTIPHO, GETA.

P. DOrio, audi, obſecro. *D.* non audio. *P.* parumper. *D.* quin omitte me.
P. Audi, quod dicam. *D.* at enim taedet iam audire eadem millies.
P. At nunc dicam, quod lubenter audias. *D.* loquere, audio.
P. Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?
D. Mirabar, ſi tu mihi quidquam afferres novi.
A. Hei, metuo lenonem, ne quid ſuo ſuat capiti[2]. *G.* idem ego vereor.

1 Scena alteram fabulae partem nectit; Phaedriae amores, illiuſque ex his miſeriam, ſ. luctam cum lenone impuriſſimo, vix tandem diem concedente de ſerva, illius amica, nemini alii vendunda, ſi ille prior attulerit pretium. (Similem rixam lenoniam vide ap. Plaut. Pſeud. I, 3.) Unde eſt praeparatio ad argentum dolo inveniendum, & implicandam magis rem Antiph. A principio diverſis in partibus ſtant Ph. cum lenone, & Ant. cum Geta.

2 *Ne quid* (deeſt *mali*) *ſuo ſuat* (leno ſartor ſcelerum) *capiti*, h. e. ne quid leno nunc l. avarius l. gravius doloſe faciat, quod in ipſum potius auctorem recidat velim. Ita difficultatem h. l. in qua haerent interpp. abſolvi poſſe cenſemus ex Cic. ad Attic. VIII, 5, ubi de Dionyſio, magiſtro, qui

P. Non mihi credis? *D*. hariolare. *P*. ſin fidem
do. *D*. fabulae.
P. Foeneratum [1] iſtuc beneficium pulchre tibi
dices. *D*. logi [2].
P. Crede mihi, gaudebis facto: verum hercle hoc
eſt. *D*. ſomnia.
P. Experire: non eſt longum. *D*. cantilenam
eandem canis.
P. Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus,
tu . . . [3] *D*. garri modo.
P. Adeon' ingenio eſſe duro te atque inexorabili,

ſuperbius cum Cic. egerat, ſcribit: *etſi ſolet eum, cum aliquid furioſe fecit, poenitere: nunquam autem certior* (h. e. perſeverantior) *fuit, quam in hoc negotio. nam---poſtea audivi--tum--multa mala eum dixiſſe, ſuo capiti, ut aiunt.* Sed legas totum Cic. locum. Id quidem certum videtur, proverbialiter dictum *ſuo capiti.* Ita quoque Cic. Phil. XI, 5 de Saxa trib. pl. *a qua* (urbe) *cum ſit alienus, ſuo capiti, ſalvis nobis, ominetur.* Addebant igitur formulam *ſuo capiti*, ubi gravius quidquam ſ. formidandum ab alio dici, fieri, intendi, cum indignatione ſ. imprecatione ſignificabant; cf. Hec. III, 1, 53. Tibull. I, 2, 12. Cic. ad fam. VIII, 1. Ita tandem Donati mentem h. l. obſcurius l. fractius redditam aſſecuti nobis videmur, ut non deſideremus aliorum emendationes.

1 Cf. infra v. 31 & Ad. II, 4, 11.

2 Int. ſunt. Graecorum eſt *λογȣς λεγειν.*

3 Interpellatur, quo minus forſan diceret *patronus.* Plaut. Capt. II, 3, 84.

Ut neque misericordia, neque precibus molliri queas?
D. Adeon' te esse incogitantem atque impudentem, Phaedria,
Ut phaleratis [1] dictis ducas me et meam ductes gratiis?
A. Miseritum est [2]. *P.* hei veris vincor [3]. *G.* quam uterque est similis sui [4]!
P. Neque Antipho alia cum occupatus esset sollicitudine,
Tum hoc esse mi obiectum malum [5]? *A.* ah, quid istuc est autem, Phaedria?
P. O fortunatissime Antipho [6]. *A.* egone? *P.* cui quod amas, domi est;

1 speciosis, sed inanibus; uti ornamenta equorum iactationem habent.

2 h. e. miseret me Phaedriae. Id Ant. ad Getam.

3 Phaedria hoc secum. *Veris* int. dictis a lenone, qui vere dixerat, multa inaniter promittere Phaedriam.

4 Ad Antiph. Scil. adolescens honestus vero se vinci passus. Sed impurus leno moris sui retinens.

5 Construe: *& cum Ant. non alia* (h. e. pari) *soll. esset occ. tum hoc esse* &c. Alii cum Don. *neque* intercidunt ab *Ant. alia* &c. et dum coniungunt *neque tum hoc esse* &c. sensum magis implicant, quam verba ordinant. An enim Ant. alia (scil. quam de nuptiis) sollic. occupatus, minus liber fuisset ad iuvandum Phaedriam? Subtiliter vero poeta preces infert, quas si praesentem vidisset Phaedria, non auderet. Et Ant. iam ante motus misericordia, nunc humanissime rogando illi adfore intelligitur.

6 Cf. Act. I, 3, 10 sqq. Fortunatiorem misereatur

Nec cum huiuſmodi unquam uſus venit ut conflictares malo.
A. Min' domi eſt? immo, id quod aiunt, auribus teneo lupum [1]:
Nam neque quo amittam a me invenio, neque, uti retineam, ſcio.
D. Ipſum iſtuc mihi in hoc eſt [2]. *A.* eia, ne parum leno ſies [3].
Numquid hic confecit? *P.* hiccine? quod homo inhumaniſſimus:
Pamphilam meam vendidit [4]. *G.* quid? vendidit? *A.* ain? vendidit?
P. Vendidit. *D.* quam indignum facinus, ancillam aere emptam ſuo [5].

miſerioris. Sic tacite additur & Antiphoni animus, & vis precibus. Eleganter mox neutrum *quod amas* pro *quam amas*. cf. Eun. II, 3, 16.

1 Graecum proverbium, quod Ant. mox explicat, ſollenne cunctantibus ob metum undique imminentium diſcriminum, ut Suet. ait de Tib. c. 25.

2 Demonſtrat Phaedriam, cui roganti ſi concedat, veretur, ne emptorem alium ſ. praeſentem pecuniam non inveniat; ſi deneget, ne Phaedriam, & cum eo lucrum, quod ex adoleſcentum amoribus faciebant lenones, amittat.

3 Deeſt *vereris, ne p. l. ſ.* h. e. ne minus lucri facias, minus turpem te praebeas, quam vulgus lenonum eſt.

4 Quanto dolore affectus! *hiccine? -- meam v.* Doloris participes ſtupent.

5 Ironice; hinc quod illorum dictis deſit, ita affingit, ut oſtendat, ſe illorum

P. Nequeo exorare, ut me maneat, et cum illo mutet fidem [1].
Triduum hoc: dum id, quod eſt promiſſum ab amicis, argentum aufero.
Si non tum dedero, unam praeterea horam ne oppertus ſies.
D. Obtundis. *A.* haud longum eſt id quod orat, Dorio: exoret, ſine:
Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit [2].
D. Verba iſtaec ſunt. *A.* Pamphilamne hac urbe privari ſines?
Tum praeterea horunc' amorem diſtrahi, poterin' pati [3]?
D. Neque ego, neque tu [4]. *G.* di tibi omnes id, quod eſt dignum, duint!

mirari imperitiam.

1 *Servare fidem cum aliquo* eſt promiſſis ſ. contractui ſtare (Plaut. Curc. I, 2, 49 & Merc. III, 1, 33) *Mutamus fidem cum aliquo*, ſi cui in alterius gratiam, contractum ſ. fidem renuntiamus. Plenius vero ſic dicitur, quam illud Plauti Pſeud. I, 3, 142 *Si tu argentum attuleris, cum illo perdiderim fidem.* Poterat id ſuo iure poſtulare Phaedria; cf. v. 39 ſq. Et in quaeſtu lenonio id erat ſollenne. Quaeſtus corrumpit fidem.

2 Spe lucri tentat hominem. Sed leno ſpem, nedum verba, pretio non emet; cf. Ad. II, 2, 11.

3 Quam ſimplex eſt & bonus Ant. dum hominem improbum et quaeſtuoſum deducere cupit ad humanitatem!

4 Int. in cauſa ſumus. Sic re-

D. Ego te complureis advorſum ingenium meum menſes tuli
Pollicitantem, nihil ferentem, flentem: nunc contra, omnia haec
Repperi, qui det, neque lacrumet [1]: da locum melioribus [2].
A. Certe hercle, ego ſi ſatis commemini, tibi quidem eſt olim dies,
Quoad dares huic, praeſtituta [3]. *P.* factum. *D.* num ego iſtuc nego [4]?
A. Iam ea praeteriit? *D.* non: verum haec ei anteceſſit [5]. *A.* non pudet
Vanitatis? *D.* minime, dum ob rem [6]. *G.* ſterquilinium! *P.* Dorio,

iicit culpam in Phaedriae inopiam. Mox *dignum* int. factis tuis. cf. Andr. IV, 1, 43.

1 Vide, ut homo ex ſuo ingenio facete & venuſte Phaedriam comparat e diverſo cum illo emptore.

2 *Ditiores* inhoneſtis dicuntur *meliores.*

3 Bene Antiphoni in mentem venit argumentum a fide olim data Phaedriae, cui ita cedet homo, (cf. v. 46) ut ſua tamen lege utatur, cf. v. 41 & 48.

4 Impudenter concedit.

5 Dies, qua accipiam argentum, diei praeſtitutae anteceſſit. Reſponſum dignum lenone, cui potior eſt, qui prior eſt.

6 ſ. in rem *meam* ſit. Haec enim lex eſt ſumma, uti artis lenoniae (cf. v. 48), ita omnis quaeſtuoſae, dominatricis, adulatoriae. Videant igitur boni viri, qui rem ſuam, partem, a communi, toto, ſeiungunt, ut ſimiles ſunt lenoni. Mox *ſterq.*

Itane tandem facere oportet? *D.* ſic ſum [1]: ſi placeo, utere.
A. Siccine hunc decipis? *D.* immo enim vero, Antipho, hic me decipit:
Nam hic me huiuſmodi eſſe ſciebat: ego hunc eſſe aliter credidi.
Iſte me fefellit: ego iſti nihilo ſum aliter, ac fui.
Sed utut haec ſunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare ſe dixit: ſi mihi prior tu attuleris, Phaedria,
Mea lege utar, ut potior ſit, qui prior ad dandum eſt. vale [2].

ACTUS III. SCENA VI [3].

PHAEDRIA, ANTIPHO, GETA.

P. QUid faciam? unde ego nunc tam ſubito huic argentum inveniam miſer,

quod quo turpius eſt, hoc melius lenonem deſignat. Plaut. ſuo modo auget Perſ. III, 3, 2 ſq. *Eho lutum lenonium, com-mictum coenum, ſterquilinium publicum.*

1 Leno tamen ſe novit & prodit, qualis eſt. Aliis ſupereſt ars, turpitudinem ſuam tegendi verbis phaleratis.

2 *Vale* h. l. eſt abeuntis, ut cum dubitet, an Ph. inventurus ſit argentum, ſibi praeter hoc nihil cum eo negotii amplius velle ſignificet.

3 Scena haec habet deli

Cui minus nihilo eſt? quod, hic ſi pote fuiſſet exorarier
Triduum hoc, promiſſum fuerat [1]. *A.* itane hunc patiemur, Geta,
Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adiuverit comiter?
Quin, cum opus eſt, beneficium rurſum ei experimur reddere?
G. Scio equidem hoc eſſe aequom. *A.* age ergo, ſolus ſervare hunc potes.
G. Quid faciam [2]? *A.* invenias argentum. *G.* cupio: ſed, id unde, edoce.
A. Pater adeſt hic [3]. *G.* ſcio: ſed quid tum? *A.* ah, dictum ſapienti ſat eſt.

berationem de conficienda Phaedriae, ad emendam, quam amabat, ſervam, pecunia; unde ea evenit rerum diſpoſitio, quae & ad nodum implicandum, & ad futurum exitum comoediae tendit. Ant. ſcil. Phaedriae vicem dolens, & par pro pari reddere cupiens, Getam ſemper callidum ad argentum inveniendum provocat. Geta pollicetur, ſi adiutorem fraudis Phormionem habeat; ad quem igitur abeunt Geta & Phaedria.

1 *Triduum* hoc, & *promiſſum* facient, ut citius auxilium inveniat.

2 Aſtutus ſervus, dolum meditans in ſenem, exprimere ſtudet Antiphonis de ea re ſenſum, ut habeat, quo adverſus hunc ſe tueatur, ſi in maiorem metum adduxerit illum; nihil hercle putans tridui ſollicitudinem; cf. Andr. II, *6, 9.*

3 Subtiliter innuit, patrem fallendum eſſe. Neque id facit, niſi amici cauſa, & ob periculum in mora,

G. Itane [1] ? *A.* ita. *G.* ſane hercle, pulchre ſuades : etiam tu hinc abis ?
Non triumpho [2], ex nuptiis tuis ſi nihil nanciſcor mali ;
Ni etiam nunc me huius cauſa [3] quaerere in malo iubeas crucem [4] ?
A. Verum hic dicit [5]. *P.* quid ? ego vobis, Geta, alienus ſum ? *G.* haud puto :
Sed parumne eſt, quod omnibus nunc nobis ſuccenſet ſenex [6],

Sibi patrem fallere non audebat Act. II, 2, 26 ſqq. Tum redditum iri credebat poſt triduum. Mox *ſapiens* h. e. callidus intelligat, quod vixdum dimidium dictum eſt ; cf. infra IV, 2, 1--3. Ita poeta parcit verecundiae adoleſcentis, quo officium in patrem, aut ſuam ſimplicitatem minus transgreſſus videatur. Eodem vero dicto uſus iam Plautus Perſ. IV, 7, 19.

1 int. *ſuades*, quod mox dicit.

2 Parumne id erit laetitiae, *ſi---nihil* &c. cf. mox v. 13 ſq. & Heaut. III, 6, 5 ſq. ſ. an putas, me poenitere triumphi, *ſi --- nihil* &c. cf. Eun. V, 7, 12 ſq.

3 Phaedriam ſatis frigide deſignat. Hinc ille v. 12 --- *vobis alienus ſum ?*

4 In minori malo maius & inſuperabile. Gravius vero hoc dicit, & cunctari videtur, non quaſi nil tentare velit ; ſed cum magnum quid auſurus ſit, precibus urgeri vult, ut ſibi defenſionem ap. Ant. faciliorem paret.

5 Ant. veris Getae dictis victus haec ad Ph. dicit, Getae parcendum credens. Igitur Phaedria ad Getam converſus miſerabiliter rogat.

6 Geta etiamnum, ſed levius reſiſtit.

Ni instigemus etiam, ut nullus locus relinquatur preci?
P. Alius ab oculis meis illam in ignotum abducet locum [1]? hem!
Quin igitur, dum licet, dumque adsum, loquimini mecum, Antipho:
Contemplamini me [2]. *A.* quamobrem? aut quidnam facturu's? cedo.
P. Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,
Aut perire [3]. *G.* di bene vortant, quod agas [4]: pedetentim tamen.
A. Vide, si quid opis potes adferre huic. *G.* si quid! quid [5]? *A.* quaere, obsecro,
Ne quid plus minusve [6] faxit, quod nos post pigeat, Geta.

1 Phaedria desperatus vincet servum cunctantem. Mox *hem* h. l. interiectio laborantis; ut Eun. IV, 2, 8.

2 Nil miserabilius dicere potuit, cuius vultus praefert desperationem.

3 Ph. maxime commotus loquitur.

4 Geta tandem s. cunctandi, s. simulandi finem facere volens, ironice valedicit. Suaviter addit *pedetentim* h. e. lente, scil. agas.

5 Reddendo verba Antiphonis priora, & rogando innuit, ipsum nescire, quae velit, aut sua intersint.

6 int. quam opus s. aequum est; quomodo plenius dicit Plaut. Men. V, 1, 4 & Capt. V, 3, 18. Elegantius ex poeta nostro Hec. V, 1, 4 formulam explices.

G. Quaero : salvos est [1], ut opinor; verum enim metuo malum [2].

A. Noli metuere : una tecum bona, mala, tolerabimus [3].

G. Quantum opus est tibi argenti? eloquere. *P.* solae triginta minae.

G. Triginta! hui, percara est, Phaedria. *P.* istaec vero vilis est [4].

G. Age, age, inventas reddam. *P.* o lepidum caput [5]. *G.* aufer te hinc. *P.* iam [6] opus est.

G. Iam feres. sed opu' est mi, Phormionem ad hanc rem adiutorem dari.

A. Praesto est [7] : audacissime oneris quidvis impone, et feret :

1 Εὕρηκα. Inventum est argentum. Praeparatio ad Act. IV.

2 Ambigue praedicit, Antiphoni periculum inde futurum; hic vero credit, Getam sibi metuere.

3 Promittit Antipho, verum non prudens, se parciturum esse curas. Et sane in magnam earum partem veniet; Act. IV, 3 & 4.

4 Amatorie pretium aestimat; eo & ante dixit *solae* &c.

5 Dicit hoc, caput demulcendo Getae; cf. ad Heaut. IV, 1, 14. hinc Geta illum monet, iam non esse tempus ad blanditias.

6 In τῷ *iam* omnis vis est, ut Andr. IV, 1, 59. *Opus est* int. argento. *Feres* i. e. habebis.

7 Al. Antiphonem hoc l. simpliciter dixisse putant, ut sit : *is certe paratus est ad iuvandum*; al. signum rogandi subdunt *praesto est?* sed nobis videtur frustra iam rogare, an domi sit.

Solus est homo amico amicus [1]. *G.* eamus ergo ad eum ocius [2].
A. Numquid est, quod opera mea vobis opu' sit? *G.* nil [3]: verum abi domum, et
Illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,
Consolare. cessas? *A.* nihil est, aeque quod faciam lubens.
P. Qua via istuc facies? *G.* dicam in itinere: modo te hinc amove [4].

ACTUS IV. [5] *SCENA I.*

DEMIPHO, CHREMES.

D. QUid? qua profectus causa hinc es Lemnum, Chreme,

Nos mallemus, haec verba etiam a Geta pronuntiari, (cui Phormio supra sc. 2 in fine dixerat: *si quid opus, heus! me domo*). Cetera interloquatur Antipho.

1 *Solus* vim habet superl. ut ap. Graecos. Hinc *solus amicus* est *amicissimus.* Apollodorus Graece Μονος επισταται φιλειν τȣς φιλȣς. Amici causa audet omnia.

2 Hoc dictum convenire melius in Phaedriam putamus. Sed nil audemus contra vulg.

3 Immo, ut citius abeat, quem consilii sui participem fieri minime opus est, stimulos ipsi addit. In mora scil. & illius conscientia est periculum.

4 Lentiorem ocius secum hinc, ubi non latus ad narrandum locus, abire iubet.

5 Actus IV habet inven-

Adduxtin' tecum filiam? *C.* non. *D.* quid ita non?
C. Postquam videt me eius mater esse hic diutius;
Simul autem non manebat aetas virginis
Meam neglegentiam: ipsam cum omni familia
Ad me profectam esse aibant. *D.* quid illic tam diu,
Quaeso, igitur commorabare, ubi id audiveras?
C. Pol me detinuit morbus. *D.* unde? aut qui?
C. rogas?
Senectus ipsa est morbus [1]. sed venisse eas
Salvas audivi ex nauta, qui illas vexerat.
D. Quid gnato obtigerit me absente, audistin', Chreme?
C. Quod quidem me factum consili incertum facit:

tionem argenti, unde Phaedria sollicitudine sua liberatur, sed cum periculo Antiphonis maiori; cui expediendo ultima scena praemunit viam. Scena I habet reducis Lemno Chremetis adventum, quem Antipho tantopere metuebat; narrationem, qua nil est simplicius, ac senum deliberationem de Antiphone, a Phanio uxore dissociando, ut ipsi filia Chremetis clam educta elocari possit, quomodo olim inter patres pactum erat. Ita vero haec sc. sequenti coniungitur, ut ingressis ab una parte senibus, cum aliquantum disseruissent, ab altera parte Geta superveniat; quibus ad metum de uxore amittenda augendum sc. 3 Antipho, oppertutus Getae reditum ita interponitur, ut Getae dolos audiat, ipse patrem metuens videatur a nemine.

1 Apollodor. teste Don. το γηρας εστιν αυτο νοσημα. Bion aliter teste Laertio L. IV, c. 7, n. 3 senectutem

Nam hanc conditionem ſi cui tulero [1] extrario,
Quo pacto, aut unde mihi ſit [2], dicundum ordine eſt.
Te mihi fidelem eſſe aeque, atque egomet ſum mihi,
Scibam. ille ſi me alienus affinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin ſpreverit [3] me; plus, quam opus eſt ſcito, ſciet:
Vereorque, ne uxor aliqua [4] hoc reſciſcat mea.
Quod ſi fit, ut me excutiam [5], atque egrediar domo [6],
Id reſtat: nam ego meorum ſolus ſum meus [7].
D. Scio, ita eſſe, et iſtaec mihi res ſollicitudini eſt:

dicebat portum malorum; in illam enim cuncta confugere.

1 *Ferre conditionem alicui* de ſponſalibus & nuptiis κυρίως dicitur, & eſt h. l. filiam offerre in matrimonium.

2 Int. filia.

3 ſ. faſtidierit, ſe a me ſeparaverit.

4 Int. ratione; ſed adverbialiter uſurpatur.

5 h. e. ut divortii nomine dotem uxori reſolvam, atque ſic nudus bonis omnibus exeam, cui nihil rei eſt praeter dotem; adeoque me *excutiam*, velut qui veſtes excutere iubentur, ut conſtet, nihil ſub illis latere, quod auferant.

6 Scil. & ipſa domus erat ab uxore. Alioqui uxores a viro divertebant volentes, dimittebantur nolentes.

7 Apollod. Graece teſte Don. εγω γαρ ειμι Ιων εμαυ εμος μονος; h. e. quomodo Weſterhovio placet, *nihil eorum, quae domi ſunt, iuris mei eſt; omnia uxoris ſunt, praeter me ipſum.* Falſo autem vulgo exponunt: *omnis familia, uxori meae, non mihi, ſtudent.*

Neque defetiſcar uſque adeo experirier,
Donec tibi id, quod pollicitus ſum, effecero.

ACTUS IV. SCENA II.

GETA.

EGo hominem callidiorem vidi neminem,
Quam Phormionem. venio ad hominem [1], ut dicerem,
Argentum opus eſſe, et id quo pacto fieret [2]:
Vix dum dimidium dixeram, intellexerat [3]:
Gaudebat: me laudabat: quaerebat ſenem:
Dis gratias agebat, tempus ſibi dari,
Ubi Phaedriae oſtenderet nihilo minus
Amicum ſe eſſe, quam Antiphoni. hominem ad forum
Iuſſi opperiri: eo me eſſe adducturum ſenem.
Sed eccum ipſum: quis eſt ulterior [4]? at, at, Phaedriae
Pater venit. quid pertimui autem, bellua [5]?

1 Venuſte repetitum *hominem.*

2 h. e. conficeretur; cf. v. 13 & ſupra I, 1, 4, ibique Don. Sall. fragm. p. 266. ed. Bip. *quae pecunia ad Hiſp. bellum Metello facta erat.* Noſter Heaut. III, 8, 18 pulchre dixerat in ſimili cauſa: *ego argentum cudo.*

3 Cf. ſupra III, 6, 8 *dictum ſapienti ſat eſt.*

4 h. e. quis eſt praeter eum ille, ſ. ille *alter.*

5 Praeſens eſt animi ſervus; immo conſilio augetur

An quia, quos fallam, pro uno duo ſunt mi dati?
Commodius eſſe opinor, duplici ſpe uti.
Petam hinc, unde a primo inſtitui: is ſi dat, ſat eſt:
Si ab eo nil fiet, tum hunc adoriar hoſpitem [1].

ACTUS IV. SCENA III.

ANTIPHO, GETA, CHREMES, DEMIPHO.

A. EXſpecto, quam mox recipiat ſeſe Geta:
Sed patruum video cum patre adſtantem. hei mihi!
Quam timeo, adventus huius quo impellat patrem [2].
G. Adibo hoſce. o ſalve noſter Chreme! *C.* ſalve, Geta.
G. Venire ſalvom volupe eſt. *D.* credo [3]. *G.* quid agitur?
C. Multa advenienti, ut fit, nova [4]; hic compluria.
G. Ita. de Antiphone audiſtin' quae facta? *C.* omnia.
G. Tun' dixeras huic [5]? facinus indignum, Chreme,

& ſpe.

1 Non a quo inſtituerat, ſed oblatum; ſ. qui novus ſucceſſit, peregre advenit ultimus. Ab hoſpite oblato differt invitatus.

2 Cf. ſupra III, 4, 18.

3 Vis huius reſponſi patet ex Andr. V, 4, 45. Grate ſcil. reſpondentis videtur.

4 *Multa--nova* (int. ſunt) intercidimus a verbis *hic compluria.* Δεικτικως *hic* (ſed domi ap. vos) *compluria* (antique pro *complura*). Hinc apte reſpondet Geta.

5 Vide, ut callidus homo ſimpliciter rogat herum, &

Sic circumiri. *C.* id cum hoc agebam commodum [1].
G. Nam hercle ego quoque id quidem agitans mecum sedulo,
Inveni, opinor, remedium huic rei [2]. C. quid, Geta [3]?
D. Quod remedium? *G.* ut abii abs te, fit forte obviam
Mihi Phormio. *C.* qui Phormio [4]? *G.* is, qui isthanc [5]. *C.* scio.
G. Visum est mi, ut eius tentarem sententiam.
Prendo hominem solum. *cur non*, inquam, *Phormio*,
Vides, inter vos sic haec potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala [6]?
Heru' liberalis est, et fugitans litium [7]:
Nam ceteri quidem hercle amici omnes modo

mox ad Chremem conversus facta improbat! Et sic senes ipse circumit, ut fidum credant.

1 h. l. modo, hoc ipso tempore; cf. Eun. II, 3, 51.

2 Astute inescat senes. Sollennia vero sunt *hercle--quidem*, *ego quoque*, ut *ego vero*.

3 Avidior est Chremes.

4 De Phormione nondum ei dixerat frater; hinc rogat.

5 Dicturus erat *adduxit*. Sed Chr. qui iam intellexerat, interpellat.

6 *Mala gratia* est vi & ingratiis.

7 Astute laudando monet herum, ut minus hac in re intentus sit argento, & simul in metum de lite futura denuo deducit. Mox se heri causa confinxisse mendacium simulat.

Uno ore auctores fuere, ut praecipitem hanc daret [1].
A. Quid hic coeptat? aut quo evadet hodie [2]?
G. an legibus
Daturum poenas *dices* [3], ſi illam eiecerit?
Iam id exploratum eſt: eia, ſudabis ſatis,
Si cum illo inceptas homine: ea Eloquentia eſt [4].
Verum pone, eſſe victum eum: at tandem tamen
Non capitis eius res agitur, ſed pecuniae.
Poſtquam hominem his verbis ſentio mollirier,
Soli ſumus nunc hic, inquam: *eho, quid vis dari*
Tibi in manum [5], *ut herus his deſiſtat litibus;*
Haec hinc faceſſat, tu moleſtus ne ſies?
A. Satin' illi di ſunt propitii [6]? *G. nam ſat ſcio,*
Si tu aliquam partem aequi bonique dixeris,
Ut eſt ille bonus vir, tria non commutabitis

1 Auget, quod ſupra Dem. dixerat *eiiciam.*

2 Ant. ſeorſim ſtans, his auditis ſtupet, nihil intelligit.

3 Fingit, non exſpectaſſe ſe reſponſum Ph. ſed ſubieciſſe, & ſic occupaſſe id, quod ille obiicere potuerit, quae dicendi ſpecies Rhetoribus dicitur πρόληψις, praeſumptio; Quint. IX, 2, 16. Ita vero obiectionem diſſolvit, ut herum denuo laudet falſo, praeſtantem eloquentia & potentia virum, unde Phormioni timendum ſit; ſed ſimul herum ob eiectionem cauſa caſurum, & pecunia multatum iri oſtendet. Sic recte ſuadet hero, ut malit argentum bona gratia dare, quam mala.

4 Sic Ad. III, 4, 31 *Tu nil, niſi Sapientia es.*

5 *In manum datur* argentum praeſentarium.

6 h. e. inſanitne ille? Au-

Verba hodie inter vos. *D*. quis te istaec iussit loqui [1]?
C. Immo non potuit melius pervenirier
Eo, quo nos volumus. *A*. occidi [2]! *C*. perge eloqui.
G. At primo homo insanibat [3]. *D*. cedo, quid postulat [4]?
G. Quid? nimium quantum. *C*. quantum? dic. *G*. *si quis daret*.
Talentum magnum [5]. *D*. immo malum hercle: ut nil pudet!
G. Quod dixi adeo ei: *quaeso, quid si filiam*

ditis scil. iratior Antipho secum loquitur.

1 Difficilior s. tenacior videtur Dem. Sed alter metu uxoris facilior; quo auxiliante Syrus & illum commodius fallit; cf. sc. priorem v. 13.

2 Ant. seorsim.

3 Nimium poscendo.

4 Clamans rogat. Indignatur vero senex, quod a primo impudentius poposcerit; indeque coniicit, etiam post contentionem satis super fore, quod solvendum sit.

5 *Talentum Atticum & parvum & magnum* (vid. Plaut. Mostell. III, 1, 114 sq. cf. ib. sc. 3, 16) constabat 60 minis. Sed minae aliae aliis pretiosiores fuisse videntur. Qui ex Plauto l. c. sc. I, 101 quatuor quadraginta minas fecisse duo talenta magna colligunt, non vident, 40 minas inesse pro foenore. Poscentem vero facit Phormionem plus quam petiturus erat Geta. Scil. volebat, senes credere, se ita cum illo contendisse de pecunia in manum danda, ut nihil amplius de 30 minis decedere debeat. Et has dividet, ut senes pedetentim eo deducat, quo velit.

Suam unicam locaret [1]*?* parvi rettulit
Non fuscepiſſe [2]. *D.* inventa eſt, quae dotem petat.
G. Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias;
Haec denique eius fuit poſtrema oratio [3]:
Ego, inquit, *iam a principio amici filiam*,
Ita ut aequom fuerat, volui uxorem ducere:
Nam mihi venibat in mentem eiu' incommodi,
In ſervitutem pauperem ad ditem dari [4]*:*
Sed mi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler [5],

1 int. apodoſin *an plus daret dotis?* Omittit vero, quod non ſatis decore diceretur pro re Demiphonis, an quod interlocutus eſt Demipho? cf. not. ſq.

2 Geta (ſecundum lect. Don. & Codd.) haec verba cum v. ſq. dicere pergit ad Phormionem. Don. quidem in Graeca fabula ſenem (Demiph.) ipſum hoc dixiſſe teſtatur: *Quid intereſt, me non ſuſcepiſſe filiam, ſi modo dos dabitur alienae?* Eugr. vero verba *parvi--ſuſcepiſſe* Getae tribuit, tamquam dicta ad Demiphonem. Reliqua *inventa--petat* Demiphonem ipſum dixiſſe vult. Quod ſi ſit, ſenex his verbis dotem promittit; cf. v. 56, ubi ſatis promptus eſt ad dotem decem minarum dicendam. Nos priora Getam pro apodoſi dixiſſe ad Phormionem credimus, reliqua cum Eugr. tribuimus Demiphoni. cf. Eun. IV, 4, 6, idemque poſcere videtur formula *ut ad pauca red.* qua & Parmeno, Hec. I, 2, 60 poſt interloquium utitur.

3 Exemplum ἠθοποιίας, quae eſt in dictis.

4 Quod ad ſenſum cf. Plaut. Aulal. II, 2, 49 ſqq. Loquendi vero modus ſimilis ap. eundem Stich. I, 2, 83 *Hoſtis eſt uxor, invita quae ad virum nuptum datur.*

5 Iam cauſa petendae pe-

Aliquantulum [1] *quae afferret, qui diſſolverem,*
Quae debeo: et etiam nunc, ſi volt Demipho
Dare, quantum ab hac accipio [2]*, quae ſponſa eſt mihi,*
Nullam mihi malim, quam iſtanc, uxorem dari.
A. Utrum ſtultitia facere ego hunc, an malitia
Dicam, ſcientem an imprudentem, incertu' ſum [3].
D. Quid, ſi animam debet [4]? *G. ager oppoſitu'ſt pignori ob*
Decem minas, inquit. *D.* age, age, iam ducat: dabo [5].
G. *Aediculae item ſunt ob decem alias. D.* hoi, hei,
Nimium eſt. C. ne clama: petito haſce a me decem.
G. *Uxori emenda ancillula eſt; tum pluſcula*
Suppellectile opus eſt; tum ſumptu ad nuptias.
His rebus ſane pone [6], inquit, *decem minas.*

cuniae, quam dicturus eſt, ingeritur.

1 Minuit, quod grandius videbitur ſenibus.

2 Non *accipiam;* ut praeſens pecunia credatur, neque de ſumma locus ſit diſputationi.

3 Iratiſſimus Antipho haec ſeorſim.

4 Graecum proverbium.

5 Male haec ab aliis Chremeti tribuuntur, quae ſunt Demiphonis, credentis ſcil. decem tantum iſtis minis rem confectam fore. Geta vero, ne ſtatim deterreretur Demipho, prudenter non protinus ſummam omnem dixit.

6 h. e. ad minimum ſtatue; quaſi plus quidem exigere poſſit; ſed hoc contentus ſit.

D. Sexcentas [1] proinde ſcribito iam mihi dicas:
Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?
C. Quaeſo, ego dabo, quieſce. tu modo filius
Fac ut illam ducat, nos quam volumus. *A.* hei mihi,
Geta, occidiſti me tuis fallaciis [2].
C. Mea cauſa eiicitur: me hoc eſt aequom amittere [3].
G. *Quantum potes, me certiorem*, inquit, *face* [4]:
Si illam dant, hanc ut mittam, ne incertus ſiem:
Nam illi mihi dotem iam conſtituerunt dare.
C. Iam accipiet [5]: illis [6] repudium renuntiet:
Hanc ducat. *D.* quae quidem illi res vortat male.
C. Opportune [7] adeo nunc mecum argentum attuli,
Fructum, quem Lemni uxoris reddunt praedia [8]:

1 Ut ap. Graecos μυρία, ita Latine *ſexcenta* dicitur pro *multis*.

2 Ant. ira & dolore victus haec pronuntiat ſibi.

3 Chr. hoc ad Dem. dicit, rerum ſuarum conſcium.

4 Geta artifex, quo minus ipſe intervenire huic rei videatur, tenorem narrationis ad extremum ſatis graviter peragit; lente feſtinans orditur *quantum potes* &c. ob periculum in mora.

5 Chr. ſua cauſa promptior eſt ad rem abſolvendam. Demipho tenacior vix cedit fratris cauſa. Mox invidia precationem in nuptiis ſollennem convertit in imprecationem.

6 Sponſae, eamque deſpondentibus.

7 Comice. Sic enim commodius emungitur a Geta.

8 Malam eius rei ab uxore iracunda inibit gratiam.

Id [1] sumam: uxori, tibi opus esse, dixero [2].

ACTUS IV. SCENA IV [3].

ANTIPHO, GETA.

A. GEta! *G.* hem! *A.* quid egisti [4]? *G.* emunxi argento senes [5].
A. Satin' id est [6]? *G.* nescio hercle: tantum [7] iussus sum.
A. Eho verbero, aliud mihi respondes, ac rogo?
G. Quid ergo narras? *A.* quid ego narrem? opera tua ad
Restim mihi quidem res rediit planissume [8]: 5
Ut te quidem omnes di, deae, superi, inferi,

1 *Id* (argentum) *sumam*, impendam. Sic Don. Sed Bemb. habet *inde*, l. ex fructu praedii, *sumam* scil. 30 minas.

2 Futurum exactum, ut intelligatur, non, nisi prius annuerit uxor, fratri commodare audere. Senes una abeunt ad argentum petendum.

3 Prodit ex angulo Ant. plenus irarum; quas mutabit Geta, quasi ludens, in spem melioris exitus.

4 Non tam interrogat, quam iracunde corripit.

5 Iocose respondet, ut non tam male actum putet Ant. quam videatur ipsi.

6 Int. te argentum invenisse. Sed Geta iocose accipit, ac si rogasset, satisne id argenti sit ad rem Phaedriae absolvendam.

7 Scil. 30 minas.

8 Formula desperantis, cui iam nihil relictum sit, quam ut se suspendat. cf. Andr. I, 5, 21.

Malis exemplis perdant! hem, ſi quid velis,
Huic mandes, qui te ad ſcopulum e tranquillo auferat.
Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere [1],
Aut nominare uxorem? iniecta eſt ſpes patri,
Poſſe illam extrudi. cedo, nunc porro Phormio
Dotem ſi accipiet, uxor ducenda eſt domum:
Quid fiet? *G.* non enim ducet [2]. *A.* novi: ceterum
Cum argentum repetent, noſtra cauſa ſcilicet [3]
In nervom potius ibit [4]. *G.* nihil eſt, Antipho,
Quin male narrando poſſit depravarier.
Tu id, quod boni eſt, excerpis [5]; dicis, quod mali eſt.
Audi nunc contra iam. *ſi argentum acceperit,*
Ducenda eſt uxor, ut ais: concedo tibi:

1 Proverbiale. Cic. de N. D. I, 37 *Quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. Ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt.* Ulcera *tangendo* non curantur, ſed fere nutriuntur, ſerpunt. Accedit, quod tactio ulceris dolorem moveat inutiliter. Itaque Ant. iam diſputans obiicit: quid ita rationem argenti inveniundi inſtituiſti, ut exitum reperire nequeas? Declarat id mox pluribus.

2 Geta multa clamanti pauca ſedate reſpondet, velut iſtorum nihil timens.

3 *Scilicet* ironiae inſervit.

4 Scil. quam ducat Phanium. In nervum ſ. vincula corripiebantur, qui ſolvendo non erant. Phormio autem argentum redditurus erat Phaedriae; neque ipſe ſenibus dotem reddere poterat, ſi nuptias effugeret. cf. ſupra III, 1, 11.

5 h. l. omittis.

Spatium quidem, tandem [1] apparandis nuptiis,
Vocandi, ſacrificandi dabitur paululum:
Interea [2] amici, quod polliciti ſunt [3], dabunt:
Inde iſte reddet. *A.* quam ob rem [4]? aut quid dicet? *G.* rogas?
Quot res [5]? *poſt illa [6] monſtra evenerunt mihi:*
Introiit in aedes ater alienus canis [7]:
Anguis per impluvium decidit de tegulis:
Gallina cecinit [8]. interdixit [9] hariolus:
Haruſpex vetuit [10]: ante brumam autem novi

1 Coniunge *tandem* cum *app. n.* ut ſignificetur, moram fore in apparandis nuptiis. Ad has ſpatium vocandi, ſacrificandi dabitur; quod G. Fabr. non intelligens falſo fecit *apparandi nuptias*, quod alii ſecuti ſunt.

2 Cf. Andr. II, 1, 16.

3 Int. argentum.

4 Int. reddet dotem, repudiata Phanio, quam ducere pollicitus erat.

5 Scil. dicere poterit; cf. Plaut. Mil. II, 2, 95 *Trecentae cauſae poſſunt colligi.*

6 h. e. poſteaquam Phanium me ducturum promiſeram. Colligit vero Geta verbis Phormionis cauſas, a religione & ſuperſtitione Graecorum ductas, ob quas nuptiae non futurae eſſent. Poeta ſic pulchre ludit vaniſſimam illam δεισιδαιμονίαν hominum, qui res fortuitas ad praeſagium futuri mali trahunt.

7 Multa a canibus ferebantur prodigia. Alienus vero canis in aedes introiens vertebatur in omen parati moechi.

8 In qua domo gallina cantabat, credebatur uxor ſuperſtes fore marito, teſte Don.

9 Int. nuptias.

10 Scil. victimis inſpectis nuptias vetuit.

Negoti inciperem quid? causa est iustissima [1].
Haec fient [2]. *A.* ut modo fiant. *G.* fient : me vide [3] :
Pater exit : abi, dic, esse argentum, Phaedriae.

ACTUS IV. SCENA V [4].

DEMIPHO, GETA, CHREMES.

D. QUietus esto, inquam : ego curabo, ne quid verborum duit.
Hoc temere nunquam amittam ego a me, quin mihi testes adhibeam,
Cum dem : et, quam ob rem dem, commemorabo. *G.* ut cautus est, ubi nil opu' st [5].
C. Atqui ita opus facto est : et matura, dum lubido eadem haec manet :
Nam si altera illaec magis instabit, forsitan nos reiciat.

1 Pulchrius Geta per ironiam sic claudit; uti Andr. I, 1, 114 *honesta oratio est;* & V, 4, 47 *causa optuma est.* Ap. nostrum vero *causa iusta* dicitur supra II, 2, 49 & Heaut. prol. 41.

2 Supra Ant. dixerat v. 13 *quid fiet?*

3 Fortius sic dicit, quam *crede mihi*, & fiducia sua erigit animum Antiphonis.

4 Redeunt cum argento senes, cautius quam opus est consulentes, quomodo nunc detur Phormioni, & Phanium bona cum gratia amoveatur. Neque Phormio redditurus erat, neque Phanium amovenda.

5 Geta hoc seorsim dicit ad spectatores.

G. Rem ipſam putaſti [1]. *D.* duc me ad eum ergo. *G.* non moror. *C.* ubi hoc egeris,
Tranſito ad uxorem meam, ut conveniat hanc prius, quam hinc abit:
Dicat, eam dare nos Phormioni nuptum, ne ſuccenſeat;
Et magis eſſe illum idoneum, qui ipſi ſit familiarior;
Nos noſtro officio non digreſſos eſſe; quantum is voluerit,
Datum eſſe dotis [2]. *D.* quid tua, malum, id refert? *C.* magni, Demipho.
Non ſatis eſt, tuum te officium feciſſe, id ſi non fama approbat.
Volo ipſius quoque voluntate hoc fieri, ne ſe eiectam praedicet.
D. Idem ego iſtuc facere poſſum. *C.* mulier mulieri magis convenit [3].
D. Rogabo [4]. *C.* ubi illas [5] nunc ego reperire poſſim, cogito.

1 Senilem cautionem ridet ad ſpectatores.

2 Quam loquax eſt Chr. ſibique prudentior videtur, qui primus ſe decipi paſſus eſt! Atque eius cauſa Dem. difficilior tandem cedit.

3 h. e. minus repugnat, ſ. mulier mulieri facilius perſuadet.

4 Scil. uxorem tuam. Nunc cum Geta abit ad Phorm.

5 Filiam eiuſque matrem, quas Lemno Athenas migraſſe audiverat ſupra ſc. I, 5 ſq. Quibus verbis ſimul

ACTUS IV. SCENA VI[1].

SOPHRONA, CHREMES.

S. Quid agam? quem mihi amicum inveniam misera? aut quo [2] consilia haec [3] referam?
Aut unde auxilium [4] petam?
Nam vereor, hera ne ob meum suasum indigna iniuria afficiatur:
Ita patrem adolescentis facta haec tolerare audio violenter.
C. Nam quae haec anus est exanimata, a fratre quae egressa est meo?
S. Quod ut facerem, egestas me impulit [5]; cum scirem infirmas nuptias

huic scenae coniungitur sequens, quam male vulgata disiunxit ab Actu IV, contra quam Donatus edixerat. Nos hunc, s. potius ipsam scenicam rationem sequimur cum Dacieria.

1 Dum quaerere filiam & uxorem meditatur Chremes, nutrix filiae a Demiphone egreditur in scenam, quam querentem de herae periculo ubi aliquantum audisset & agnovisset, ipse ad eam accedit, ac rescíscit, filiam suam, quod voluerat, nuptam esse Antiphoni. Ex hac catastrophe erit Actus V.

2 h. e. ad quem; uti mox *unde*, a quo.

3 Quae ipsa dein narrat v. 6 & 7. Vult amicum prudentem.

4 Auxilium praesens adversus patrem Antiphonis; & sic opus sit potenti amico.

5 Veniam adeo meretur.

Hasce esse, ut id consulerem, interea vita ut in tuto foret.

C. Certe aedepol, nisi me animus fallit, aut parum prospiciunt oculi [1],

Meae nutricem gnatae video. *S.* neque ille investigatur. *C.* quid agam?

S. Qui est eius pater. *C.* adeo? an maneo, dum ea, quae loquitur, magis cognosco?

S. Quod si eum nunc reperire possim, nihil est, quod verear. *C.* ea est ipsa:

Conloquar [2]. *S.* quis hic loquitur? *C.* Sophrona. *S.* et meum nomen nominat?

C. Respice ad me. *S.* di, obsecro vos: estne hic Stilpho? *C.* non. *S.* negas?

C. Concede hinc a foribus paululum istorsum sodes, Sophrona.

Ne me istoc posthac nomine appellassis [3]. *S.* quid? non, obsecro, es,

Quem semper te esse [4] dictitasti? *C.* st. *S.* quid has metuis fores?

C. Conclusam hic habeo uxorem saevam [5]: verum istoc de nomine

1 Error est ex eo, quod male videmus, l. quod confuse. Utrumque in senem cadit maxime.

2 Nunc primum certus accedit, & altius secum loquitur.

3 Chr. metuens ab uxore summissius eam monet. Sed vetula, rerum ignara, clare loqui pergit.

4 *Esse* antiquorum more dixit pro *nominari*. Don.

5 Velut *feram*; apte igitur

Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis [1], atque id porro aliqua uxor mea resciſceret.
S. Iſtoc [2] pol nos te hic invenire miſerae nunquam potuimus.
C. Eho, dic mihi, quid rei tibi eſt cum familia hac, unde exis [3]?
Ubi illae ſunt? S. miſeram me [4]! C. hem, quid eſt? vivuntne? S. vivit gnata [5].
Matrem ipſam ex aegritudine miſeram mors conſecuta eſt [6].

concluſam dicit. Ferae enim caveis concluduntur.

1 Mulieres ſimiles vaſi futili, nec bene continent, quae tradideris; cf. Andr. III, 5, 3 & Eun. I, 2, 23 & 25.

2 *Iſtoc*, ob iſtuc; uti ante *eo*, ob id.

3 Poſt ambages, quas fecit metus uxoris, venit ad rem. Mirum ipſi erat, quod nutrix filiae a Demiphone egreſſa eſſet; unde quaerit ſimul, ubi illae, filia eiuſque mater, ſint.

4 Verum dicere metuit ob nuptias filiae infirmas, ſuo ſuaſu confectas. Ex metu nutricis territus pater metuit, ne ipſis humanitus quid acciderit. Lenius vero rogat *vivuntne?*

5 Ab eo incipit, quod iucundius eſſe debebat patri. Inde ad uxorem Lemniam venit, quam iam minus deſideraturus erat ſenex. Tandem ſe immiſcet, dum ad eum refert ſua de Phanii nuptiis conſilia.

6 E medio igitur abiit qui in hac re ſcrupulus eſſe potuit; cf. V, 8, 30. Invenietur hinc ratio pacis, cum uxore faciendae.

C. Male factum [1]! *S.* ego autem, quae essem anus deserta, egens, ignota,
Ut potui, nuptum virginem locavi huic adolescenti,
Harum qui est dominus aedium. *C.* Antiphonine? *S.* hem, isti ipsi. *C.* quid!
Duasne is uxores habet? *S.* au, obsecro! unam ille quidem hanc solam.
C. Quid illa altera, quae dicitur cognata? *S.* haec ergo [2] est. *C.* quid ais?
S. Composito factum est, quo modo hanc amans habere posset
Sine dote. *C.* di vostram fidem, quam saepe forte temere [3]
Eveniunt, quae non audeas optare [4]! offendi adveniens,
Quicum volebam, atque ut volebam, conciliatam amore.
Quod nos ambo opere maxumo dabamus operam, ut fieret,

1 Bene temperavit poeta, ne humano animo non ferret mortem uxoris Lemniae, quam nunc aegrius ferre haud potuit.

2 *Ergo* h. l. vim confirmandi habet, pro *haec ipsa est*, ut Plaut. Epid. III, 4, 41.

3 f. improviso, sine nostra cura.

4 Plaut. Most. I, 3, 40 *Insperata accidunt magis saepe, quam quae speres.*

Sine noſtra cura, maxume ſua cura haec ſola fecit [1].
S. Nunc quid opus facto ſit, vide [2]: pater adoleſcentis venit,
Eumque animo iniquo hoc oppido ferre aiunt. *C.* nihil pericli eſt.
Sed per deos atque homines, meam eſſe hanc cave reſciſcat quiſquam.
S. Nemo ex me ſcibit [3]. *C.* ſequere me: intus [4] cetera audies.

ACTUS V. SCENA I. [5]

DEMIPHO, GETA.

D. NOſtrapte culpa facimus, ut malis expediat eſſe,

1 Haec muliercula egens, deſerta, fecit ſua cura (adiuvantibus Diis), quod ut fieret nos ambo maxime operam dabamus. Ita forte temere res cupita evenit Chremeti. Forte factum erat, ut interveniret adoleſcens, qui lacrumans narraret de virgine miſera, ut Ant. commotus eam adiret, viſamque ſtatim amaret. Nuptiis conſuluit nutrix ſola; cf. v. 6 ſq.

2 Conſilia placuiſſe patri atis habens, ab eodem auxilium petit, cf. v. 2, quo nunc non opus eſſe, ipſe edicet.

3 Scibit tamen aliunde Geta; hinc erunt iurgia inter ipſum & uxorem, & Phaedriae ſecuritas.

4 In aedibus Demiphonis, quo una ingreditur ad filiam.

5 Dem. a Phormione, cui argentum dederat, redux, ſera prudentia animum retorquet ad argentum amiſſum; iam Nauſiſtratam re-

Dum nimium dici nos bonos ſtudemus et benignos.
Ita fugias, ne praeter caſam [1], quod aiunt. nonne id ſat erat,
Accipere ab illo iniuriam? etiam argentum eſt ultro obiectum,
Ut ſit qui vivat, dum aliud aliquid flagitii conficiat.
G. Planiſſime [2]. *D.* his nunc praemium eſt, qui recta prava faciunt.
G. Veriſſime. *D.* ut ſtultiſſime quidem illi [3] rem geſſerimus.
G. Modo ut hoc conſilio poſſiet diſcedi, ut iſtam ducat [4].

gaturus, ut cum Phanio loquatur. Mox *exp. eſſe* int. malos; cf. Heaut. II, 3, 8.

1 Prov. quod Don. exponit: *ne praetereas caſam tuam, quae ſit tibi tutiſſimum receptaculum.* Plura is addit, velut incertus ſententiae. Sed & ea, & quae recentiores multa congeſſere, ad obſcurandum magis, quam ad illuſtrandum proverbium, omittimus. Poeta nobis v. ſq. ita praeire videtur, ut credamus, proverbio moneri, ne quis hoſtem fugiendo caſam praetereat ſuam; in quam ſi ſe receperit, ſatis erit iniuriae; ſi praeterierit, ultro ſe hoſti praebiturus ſit, iniuriis afficiendum, ſpoliandum.

2 Aſſentans deridet hominem ſero ſapientem.

3 h. e. pro illo, ut illi praemium eſſet. Sic Iulianus L. quoties D. de ſolut. *tamquam negotium reo geſſiſſet.* Alii malunt adverbialiter ſumi pro *illic*, in ea re.

4 Ut ſtultiſſimo ſtultius videatur conſilium, etiam a mutabili animo Phormionis metum incutit; in quo eſt praeparatio futuri.

D. Etiamne id dubium eſt? *G*. haud ſcio hercle, ut homo eſt [1], an mutet animum.
D. Hem! mutet autem? *G*. neſcio: verum, ſi forte, dico.
D. Ita faciam, ut frater cenſuit [2]; ut uxorem eius huc adducam,
Cum iſta ut loquatur. tu, Geta, abi [3]: praenuntia hanc [4] venturam.

ACTUS V. SCENA II. [5]

GETA.

G. ARgentum inventum eſt Phaedriae: de iurgio [6] ſiletur:
Proviſum eſt, ne in praeſentia haec hinc abeat [7]: quid nunc porro?
Quid fiet? in eodem luto haeſitas [8]: vorſura ſolvis,

1 cf. Adelph. I, 2, 63.

2 Territus iam utitur conſilio fratris; ut citius res conficiatur bona gratia.

3 Ad Phanium.

4 Scil. Nauſiſtratam.

5 Ingreſſo iam Dem. ad Nauſiſtratam, Geta, antequam abeat, ſolus ſecum reputat, quae acta ſint, & futuri rationes init.

6 Patris cum filio Antiph.

7 Spatium enim poſcetur ad apparandas nuptias; cf. IV, 4, 21.

8 Lactant. VII, 2 *itaque in varias ſibique ſaepe contrarias ſententias inciderunt, ex quibus exitum non haberent; & in eodem luto, ſicut Comicus*

Geta: praesens quod fuerat malum, in diem abiit: plagae crescunt,
Nisi prospicis [1]. nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo,
Ne quid vereatur Phormionem, aut eiu' orationem.

ait, haesitaverunt. Exponimus igitur: dum exitum quaeris, non invenis, sed altius immergeris. Mox *vorsura solvis* h. e. ut Don. ait, *creditorem mutas.* Sed explendo facilius intelligitur formula, *vorsura* scil. facta *solvis* s. dissolvis scil. debitum. Cic. ad Attic. V, 1 post mentionem *DCCC HS* ita ait, *quae quidem utique vel versura facta solvi volo.* Ergo alii male retinent olim editum h. l. *vorsuram solves.* Solverat Geta quasi prius debitum, dum Phaedriam, invento argento, liberasset periculo amittendae amicae; sed invenerat argentum quasi *vorsura*, h. e. ut inde Antiphoni maius esset periculum amittendae uxoris. Huic respondent quae Geta v. sq. addit. *Vorsuram* (quae dicitur a *vertendo*, h. e. mutando creditore) *faciebant*, qui ex aere alieno dissolvebant aes alienum, argentario interveniente, qui priori creditori satisfaciens novus creditor foret, sed iniquioris foenoris conditione. Unde & tandem Romae vorsura vetita; cf. Tac. Ann. VI, 16. Ingeniose autem dictum Ter. accommodavit Lactant. II, 8, 24.

1 Hic consistit Getae consilium, quod est in quaerendo spatio ad nuptias, an etiam inde, quod Phanium adversari debeat contra nuptias novas, neque orationem ea de re audiat; unde res ipsa proferri debet.

ACTUS V. SCENA III.

DEMIPHO, NAUSISTRATA.

D. AGedum, ut ſoles, Nauſiſtrata, fac illa ut placetur nobis,
Ut ſua voluntate id, quod eſt faciendum, faciat. *N.* faciam.
D. Pariter nunc opera me adiuves, ac re dudum opitulata es [1].
N. Factum volo [3]: ac pol minus queo viri culpa, quam me dignum eſt.
D. Quid autem? *N.* quia pol mei patris bene parta indiligenter
Tutatur: nam ex his praediis talenta argenti bina
Capiebat ſtatim [4]: hem, vir viro quid praeſtat! *D.* bina quaeſo [5]?

1 Demea feſtinans cum Nauſiſtrata, hanc in ſcena, quaſi in itinere, orare pergit. Mox vero miſcet dives mulier pro ingenio licentius querelas de viri negligentia.

2 Scil. mutuo, quod ipſa praeſciente ex eius praediis acceperat; ut ſupra IV, 76.

3 Formula, qua promptitudinem ſignificamus orantibus opem noſtram, cf. Plaut. Bacch. III, 3, 91.

4 *Statim* h. l. primam habens longam, ſignificat *perpetuo*, *aequaliter* & quaſi uno ſtatu. Cf. Tac. Ann. IV, 38 in fine, ibique not. ed. Bip.

5 Vide, ut Dem. mulierem capere ſtudet mirando, aſſentando. Altius igitur iam clamat mulier ſuperbe de ſe ſentiens.

N. Ac rebus vilioribu' multo, tamen talenta bina.
D. hui!
N. Quid haec videntur? *D.* ſcilicet. *N.* virum me natum vellem:
Ego oſtenderem... *D.* certo ſcio. *N.* quo pacto [1]...
D. parce [2], ſodes,
Ut poſſis cum illa; ne adoleſcens mulier te fatiget.
N. Faciam, ut iubes: ſed meum virum abs te exire video [3].

ACTUS V. SCENA IV. [4]

DEMIPHO, NAUSISTRATA, CHREMES.

C. HEm, Demipho,

1 Dictura fuit: rem tueri & augere oporteat. Sed interloquitur Demipho, cui iactatio haec nunc aliena eſt & moleſta.

2 Int. tibi; ſ. voci tuae. Exercebit vero lingulaca illa mulier, eaque ſaeva uxor, dein vim ſuam non adverſus Phanium, ſed iurgando virum.

3 Hinc igitur novae ſcenae initium facimus.

4 Chr. agnita filia, a Demiphone erumpens, fratrem anxius quaerit, an pecunia data ſit Phormioni, ſed viſa uxore ſtatim reprimens ſe, arcanum fratri varie ſignificare vult, verum is parum ſagax diutius repugnat fratri; unde comici ludi, turbae pleni, in quibus eſt praeparatio futurae turbae, qua exitus invenietur.

Iam illi datum est argentum? *D.* curavi illico. *C.*
nollem datum [1].
Hei! video uxorem: paene plus, quam sat erat [2].
D. cur nolles, Chreme?
C. Iam recte [3]. *D.* quid tu? ecquid locutus cum
ista es, quamobrem hanc ducimus [4]?
C. Transegi. *D.* quid ait tandem? *C.* abduci non
potest [5]. *D.* qui non potest [6]?
C. Quia uterque utrique est cordi [7]. *D.* quid istuc
nostra? *C.* magni. praeter haec,
Cognatam [8] comperi esse nobis. *D.* quid! deliras?
C. sic erit:
Non temere dico: redi mecum in memoriam [9].
D. sati' ne sanus es?

1 Primum signum, e quo coniiceret Dem. verum, nisi is coecutiret.

2 Int. dixi, scil. de argento dato Phormioni, unde multa odorari potuit Nausistrata. Sed ea nil dum suspicans, postea certius se deceptam sentiet.

3 Verum ob uxoris praesentiam eloqui non audens, fere nil respondet; quasi concedens. In hac ipsa vero reticentia alterum signum est.

4 Scil. uxorem tuam.

5 Tertium signum.

6 Iam Demea irasci coepit; hinc minus odorabitur, quae paene plus quam sapienti sat forent, Chremes dicere cogitur.

7 Quartum signum.

8 Quintum signum, adeo clarum, ut ni coecus fuisset Demipho, inde coniiceret, Phanium inventam esse filiam fratris.

9 h. e. memineris, ut ego. Sic ad memoriam re-

N. Au, obſecro, vide, ne in cognatam pecces ? *D.* non eſt. *C.* ne nega:
Patri nomen aliud dictum eſt [2]: hoc tu erraſti. *D.* non norat patrem?
C. Norat. *D.* cur aliud dixit? *C.* nunquamne hodie concedes [3], neque
Intelleges? *D.* ſi tu nil narras. *C.* perdis [4]. *N.* miror quid hoc ſiet.
D. Equidem hercle neſcio. *C.* vin' ſcire? at ita me ſervet Iuppiter,
Ut propior illi, quam ego ſum, ac tu, homo nemo eſt [5]. *D.* dii voſtram fidem!
Eamus ad ipſam una omnes nos: aut ſcire, aut neſcire hoc volo. *C.* ah [6]!

vocare tentat filiae ex uxore Lemnia.

1 Nauſiſtrata ex viri dictis partem veri colligit. Demiphonem occupat penitus ardor animi, quo minus videat.

2 Chr. coactus profert ſextum ſignum.

3 Int. mihi.

4 Perplexe loquitur & ambigue *perdis*, int. me, quem contumacia tua eo adigis, ut ex ſignis datis iam plus, quam opus eſt, uxor ſuſpicetur. Sed & intelligi potuit, Demiphonem certando perditurum eſſe; uti de ludentibus ſimpliciter dicitur.

5 Chr. ad ultimum timens, ne uxor cum fratre tandem ad quaerendum iſtuc in aedes irrumpat, ſeptimum addit, quo paene res ipſa effutitur. Et tamen inſanus Dem. fere perditum it fratrem.

6 Chr. exterritus inclamat; unde Dem. vix tandem

D. Quid eſt? *C.* itane parum mihi fidem eſſe apud te? *D.* vin' me hoc credere?
Vin' ſatis quaeſitum mihi iſtuc eſſe [1]? age fiat. quid? illa filia
Amici noſtri [2], quid futurum eſt? *C.* recte. *D.* hanc igitur mittimus?
C. Quidni? *D.* illa maneat? *C.* ſic. *D.* ire igitur tibi licet, Nauſiſtrata [3].
N. Sic pol commodius eſſe in omnes [4] arbitror, quam ut coeperas,
Manere hanc: nam perliberalis viſa eſt, cum vidi, mihi.
D. Quid iſtuc negotii eſt [5]? *C.* iamne operuit oſtium [6]? *D.* iam. *C.* o Iuppiter!
Di nos reſpiciunt [7]: gnatam inveni nuptam cum tuo filio. *D.* hem!

excitatur ad ſuſpicandum fratris metum; necdum tamen videt verum.

1 h. e. viſne, me ultra nihil quaerere? Sic vero tandem abrumpit ſermonem.

2 Significat ipſum fratrem Demipho, ne illius uxor intelligat. Sic vero Nauſiſtrata plane praeparatur ad intelligendam argumentis rem omnem, cum primum Phormio eam illi indicaverit.

3 Ita tandem amovetur Nauſiſtrata, metuſque fratri adimitur.

4 Scil. filium tuum, & quam amat Phanium, teque ipſum ſocerum.

5 Vinci ſe quidem paſſus erat a fratre; ſed nil veri intellexit tardus & aſper ſenex.

6 Vide, ut alter ſit meticuloſus!

7 Formula eorum, quibus ſubito ad ſalutem con-

Quo pacto id potuit? *C.* non ſatis tutus eſt ad narrandum hic locus.

D. At tu intro [1] abi. *C.* heus, ne filii quidem noſtri hoc reſciſcant, volo [2].

ACTUS. V. SCENA V [3].

ANTIPHO

LAetu' ſum, ut meae res ſeſe habent [4], fratri obtigiſſe quod volt.

Quam ſcitum [5] eſt, eiu' modi parare in animo cupiditates,

Quas, cum res advorſae ſient, paulo [6] mederi poſſis!

Hic ſimul argentum repperit, cura ſeſe expedivit:

vertitur malum; cf. ſc. 7, v. 15.

1 Scil. ad me.

2 Chr. qui ſupra nutricem monuerat, ne quis haec ex ea reſciſcat, & nunc idem monet fratrem, ne filii reſciſcant, is ſuo iudicio, quaſi ſorex, peribit. Ipſe enim hac ſcena id facere coeperat. Dum vero egrediuntur ſcena, hanc alter filiorum ingreditur.

3 Ant. iam a metu ad ſpem retinendae uxoris vocatus, tum in laetitiae de Phaedria curis expedito aliquam partem venit, tum redire domum audet.

4 Scil. mediae inter metum & ſpem.

5 h. l. cautum; alias venuſtum.

6 Scil. ſumptu l. remedio.

Ego nullo poſſum remedio me evolvere [1] ex his turbis,
Quin, ſi hoc [2] celetur, in metu; ſin pateſit, in probro ſiem.
Neque me domum nunc reciperem, ni mihi eſſet ſpes oſtenta [3]
Huiuſce habendae. ſed ubinam Getam invenire poſſum, ut
Rogem, quod tempus conveniendi patris me capere [4] iubeat?

ACTUS V. SCENA VI [5].

PHORMIO, ANTIPHO.

P. ARgentum accepi: tradidi lenoni: abduxi mulierem:
Curavi, propria [6] Phaedria ut poteretur: nam emiſſa eſt manu.

1 Metaphora, ducta a fili glomere. Evolutum vero ſe prius ex his turbis intelliget, quam Phaedriae cura argentaria adempta ſit.

2 Quod compoſito cum Phormione id fecerit.

3 Cf. Eun. III, 5, 57. Ex quo Chr. cum Phanio egit, per intervallum inter Act. IV & V, accipere potuit obſcure, rem componi poſſe.

4 Ut Graeci dicunt λαβεῖν καιρόν.

5 Accedit Phormio, ſpatium a ſenibus quaeſiturus. Sed opportunius iam adeſt ad exitum fabulae; quo minus opus erit ſpatio.

6 Scil. muliere.

Nunc una mihi res etiam restat, quae est conficiunda, otium

Ab senibus ad potandum ut habeam : nam aliquot hos sumam dies.

A. Sed Phormio est. quid ais? *P.* quid? *A.* quidnam nunc facturu ' est Phaedria?

Quo pacto satietatem amoris ait se velle absumere [1]?

P. Vicissim parteis tuas acturus est. *A.* quas? *P.* ut fugitet patrem.

Te suas rogavit rursum ut ageres, causam ut pro se diceres:

Nam potaturus est apud me: ego me ire senibus Sunium

Dicam ad mercatum, ancillulam emptum, dudum quam dixit Geta;

Ne, cum hic non videant me, conficere credant argentum suum.

Sed ostium concrepuit abs te. *A.* vide, qui egrediatur. *P.* Geta est.

1 *Satietatem am. absumere* est in amore cavere, ne eius satietatem habeas; satietatem ipsam amoris vincere; quod facile fit in vero amore; difficilius in meretricio. Ant. Phaedriae amorem ex suo iudicat.

ACTUS V. SCENA VII[1].

GETA, ANTIPHO, PHORMIO.

G. O Fortuna [2]! o fors fortuna! quantis commoditatibus,
Quam subito, meo hero [3] Antiphoni ope vestra hunc onerastis diem [4]!
A. Quidnam hic sibi volt? G. nosque amicos eiu' exonerastis metu!
Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio [5],

1 Geta (in quo vis consilii est, uti in Phormione rei gestio) cum, auceps sermonibus senum cum Phanio, clanculum audisset, Antiphonis uxorem inventam esse filiam Chremetis, laetitia praeproperans quaerit Antiphonem, gaudiis cumulandum, eumque cum Phormione invenit. Narrat audita. Sic Ant. subito evolvitur curis. Sed restat Phaedria, & cura de argento reddendo.

2 *Fortuna* nunquam perpetuo bona est; sed laudatur *fors fortuna*, gubernatrix eorum, quae bene eveniunt. Cf. Eun. V, 10, 4. & Hec. III, 3, 46.

3 Qui mihi solus hodie est herus, cui uni ego servio.

4 Mire auget pro sua ex metu laetitia. cf. Plaut. Capt. IV, 1, 7.

5 Properantes pallium in collum coniiciebant, ne cursus impediretur. Videri autem potest *onerare* aures, in verbo illo se circumagens. Sed & ipse nunc id agendo gestum rotantis se expressisse videtur, quasi homo liber, dum ab omni metu liber est.

Atque hominem propero invenire, ut haec, quae contigerint, sciat?
A. Num tu intellegis, hic quid narret? *P.* num tu? *A.* nil. *P.* tantundem ego.
G. Ad lenonem hinc ire pergam: ibi nunc sunt [1]. *A.* heus Geta. *G.* hem tibi [2].
Num novum aut mirum est revocari, cursum cum institeris? *A.* Geta.
G. [3] Pergit: hercle curialis vernula [4] est, qui me vocat:
Hercle nunquam hodie odio [5] tuo me vinces [6]. *A.* non manes [7]?
G. Vapula [8]. id quidem iam tibi fiet, nisi resistis, verbero!

1 Antiphonem cum Phaedria putat. Sed iam abducta erat amica Phaedriae. Cursum iam init.

2 Idiotismus affecti subito, sed h. l. spernentis, uti Ad. V, 1, 4; quem exponimus: *hem tibi* otiosum aliquem (cf. Andr. V, 2, 1 *hem Davom tibi*) qui te remorari cupit; (quod saepius fiebat, cf. Ad. III, 2, 23.) Geta vero haud respectans, sed pergens haec dicit.

3 Geta necdum respectans, sibi hoc dicit; mox oblique iacto capite illi, quisquis vocet, respondet altius. Plane autem nova ratione versus tres sqq. ordinatos damus; quod tuemur in not. crit. ad h. l.

4 Servus publicus, qui curiae, φρατρία, tertiae parti tribus ap. Athenienses serviebat. Contemptim eum appellat *vernulam.*

5 h. e. pervicacia in vocando.

6 h. e. efficies, ut cursum sistam; cf. Hor. I Serm. 7, v. 6.

7 Minanti voce pronuntiatur.

8 Quod, ut Festus ait, tum

G. Familiariorem [1] oportet esse hunc: minitatur malum [2].

Sed isne est, quem quaero, an non? ipsu' est. *P.* congredere actutum [3]. *A.* quid est?

G. O omnium, quantum est, qui vivunt, homo hominum ornatissime:

Nam sine controversia [4] a dis solus diligere, Antipho.

A. Ita velim: sed, qui istuc credam ita esse, mihi dici velim.

G. Satin' est, si te delibutum gaudio reddo? *A.* enicas.

P. [5] Quin tu hinc pollicitationes [6] aufer, et, quod fers, cedo. *G.* oh!

dici solitum, cum vellent minantibus significare, se eos negligere & non curare-- teste Ter. in Phorm. &c. Locum hunc transtulit poeta ex Plaut. Asin. II, 4, 72. Plenius idem Curcul. IV, 4, 12 *Vapulare ego te vehementer iubeo: ne me territes.* Graeci: Οιμωξε κλαιειν μακραν σε κελευω. Mox *fiet*, scil. ut vapules; quod Plaut. Asin. l. c. addit.

1 Scil. quam servum publicum; domesticum igitur aliquem.

2 Tandem respectans, dum hoc dixit, videt herum.

3 Phormio ad Antiphonem; ut ocius conveniant Ant. & Geta. Ipse vero lentius sequitur.

4 Per ambages quidem Geta Antiphonem deducit in laetitiam; sed fiducia ante firmat nuntium, quem apportet.

5 Iam quoque adest Phormio, nova auditurus.

6 Scil. boni (quibus re-

Tu quoque hic aderas, Phormio? *P.* aderam: ſed ceſſas? *G.* accipe, hem.
Ut modo [1] argentum tibi dedimus apud forum, recta domum
Sumus profecti: interea mittit herus me ad uxorem tuam [2].
A. Quamobrem? *G.* omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem eſt, Antipho [3].
Ubi in gynaeceum [4] ire occipio, puer ad me accurrit Mida:
Pone apprehendit pallio, reſupinat: reſpicio, rogo,
Quamobrem retineat me: ait eſſe vetitum, intro ad heram accedere:
Sophrona modo fratrem huc, inquit, *ſenis introduxit Chremem*,
Eumque nunc eſſe intus cum illis. hoc [5] ubi ego audivi, ad fores
Suſpenſo gradu placide ire perrexi: acceſſi: aſtiti:
Animam compreſſi: aurem admovi: ita animum coepi attendere,

ſpondeat exſpectatio) omitte.

1 *Vide*, ait Don. *narrationem coeptam, unde opus eſt.* Scil. quae ab Act. V initio geſta ſunt.

2 *Converſus ad Ant. hoc dicit.* Don.

3 Prudenter amovet inutilem quaeſtionem.

4 Cf. Eun. III, 5, 31. ibique not.

5 Geſtu nunc adſimulat, quomodo admoverit ſenſim pedes, aures, cett.

Hoc modo sermonem captans. *A.* eu Geta [1]! *G.* hic pulcherrimum
Facinus audivi [2] : itaque paene hercle exclamavi gaudio.
A. Quod? *G.* quodnam arbitrare? *A.* nescio. *G.* atqui mirificissimum [3] :
Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuae. *A.* hem!
Quid ais [4]? *G.* cum eius olim consuevit matre in Lemno clanculum [5].
P. Somnium : utin' [6] haec ignoraret suum patrem? *G.* aliquid credito,
Phormio, esse causae [7] : sed me censen' potuisse omnia
Intellegere extra ostium, intus quae inter sese ipsi egerint?

1 Laudat servum.

2 *Eiusmodi locos*, inquit Don. *poetae actoribus indulgent, quod in his actoris est commendatio.*

3 Quanto insperatior est catastrophe, tanto incredibilior videtur.

4 Insperatum audientis; & adiunctam habet correptionem totius corporis.

5 Signum probabilitatis subiicit.

6 Int. potestne fieri, uti illa &c. Dubitat vero Ph. quod Phanii pater Stilpho dicatur. Atque id unum post reliqua signa deerit, quo minus veritas ipsa ab istis intelligatur.

7 Scil. cur verum patrem ignoraverit. Mox *fabula* h. l. narratio est, quae quamvis verisimile non fiat, partem tamen veri habet, & cum Getae dictis conve-

A. Atque, hercle, ego quoque illam inaudivi fabulam. *G.* immo etiam dabo,
Quo magi' credas [1]. patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo post cum patre idem recipit se intro denuo:
Ait uterque, tibi potestatem eius adhibendae [2] dari:
Denique ego missus sum, te ut requirerem, atque adducerem. *A.* hem!
Quin ergo rape me: quid cessas [3]? *G.* fecero [4]. *A.* o mi Phormio,
Vale. *P.* vale, Antipho.

nit, hinc credi potest suo modo; cf. Andr. I, 3, 13.

1 Geta paulatim processit, iamque tandem certissima dabit documenta, quibus cognoscet Ant. rem ita esse, quamvis modus rei non manifesto appareat.

2 Scil. in matrimonium, ut iustae uxoris. Verbum *adhib.* latioris est usus, ut *habere*; hinc Virg. Aen. VIII, 56 *hos castris adhibe socios, & foedera iunge.* Etiam nutrices infantibus *adhiberi* dicuntur; ac forsan petulans servus ambigue dixit, cf. Colum. VI, 27, 9.

3 Quantum potes celeriter, aufer me.

4 Dum id dicit, inclinatur, ut Antipho insiliat tergo. Ludus est scenicus, qui spectatores in risum raperet.

ACTUS V. SCENA VIII[1].

PHORMIO solus.

Bene, ita me di ament, factum[2]: gaudeo,
Tantam fortunam de improviso esse his datam.
Summa eludendi occasio est mi nunc senes,
Et Phaedriae curam adimere[3] argentariam,
Ne cuiquam suorum aequalium supplex siet[4]:
Nam idem hoc argentum, ita ut datum est, ingratiis,
Eis[5] datum erit[6]: hoc[7] qui cogam, re ipsa repperi.
Nunc gestus mihi voltusque est capiundus novus.
Sed hinc concedam in angiportum hunc proxumum:
Inde hisce ostendam me, ubi erunt egressi foras:

1 Phormio ex laeta catastrophe invenit consilium senes eludendi, ut non reddatur argentum datum Phaedriae. Fingit quippe, se velle uxorem iam ducere.

2 Cave haec verba Antiphoni porro dicta credas, quae evolantem non assecuta forent. Quare ab iis novam ordimur scenam, & *gaudeo* iungimus sqq. a quibus id al. divulsum fecere.

3 Vide varietatem *occasio eludendi--&--adimere.* Plaut. Capt. II, 3, 64 *nunc adest occasio benefacta cumulare.*

4 Cf. Act. IV, 4, 23.

5 Scil. senibus.

6 Ironia: *argentum* (l. potius pro argento magnum malum) dabo invitis. Infra sc. ult. v. 38 *Sic dabo--faxo tali sit mactatus atque hic est infortunio.*

7 Scil. argentum, quod

Quo me assimularam ire ad mercatum [1], non eo.

ACTUS V. SCENA IX [2].

CHREMES, DEMIPHO, PHORMIO.

C. EStne, ita uti dixi, liberalis [3]? *D.* oppido.
Dis magnas merito gratias habeo, atque ago:
Quando evenere haec nobis, frater, prospere.
Quantum potest, nunc conveniundus Phormio est,
Priu' quam dilapidat nostras triginta minas,
Ut auferamus. *P.* Demiphonem, si domi est,
Visam: ut quod... [4] *D.* at nos ad te ibamus, Phormio.
P. De eadem hac fortasse causa [5]? *D.* ita hercle.
P. credidi.

iam dispersum erat. Dederat enim Phaedriae; & hic lenoni.

1 Cf. supra sc. 4, 10.

2 Sc. habet concertationem senum & Phormionis. Illi argentum repetunt; hic ex pacto pugnat, uti aut argentum perdant, aut uxorem dent. Terrentibus eum mox iniicit metum, sc. omnem rem de uxore Lemnia, filiaque inventa significans. Tandem asperitas Demiphonis facit, ut Phormio Nausistratam advocet; inde nova orietur scena.

3 Chr. a filia egrediens fratrem rogat, an non liberalior visa sit.

4 Ἀποσιώπησις, quam expleas: *ut quod recepi in me, id me facere nunc paratum nuntiem.*

5 Simulat, se credere, senes cum ipso acturos esse, ut mox Phanium abducat; & de eadem causa se venire. Sed Dem. intelligit de causa generatim, quae inter eos coepta erat. Senes vero repetituri erant argentum; ille

Quid ad me ibatis? ridiculum: verebamini,
Ne non id facerem, quod recepissem semel.
Heus, quanta quanta haec mea paupertas est, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mi esset fides.
Idque adeo venio nuntiatum, Demipho,
Paratum me esse: ubi voltis, uxorem date.
Nam omneis posthabui mihi res, ita uti par fuit,
Postquam, tantopere id vos [1] velle, animum advorteram.
D. At hic [2] dehortatus est me, ne illam tibi darem [3]:
Nam, qui erit rumor populi, inquit, *si id feceris?*
Olim cum honeste potuit, tum non est data:
Nunc viduam [4] extrudi, turpe est: ferme eadem omnia,
Quae tute dudum coram me incusaveras [5].
P. Satis superbe inluditis me. *D.* qui? *P.* rogas?
Quia ne alteram quidem illam potero ducere:

pro eo malum redditurus.

1 Innuit, rem utrumque tangere.

2 Ostendit fratrem.

3 Dem. alias asper, mitem init rationem repetendi, quod vera causa ob fratrem reticenda erat.

4 h. l. desertam marito, solam. Phormio odiosius dixerat supra III, 2, 66.

5 f. quae praesente me reprehenderas. *Belle*, ait Don. *ut si quid neget, contra se ipsum sentire videatur.* Sed stultus senex non advertit, se a se, & illis quae dixerat III, 2 deflexum in eodem luto haerere.

Nam quo redibo ore ad eam, quam contemserim?
C. *Tum autem, Antiphonem video ab sese amittere*
Invitum eam, inque [1]. *D.* tum autem video filium
Invitum sane mulierem ab se amittere.
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Argentum rursum iube rescribi [2], Phormio.
P. Quodne ego discripsi [3] porro illis, quibu' debui?
D. Quid igitur fiet [4]? *P.* si vis mi uxorem dare,
Quam despondisti, ducam: sin est, ut velis
Manere illam apud te, dos hic maneat, Demipho:
Nam non est aequom, me propter vos decipi:
Cum ego vestri honoris causa [5] repudium alterae
Remiserim, quae dotis tantundem dabat.
D. I in malam rem hinc cum istac magnificentia [6],

1 Et alter senex ridiculum se monitorem (submisse haec dicentem) praebet fratri, qui dum verba fideliter reddet, pariter se deridendum propinabit. Chr. quidem videri vult, tamquam non ipsius res agatur.

2 *Rescribebat* numos, qui renumerabat intercedente scriptura ap. argentarium; cf. Hor. II Serm. 3, 75. *Scribebat* eos ille, qui prius scriptura intercedente per trapezitam dederat.

3 Don. *multis per scripturam reddidi, multis dididi*, h. e. ap. argentarium solvendos assignavi.

4 Dem. ubi iam dilapidatum audit argentum, haerens rogat. Phormio satis magnifice se gerit, conditiones dictat.

5 Vestri respectu; cf. v. 16.

6 Qua honesta de te, & repudium cet. iactas. Scil. senex, Phanio agnita, frau-

Fugitive! etiam nunc credis te ignorarier,
Aut tua facta adeo? *P.* irritor [1]. *D.* tun' hanc duceres [2],
Si tibi data esset? *P.* fac periclum. *D.* ut filius
Cum illa habitet apud te. hoc vestrum consilium fuit [3].
P. Quaeso, quid narras [4]? *D.* quin tu mi argentum cedo [5].
P. Immo vero uxorem tu cedo. *D.* in ius ambula [6].
P. Enim vero si porro esse odiosi pergitis [7].
D. Quid facies [8]? *P.* egone? vos me indotatis [9] modo
Patrocinari fortasse arbitramini:

des hominis detexerat.

1 Iam transitum facit ad senes magis eludendos, iratum se simulans.

2 Vim habet futuri, ut saepissime. Confidenter & cum clamore rogat senex, Phanii illum non esse cognatum edoctus; sed & imprudenter satis profert signum veri, quod neminem scire oportuit.

3 Indignum Phanio, quam tamen filio servare cupit, inepte simulans dicit.

4 s. ego, quid narres, nescio; ut Andr. III, 1, 19.

5 Dem. & Phormio iam cum clamore uterque agunt.

6 s. in ius te voco. *Ius* h. l. locum iudicii notat.

7 Don. *Vultu iuvandum est & pronuntiatione hoc, quod tam minaciter suspenditur.* Enimvero *principium est per iracundiam dicturi*, ut Cic. Verr. I, 26.

8 Territus senex, bis puto; rogat.

9 Qualis fuit Phanium.

Etiam dotatis [1] soleo. *C.* quid id nostra? *P.* nihil [2].
Hic quandam noram, cuius vir uxorem. *C.* hem!
D. quid est?
P. Lemni habuit aliam. *C.* nullus sum [3]. *P.* ex qua filiam
Suscepit: et eam clam educit. *C.* sepultu' sum [4].
P. Haec adeo ego illi iam denarrabo. *C.* obsecro,
Ne facias [5]. *P.* oh! tun' is eras? *D.* ut ludos facit [6]!
C. Missum te facimus [7]. *P.* fabulae [8]. *C.* quid vis tibi?
Argentum quod habes, condonamus te [9]. *P.* audio [10]:
Quid vos, malum [11], ergo me sic ludificamini,
Inepti, vostra puerili sententia [12]?

1 Ut Nausistratae.

2 Ironice. Quam lepide statim subiicit initium fabulae! verba, ut totidem tela, paulatim iacit.

3 Mortuus sum.

4 *Αὔξησις; nam plus est, quam nullus sum.* Don.

5 Chr. supplex fatetur rem.

6 Int. nobis. Andr. III, 1, 21. l. nos ludificatur, uti mox v. 55.

7 A te non amplius postulamus argentum.

8 Fastidiose abnuentis, aut irridentis est.

9 Cf. Eun. prol. v. 17.

10 Non satis id habet sibi promissum Phormio, verens ne mox id irritum facerent. Incusat igitur, quae adhuc inconstanter cum eo egerant, aut perplexati sint; cf. Plaut. Aul. II, 2, 81 sq.

11 Indignationis causa interponitur.

12 Qui itidem estis, ut pueri, levi sententia (sensu s. animo). cf. Hec. III, 1, 32.

Nolo, volo : volo nolo rurſum [1] : cape, cedo :
Quod dictum, indictum eſt [2] : quod modo erat ratum, irritum eſt.
C. Quo pacto, aut unde haec hic reſcivit [3]? *D.* neſcio,
Niſi, me dixiſſe nemini, id certo ſcio.
C. Monſtri, ita me di ament, ſimile [4]. *P.* inieci ſcrupulum [5]. *D.* hem [6]!
Hiccine ut a nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens? emori hercle ſatius eſt.
Animo virili praeſentique ut ſis, para :
Vides, tuum peccatum eſſe elatum foras,
Neque iam id celare poſſe te uxorem tuam :
Nunc quod ipſa ex aliis auditura ſit, Chreme,
Id noſmet ipſos indicare, placabilius eſt.
Tum hunc impuratum poterimus noſtro modo
Ulciſci. *P.* at, at, niſi mihi proſpicio, haereo :

1 *Primo ſingula* (nolo, volo) *ſeparatim : deinde ſimul utraque* (volo nolo) *pronuntianda ſunt.* Don.

2 Cf. ad Adelph. III, 5, 62.

3 Senes ſecum non conſilium conferunt, ſed timore ſtupent, quomodo rem reſciverit Phormio.

4 Cf. ad Eun. II, 3, 42.

5 Qui eos male habet ; cf. Andr. V, 4, 38. Plenius Ad. II, 4, 29 ſq. *timet : ini. ſcr. homini.*

6 Dem. iratior ille, timenſque ſibi de argento, uti frater ab uxore, conſilio ex arena fratrem ad ultimum impellit, ut rem ipſe uxori indicet. Hinc Phormio prorſus inſtigatur ad peragenda ſua.

Hi gladiatorio animo ad me affectant viam [1].
C. At vereor, ut placari possit. *D.* bono animo es:
Ego redigam vos in gratiam, hoc fretus, Chreme,
Cum e medio excessit [2], unde haec suscepta est tibi.
P. Itane agitis mecum? satis astute aggredimini:
Non hercle ex re istiu' me instigasti, Demipho.
Ain' tu [3], ubi quae libitum fuerit, peregre feceris,
Neque huius sis veritus [4] feminae primariae,
Quin novo modo ei faceres contumeliam.
Venias [5] nunc precibus lautum peccatum tuum:
Hisce ego illam dictis ita tibi incensam dabo,
Ut ne restinguas, lacrumis si exstillaveris [6].
D. Malum, quod isti di, deaeque omnes duint [7]!
Tantane affectum quemquam esse hominem audacia?
Non hoc publicitus scelus hinc deportarier
In solas terras? *C.* in id redactus sum loci,

1 Velut desperati me adorientur. Alias brevius dicitur *ad aliquem affectare.*

2 Et id sc. sq. v. 30 scrupuli eximendi causa adhibet. Apte autem dictum *e medio*, ut quae impedimento foret redeundi in gratiam.

3 Ad Chremem convertitur.

4 Vetuste cum genit. uti Cic. ad Att. VIII, 4. plura habet Gesn. in thes.

5 Ellipsis τοῦ *si* ap. nostrum sollennis, & h. l. imperiosius aut minacius dicitur, quam si dixisset: Nunc si venias mihi, ut laves peccatum tuum, quasi maculam, ego dabo &c.

6 h. e. totus in lacrimas conversus fueris.

7 In iram inanem erumpit.

Ut, quid agam cum illo, nesciam prorsum. *D.* ego scio:
In ius eamus [1]. *P.* in ius? huc [2], si quid lubet.
D. Assequere, retine, dum huc ego servos evoco.
C. Enim solus nequeo: accurre. *P.* una iniuria [3] est
Tecum [4]. *C.* lege agito ergo. *P.* altera est tecum, Chreme.
D. Rape hunc. *P.* sic agitis? enimvero voce est opus.
Nausistrata, exi! *C.* os opprime. *D.* impurum vide,
Quantum valet! *P.* Nausistrata, inquam! *C.* non taces?
P. Taceam? *D.* ni sequitur, pugnos in ventrem ingere:
Vel oculum exsculpe. *P.* est, ubi vos ulciscar probe.

1 Ira Demeae parum proficit fratri, sed facit ad exitum fabulae.

2 Illis se erepturus ad Chremetis domum, in qua uxor saeva est, tendit. Senes vero, bis pueri, eum vi abstrahere conantur. Comicae inde erunt turbae, in quibus lactatur populus.

3 Actio iniuriarum ex lege.

4 Scil. Demiphone. Iam plane evenit, quod supra Dem. de filiis Act. II, 3, 35 sqq. Tradunt operas mutuas.

ACTUS V. SCENA X[1].

NAUSISTRATA, CHREMES, PHORMIO, DEMIPHO.

N. QUis nominat me? C. hem! *N.* quid iſtuc turbae eſt, obſecro[2],
Mi vir? *P.* ehem quid nunc obſtipuiſti[3]? *N.* quis hic homo eſt[4]?

1 Hac ſcena perorat crimen Chremetis bigami Phormio, index coram Nauſiſtrata domina & uxore Chremetis. Narrationi fides erit ex ipſa trepidatione rei. Nauſiſtrata memor eorum, quae ſupra audiverat, & nunc edoctior, muliebri more corripit virum. Aſtat Dem. nunc patronus fratris, deprecans veniam, hoc maxime, quod e medio exceſſerat illa Lemnia; ſed priuſquam maritus hodie in gratiam rediret, opportune Phormio amorem Phaedriae narrat, eumque cura argentaria liberat, quod cum indignaretur pater, mater facilius placatur, immo comice Phaedriam filium, qui olim egerat patronum Antiphonis, facit iudicem paternae cauſae, ut diſcant patres, quod Nauſiſtrata ſignificat, nos vero verbis Iuvenalis Sat. XIV, 56 addimus: *Unde tibi frontem libertatemque parentis, Cum facias peiora ſenex.*

2 Videns ſubito pugnam fratris & affinis cum quodam homine, clamat.

3 Phormio repens liber irridet viro, qui nunc ſtat capite obſtipo, (inflexo demiſſoque in latus) multum ſimilis metuenti, ut Hor. ait Serm. II, 5, 92. Inde iam reus a ſe indicatur; cf. Sall. Cat. 3.

4 Haud noverat Phormionem.

Non mihi respondes [1]? P. hiccine ut tibi respondeat ?
Qui hercle, ubi sit, nescit. C. cave isti quidquam creduas [2].
P. Abi [3], tange: si non totus friget [4], me enica.
C. Nihil est. N. quid ergo? quid istic narrat [5]? P. iam scies:
Ausculta. C. pergin' credere [6] ? N. quid ego, obsecro,
Huic credam, qui nil dixit ? P. delirat [7] miser
Timore. N. non pol temere est, quod tu tam times.
C. Egon' timeo [8] ? P. recte sane [9] : quando nil times,
Et hoc nihil est, quod dico ego, tu narra. D. scelus!

1 Reus ostenditur magis ab eo, quod non ausit respondere. Cf. Virg. II, 774.

2 Respondet tandem; sed quam inepte! Convictus confitetur se reum, antequam crimen indicatum sit. Et porro inepte respondebit.

3 *Abi*, blandientis est; cf. ad Ad. IV, 9, 3.

4 Scil. metu.

5 Nausistrata viro tacente provocans Phormionem, cuius nomen nescit, ut narret, quod actum sit. (vide quae notavimus ad Heaut. III, 3, 18.) Hinc Ph. statim respondet.

6 Supra v. 4 iam dixerat *cave--creduas*.

7 Et mente & lingua.

8 Timens timorem manifestum negat. Similiter Eun. IV, 6, 19 Chremes, plenus metu, eum negat: *egon' formidolosus?*

9 Pulchre confutat hominem.

Tibi [1] narret? *P*. eho tu: factum eſt abs te ſedulo
Pro fratre [2]. *N*. mi vir, non mihi dicis? *C*. at... *N*. quid at [3]?
C. Non opus eſt dicto. *P*. tibi quidem: at ſcito huic opu'ſt.
In Lemno... [4] *C*. hem! quid ais? *D*. non taces? *P*. clam te... *C*. hei mihi!
P. Uxorem duxit... *N*. mi homo, di melius duint.
P. Sic factum eſt. *N*. perii miſera! *P*. et inde filiam
Suſcepit iam unam: dum tu dormis. *C*. quid agimus?
N. Pro di immortales, facinus indignum et malum!
P. Hoc actum eſt [5]. *N*. an quidquam hodie eſt factum indignius?
Qui mi, ubi ad uxores [6] ventum eſt, tum fiunt ſenes [7].

1 Ut tibi ſuave ſit.

2 Scite patronus & irridetur, & ad ſilentium redigitur, qui clientis ſic rem perdiderit.

3 Uxor interloquitur iam ad iram praeparata.

4 Iam ſequitur narratio, quae crimen pauciſſimis invidioſe complectitur, & aliorum clamores ita ſcite pro cuiuſque affectu interiectos habet, ut ſimul peroratum ſit. *In Lemno... uxorem duxit... & inde filiam ſuſcepit unam: dum tu dormis* (ſola iaces)... *hoc actum eſt.*

5 Quod referas ad verba: *dum tu dormis*; & ſic ſimul finem perorandi facit.

6 Quamvis irata, verecunde tamen iniuriam ſibi hac in re factam, facit communem.

7 Se uxori excuſant & ſenes dicunt; cf. Plaut. Aſin. IV, 2, 3.

Demipho [1], te appello : nam me cum hoc pol diſtaedet loqui.
Haecine erant itiones crebrae, et manſiones diutinae
Lemni? haeccine erat ea, quae noſtros fructus minuebat, vilitas [2]?
D. Ego [3], Nauſiſtrata, eſſe in hac re culpam meritum, non nego :
Sed [4], ea quin ſit ignoſcenda... *P.* verba fiunt mortuo [5].

1 Iam faciem avertit a viro ad Dem. Simul cum voce vertit metrum a ſenariis ad troch. oct. cat.

2 Int. rerum; cf. ſupra V, 2, 8.

3 Nunc demum invitatus (quaſi reconciliator futurus. eſt enim frater mariti) audet deprecari; poſt veniam cupiens ulciſci Phormionem ſuo modo.

4 *Sed* (repete *nego*), *ea quin ſit ign.* h. e. eam eſſe, quae non ſit ign. cf. Cic. Verr. IV, 1 *nego ullam gemmam aut margaritam fuiſſe, quin* (quam non) *quaeſierit* &c. Alia exempla affert Gell. XVII, 13 ex origg. Cat.

5 Irridet utrique ſeni, alteri, quem ſupra dicit timore delirum, nunc mortuum, mox ſepultum, (ut ipſe Chr. ſc. ſuperiori 48 extimeſcens inquit *hem*, v. 49 *nullus ſum*, v. 50 *ſepultus ſum*), alteri defenſori & deprecatori, qui mortuum ad vitam revocare cupiat. *Natum*, inquit Eraſmus, *adagium a conſuetudine veterum, vita defunctos ter voce cientium, unde & conclamari dicebantur : praeterea in pompis funeralibus multa deplorantium erga mortuum.* Conclamatio continuabatur, quoad nono die ſepelirentur mortui. Hinc iocoſe Plautus Bacch. III, 4, 21 *apud ſe-*

D. Nam neque neglegentia tua, neque odio id fecit tuo [1].
Vinolentus [2] fere abhinc annos quindecim [3] mulierculam
Eam compreſſit [4], unde haec nata eſt: neque poſt illa unquam attigit [5].
Ea mortem obiit [6]: e medio abiit, qui ſit in re hac ſcrupulus [7].
Quam ob rem te oro, ut alia facta tua ſunt, aequo animo hoc feras [8].
N. Quid ego aequo animo? cupio miſera, in hac re iam defungier [9].
Sed qui ſperem, aetate porro minu' peccaturum putem?

pulcrum dicere iocum.

1 Dem. excuſationem munit rationibus, *a*) ab animo haud ab uxore alieno. *Tua* & *tuo* dicitur pro *tui*; uti in illo *cauſa mea*.

2 *b*) ab imprudentia, cf. Ad. III, 5, 24 *perſuaſit—vinum.*

3 *c*) ab aetate nondum ſenis.

4 *d*) a diminutione & contemtu Lemniae, dum *mulierculam* nominat.

5 *e*) a poenitentia facti.

6 *f*) ab eventu, quod illa mortua eſt.

7 Coniunge: *ſcrupulus, qui ſit in hac re*, ſ. fieri ſolet, ſ. obſtat, quo minus peccato ignoſcatur.

8 Blanditur tandem feminae, confugiendo ad eius aequanimitatem.

9 ſ. deſinere, ſcil. illum. Spem igitur facit veniae, ſi in hac re finem faciat, ut Ad. V. extr.

Iam tum erat ſenex [1], ſenectus ſi verecundos facit.
An mea forma atque aetas nunc magis expetenda eſt [2], Demipho?
Quid mi hic affers [3], quam ob rem exſpectem aut ſperem, porro non fore [4]?
P. Exſequias Chremeti, quibus eſt commodum ire, hem tempus eſt [5].
Sic dabo [6]: age nunc, Phormionem, qui volet, laceſſito:

1 Senes comici ap. Ter. viſi ſunt habere LXV plus minus annos. Itaque ante XV annos Chr. annum agebat fere L. Sed Seniores ex diſciplina Varronis teſte Cenſorino c. 14 vocabantur in quarto gradu ab an. XLV ad an. LX; hinc & Hannibal, cum XLV ann. haberet, ſenem in patriam revertiſſe ſe dicit ap. Liv. XXX, 30.

2 Ergo nec cupiebat maritum a ſe abigere: quod ille veritus erat, ſi reſciſceret uxor, A. IV, 1, 19 ſq. Sed erat oggannitura perpetuo.

3 Scil. pro argumento ad ſpem faciendam.

4 *Callidius*, inquit Don. *uſa eſt ad extremum* πυσματι (interrogatione) *converſa ad ipſum defenſorem mariti. De qua vi contradictionis exultat paraſitus, tamquam confecto mortuoque adverſario ſuo.*

5 Exſultans in hoc paraſitus ad ſpectatores convertitur, caſum Chremetis funeri comparat, & praeconem funeris agit. (Pro fletu nunc erit riſus ſpectatorum.) Formula indicendi funeris erat ſollennis: *L. Titius vixit. L. Titio exſequias ire quoi commodum eſt. Hem tempus eſt. Ollus exfertor.*

6 Formula inſultantis ultoris; cf. Plaut. Men. IV, 2, 40 & 64, Pſeud. I, 2, 22. Iam ſe ſuperbe gerit pro

Faxo tali ſit mactatus, atque hic, infortunio.
Redeat ſane in gratiam : iam ſupplici ſatis eſt mihi :
Habet haec, ei quod, dum vivat uſque, ad aurem ogganniat [1].
N. At meo merito [2] credo. quid ego nunc ea commemorem, Demipho,
Singulatim, qualis ego in hunc fuerim ? *D.* novi aeque omnia
Tecum [3]. *N*. merito hoc meo videtur factum ? *D.* minume gentium :
Verum, quando iam accuſando fieri infectum non poteſt,
Ignoſce. orat, confitetur, purgat. quid vis amplius ?
P. Enimvero, prius quam haec dat veniam, mihi proſpiciam et Phaedriae [4].

auctore funeris ſ. infortunii. Mox minae iactantis ſe hominis ſatis conveniunt cum iis, quae ſupra II, 4 de ſe iactaverat.

1 h. l. eadem haec centies incuſando clamet, ut aures ipſi doleant. Plaut. Aſin. II, 4, 16 *Centies eadem imperem, atque ogganiam.*

2 Ironice, pro : id profecto non eram merita; cuius beneficiis multis aliter reſpondere debuit iſte.

3 Sic & Plaut. Aſin. II, 2 *ut aeque mecum haec ſcias.* Precator autem omnia concedit, ut modo venia detur.

4 Iam ipſum eſt momentum, quo utitur paraſitus ad Phaedriam ſecum omni cura eximendum.

Heus, Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi. *N.* quid est?
P. Ego minas triginta ab isto per fallaciam abstuli:
Eas dedi tuo gnato: is pro sua amica lenoni dedit [1].
C. Hem, quid ais? *N.* adeon' indignum tibi videtur, filius,
Homo adolescens, unam si habet amicam, tu uxores duas?
Nil pudere? quo ore illum obiurgabis? responde mihi [2].
D. Faciet, ut voles. *N.* immo, ut meam iam scias sententiam [3],
Neque ego ignosco, neque promitto quidquam, neque respondeo,
Prius quam gnatum videro: eius iudicio permitto omnia:

1 Quam brevissime omnia eloquitur, hinc magis percutitur pater.

2 Mater, (quae omnes filiis in peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria solent esse) dum pro filio loquitur, & patri adversatur, simul id, quo spectat haecce fabula, recte eloquitur. Ita quoque obiurganti opportuna est facultas, respiciendi ad maritum, in quo veniae initium est.

3 Leviro, qui responderat pro fratre, ipsa respondens oblique marito veniam dat, hac conditione, ut filius veniam peccati inveniat. Dum enim arbitrium defert filio, tuta erunt patri omnia a filio, qui pariter pa-

Quod is iubebit, faciam. *D.* mulier ſapiens es, Nauſiſtrata.
N. Satin' tibi eſt, Chreme? *C.* immo vero pulchre diſcedo, et probe,
Et praeter ſpem. *N.* tu tibi nomen dic quod eſt [1]. *P.* min'? Phormio:
Voſtrae familiae hercle amicus, et tuo ſummus Phaedriae.
N. Phormio, at ego ecaſtor poſthac tibi, quod potero, et quae voles,
Faciamque, et dicam. *P.* benigne dicis. *N.* pol meritum eſt tuum.
P. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nauſiſtrata,
Et quod tuo viro oculi doleant [2]? *N.* cupio. *P.* me ad coenam voca [3].

trem damnare non poterat. Placata iam Nauſ. ſupereſt, ut omnes laeti abeant.

1 Leviro viroque exhilaratis convertitur ad Phormionem, huic etiam bene factura. Don. bene admonet, potentiores blandimentis uti, quoties inferiorum nomina quaerant, & audito hoc ipſos compellent ſtatim; cf. Ad. V, 4, 3.

2 Scil. viſuro, quem nolit ſ. faſtidiat; cf. Cic. ad div. II, 16, 4 *Noſti---oculorum in hominum inſolentium indignitate faſtidium.* Credimus tamen, id paraſitum magis ioci cauſa dixiſſe, quam ut aegre diceret Chremeti. Ita enim omnia evenere, ut ne ipſi in perpetuo metu verſari liceret, ne uxor reſciſcat.

3 Beneficium, quo nil maius accipit paraſitus.

N. Pol vero voco [1]. *D.* eamus intro [2] hinc. *C.* fiat: ſed ubi eſt Phaedria,
Iudex noſter [3]? *P.* iam hic faxo aderit. Vos valete et plaudite.

1 Ipſa illa uxor ſaeva, iam converſa, videtur ei rei, cui eſt, hunc ſumere diem, ſcil. laetitiae communi de nuptiis Antiphonis cum filia mariti & reconciliata cum viro gratia.

2 Ad Chremetem.

3 Vulg. dictum hoc Nauſ. tribuitur praeeunte Don. ſed alii libri ſcr. & edd. in quibus eſt Bentl. rectius iocum tribuunt viro nunc laeto. Neque Chr. adeo malus erat, ut ſuperato metu non in partem laetitiae venire debeat; quem triſtem abire, ſane non comicum foret.

PUBLII TERENTII

HECYRA.

ACTA LUDIS ROMANIS, SEX. IULIO CAES. CN. CORNELIO DOLABELLA AEDIL. CUR. NON EST PERACTA TOTA. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII TIBIIS PARIBUS, CN. OCTAVIO, T. MANLIO, COSS. RELATA EST ITERUM LUDIS FUNEBRIBUS. RELATA EST TERTIO, Q. FULVIO, L. MARCIO, AEDILIBUS CURULIBUS.

PERSONAE.

PROLOGUS.
PHILOTIS meretrix.
SYRA anus.
PARMENO ſervus.
LACHES ſenex.
SOSTRATA matrona.
PHIDIPPUS ſenex.
PAMPHILUS adoleſcens.
MYRRHINA matrona.
SOSIA ſervus.
BACCHIS meretrix.

PERSONAE MUTAE.

PHILUMENA.
SCIRTUS puer.

Graeca eſt APOLLODORU.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

PAmphilus, Lachetis e Sostrata uxore filius, Bacchidem meretricem deperibat. is cum aliquando noctu ad eam temulentus iret, in Philumenam, Lachetis et Myrrhinae filiam, incidit, eamque in via per vim compressit: atque ita effugit, ut neque ipse eam, neque puella ipsum cognoscere potuerit. in illa autem lucta etiam anulum ei detraxit, eumque Bacchidi dono dedit. paulo post pater eum, tum ut a meretricio amore averteret, tum ut praesidium suae senectuti pararet, ad uxorem ducendam perpulit. contigit, ut ea ipsa uxor ei daretur, quam ipse constupraverat. gaudente admodum puellae matre, quae, quia sola conscia erat filiam e stupro gravidam esse, quamprimum eam collocare properabat: ut si forte post aliquot menses pareret, nuptiis, quemadmodum saepe fit, obtegeretur stuprum. cecidit res longe aliter, ac putabatur. etiam Pamphilus, qui invitissimus adiecisset animum ad rem uxoriam, quique avellere se derepente a Bacchidis amore non posset, ita dormit cum uxore, ut eam ne attigerit quidem. Bacchis, quod, ea viva nunquam se uxorem ducturum, saepe ei promiserat Pamphilus, nonnullam sibi ab eo factam iniuriam putans, multo ei minus, quam solebat, placida et obsequens esse coepit. eo factum est, ut Pamphilus ei se paulatim subduxerit,

quamque prius ſpernebat uxorem, eius mirificum quendam amorem animo conceperit. interea quiddam accidit, ut iter Pamphilo in Imbrum eſſet. profecto eo, Philumena, quae intumeſcere ſibi uterum ſentiret, cum aliorum, tum ſocrus inprimis ſuae conſpectum refugiebat: tandem cum in eo eſſet, ut celare vix poſſe amplius videretur, ſumpta occaſione, per ſacrificandi ſpeciem, ad matrem ſe, unam omnium rerum conſciam, confert. poſt dies compluſculos mittit Soſtrata, qui eam arceſſerent. reſpondetur, aegrotam eſſe. it, ut eam ſaltim viſeret. non admittitur. Laches accuſare uxorem, et dicere, haec omnia illius culpa contingere. illa contra excuſare ſe, et culpam deprecari: nullius ſe rei conſciam eſſe, cur ſua conſuetudo nurui odioſa eſſe debeat. interea rediit Pamphilus, atque ita ſors tulit, ut quo die ipſe Athenas appulit, eo ipſo, Philumena partu levaretur. cum igitur, videndi cupidus (aegrotare enim acceperat, et ita amabat, ut qui vehementiſſime), ſubito ad eam ingreſſus eſſet, peperiſſe deprehendit. ibi eum Myrrhina exeuntem proſecuta, lacrumans, obteſtari coepit, quando ea res nihil ipſi nocitura eſſet; ne reciperet quidem uxorem, ſi ita videretur: ſed tamen ne famam illius proderet. ita ſe facturum recipit. cum igitur neque vellet uxorem recipere, neque rurſum veram afferret cauſam: ſuſpicati ſunt ſenes, eum Bacchidis adhuc amore impeditum, ea de cauſa ab uxore abhorrere. arceſſitam itaque Bacchidem obiurgat Phidippus. ea, cum ſe illi purgaſſet,

iubetur ad mulieres ingredi, et eis quoque illam suspicionem adimere. ingreditur, anulum habens in digito, quem olim Philumenae ereptum, sibi dederat Pamphilus. is anulus effecit, ut, vitiatam esse ab ipso Pamphilo, Philumenam cognosceretur. Laetus Pamphilus et uxorem et filium recipit.

PUBLII TERENTII AFRI

HECYRA.

PROLOGUS.[1]

HEcyra est huic nomen fabulae. haec cum data est
Nova, novum[2] intervenit vitium[3] et calamitas[4],
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:

1 *Totus hic prologus subtilem conquestionem continet, ob hoc, ne aperte populum neglectae fabulae reum faciat, sed facile revocet in favorem.* Don. Cf. διδασκαλιαν fabulae. Acta primo est sine prologo; sed non peracta. Datae secundo hic prologus praemissus.

2 Funambuli lusus populum averterat a fabula: quale quid antea non accidisse videtur. Cf. Callimachi epigr. 9 in poetam--Ην τις ερηται, πως εβαλες, φησι σκληρα τα γιγνομενα.

3 Translatio est ab *augurio.* Infaustum quasi omen erat a funambulo illo, quod genus habebatur εν θαυματοποιοις; cf. Manil. V, 662.

4 Cf. Eun. I, 1, 34. Affixerat vero fabulam, quo minus peragetur, velut tempestas aliqua, turba & clamor

Ita populus ſtudio ſtupidus [1] in funambulo
Animum occuparat. nunc haec plane eſt pro nova:
Et is, qui ſcripſit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre [2], ut iterum poſſet vendere [3].
Alias cognoſtis eius [4]: quaeſo hanc [5] nunc noſcite.

ALTER [6] PROLOGUS. [7]

ORator ad vos venio ornatu prologi:

populi, intenti iam in ſpectando funambuli ludo, & averſi a fabula; cf. prol. alter v. 25 ſqq.

1 ſ. ſtupens, admiratione intentus. Excuſat vero populum, non ob reiectam, ſed ob non cognitam fabulam, ita ut ſuo honori ſimul conſulat poeta.

2 Scil. poſt funambuli ludum; ubi ille ceſſarat.

3 Aliis ſcil. ludis. Hoc ad laudem fabulae refertur, quod tantum fiduciae ſuperfuit poetae. Nec tamen eo lucri cupidus videri mavult, quam ſuo operi diffidens. Quod putat Donatus.

4 Int. poetae, ſibi favorem petentis ex aliis ſuis fabulis, iam notis.

5 Ut *novam*. Sed nec placuit, cum ſecundo daretur. Hinc tertio relata.

6 Tertio editae fabulae. In Cod. Vat. diſtinctio maiuſculis literis ita minio notata eſt: *L. AMBIVIUS PROLOGUS*; cf. obſ. ſq.

7 *Magna arte hic prologus ſcriptus eſt nimis oratorie. Nam totiens expulſa fabula, quomodo honeſte revocari potuit in proſcenium? niſi primo ipſa impudentia pro fiducia proferretur; deinde actor peritiſſimus ipſe Ambivius, probaret & poetam & comoediam, cuius auctoritas elucet ex verbis; tum deinde ſubtiliter novo poetae, a vetuſto & magnae auctoritatis* Caecilio, *peteretur exemplum, & peteretur inge-*

Sinite exorator [1] ſim; eodem ut iure uti ſenem [2]
Liceat, quo iure ſum uſus adoleſcentior,
Novas qui exactas feci ut inveteraſcerent [3],
Ne cum poeta ſcriptura evaneſceret [4].
In his, quas primum Caecilii didici novas [5],
Partim ſum earum [6] exactus, partim vix ſteti.

nioſiſſime. Nam quod rudi Terentio *contigit, accidiſſe memoratur veteri* Caecilio: *quod huic ſemel, illi ſaepe: quod huic in aliis nunquam, hoc illi fere in omnibus: quod huic praeter Hecyram, & actae & probatae ſunt ceterae: illi partim exactae, partim vix probatae. Itaque his omnibus argumentis id actum eſt, ut neque deſperandum ſit de* Terentio, *quod expulſus eſt: ut nihilominus illi tantum attribuendum ſit, ut aut par* Caecilio, *magno tunc poetae, aut ultro melior etiam eſſe poſſit. Hic autem L. Ambivius hiſtrio, fuit actor comoediarum.* Don. Verſ. 1 Ambivius ſumit perſonam ſpectabilem & ſanctam *oratoris* ad populum miſſi. *Oratorem* vero non audire, aut expellere, nefas ſit. Heaut. prol. 11 *orator a prologo* ita diſcernitur, ut ille perſonam actoris habeat.

1 Quaſi pacis ſ. favoris popularis. *Orator* agit, precatur, *exorator* impetravit.

2 Actor ſibi a ſenio auctoritatem addens, etiam plus tribui vult.

3 Spectarentur denuo, ſpectatae amarentur, in conſuetudinem venirent.

4 Honeſta cauſa eſt eius, qui non ſolum poetae unius gratia laboret, ſed ne cum ſtudii muſici ſ. artis honore, ipſa ars evaneſcat.

5 Artificioſe Terentii cauſam, quam & ſuam facit, praeparat comparando illum ad Caecilium, poetam clariſſimum, cuius etiam plures novae l. exactae l. vix actae ſint.

6 *Partim--earum*, elliptice pro *ſecundum*, ſ. quod ad

Quia scibam, dubiam fortunam esse scenicam [1],
Spe incerta, certum mihi laborem sustuli [2].
Easdem agere coepi, ut ab eodem [3] alias discerem
Novas studiose; ne illum ab studio [4] abducerem.
Perfeci, ut spectarentur [5]. ubi sunt cognitae,
Placitae sunt [6]: ita poetam [7] restitui in locum,
Prope iam remotum iniuria advorsarium
Ab studio, atque ab labore, atque arte musica [8].
Quod si scripturam sprevissem in praesentia [9], et

partem earum attinet, h. e. *in aliis*. Sed Don. ad h. l. & Gell. X, 13 *partim* adverb. esse volunt. Ceterum similes constructiones vide ap. Cic. de off. II, 21 init. de orat. I, 31. Nep. XXV, 7, 2 &c.

1 Caute tribuit fortunae, quod est a populi levitate & morositate; & simul culpam a poeta amovet.

2 h. e. ferendum suscepi. Est enim a *suffero*. *Incerta-- certum* infert elegantem ἀντίθεσιν.

3 Caecilio.

4 *Studiose---studio* habet παρόμοιον. Artem suam agendi iungit poetae studio.

5 Labore multo effeci, ut ad finem usque spectarentur.

6 Elegans augurium, & hanc Terentii placituram esse, ubi cognita fuerit.

7 *Mire non* Caecilium, *sed* poetam: *ut hoc generaliter populo praestitisse, non uni homini videatur.* Don.

8 Tria sunt in poeta, *studium* s. ingenii propensio, *labor* s. exercitatio, (cuius austeritatem molliter fallit studium, Hor. Serm. II, 2, 12) *ars* ipsa scribendi; cf. Cic. Or. pro Arch. in principio. *Arte* subaudias cum Don. *ab*, non infarcias cum Bentl.

9 h. e. *statim ut a populo eii-*

In deterrendo [1] voluissem operam sumere,
Ut in otio esset, potius quam in negotio [2];
Deterruissem facile, ne alias scriberet.
Nunc quid petam, mea causa, aequo animo attendite [3].
Hecyram ad vos refero, quam mihi per silentium
Nunquam agere licitum est: ita eam oppressit calamitas.
Eam calamitatem vostra intellegentia
Sedabit [4], si erit adiutrix nostrae industriae.

ciebatur. Don.

1 Scil. poeta. Firmes hinc lectionem ap. Tac. Ann. I, 1 *non defuere decora ingenia, donec --deterrerentur* &c.

2 Qui in *otio* est, quamvis studioso, alios non curat. neque enim rationem reddit aliis, aut fructum profert in commune. Sed fabularum auctoribus id est *negotii*, ut populo placeant, quas fecerint fabulas; cf. Andr. prol. v. 2 sq.

3 Nunc transit orator ad causam Terentii, quam potius *suam* dicit, ne videatur pro uno Ter. rem agere, aut ad eius scripturam referre, quod exacta sit. Culpam vero populi iterum callide transmovebit in fortunam.

4 Ut placeat fabula, tria requiruntur: poetae studium, quo ad scenam bene composita sit; actorum industria; auditorum intelligentia & aequanimitas. Primum iam ex aliis cognitum erat, prol. I, 8. Altera non dubitanda erat in Ambivio eiusque grege. Tertiam auditoribus tribuendo orat, ut nunc tandem adsit.

Cum primum eam agere coepi, pugilum [1] gloria [2],
Funambuli eodem acceſſit exſpectatio:
Comitum [3] conventus, ſtudium, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem [4] foras.
Vetere [5] in nova [6] coepi uti conſuetudine,
In experiundo ut eſſem [7]: refero denuo [8];
Primo actu placeo. cum interea rumor venit,
Datum iri gladiatores, populus convolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco [9].
Ego interea meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla eſt: otium, et ſilentium eſt.

1 Cf. ad ſq. locum Hor. II ep. I, 182--188, unde excerpimus: *media inter carmina poſcunt Aut urſum aut pugiles: his nam plebecula gaudet*; ubi vet. Schol. obſervat: *Adhuc Amphitheatri uſus non erat, & in eadem cavea etiam ferarum gladiatorumque munera ſpectabantur.*

2 Gloriatio; ut ap. Cic. Parad. I, extr. *gloria & praedicatione ſe efferre.*

3 Fautorum, vel omnis turbae ſectantis.

4 Lenit ignominiam.

5 Qua uſus eſt in Caecilii fabb. v. 10--15.

6 Scil. fabula Terentii, Hecyra.

7 h. e. ſedatiori iudicio de iniuria experirer. *Experiri* h. l. ſimpliciter & tranſlate dicitur. Plenius & proprie eſt *ius experiri* h. e. tueri, recuperare ſententia iudicis.

8 Huius ſecundae actionis prior erat prologus.

9 Loca ſpectatoribus tum incerta & promiſcua; cf. Val. Max. II, 4, 2. Ludit vero facete noſter, qui mox ſe ſuum locum in hoc tumultu tutari non potuiſſe dicit.

Agendi tempus mihi datum eſt : vobis datur
Poteſtas condecorandi ludos ſcenicos [1].
Nolite ſinere, per vos artem muſicam
Recidere ad paucos : facite, ut voſtra auctoritas [2]
Meae auctoritati [3] fautrix adiutrixque ſit.
[4] Si nunquam avare ſtatui pretium arti meae;
Et eum eſſe quaeſtum in animum induxi maxumum,
Quam maxume ſervire voſtris commodis :
Sinite impetrare me, qui [5] in tutelam meam
Studium ſuum, et ſe in voſtram commiſit fidem,
Ne eum, circumventum inique, iniqui irrideant [6].
Mea cauſa cauſam accipite [7], et date ſilentium,
Ut lubeat ſcribere aliis, mihique ut diſcere

1 Qui tum inter ludos Megalenſes celebrabantur, obſervante Don. Intererat igitur religionis, ludis ita adeſſe, ut poetarum ſtudium, & ſic decus ludis iſtis conſervaretur.

2 Spectatores ſcil. auctores ſunt probandi fabulas. Et in auctoritate ſimul ineſt laus prudentiae ſ. intelligentiae.

3 Cum ſui fiducia nititur ſeniore auctoritate, qua uti olim Caecilium reſtituit in locum, ita hodie in tuendo Terentio utitur.

4 Tres verſus ſqq. poeta iam dederat Heaut. prol. 48--50. Quanto autem honeſtior & popularior fuit actorum princeps, tanto gravior videri debuit auctor.

5 Refertur ad *eum* v. 46.

6 Eleganter uſque ludit in verbis. Sed *inique* ad *circumv.* referas; quare intercidimus.

7 h. e. favete, operam date. Patroni ſcil. erat, *cauſam accipere.*

Novas expediat posthac, pretio emptas meo [1].

ACTUS I. SCENA I [2].

PHILOTIS [3], SYRA.

P. PEr pol quam [4] paucis reperias meretricibus
Fideleis evenire amatores [5], Syra.

1 Apparet ex h. l. actorum principes etiam suo pretio a poetis emisse fabulas, quas discerent, & ludorum datoribus dein venderent. Alias ipsi Aediles a poetis emerunt, facta ab actore existimatione. Si fabulae non starent, in illo casu periclitabatur actor princeps, in hoc poeta. Pretium enim reddendum erat. Don. s. quisquis ille sit Grammaticus, haec miscendo, & cum eo Dacieria, se in laqueos induunt. Vult enim ille *pretio meo* h. l. idem valere, ac *periculo meo.*

2 Inducuntur προτατικὰ πρόσωπα, quae & initium narrationis faciant, & mox sc. sq. se iis adiungentem servum provocent ad rem omnem edisserendam, e qua feratur fabula.

3 Ter. bonam meretricem, Bacchida, inducturus, in protasi aliam sumit non malam, ut exemplo praeparet s. conciliet quandam verisimilitudinem iis, quae per Bacchidem gerentur. Probabiliter vero ostendit, amicas iuvenum per se non adeo fore malas, nisi lenarum, quas comites habere solent, pessumis consiliis in quaestum turpiorem abducantur.

4 Per tmesin pro *pol perquam.*

5 Minus mala per se imprudenter miratur, quod in Heaut. II, 2, 1--15 doctior meretrix non mirata est; scil. amoris istius principiis inhonestis non consentire eventus.

Vel [1] hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi,
Quam ſancte, ut quivis facile poſſet credere,
Nunquam illa viva ducturum uxorem domum.
En duxit! *S.* ergo propterea [2], te ſedulo
Et moneo, et hortor, ne cuiuſquam miſereas;
Quin ſpolies, mutiles, laceres [3], quemquem nacta ſis.
P. Utin' eximium [4] neminem habeam? *S.* neminem:
Nam nemo illorum quiſquam, ſcito [5], ad te venit,
Quin ita paret ſeſe, abs te ut blanditiis ſuis
Quam minimo pretio ſuam voluptatem expleat [6].
Hiſcine tu, amabo, non contra inſidiabere?

1 Tranſit a theſi, ſ. ut cum Cic. loquamur, a propoſito, ad hypotheſin ſ. cauſam.

2 Concludit anus peſſima cum confirmatione & indignatione.

3 Verba haec gradum habent; quaſi dixiſſet: *exuas* hominem, *mutiles* ipſum membris ſ. partibus, *laceres* totum, ſ. diſtrahendo abſumas.

4 ſ. excipiendum, ſcil. cui conſulam; plane ut Cic. in div. Verr. ſ. 54, c. 16 *Neque enim eſſet veriſimile, quum omnibus Siculis faceret iniurias, te illi unum eximium, cui conſuleret, fuiſſe.* Al. inepte poſt Don. *eximia pecora,* qualia ſacrificiis deſtinabantur; *eximios porcos* h. l. adducunt. En, quam pulchre haec conveniunt in amatorem, cui conſultum cupiat amica!

5 Corrigentis eſt, & acutius pronuntiandum.

6 Non tibi animum expleat, ſed ſibi voluptatem abs te; velut inſidiator, mox a te receſſurus.

P. Tamen pol, eandem, iniurium eſt, eſſe omnibus [1].
S. Iniurium eſt autem, ulciſci advorſarios [2]?
Aut qua via captent te illi, eadem ipſos capi?
Eheu me miſeram [3]! cur non aut iſtaec mihi
Aetas et forma eſt, aut tibi haec ſententia?

ACTUS I. SCENA II. [4]

PARMENO, PHILOTIS, SYRA.

Pa. SEnex [5] ſi quaeret me, modo iſſe dicito
Ad portum [6], percontatum adventum Pamphili [7].

1 ſ. in omnes.

2 Amatores lena pro adverſariis habet; uti meretrices *cruces* dicuntur; cf. Eun. II, 3, 90. ſqq.

3 Non perſuaſerat mulieri anus deformis; hinc quo ſunt illae peſſimo ingenio, dolorem exprimit.

4 Servus a Lachete, hero ſuo, egrediens in ſcenam advenit argumentum enarraturus. Vertetur autem id in duabus coniecturis: an nuptiae Pamphili firmae futurae ſint; tum an veriſimile ſit, ab illo integram etiam tum eſſe virginem nuptam. Ne vero ſtatim ad argumentum ieiune deſcendatur, proludunt perſonae, ut agi magis fabula, quam narrari videatur.

5 ſ. herus maior, Laches, maritus Soſtratae, & pater Pamphili.

6 Dum e domo egreditur, mandat haec conſervo ſummiſſe, & velociter pronuntiat; quod in tali re & in ſervum feſtinantem convenit.

7 Qui ex peregrinatione redux exſpectabatur.

Audin', quid dicam, Scirte? si quaeret me, uti
Tum dicas: si non quaeret, nullus dixeris;
Alias ut uti possim causa hac integra.
Sed videon' ego Philotium? unde haec advenit [1]?
Philotis, salve multum. *Ph.* o salve, Parmeno.
S. Salve, mecastor, Parmeno [2]. *Pa.* et tu aedepol, Syra.
Dic mihi, Philoti, ubi te oblectasti tam diu [3]?
Ph. Minime equidem me oblectavi [4], quae cum milite
Corinthum hinc sum profecta inhumanissimo [5]:
Biennium ibi perpetuum misera illum tuli [6].
Pa. Aedepol te desiderium Athenarum arbitror,
Philotium, cepisse saepe, et te tuum
Consilium contempsisse [7]. *Ph.* non dici potest,
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi a milite,
Vosque hic videndi, antiqua ut consuetudine

1 En causam narrandi! peregre advenit, adeoque nescia, quid in urbe interea evenerit.

2 Falsa salutem dicit addito iuramento, quam pariter resalutat servus cum irrisione.

3 Facete rogat sic meretricem; non *ubi fuisti?*

4 Cum dolore haec refert.

5 Omnis miles inhumanus & imperiosus, hic vero inhumanissimus; & Corinthus ad Athenas non comparanda erat. Cf. Plaut. Mil. glor. II, 1.

6 Sic & ap. Plaut. l. c. v. 47--50 amica militis, quem ipsa oderat, conquesta dicitur fortunas suas.

7 s. te poenituisse profectionis.

Agitarem inter vos libere [1] convivium :
Nam illi [2] haud licebat, niſi praefinito [3], loqui
Quae illi placerent. *Pa.* haud opinor commode
Finem ſtatuiſſe orationi militem [4].
Ph. Sed quid hoc negoti eſt [5]? modo quod narravit mihi
Hic intus Bacchis? quod ego nunquam credidi
Fore, ut ille hac viva poſſet animum inducere,
Uxorem habere. *Pa.* habere autem [6]? *Ph.* eho, tu, an non habet?
Pa. Habet; ſed firmae hae vereor ut ſint nuptiae.
Ph. Ita di deaeque faxint, ſi in rem eſt Bacchidis [7].

1 Quod maxime eſt a *ſermone familiari, qui eſt in conviviis dulciſſimus*; cf. Cic. ad fam. IX, 24.

2 Adv. pro *illic.*

3 Adv. l. int. modo, & *quae* &c. h. e. neque quantum velles, neque quae velles loqui.

4 Servus facete abutitur dictis de milite inhumaniſſimo, quem tulerat, eumque ſermonis correctorem. Scil. cum eius generis homines facillime a verbis ad lites veniant, (cf. Eun. IV, 5, 8 & 11 & 7, 22 ille liberius loquentis amicae os manu verberando finem orationis haud commode ſtatuere ſueverit. Multa alii h. l. nugantur.

5 Ab ingratae rei memoria tranſit Phil. ad argumentum; ut in Phorm. I, 2, 3 *quid triſtis es?*

6 Pronuntiatione oſtendit, prope eſſe, ut non habeat.

7 Hac conditione ſignificat, ſe id non maligne optare, ſed ob benevolentiam, quam dein quoque curioſitati praetendit.

Sed qui iſtuc credam ita eſſe? dic mihi, Parmeno.
Pa. Non eſt opus prolato: hoc percontarier
Deſiſte. *Ph.* nempe ea cauſa, ut ne id fiat palam.
Ita me di amabunt, haud propterea te rogo, ut
Hoc proferam; ſed ut tacita mecum gaudeam.
Pa. Nunquam tam dices commode [1], ut tergum meum
Tuam in fidem committam. *Ph.* ah noli [2], Parmeno:
Quaſi non tu multo malis narrare hoc mihi,
Quam ego, quae percontor, ſcire. *Pa.* vera haec praedicat:
Et illud mi vitium eſt maxumum [3]. ſi mihi fidem
Das, te tacituram, dicam. *Ph.* ad ingenium redis [4].
Fidem do; loquere. *Pa.* auſculta. *Ph.* iſtic ſum. *Pa.* [5]. hanc Bacchidem
Amabat, ut cum maxume [6], tum Pamphilus;
Cum pater, uxorem ut ducat, orare occipit:

1 h. e. blande. Pronuntiat tamen ita, ut qui iam delinitus, vix ſe continere queat, quin narret.

2 Scil. *tergum tuum committere in meam fidem.* Quo facete reſponſo artificioſe tegit curioſitatem, quae ipſa ſignum loquacitatis eſſe ſolet; & ſimul, dum non amplius inſtat, ludens ſervum ad dicendum provocat.

3 Cum haec apud ſe lentius dixiſſet, mox clare ad illam *ſi mihi* &c.

4 Feſtive homini irridet, qui a ſe diſceſſerat, dum tacere vellet.

5 Inſtruet ita narrationem, ut ſimul excuſet Pamphilum.

6 Scil. amaret, h. e. ἐν ἀκμῇ, ut in tempore, quo amor in ſummum crevit.

Et haec, communia omnium quae sunt patrum;
Sese senem esse dicere, *illum autem unicum*,
Praesidium velle se senectuti suae.
Ille primo se [1] negare: sed postquam acrius
Pater instat, fecit, animi ut incertus foret,
Pudorin' [2], anne amori [3] obsequeretur magis.
Tundendo [4], atque odio [5] denique effecit [6] senex:
Despondit ei gnatam huius vicini proxumi.
Usque illud visum est Pamphilo neutiquam grave,
Donec iam in ipsis nuptiis, postquam videt
Paratas; nec moram ullam, quin ducat, dari:
Ibi [7] demum ita aegre tulit, ut ipsam Bacchidem,
Si adesset, credo ibi [8] eius commiseresceret.
Ubicunque datum erat spatium solitudinis,
Ut conloqui mecum una posset [9]: *Parmeno*,
Perii, quid ego egi? in quod me conieci malum?
Non potero hoc ferre, Parmeno: perii miser.
Ph. At te di deaeque perdant cum isto odio,
Laches [10].

1 Int. ducere; cf. Andr. II, 3, 5 *si tu ducere negaris* &c.

2 s. reverentiae in patrem.

3 Int. Bacchidis.

4 s. repetendo. Translatio a fabrorum malleo.

5 Pertinacia instandi; cf. ad Phorm. V, 6, 9.

6 Scil. quod voluerat. Prius *fecit* incertum; denique *effecit*.

7 h. e. *in ipsis* inquam *nuptiis*.

8 h. l. tum.

9 Significantius non addit *dicebat*, & per μίμησιν fortius exprimit affectus Pamphili, amorem & dolorem.

10 Bene permovit servus meretricem, ut haec nunc

Pa. Ad pauca ut redeam [1], uxorem deducit domum:
Nocte illa prima virginem non attigit:
Quae consecuta est nox, eam nihilo magis [2].
Ph. Quid ais? cum virgine una adolescens cubuerit,
Plus potus, sese illac abstinere ut potuerit?
Non verisimile dicis: nec verum arbitror [3].
Pa. Credo ita videri tibi, nam nemo ad te venit,
Nisi cupiens tui [4]: ille invitus illam duxerat.
Ph. Quid deinde fit [5]? *Pa.* diebus sane pauculis
Post Pamphilus me solum seducit foras,
Narratque, ut [6] virgo ab se integra etiam tum siet:
Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum,
Sperasse eas tolerare posse nuptias.

seni irascatur, non Pamph.

1 Formula, qua auditorem revocamus ad maiorem attentionem iis, quae supersunt maioris momenti, adhibendam.

2 int. attigit.

3 Tanto magis amasse censendus Bacchidem, quanto minus illud verisimile. Sed Phil. ex suis amoribus rem iudicat.

4 Servus ostendit primum, cur sic putet Philotium, aut cur non falso simile videri debeat (non, cur falsum sit, quod putet); dein addit, ex quo etiam verum videatur.

5 Cedit ita, ut hominem invitet ad signa veri proferenda.

6 s. quomodo. Haud quidem ex uxoris odio; sed amorem Bacchidis vincere nesciens, honeste noluit virgine abuti; quod exponet servus.

[1] *Sed quam decrerim me non posse diutius*
Habere, eam ludibrio haberi, Parmeno,
Quin integram itidem reddam, ut accepi a suis,
Neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.
Ph. Pium [2] ac pudicum [3] ingenium narras Pamphili.
Pa. [4] *Hoc ego proferre, incommodum mi esse arbitror* [5].
Reddi patri [6] *autem, cui tu nil dicas viti,*
Superbum est; sed illam spero, ubi hoc cognoverit,
Non posse se mecum esse, abituram denique.
Ph. Quid interea? ibatne ad Bacchidem? *Pa.* quotidie:
Sed, ut fit, postquam hunc alienum ab sese [7] videt,
Maligna [8] multo et magis procax [9] facta illico est.
Ph. Non aedepol mirum [10]. *Pa.* [11] atque ea res multo maxume

1 Arte, naturam imitante, a narratione transit ad μιμησιν, quae illam credibilem magis facit.

2 In Bacchidem. Antea *periurum* crediderat.

3 In virginem, a qua illum abstinere non potuisse putaverat.

4 Servus porro refert verba Pamphili.

5 Timet famam malam iramque patris sui ob amorem Bacchidis.

6 int. virginis.

7 Ob uxorem ductam.

8 Insolentior.

9 Petax s. dispolians eum, quem retinere posse non sperabat.

10 Philotium, persuasa iam, iniuriam non esse a Pamphilo, sed a Bacchide, mores huius excusat arcano artis meretriciae, quod modo diximus.

11 Par. ab eius moribus pulchre repetit plenam Pam-

Disiunxit illum ab illa, postquam et ipse se,
Et illam, et hanc, quae domi erat, cognovit satis.
Ad exemplum [1] ambarum mores earum existimans.
Haec [2], ita uti liberali esse ingenio decet,
Pudens, modesta, incommoda atque iniurias
Viri omneis ferre, et tegere contumelias.
Hic animus partim uxoris misericordia
Devictus, partim victus huius iniuriis,
Paulatim elapsu 'st Bacchidi; atque huic transtulit
Amorem, postquam par ingenium nactus est.
[3] Interea in Imbro moritur cognatus senex
Horunc': ea ad hos redibat lege hereditas.
Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater:
Relinquit cum matre hic uxorem: nam [4] senex

phili defensionem; & simul poeta cum summa ratione uxores docet, quomodo ferre debeant, sibique adiungere viros, a quibus negliguntur.

1 Int. vitae; s. ad facta ambarum iudicans ingenium s. animum, uti Syrus in Heaut. II, 2, 24 sq. & v. 41 sqq.

2 Iam poeta uxoris vitam & ex ea ingenium palam laudans, quae contraria erant in meretrice caute tacens sic innuit, ut amor quem Pamph. ab hac ad illam transtulerit, vel ipsi Philotio excusatus sit, & inde simul viri ingenium, par ingenio uxoris, h. e. liberale, appareat.

3 Adhuc exposuerat servus, cur dixerit supra v. 26 Pamph. habere uxorem. Nunc ostensurus, cur vereatur, ut firmae futurae sint nuptiae.

4 h. e. sed. Mira vero οἰκονομία poeta senem facit plerumque absentem; qui si praesens in urbe mansisset,

Rus abdidit ſe : huc raro in urbem commeat.
Ph. Quid adhuc habent infirmitatis nuptiae [1]?
Pa. Nunc audies [2]. primum dies complusculos
Bene convenibat ſane inter eas : interim
Miris modis odiſſe [3] coepit Soſtratam :
Neque lites ullae inter eas; poſtulatio
Nunquam [4]. *Ph.* quid igitur [5]? *Pa.* [6] ſi quando ad eam acceſſerat
Confabulatum, fugere e conſpectu illico,
Videre nolle. denique, ubi non quit pati,
Simulat ſe ad matrem arceſſi ad rem divinam [7] : abit.
Ubi illic dies eſt complureis, arceſſi iubet [8] :

nullus error in fabula eſſet.

1 Phil. quae Bacchidis cauſa ſperaverat infirmitatem nuptiarum, nihil adhuc videns, quod in rem illius ſit, impatienter rogat, l. uti Don. vult, quaſi decepta, triſtiori voce hoc dicit.

2 Reſpondet, ut qui iam ipſi ſatisfacere paret.

3 Id coniectura dicit ſervus. Sed ipſum falli oſtendet finis fabulae. Neque enim odio, ſed pudore, ſimultatem adverſus ſocrum ſimulaverat Philumena.

4 Neque inter ſe expoſtulabant; neque altera alteram detulit, ſ. querelam adverſus eam interpoſuit.

5 Si hoc non fuit, quid ergo?

6 Servus iam ſigna, e quibus odium coniecerat, non tam narrat, quam repraeſentat plana, brevi & credibili oratione.

7 Int. faciendam; cf. Eun. III, 3, 7. Ad hanc vero amici & familiares vocari ſolebant.

8 Scil. ſocrus.

Dixere cauſam tunc neſcio quam [1]. iterum iubet;
Nemo remiſit. poſtquam arceſſunt ſaepius;
Aegram eſſe ſimulant mulierem. noſtra illico
It viſere [2] ad eam; admiſit nemo. hoc ubi ſenex
Reſcivit [3], heri ea cauſa rure huc advenit,
Patrem continuo convenit Philumenae.
Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio:
Niſi ſane curae eſt [4], quorſum eventurum hoc fiet:
Habes omnem rem: pergam quo coepi hoc iter [5].
Ph. Et quidem ego: nam conſtitui cum quodam hoſpite
Me eſſe illum conventuram [6]. *Pa.* dii vortant bene
Quod agas. *Ph.* vale. *Pa.* et tu bene vale, Philotium.

1 Nullius momenti, ſ. falſam.

2 *Viſere* officii eſt; *videre* quaerentis. Don.

3 Don. Scimus, *quae ad ad nos deferuntur*; reſcimus *celata.* Gell. II, 19 *qui factum aliquod occultius aut inopinatum inſperatumque cognoſcit, is dicitur proprie reſcire.*

4 int. ſcire. Per totam fabulam Parmeno curioſus & garrulus inducitur.

5 Scil. ad portum.

6 Cauſa dicitur, cur in reliqua fabula non appareat perſona huius meretricis.

ACTUS II.[1] SCENA I.[2]

LACHES, SOSTRATA.

L. PRo deum atque hominum fidem [3]! quod hoc genus [4] est? quae haec est coniuratio [5]?
Utin' omnes mulieres eadem aeque studeant, nolintque omnia:
Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias.

1 Actu hoc poeta contra vulgarem opinionem, qua socrus omnes habentur odisse nurus, inducit bonam mulierem, nurui suae amicam; sed quae, errore nihilo minus odii suspecta, accusatur.

2 Scena haec accusationem habet, quae, uti defensio, coniecturalis est. Accusator maritus, suspicione motus, eoque difficilis & iratus, ita in uxorem bonam invehitur, ut fere statuas, plerumque viros iniquos esse in mulieres. Signa odii adsunt, quae iam Act. I dixit servus; scil. quod nurus a socru fugerat, neque ad eam redire volebat; neque socrui defensio reliqua, nisi quam bona conscientia secum habet, haud satis credibilem.

3 Ab exclamatione coepit pro affectu suo senex; & a generali accusatione descendit ad specialem, ita ut invehatur in Sostratam, primum ut mulierem, dein ut socrum, denique ut ipsam sui similem.

4 Int. hominum; scil. mulieres non sexu solum, sed & animo diversas dicit a ceteris hominibus.

5 Consensio *bonae rei est*; coniuratio *malae*. Don.

Itaque adeo uno animo omnes ſocrus oderunt nurus : viris
Eſſe advorſas aeque ſtudium eſt, ſimilis pertinacia eſt.
In eodemque omnes mihi videntur ludo doctae ad malitiam :
Ei ludo, ſi ullus eſt, magiſtram hanc eſſe ſatis certo ſcio [1].
S. Me miſeram, quae nunc, quamobrem accuſer, neſcio [2]. *L.* hem!
Tu neſcis? *S.* non [3], ita me dii bene ament, mi Laches [4].
Itaque [5] una inter nos agere aetatem liceat. *L.* di mala prohibeant [6].
S. Meque abs te immerito eſſe accuſatam, poſtmodo reſciſces. *L.* ſcio [7]:

1 Quanta criminis amplificatio! Quaſi dubitans, an ludus malitiae ſit, id omnino non dubitat, quin uxor ea ſit, ut magiſtra tali ludo ſit. ex Don.

2 Defenſio valebit ad miſericordiam; & eſt maioris innocentiae, neſcire crimen: & ſimul cum nurum non accuſat, clam hanc innoxiam concedit. Don.

3 int. ſcio.

4 Non tam blandientis, quam innoxie periclitantis; & ad leniendam iram.

5 h. e. & ita.

6 Ut una agamus aetatem. Senex haec forſan ſeorſim dixit; an iratus interloquitur uxorem?

7 Hoc iratus dicit, (veluti cui non opus reſciſcere, quae iam ſciat) & cum ironia; eoque ſignum rogandi poſt *immerito?* inge-

Te immerito. an quidquam pro iſtis factis dignum te dici poteſt?
Quae me, et te, et familiam omnem dedecoras, filio luctum paras:
Tum autem, ex amicis inimici ut ſint nobis affines, facis;
Qui illum decrerunt dignum, ſuos cui liberos [1] committerent.
Tu ſola exorere [2], quae perturbes haec tua impudentia?
S. Egone [3]? *L.* tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem [4], non hominem, putas.
An, quia ruri crebro eſſe ſoleo, neſcire arbitramini,
Quo quiſque pacto hic vitam voſtrarum exigat?
Multo melius, hic quae fiunt, quam illic, ubi ſum aſſidue, ſcio [5]:
Ideo quia, ut vos mihi domi eritis, proinde ego ero fama foris.

ſtum auferimus, ut Andr. IV, 1, 29 & 34.

1 *Liberi* etiam dicitur, ubi de uno tantum filio ſ. filia agitur; uti Andr. V, 3, 20; & ſic ſimillime de filia ap. Cic. ep. ad div. IV, 5, n. 5 Sulpicius; & ipſe Cic. in Verr. III. ſ. 93 & 153.

2 Quaſi emergis; exiſtis inexſpectato, magnum ſcelus actura. Sic Cic. pro Deiot. 1 *exortus eſt ſervus, qui* &c. Don.

3 Ad haec audita ſtupet innoxia femina.

4 Sic Apollod. Συ με παντάπασιν ηγησαιο λιθον. Ap. Plaut. Mil. II, 2, 82 ſervus de hero ſuo: *Neque habet plus ſapientiae, quam lapis.*

5 Eia, ut lynceus videri vult ſenex.

Iam pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam;
Minimeque adeo mirum: et, ni id fecisset, magis mirum foret.
Sed non credidi adeo [1], ut etiam totam hanc odisset domum:
Quod si scissem, illa hic maneret potius, tu hinc isses foras.
At vide, quam immerito aegritudo haec oritur mi abs te, Sostrata [2].
Rus habitatum abii, concedens vobis, et rei serviens;
Sumptus vostros otiumque ut nostra res posset pati,
Meo labori haud parcens, praeter aequum atque aetatem meam [3].
Non te pro his curasse rebus, ne quid aegre esset mihi [4]?
S. Non mea opera, neque pol culpa evenit [5]. *L.* immo maxume [6].
Sola hic fuisti: in te omnis haeret culpa sola, Sostrata.

1 Osuram fuisse, ut &c.

2 Post acriorem invectionem, dum sui miseratur, remissius paulo agit.

3 Cf. Heaut. I, 1, 7 sq.

4 Dictum hoc pendet ab illo v. 26 *quam immerito* &c.

5 *Opera* est sceleris, si scientes laeserimus; *culpa* stultitiae, si nescientes.

6 Denuo invehitur; sed ita, ut iam non arguat *malitiae*, tantum *culpae*; & quidem ex eo, quod sola fuerit cum nuru.

Quae hic erant, curares; cum ego vos ſolvi curis ceteris.
Cum puella anum ſuſcepiſſe inimicitias non pudet?
Illius dices culpa factum [1]. *S.* haud equidem dico [2], mi Laches.
L. Gaudeo, ita me di ament, gnati cauſa [3]: nam de te quidem,
Satis ſcio, peccando detrimenti nihil fieri poteſt [4].
S. Qui ſcis, an ea cauſa, mi vir, me odiſſe aſſimulaverit,
Ut cum matre plus una eſſet [5]? *L.* quid ais? non ſigni hoc ſat eſt,
Quod heri nemo voluit viſentem ad eam te intro admittere?
S. Enim laſſam oppido tum eſſe aibant [6]: eo ad eam non admiſſa ſum.

1 Praevenit defenſionem.

2 Egregie placida femina ſic reſpondet, ut nurum etiam excuſatam velit, quamvis cauſam abitionis neſciat.

3 Uxorem ipſi eſſe, quam nec ſocrus inimica accuſare audeat.

4 Nunquam peccandi lubidinem expleveris; ſed tibi poſt peccata ſupereſt ſemper malitiae copia, ita ut nunquam ea patiatur deminutionem. Alii aberrant a vero ſenſu.

5 Quo iniuſtior eſt ex aegritudine accuſator, hoc patientius illum fert, miro exemplo; ut ad aequius iudicandam rem abducat hominem. Cauſam vero abitionis etiam ſubeſſe poſſe aliam, quam odium ſui, bene regerit neſciens ipſa veram cauſam.

6 Infirmior ratio, quam

L. Tuos esse ego illi mores morbum magis, quam ullam aliam rem, arbitror;
Et merito adeo: nam vostrarum nulla est, quin gnatum velit
Ducere uxorem: et quae vobis placita est conditio [1], datur:
Ubi duxere impulsu vostro; vostro impulsu easdem exigunt.

ACTUS II. SCENA II. [2]

PHIDIPPUS, LACHES, SOSTRATA.

P. ETsi scio ego, Philumena, meum ius esse, ut te cogam,
Quae ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus faciam,
Ut tibi concedam; neque tuae libidini [3] advorsabor.

quae vera videatur seni; hinc denuo acerbius invehitur.

1 Scil. uxoria; l. potius ipsa *virgo*, uti Phorm. IV, 1, 13 & Cic. Phil. II, 38 sq. hinc improbitas maior earum; quas elegerunt ipsae, dein oderunt.

2 Phidippus domo sua egrediens sermonem cum filia Philumena, eaque Sostratae nuru, concludit responsione, quae mitioris patris animum praefert. Hinc oritur Lachetis de retenta nuru expostulatio honestior, cui causas morae opponit tam ambiguas, ut firmetur Lachetis suspicio contra Sostratam.

3 Qua voce tamen subaccusat filiam, quod praeter rationem & aequum domo mariti abierit.

L. Atque eccum Phidippum optume video : hinc iam fcibo, quid fit [1].
Phidippe, etfi ego meis me omnibus fcio effe apprime obfequentem [2]:
Sed non adeo, ut mea facilitas corrumpat illorum animos.
Quod tu fi idem faceres, magis in rem et noftram, et voftram id effet.
Nunc video in illarum [3] poteftate effe te. *Ph.* eia vero [4].
L. Adii te heri de filia : ut veni [5], itidem incertum amifti.
Haud ita [6] decet, fi perpetuam hanc vis effe affinitatem,
Celare te iras [7]. fi quid eft peccatum a nobis [8], profer :
Aut ea refellendo, aut purgando vobis corrigemus [9],

1 h. e. in qua veftrum (dicit enim hoc Softratae) refideat culpa.

2 Certe in uxorem iniquior fuit, temperatum fuum in fuos obfequium alteri laudans, ut hunc nimii obfequii in fuos arguat.

3 Videtur in Phidippi uxorem & filiam reiicere; & fimul acrius pungit virum, ut γυναικοκρατούμενον.

4 Blande refpondentis eft invehenti; quafi plenius dixiffet : eia vero ut in me inveheris.

5 Scil. incertus.

6 Pro *adeo*, ut inimicitiae exiftant.

7 h. l. earum caufas.

8 Et h. l. fubaccufat Softratam.

9 Aut peccata refutando f. reprimendo, (ne in futu-

Te iudice ipso. sin [1] ea est causa retinendi apud vos,
Quia aegra est: te mihi iniuriam facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, satis ut meae domi curetur diligenter.
At, ita me dii ament, haud tibi hoc concedo, etsi illi pater es,
Ut tu illam salvam magis velis [2], quam ego: id adeo gnati causa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum, magnificare.
Neque adeo clam me est, quam esse eum graviter laturum credam,
Hoc si rescierit. eo domum, studeo haec prius, quam ille, huc redeat [3].
Ph. [4] Laches, et diligentiam vostram, et benignitatem

rum peccetur) aut satisfaciendo vobis (ita enim peccata purgantur. aliud vero est, se purgare, se excusare) corrigemus; cf. Ad. IV, 4, 2. Qui h. l. Donatum, aut cuicui exciderint illae quisquiliae : *refellit, qui negat, purgat, qui fatetur & sic defendit* &c. sequitur, nihil videt.

1 Si vero. Attingit iam causas, quae in altera parte consistant.

2 Quam blande hanc qualemcumque reprehensionem regit finibus decori, & se officiosum & humanum gerit!

3 Construe : *eo* ob id) *studeo* (velim) *ut haec redeat domum, prius quam ille* redeat.

4 Honesta affinis oratione motus Phidippus se pri-

Novi: [1] et, quae dicis, omnia esse, ut dicis, animum induco;
Et te hoc mihi cupio credere: illam ad vos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. *L.* quae res te facere id prohibet?
Eho, numquidnam accusat virum? *P.* minume [2]: nam postquam attendi
Magis, et vi [3] coepi cogere ut rediret, sancte adiurat [4],
Non posse apud vos Pamphilo se [5] absente perdurare.
Aliud fortasse aliis vitii est: ego sum animo leni natus [6]:

mum purgat de eo, quod dubitasse videatur de cura & affectu Lachetis & suorum (dicit enim non *tuam*, sed *vostram*); dein de re ipsa respondet suo modo. Refertur *dilig.* ad dicta v. 15 *Si metuis* &c. *benignitas* ad dicta v. 16---20.

1 Sqq. comiter dicta sic exponas: Sicuti nullus dubito de iis, quae mihi confirmasti; ita te oro, ut vicissim mihi fidem habeas, me quidem percupere filiam meam ad vos redire, sed non posse eam cogere.

2 Sed haec purgatio viri valet ad suspicionem Lachetis augendam, in Sostrata culpam esse.

3 Acrius urgendo, iubendo.

4 Quod etiam fortius est, quam *iurat*, & notat pervicaciam filiae. Neque vero ille causas reddit, quas ipse non noverat, suis obsequi doctus.

5 Construe *se Pamph. abs.*

6 Respondet iis, quae Laches primo obiecerat v. 5;

Non possum advorsari meis. *L.* hem Sostrata [1]! *S.* heu me miseram [2]!

L. Certumne est istuc [3]? *P.* nunc quidem, ut videtur. sed numquid vis [4]?

Nam est, quod me transire ad forum iam oportet. *L.* eo tecum una.

ACTUS II. SCENA III. [5]

SOSTRATA.

AEdepol nae nos [6] sumus inique aeque omnes invisae viris,

Propter paucas [7]: quae omnes faciunt, dignae ut videamur malo.

Nam, ita me dii ament, quod me accusat nunc vir, sum [8] extra noxiam.

sq. confessione, & sic simul praevenit Lachetem, ne is denuo poscat, ut cogat filiam imperata facere.

1 Redit senex iratior in uxorem, signum odii hoc novum esse credens.

2 Iniuriarum, adversus quas se tueri copia non est, fessa exclamat.

3 Te non cogere velle, ut redeat.

4 Formula abeuntium.

5 Sost. falso suspecta, ei rei dolens, ita secum loquitur, ut ex eius oratione placeant mores eius animusque mitis.

6 int. mulieres eaeque socrus.

7 Cf. Eurip. Ione v. 399 Creusam similiter querentem.

8 *Quod--sum*, int. in eo.

Sed non facile est expurgatu [1]: ita animum induxerunt, socrus
Omneis esse iniquas [2]. haud pol me quidem [3]; nam nunquam secus
Habui illam, ac si ex me esset nata: nec, qui hoc mihi eveniat, scio:
Nisi [4] pol filium multimodis iam exspecto, ut redeat domum.

ACTUS III. [5] *SCENA I.*

PAMPHILUS, PARMENO, MYRRHINA.

Pam. NEmini ego plura acerba esse credo ex amore [6] homini unquam oblata,
Quam mihi. heu me infelicem! hanccine ego vitam parsi perdere [7]?

1 Suspicionem dimovere difficillimum est.

2 Scil. nuribus.

3 Scil. esse iniquam, *scio*; quod verbum ipsa sq. versui subdit. Quam perfecte autem poeta sermone exprimit animum mitem & innoxium, sensumque purum feminae secum loquentis!

4 s. sed.

5 Crescunt turbae hoc actu ex adventu Pamphili, qui pietate matri, sed uxori amore devinctus nunc a servo in itinere edoctus de abitu uxoris, iras credens inter hanc & illam intercessisse, in tragicos questus effunditur Sc. 1; & ex partu Philumenae clandestino, cui intervenit Pamph. de quo dein dicetur Sc. 3.

6 Don. observat: Nimis cothurnati & tragici in hac dolores essent, non comici, nisi adderet *ex amore*.

7 h. e. servavi.

Haccine caufa ego eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat praeftabilius, ubivis gentium agere aetatem,
Quam huc redire? atque haec ita effe [1], miferum me refcifcere?
Nam nos omnes... [2] quibus eft alicunde aliquis obiectus labos,
Omne quod eft interea tempus, prius quam id refcitum eft, lucro eft.
Par. At fic [3], citius qui te expedias his aerumnis, reperias.
Si non rediffes, hae irae factae effent multo ampliores:

1 Lacrimantis verba funt.

2 Haerent in hac conftructione abrupta a Don. fere omnes interpp. & Codd. nonnulli, quos fequitur Bentl. legunt *nam nobis omnibus.* Alii foloecifmum fumunt; neque aptis tuentur exemplis. Alii fubaudire malunt, quod τω Graecorum κατα refpondeat, *circa* f. *quod attinet ad n. o.* ita ut cafu quarto verba fint. Sed malumus foloecifmum, quem fciens, perturbationem Pamphili imitaturus, fecerit poeta, adeoque non vitio habendum, immo antiquitate defenfum. Sic enim Plaut. Epid. II, 1, 1 *Plerique homines* (fubaudi *ii funt*), *quos cum nihil refert, pudet.* Immo & Salluftius Cat. 37 locutionem abruptam imitatus videtur: *Sed urbana plebes, ea vero praeceps ierat &c.* & dein: *praeterea iuventus &c.*

3 h. e. quod in tempore venifti.

Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, ſcio reverituras [1].
Rem cognoſces, iram expedies [2]: rurſum in gratiam reſtitues.
Levia ſunt, quae tu pergravia eſſe in animum induxti tuum.
Pam. Quid conſolare me [3]? an quiſquam uſquam gentium eſt aeque miſer?
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi [4] animum amori deditum:
Iam in hac re [5], ut taceam, cuivis facile ſcitu eſt, quam fuerim miſer:
Tamen nunquam auſus ſum recuſare eam, quam mihi obtrudit pater.
Vix me illinc [6] abſtraxi: atque impeditum in ea expedivi animum meum,
Vixque huc [7] contuleram; hem nova res orta eſt, porro ab hac quae me abſtrahat.

1 Ne altera alteram accuſare audeat; l. ut iras finiant.

2 ſ. diſſolves. Rarior verbi conſtructio. Neque enim irae ſunt, niſi in amicitia. Sic & Andr. III, 3, 23 *irae amantium* &c. Mox *rurſum reſt.* pleonaſmo ſollenni.

3 Fruſtra ſibi ſolatium adhiberi dicit; & explicat iam illud, quod dixerat, ſibi *ex amore oblata* eſſe tot *acerba*.

4 Modeſte Bacchidem innuit.

5 Amore ſcil. Bacchidis, cui adverſarius erat pudor patris; cf. ſupra I, 2, 47.

6 A Bacchide.

7 Ad uxorem Philum. *contuleram* int. animum ſ. amorem.

Tum matrem [1] ex ea re me, aut uxorem, in culpa inventurum arbitror:
Quod cum ita esse invenero; quid restat, nisi porro ut fiam miser?
Nam matris ferre iniurias me, Parmeno, pietas iubet:
Tum uxori obnoxius sum: ita olim suo me ingenio pertulit,
Tot meas iniurias [2] quae nunquam in ullo patefecit loco.
Sed magnum [3] nescio quid necesse est evenisse, Parmeno,
Unde ira inter eas intercessit, quae tam permansit diu.
Par. Aut [4] quidem hercle parvum; si vis vero veram rationem exsequi.

1 *Tum matr.*--mox *tum uxori.* Sive illam, sive hanc in culpa invenerit, miser erit. Ex hac vero oratione pium Pamphili ingenium cognoscas.

2 Cf. supra I, 2, 90 sq. sed construe: *quae nunq. tot meas in. pat. in ullo loco;* neque nugas Donati & aliorum accipe.

3 Id suspicatur, cum utriusque mores lenes noverit. Et sic praeparatur id, quod dein ex partu, quem Philumena celare debebat socrum, maximum intercessisse cognoscetur.

4 *Aut* h. l. corrigit minuitque superius *magnum.* Et sic invenit in quodam suo libro Faern. inde praeter quod opus est, faciens *at* pro vulg. *haud,* quod scribi solitum *haut* ex illo *aut* ortum sit; neque vero sensui convenit. Idem

[1] Non maxumas, quae maxumae ſunt interdum irae, iniurias
Faciunt. nam ſaepe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt;
Cum de eadem cauſa eſt iracundus factus inimiciſſimus.
Pueri inter ſeſe quam pro levibus noxiis iras gerunt!
Quapropter [2]? quia enim, qui eos gubernat animus, infirmum [3] gerunt.

Faern. auctoritate Bembini aliorumque & Don. *parvum* reſtituit pro *parum eſt*, quod multas edd. obſidet. mox *vero*, int. verbo. Nam *exſequi* ſimpliciter etiam dicitur pro *verbis exſequi*.

1 Verſum, in quo interpp. plurimum haerent, conſtrue: *quae maxumae ſunt interdum irae, iniurias non faciunt maximas*, ſcil. quae revera ſunt minimae; h. e. non tantae ſunt iniuriae, quantae ex iris videntur. *facere* h. l. vim habet *oſtendendi* ſ. *probandi*, quod iam aliis placuiſſe teſtatur Don. Haud abſimile videtur illud Ad. IV, 1, 19 *ego te facio ap. illum Deum*, h. e. ita effero, verbis augeo, ut illi videaris Deus. Iam vide ut Bentl. temere facit: *Non maxumae* (eas) *quae maxumae ſunt interdum irae, iniuriae faciunt*. Neque etiam opus cum Dacieria credere, ſervum praeter ingenium philoſophantem permiſcere omnia. Talia hodie arrident. Loquax quidem ſervus ſuam ſapientiam iactat; ſed perturbatus nobis non videtur.

2 Vide, ut dialectice ſuam inſtruit rationem homo ſervus, verbaque fundit. Ita & *quia enim* ap. Plaut. ſervis uſitatum.

3 Int. eum. Sic Ennius ap. Cic. off. I, 19 *Vos etenim*,

Itidem illae mulieres sunt ferme, ut pueri, levi sententia [1]:
Fortasse unum aliquod verbum hanc inter eas iram conciverit.
Pam. Abi, Parmeno, intro, ac me venisse nuntia [2]. *Par.* hem! quid hoc est [3]? *Pam.* tace [4].
Par. Trepidari sentio, cursari rursum prorsum [5]: agedum ad fores [6]:
Accede propius. hem, sensistin'? *Pam.* [7] noli fabularier.

iuvenes, animum geritis muliebrem, Illaque virgo viri; & ipse Cic. Parad. V, 2 *gere igitur animum laude dignum.* Vellei. II, 74 *Fulvia nihil muliebre praeter corpus gerens.* cf. Sall. Iug. 54 init. Plaut. Asin. II, 1, 9 &c.

1 Cf. Phorm. V, 7, 56. & Hor. art. p. 159 in pueri notatione: *& iram colligit, ac ponit temere, & mutatur in horas.* De muliebribus iris Propert. II, 9, 35 *Quam cito feminea non constat foedus in ira, Sive ea causa gravis, sive ea causa levis.*

2 Pro responso ad istam sapientiam iubet servum abire, & uxori nuntiare adventum: quod moris erat peregre venientibus; cf. Plaut. Amph. I, 1, 40.

3 Adiens fores, subito auditis, quae in aedibus geruntur, consistit.

4 Non loquere altius.

5 Don. habet: *rursum* proprie *retro*: *prorsum*, *ante* significat. & est proverbiale, ut dicimus *rursum deorsum*, *intro foras*, *hac illac* &c. Ipse adeo ordo signum habet perturbationis.

6 Pamphilum propius accedere iubet, ut ipse audiat; statim altiori voce rogat *hem! s.*

7 Submissius primum monet servum; sed ipse statim

Pro Iuppiter ! clamorem audio [1]. *Par.* tute loqueris, me vetas [2] ?

M. Tace, obſecro, mea gnata [3]. *Pam.* matris vox viſa eſt [4] Philumenae.

Nullus ſum [5]. *Par.* qui dum ? *Pam.* perii ! *Par.* quam ob rem ? *Pam.* neſcio quod magnum malum

Profecto, Parmeno, me celant [6]. *Par.* uxorem Philumenam

Pavitare [7] neſcio quid, dixerunt. id ſi forte eſt, neſcio.

altius inclamat *pro Iup.* &c.

1 Crede clamorem fuiſſe, quem dolor parturienti expreſſerat, quamlibet obſcurius.

2 *Mire expreſſus eſt mos auſcultantium.* Don.

3 Myrrhina auditur, non videtur; monet vero filiam, ne ipſa prodat clamando, quae clam fieri debebant.

4 Sc. audiri. Verbum in omni ſenſu, maxime auditu adhibetur; plenius infra ſc. 8, 2. Eun. III, 2, 1 *audire vocem viſa ſum.* cf. Virg. Aen. VI, 257.

5 Sic, qui ſupra ſe *miſerum* & infelicem dixerat, nunc cum *magnum neſcio quid* eveniſſe ſubito intelligeret; cf. ſupra v. 24.

6 Celantur proprie turpiter facta; ſed nihil tale, alia quaevis pericula ſuſpicatur Pamph. hinc *me celant*, quippe quia a nobis abiit, neque remiſſa eſt. Alii vero, ut Eraſm. Ald. Steph. Fabric. Weſterh. Bentl. contra fidem MSS. optt. edidere *celas*, ut quod ſqq. dictis congruere putant. Eligant lectores.

7 *Pavit.* ad corporis perturbationem refertur; qualis eſt etiam in febris acceſſione.

Pam. Interii : cur mihi id non dixti ? *Par.* quia non poteram una omnia.
Pam. Quid morbi eſt? *Par.* neſcio. *Pam.* quid? nemon' medicum adduxit? *Par.* neſcio.
Pam. Ceſſo hinc ire intro, ut hoc quamprimum, quidquid eſt, certo ſciam?
Quonam modo, Philumena mea [1], nunc te offendam affectam [2]?
Nam ſi periclum [3] in te ullum ineſt, periſſe me una haud dubium eſt.

ACTUS III. SCENA II[4].

PARMENO.

Non uſus facto eſt mihi nunc, hunc intro ſequi:
Nam inviſos omneis nos eſſe illis ſentio [5].

1 Amatoria apoſtrophe.

2 Int. morbo. Quantum vero afficietur amator maritus, partui ſuperveniens, quem alienum putabat! neſcius virginem a ſe ipſo compreſſam ante nuptias.

3 Int. vitae.

4 Poeta h. l. & dein arte amovet ſervum, qui uxorem a Pamph. aliquamdiu integram ex ipſo audiverat, ne Philumenam peperiſſe ſentiat; nedum veram rei rationem de compreſſa a Pamph. ante nuptias virgine reſciſcat garrulus ſervus, ex eoque aliquis alius, quem haec ſcire fas non eſſet; cf. Act. V, ſc. ult.

5 Acute invenit poeta cauſam, qua contineretur & ſervus curioſus, & ob id ipſum ſocrus ſuperventura.

Heri nemo voluit Soſtratam intro admittere [1].
Si forte morbus amplior factus ſiet,
Quod ſane nolim, maxume heri cauſa mei:
Servom illico introiiſſe dicent Soſtratae:
Aliquid tuliſſe comminiſcentur mali,
Capiti atque aetati illorum [2]! morbus qui auctus ſiet.
Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum [3].

ACTUS III. SCENA III [4].

SOSTRATA, PARMENO.

S. NEſcio quid iam dudum audio hic tumultuari, miſera:
Male metuo, ne Philumenae magis morbus aggraveſcat:

1 Quod odii argumentum eſt.

2 Quod male ſit illis, ſcil. domeſticis Phidippi, qui falſa comminiſcantur de innoxiis nobis. de formula vid. ad Phorm. III, 2, 6. Cave vero cum Don. putes, per *illorum* intelligi ipſam Philumenam.

3 Quaeſtionem & crucem.

4 Soſtrata tumultu, qui in vicinis aedibus affinium eſt, excita, & de nuru timens, hanc pro bonitate in eam ſua viſura erat, ſed ſervo diſſuadente, maxime audito adventu filii, retinetur.

Quod te, Aesculapi, et te, Salus [1], ne quid sit huius [2], oro.
Nunc ad eam visam. *Par.* heus Sostrata. *S.* ehem. *Par.* iterum istinc excludere [3].
S. Ehem Parmeno, tune hic eras? perii, quid faciam misera?
Non visam uxorem Pamphili [4], cum in proxumo hic sit aegra?
Par. Non visas: ne mittas quidem visendi causa quemquam [5].
Nam [6] qui amat, cui odio ipsus est, bis facere stulte duco [7]:
Laborem inanem ipsus capit, et illi molestiam affert.

1 Aesculapii & Deae Salutis numina iunctim colebantur, quomodo & eorum statuae iunctae erant ap. Graecos.

2 Scil. quod male metuo.

3 Retenturus heram admonet ipsam iniuriae prius acceptae; eoque fortius dicit *excludêre*, cum supra I, 2, 114 dixisset *admisit nemo*.

4 Sic dicendo animum matris bonaeque socrus ostendit aptius, quam si dixisset Philumenam.

5 Tantum absit, ut visas eam, ut nequidem--mittas. Cui minus non licet, ille & maius non audeat.

6 En iterum servus verba fundens ut philosophus.

7 Cic. ad fam. V, 5, n. 7— *sin autem ingrata esse sentiam, non committam, ut tibi ipse* insanire *videar.* cf. & Plaut. Trin. III, 2, 12. Hor. art. p. 467 & ep. I, 20, 16.

Tum filius tuus introïit videre, ut venit [1], quid agat.
S. Quid ais! an venit Pamphilus [2]? *Par.* venit. *S.* dis gratiam habeo.
Hem! iſtoc verbo animus mi rediit, et cura ex corde exceſſit.
Par. Iam ea te cauſa maxume nunc huc introire nolo:
Nam ſi remittent quippiam Philumenae dolores,
Omnem rem narrabit, ſcio, continuo ſola ſoli,
Quae inter vos intervenerit, unde ortum eſt initium [3] irae,
Atque eccum video ipſum egredi. quam triſtis eſt!

ACTUS III. SCENA IV [4].

SOSTRATA, PARMENO, PAMPHILUS.

S. O Mi gnate!
Pam. Mea mater, ſalve. *S.* gaudeo veniſſe ſalvom. ſalvan'

1 Statim cum advenit. Tandem ſic adventum filii nuntiat; quo quid laetius eſſe poterat matri?

2 *Poeta bene imitatur affectum.* Don.

3 Pleonaſmus; uti *incipit initium* Andr. IV, 2, 26 & ſc. 5. v. 1 & 2 *initium--unde exordiar.*

4 Salutationem habet matris amantiſſimae ſollicitaeque, & filii pii, ſed ob modo viſa, quae matrem celare debet, ſc. ſq. ſolus narrabit, triſtis.

Philumena est? *Pam.* meliuscula est. *S.* utinam istuc ita dii faxint!
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? *Pam.* recte [1], mater.
S. Quid fuit tumulti [2]? dic mihi [3]: an dolor repente invasit [4]?
Pam. Ita factum est. *S.* quid morbi est? *Pam.* febris [5]. *S.* quotidiana? *Pam.* ita aiunt [6].
I sodes intro [7]; consequar iam te [8], mea mater. *S.* fiat [9].
Pam. Tu [10] pueris curre, Parmeno, obviam, atque eis onera adiuta [11].

1 Formula reticendi, quae dicere nolis, absque iniuria interrogantis. Cf. ad Heaut. I, 3, 16.

2 Antiquus genit. uti & ap. Sallust. *Senati* pro *Senatus*. Don.

3 Est curiosius interrogantis.

4 Imprudens verum tangit. Parturientes enim dolor repente invadit.

5 Neque haec abest a puerperis. Ita nil mentitur filius.

6 Religiose hoc, quod praeter verum est, ad rumorem refert.

7 Rogat id, timens, ne ingrediatur ad soceros, & simul ne amplius interrogetur.

8 Addit hoc, ut lubenter praeeat mater. *Iam* h. l. mox; uti Andr. III, 2, 5.

9 Concedendi h. l. vim habet.

10 Iam quoque ablegat servum curiosum.

11 *Antiqua*, inquit Don. *locutio figurata; & est* ὑπαλλαγὴ pro *onera portantes adiuta.* Sic & Phorm. I, 2, 49 *funus adiutare.*

Par. Quid? non ſciunt ipſi viam, domum qua redeant [1]? *Pam.* ceſſas?

ACTUS III. SCENA V [2].

PAMPHILUS.

NEqueo mearum rerum initium ullum invenire idoneum,
Unde exordiar narrare, quae nec opinanti accidunt:
Partim, quae perſpexi his oculis, partim, quae accepi auribus:
Qua me propter [3] exanimatum citius eduxi foras.
Nam modo intro me ut corripui timidus, alio ſuſpicans
Morbo me viſurum affectam, ac ſenſi eſſe, uxorem: hei mihi [4]!
Poſtquam me aſpexere ancillae adveniſſe, illico omnes ſimul

1 Piger, aeque ut curioſus & loquax omnis, ſervus aegre fert mandatum.

2 Tandem abactis iis, quos haec ſcire non licebat, Pamphilo locus eſt, ubi eius dolor ex modo viſis & auditis effundatur in queſtus; qui & rem omnem declarant, & affectum magis amatoris, quam mariti, pium & pudicum eius ingenium proferunt.

3 Τμησις, *quapropter me.* cf. infra v. 16 ſq.

4 Mire interponitur dolentis formula, a qua incipiat αποδοσιν.

Laetae exclamant, *venit*; id quod [1] me repente aſpexerant.
Sed continuo voltum [2] earum ſenſi immutari omnium,
Quia tam incommode illis fors obtulerat [3] adventum meum.
Una illarum interea propere praecucurrit, nuntians
Me veniſſe: ego, eius [4] videndi cupidus, recta conſequor.
Poſteaquam intro adveni, extemplo eius morbum cognovi miſer.
Nam neque, ut celari [5] poſſet, tempus ſpatium ullum dabat:
Neque voce alia, ac res [6] monebat, ipſa poterat conqueri.

1 Eleganter omittitur *ob id quod.*

2 Cic. de orat. III, 57 *Omnis enim* motus animi *ſuum quendam a natura habet* vultum, *& ſonum, & geſtum* &c.

3 *Offeruntur* inſperata ſ. bona ſ. mala.

4 Int. Philumenae. Gerundium enim in *di* non modo cum genit. plur. (ut legendi librorum; & Heaut. prol. 29) quod frequens eſt ap. Ciceronem, ſed & cum genit. ſing. conſtrui monuit iam Sanctius Min. III, 8, p. 495 ed. 1702 ex ipſo noſtro, Plauto, Ovidio. Nec tamen huc trahimus Ph. II, 1, 24, ubi non refertur ad *amicae* ſ. *uxoris*, ſed ad *amoris.*

5 Int. partus.

6 Scil. partus.

Postquam aspexi, *o facinus indignum* [1]*!* inquam: et corripui illico
Me inde, lacrumans, incredibili re atque atroci percitus [2].
Mater consequitur: iam [3] ut limen exirem; ad genua accidit,
Lacrumans misera. miseritum est [4]. profecto hoc sic est, ut puto.
Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus [5].
Hanc habere orationem mecum principio institit [6]:
O mi Pamphile, abs te quamobrem haec abierit, causam vides [7] *:*
Nam vitium est oblatum virgini olim ab nescio quo improbo [8] *:*

1 Int. *quod ego non promeritus sum.* Atque una hac exclamatione quanta vis doloris ex amore repentini exprimitur magis, quam questu & furore!

2 Supra v. 4 *me exanimatum citius eduxi f.*

3 Int. *erat, ut* &c.

4 Formula miserantium; cf. Phorm. I, 2, 49. Atque eidem affectui egregie subservibit εθοποιια, qua mox orationem matris Philumenae referet.

5 Apollod. ολως εκαστος δια τα πραγματα σεμνος ην και ταπεινος. Sed & vide, ut eam sententiam poeta princeps Odyss. Σ, 135 expresserit.

6 f. primum coepit, non sine labore.

7 Ita iam Sostrata innoxia agnoscitur filio.

8 Ex eo invenietur exitus, cum Pamph. invenietur ipse improbum id facinus imprudenter fecisse; quod ex signis

Nunc huc confugit, te atque alios partum ut celaret suum.
Sed cum orata eius reminiscor, nequeo quin lacrumem miser [1].
Quaeque fors fortuna est, inquit, *nobis quae te hodie obtulit,*
Per eam te obsecramus ambae, si ius, si fas est, uti
Advorsa eius [2] *per te tecta tacitaque apud omnes sient.*
Si unquam erga te animo esse amico [3] *sensisti eam, mi Pamphile,*
Sine labore hanc gratiam te ut sibi des pro illa, nunc rogat:
Ceterum de reducenda id facias, quod in rem sit tuam [4]*:*

cognoscetur sub Actum V.

1 Mire sua verba interponit, ut lacrumis ostendat, quam infelix sit ex amore, quem honeste retinere se non posse videt; & quam infelix sit Philum. ex casu indigno.

2 Neque enim ipsa in crimine erat.

3 Quem ipse laudaverat Pamph. supra sc. I, 22 sq.

4 Verecundia tegit, quae quidem optat, sed verbis orare non audet. Orat igitur tantum, ut rem omnem clam habeat; sed argumenta, quae subiicit, ambiguae preci idonea sunt: primum ab utili, (si enim non reducturus erat, dotem resolvere tenebatur): dein ab eo, quod non indecore fieri possit, cum solus rei conscius sit: tum a facili, quod tantum temporis a nuptiis effluxerit, ut Philumenam abortum fecisse (cf. v. 38), probabilius dici possit: denique eximit scrupulum, qui unus in hac re supersit, eo quod

Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus conscius [1]:
(Nam aiunt [2] *tecum post duobus concubuisse mensibus* [3]:
Tum, postquam ad te venit [4], *mensis agitur hic iam septimus*)
Quod te scire [5], *ipsa indicat res: nunc si potis est, Pamphile,*

infans continuo exponendus sit.

1 Construe & expone: qui *solus conscius* es, *eam part. neque gr. ex te.*

2 Honestius pro *ait*, scil. Philumena.

3 Scil. quam tibi nupta esset. *Duos* igitur menses abstinuerat ab uxore; dein effluxere, quod mox ait, *septem* menses. Iam cum partus adesset, agebatur *decimus* mensis, scil. lunaris; (quod constat ex Act. V, 3, 24; cf. Ad. III, 5, 29.) sequitur, inter raptum illum & nuptiarum sollennia intercessisse mensem *unum*. Interpp. omnes inde a Don. inepte laborant in computandis mensibus, remque implicant. Ceterum locutio *post duob. mensibus* pro *duobus post m.* antiquis aeque usitata fuit, ut *duo p. menses* pro *p. duo m.* cf. Liv. XXXII, 5. XL, 47 & 57. Obvia quoque sunt ap. Cic. Nep. al. *post paulo, post aliquanto, post non multo*; quod per ἀντιστροφὴν dictum volunt Grammatici.

4 Loquitur modeste, ipsas nuptias consummatas duobus mensibus, postquam nupsisset. Ita & Ovid. de art. am. II, 579 *ad foedus veniunt amantes.*

5 Pamph. scil. nisi Parmenonem conscium fecisset, cf. Act. I, 2, 61 & 68, solus sciebat, partum esse alienum; quippe cum ipse demum abhinc septem mensi-

Maxume volo doque operam, ut clam eveniat partus patrem,
Atque adeo omneis. sed si fieri id non potest, quin sentiant,
Dicam abortum esse: scio, nemini aliter suspectum fore,
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum [1] *natum putent.*
Continuo exponetur [2] *: hic* [3] *tibi nihil est quidquam incommodi; et*
Illi miserae indignae factam iniuriam contexeris.
Pollicitus sum [4], et servare in eo certum est, quod dixi, fidem.
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror:
Nec faciam; etsi amor me graviter consuetudoque eius tenet.
Lacrumo, quae posthac futura est vita, cum in mentem venit,
Solitudoque, o Fortuna, ut nunquam perpetuo es bona!

bus cum Philum. rem habere coepit. Aliis si palam fieret, Philumenam peperisse, videri poterat antevertisse decimum mensem (lunarem).

1 Scil. quem *abortum* diceret.

2 Tamquam te iubente, qui eum tollere nolis.

3 in hac re; h. e. si non tollatur puer, quem Pamph. alienum scibat.

4 Scil. ut per me omnia tecta essent. Atque in eo misericordiam & amorem eius, quam tamen reducere, non honestum habebat, ostendit.

Sed [1] iam prior amor [2] me ad hanc rem exercitatum [3] reddidit:
Quem ego tum consilio missum feci, eidem nunc operam dabo [4].
Adest Parmeno cum pueris. hunc minime est opus
In hac re adesse: nam olim soli credidi,
Ea me abstinuisse in principio, cum data est.
Vereor, si clamorem eius hic crebro audiat,
Ne parturire intellegat. aliquo mihi est
Hinc ablegandus, dum parit Philumena.

ACTUS III. SCENA VI. [5]

PARMENO, SOSIA, PAMPHILUS.

Par. An' tu [6], tibi incommodum evenisse iter?
S. Non hercle verbis, Parmeno, dici potest

1 Capit tandem ex necessitate consilium forte.

2 Scil. Bacchidis.

3 Scil. id edoctum, quod Cic. Tusc. IV, 35 s. 74 sic dicit: *Etiam novo quidam amore veterem amorem tamquam clavo clavum eiiciundum putant.*

4 Destinaverat iam missam facere uxorem; sed *solitudinem* odit: itaque nunc veterem amorem repetere, & sic sibi consulere statuit.

5 Scena comicos lusus habens, primum servorum in itinere fabulantium de periculis itineris maritimi, dein Parmenonis amandationem.

6 Quae formula admirantis refert se ad ea, quae alter de itineris maritimi periculis maximis iactaverat. Hinc supra III, 1 Pamph. rediens: *hanccine ego vitam parsi perdere.*

Tantum, quam [1] re ipſa navigare incommodum eſt.
Par. Itane eſt ? *S.* o fortunate [2] ! neſcis quid
mali [3]
Praeterieris, qui nunquam es ingreſſus mare.
Nam alias ut mittam miſerias, unam hanc vide :
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,
Cum interea ſemper mortem exſpectabam miſer :
Ita uſque advorſa tempeſtate uſi ſumus.
Par. Odioſum [4]. *S.* haud clam me eſt [5]. denique
hercle aufugerim
Potius, quam redeam, ſi eo mi redeundum ſciam.
Par. [6] Olim quidem te cauſae impellebant leves,
Quod nunc minitare facere [7], ut faceres, Soſia.
Sed Pamphilum ipſum video ſtare ante oſtium.
Ite intro : ego hunc adibo, ſi quid me velit.
Here, etiam tu hic ſtas? *Pam.* equidem te exſpecto.
Par. quid eſt ?
Pam. In arcem [8] tranſcurſo opus eſt. *Par.* cui ho-
mini ? *Pam.* tibi.

1 *Tantum--quam* uſitatum etiam Varroni & Livio pro *tantum quantum.*

2 Sic & ap. Hor. Serm. I, 1, 3 miles fractus exclamat : *o fortunati mercatores !* cf. Virg. Georg. II, 458.

3 Menander : πυρ, και θαλασσα, και γυνη, κακα τρια. Quam perfecte autem in ſqq. poeta ſequitur hominum id generis ſenſum & ſermones !

4 Quod ego nunquam experiri audeam.

5 At ego expertus ſum.

6 Ita aſſentitur, ut iocoſe perſtringat hominem levem, tamquam fugitivum.

7 Scil. fugam.

8 Ακροπολιν, in medio

Par. In arcem! quid eo? *Pam.* Callidemidem hoſpitem
Myconium, qui mecum una vectu 'ſt, conveni.
Par. [1] Perii: voviſſe hunc dicam, ſi ſalvus domum
Rediſſet unquam, ut me ambulando rumperet.
Pam. Quid ceſſas? *Par.* quid vis dicam? an conveniam modo [2]?
Pam. Immo, quod conſtitui, me hodie conventurum eum,
Non poſſe: ne me fruſtra illic exſpectet. vola.
Par. At non novi hominis faciem [3]. *Pam.* at faciam, ut noveris [4]:
Magnus, rubicundus, criſpus [5], craſſus, caeſius,

urbis ſitam. En ut piger & curioſus ſtupet, laborem in alium transferre cupiens; & liberius agit, in heri rebus conſcius, eiuſque ſermonum olim particeps.

1 Sibi loquitur. Facete vero dicit, *hunc voviſſe*; ſollenne enim peregrinantibus in itinere vota facere de reditu.

2 Homo, cui aegre eſt, irridet hero, qui rem non mandaverit exſequendam.

3 Denuo impatientiam profert.

4 Ludit iam ſervum, pingendo homine, quem quaerendo nuſquam gentium inveniat. Ita ille curioſus & piger merito abigitur, exercetur.

5 Arguebatur, teſte Don. Terentius imperite feciſſe Myconium illum *criſpum*, quem Apollodor. fecerit *calvum* ex prov. Graeco Μυκωνιος φαλακρος ſ. uti Lucilius habet: *Myconi calva omnis iuventus*; cf. & Plin.

Cadaveroſa [1] facie. *Par.* di illum perduint!
Quid, ſi non veniet? maneamne uſque ad veſperum?
Pam. Maneto: curre. *Par.* non queo: ita defeſſus ſum.
Pam. Ille abiit. quid agam infelix [2]? prorſus neſcio
Quo pacto hoc celem, quod me oravit Myrrhina,
Suae gnatae partum: nam me miſeret mulieris.
Quod potero, faciam, tamen ut pietatem colam:
Nam me parenti potius, quam amori [3], obſequi
Oportet. at, at, eccum Phidippum, et patrem
Video: horſum pergunt. quid dicam hiſce, incertus ſum.

H. XI, 47. Putat adeo Don. Terentium ſcientem facetius dixiſſe *criſpum*. Certe Pamph. veram imaginem reddere noluit. Tum calvum natura, & criſpum (non raſo capite) eſſe, non repugnat. Mox *caeſ.* cf. Heaut. V, 8, 17 ſq. ubi virgo dicitur *rufa*, *caeſia*.

1 In hac voce incerti haerent a Don. omnes interpp. Nos a vero minus aberramus, ſi locum Lindenbrogio excitatum ex Sidon. Apollin. XIII, ep. 3 adſcribimus: *Sordidior eſt atque deformior cadavere rogali.* Hinc ante Faernum legebatur *cadaveroſa facies*; tamquam a Parmenone dictum.

2 Certus enim, non reducere uxorem, & cauſam tamen celare, incertus erat, quomodo id faceret, ut ne mater, iam immerito ſuſpecta, haud ultra in crimen veniret.

3 int. uxoris, quippe quem, nondum animo amiſſum, mittere laborabat. Cf. Phorm. II, 1, 23.

ACTUS III. SCENA VII.[1]

LACHES, PHIDIPPUS, PAMPHILUS.

L. DIxtin' dudum, illam [2] dixisse, *se exspectare filium?*

Ph. Factum. *L.* venisse aiunt [3]: redeat. *Pa.* quam causam dicam patri,

Quamobrem non reducam, nescio [4]. *L.* quem ego hic audivi loqui?

Pa. Certum obfirmare est viam me, quam decrevi persequi [5].

L. Ipsus est, de quo hic agebam tecum. *Pa.* salve, mi pater.

1 Habet patris ac soceri congressum cum Pamph. cui illi reconciliare Philumenam laborant; sed Pamph. recusans primum, pietatem in matrem praefert; dein se excusans amorem Philumenae ita prodit, ut se expedire nequeat, nisi abeundo, & diversae suspicioni locum relinquat. Inde & senum a se invicem dissensio & discessus.

2 Scil. filiam tuam. Cf. supra II, 2, 27.

3 Int. filium. *Redeat* igitur Philumena.

4 Bene incertum facit poeta, cum nihil aliud partum celare volenti supersit, quam ut recusationem tegat obsequio, quod praestare malit parenti, quam amori eius, quae illi concedere nesciat. Atque hoc secum loquitur altius, ita ut audiatur prius, quam convenerit. Ita solet poeta personas inducere.

5 h. e. animo obfirmato persequar, quod decrevi, scil. de non reducenda Philumena.

L. Gnate mi, ſalve. *Ph.* bene factum te adveniſſe, Pamphile,
Et adeo, quod maxumum eſt, ſalvum atque validum [1]. *Pa.* creditur.
L. Advenis modo? *Pa.* admodum. *L.* cedo, quid relliquit Phania,
Conſobrinus noſter [2]? *Pa.* ſane hercle homo voluptati obſequens
Fuit, dum vixit: et qui ſic ſunt, haud multum heredem iuvant;
Sibi vero hanc laudem relinquunt: *vixit, dum vixit, bene* [3].
L. Tum tu igitur nihil attuliſti huc plus una ſententia?
Pa. Quidquid eſt, id quod reliquit, profuit [4]. *L.* immo obfuit [5]:

1 Menander in Nauclero inverſe: *ευτυχουντα και σεσωσμενον.*

2 Vide, ut ſenes cupidiores habendi primum ſcire curant quantum rei fecerint: an cautior illud quaerit prius, quam id, quod vult maxume?

3 h. e. in otio, in conviviis; aliis & ſibi vixit; uti Micio Ad. V, 2, 9--11. Videtur autem Pamph. conſulto dictis hiſce extenuare hereditatem, ut Phidippo, cuius filiam non reducturus erat, minus aegre fiat.

4 Quamvis hereditas parva ſit, auctior tamen inde eſt res noſtra.

5 Videtur Donato dolorem ſignificare, poſtquam ſibi rem ex hereditate auctam intellexerat, qui mos eſt heredum, quorum *fletus ſub perſona riſus eſt*; cf. Syri Mi-

Nam illum vivom et ſalvom vellem. *Ph.* impune optare iſtuc licet.

Ille reviviſcet iam nunquam [1]: et tamen, utrum [2] malis, ſcio.

L. Heri [3] Philumenam ad ſe arceſſi hic iuſſit [4]. dic iuſſiſſe te.

Ph. Noli fodere. *iuſſi.* *L.* ſed iam eam remittet. *Ph.* ſcilicet [5].

Pa. Omnem rem ſcio, ut ſit geſta: adveniens audivi omnia [6]. *L.* at

Iſtos invidos dii perdant, qui haec libenter nuntiant!

mos v. 290. Ambigue tamen videtur dictum ſenis, qui neſcio an in mente habuit, quod abitione ortum eſt incommodum, neque eventurum fuiſſe putat, ſi Pamph. domi remanſiſſet.

1 Don. obſervat, neſcio an ex ſe metiens homines: *mire poeta his verbis Phidippum quoque ſubinvidere indicat.* Quomodo enim Phidippus, bonus alias, invidere potuit affinibus, dum certo ſperabat, filiam reductum iri? Itaque magis ridentem haec dixiſſe coniicimus.

2 Vivum an mortuum.

3 Poſt ambages tandem eo venit, quo a principio voluit.

4 Quo mendacio utitur, ut tegat, uxorem ſponte ſua abiiſſe; & ſimul fortius tundit Phidippum, *dic* &c.

5 *Scil.* confirmantis ſ. annuentis (ut Andr. V, 4, 48), quippe cui dixerit filia, *ſe exſpectare Pamph.*

6 Reſponſo hoc abrumpit omnem ſimulationem ſenum; & ſtatim quod e re decretum ipſi eſt, declarat.

Pa. Ego me ſcio caviſſe, ne ulla merito contumelia
Fieri a vobis poſſet: idque ſi nunc memorare hic velim,
Quam fideli animo et benigno in illam et clementi fui [1],
Vere poſſum; ni te ex ipſa haec magis velim reſciſcere.
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides;
Cum illa, quae nunc in me iniqua eſt, aequa de me dixerit.
Neque mea culpa hoc diſcidium eveniſſe, id teſtor deos.
Sed quando ſeſe eſſe indignam [2] deputat matri meae,
Cui concedat, cuiuſque mores [3] toleret ſua modeſtia;

1 Pro *fuerim.*

2 h. e. *ſe non aptam, aequam eſſe, non congruere matri meae;* plane uti Graecorum ἄξιος & ἀνάξιος. Verba ab *aequis lancibus* ſumpta, quae praeter genit. rei, etiam dativum perſonae admittunt. Proprietatem igitur vocis & Graecam rationem ſequitur Ter. ſimilem illi *decet vobis.* Sic Eun. V, 2, 25 *at tu indignus*, tibi non congruens erat, te non decebat, *qui faceres* contumeliam. Neque igitur decebat Bentl. lectioni Codd. antiquiſſimis probatae vim inferre v. ſq. *quae conc. quaeque eius* &c. Al. interpp. in luto haeſitant.

3 Quos, ut vetuſtior, haud

Neque alio pacto componi potest inter eas gratia;
Segreganda aut mater a me est, Phidippe, aut Philumena.
Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi.
L. Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus [1],
Cum te postputasse omnes res prae parente intellego.
Verum vide, ne impulsus ira [2] prave insistas [3], Pamphile.
Pa. Quibus iris [4] impulsus nunc in illam iniquus sim?
Quae nunquam quidquam erga me commerita est [5], pater,
Quod nollem: et saepe, quod vellem, meritam scio:
Amoque [6], et laudo, et vehementer desidero:

deserat. Iuveni mulieri autem sit *modestia*. Sed *modestiam* quoque matris laudat filius IV, 1, 15.

1 Laches, prudenti dicto filii pietatem praeferente exarmatus, leniori gravitate respondet monetque; cf. Andr. V, 1, 85 sq.

2 Non addit *matris*, sed eam innuit.

3 Int. eam, scil. iram, tamquam alienum vestigium.

4 Filius pulchre diluit, quod matri tribuere videbatur pater. Pluralem dicens *iras*, neque matrem neque uxorem arguit, & a se transmovet culpam.

5 *Commereri* in malam sumitur partem; *mereri* proprie in bonam.

6 Iam prorsus amore impulsus loquitur, cuius eum

Nam fuiſſe erga me miro ingenio, expertus ſum,
Illique exopto, ut reliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui ſit fortunatior:
Quandoquidem illam a me diſtrahit neceſſitas [1].
Ph. Tibi id in manu eſt, ne fiat. *L.* ſi ſanus fies,
Iube illam redire. *Pa.* non eſt conſilium, pater:
Matris ſervibo commodis [2]. *L.* quo abis? mane;
Mane, inquam: quo abis? *Ph.* quae haec eſt pertinacia [3]?
L. Dixin', Phidippe, hanc rem aegre laturum eſſe eum?
Quamobrem te orabam, filiam ut remitteres [4].
Ph. Non credidi aedepol adeo inhumanum fore.
Ita nunc is ſibi me ſupplicaturum putat [5]?
Si eſt, ut velit reducere uxorem, licet:
Sin alio eſt animo, renumeret dotem huc; eat.
L. Ecce autem, tu quoque proterve iracundus es.

bene ſervantem, quamvis reducere nolentem, facit poeta; quo perveniatur ad καταστροφην, ubi uxorem reducet volens.

1 Quae quomodo eſt inexorabilis, ita ipſe certum ſe eſſe innuit. *Neceſſitatem* vero praetendit, quam ſenes rerum ignari non intelligunt.

2 Lenius, & ob honeſtam cauſam recuſat; ac ne ultra patri repugnare cogatur, abit.

3 Phid. qui inter haec ſtupebat, tandem erumpit.

4 Laches artificioſe dicit, id a ſe praedictum eſſe, cf. II, 2, 19; quo minus id miretur & indignetur Phid.

5 Qui in ſuos lenis erat, nunc ardeſcit in contemptorem filiae.

Ph. Percontumax redisti huc nobis, Pamphile [1].
L. Decedet iam ira haec; etsi merito iratus est [2].
Ph. Quia paululum vobis [3] accessit pecuniae,
Sublati animi sunt. *L.* etiam mecum litigas?
Ph. Deliberet, renuntietque hodie mihi,
Velitne, an non: ut alii, si huic non sit, fiet [4].
L. Phidippe, ades, audi paucis. abiit! quid mea?
Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet:
Quando nec gnatus, neque hic mihi quidquam obtemperant;
Quae dico, parvipendunt. porto hoc iurgium ad
Uxorem [5], cuius haec fiunt consilio omnia.
Atque in eam hoc omne, quod mihi aegre est, evomam [6].

1 Magnae indignationis est, absentem alloqui. Don.

2 Medius inter filium absentem eiusque socerum iratum esse volens, huius iracundiam in se vertit.

3 Etiam ex invidia iracundior, culpam Pamphili ad patrem refert.

4 Ipse Phid. iam ira sublatior concludit, & abit iratus, ad filiam haec perlaturus.

5 Ita cum Lachetem spes reconciliandae gratiae frustrata esset, redit ignarus rerum ad iurgia cum uxore, modeste importunitatem viri ferente. Sed mox crimen vertetur in aliam innocentem, Philumenae matrem, quoad turbis maioribus finem faciet καταστροφῆ.

6 Bene hoc verbo utitur. Aegritudinem enim vomitus relevat. ex Don.

ACTUS III. SCENA VIII.[1]

MYRRHINA, PHIDIPPUS.

M. PErii! quid agam? quo me vortam? quid viro meo reſpondebo
Miſera? nam audiviſſe vocem pueri viſus eſt vagientis:
Ita corripuit derepente [2] tacitus ſeſe ad filiam.
Quod ſi reſciverit peperiſſe, id qua cauſa clam me habuiſſe
Dicam, non aedepol ſcio. .... [3]

1 A ſcena hac ordiuntur omnes inde a Don. libri Actum IV; & ea novi erroris ex retecto partu, nodique difficilioris, in quem Pamph. ob uxoris recuſationem incidet Actu IV, initia ferit. Verum is mos eſt Terentii; ut auditores exſpectatione teneantur Actus venturi. Tum bene obſervat Dacieria, quae una recte Act. ſqq. diviſit, ſcenam h. l. non, ſed peracta hac ſcena, vacuam fieri. Scil. Phidippus indignabundus a litigio ad filiam ibat, vid. v. 7. ibi iam repente novam rem, partum filiae, cum viſurus eſſet, proterretur uxor; quam is revertens ſtatim inſequitur. Ita ille iam ante iratus, hoc minus ſuſpicatur veras cauſas, ſed iratus, lenius tamen, quam Laches cum ſua II, 1, agit cum uxore, quae partum celaverit.

2 Unam partem orationis eſſe notat Don. neque diviſim ſcribendum *de repente.*

3 Subito crepitu oſtii arrecta tacet, reſpicit fores; tum erumpit formido *ſed oſtium* &c.

Sed oſtium concrepuit : credo ipſum ad me exire. nulla ſum.

P. Uxor ubi me ad filiam ire ſenſit, ſe duxit foras [1].

Atque eccam video. quid agis [2], Myrrhina? heus, tibi dico [3]. *M.* mihine [4],

Mi vir? *P.* vir ego tuus ſum [5]? tu virum me, aut hominem [6] deputas adeo eſſe?

Nam ſi utrumvis horum, mulier [7], unquam tibi viſus forem,

Non ſic ludibrio tuis factis habitus eſſem. *M.* quibus [8]? *P.* at rogitas?

1 Egreſſa eſt citius (cf. Plaut. Bacch. IV, 3, 8 & Aul. IV, 8, 8) argumento culpae. Eo, quod celabat uxor, Phid. neſcio quid ſuſpicatur. Celantur vero ea, quae ſcire aliorum interſit; cf. Cic. off. III, 16.

2 Forſan int. *te*; h. e. quid me fugis. Id vero Don. innuere videtur: *Apparet mulierem fugere, & viri averſari praeſentiam.*

3 Inclamat, ut reſtet; cf. Eun. II, 3, 45.

4 Ita anxia ſui (cf. Andr. V, 2, 8 & 9) & ſimul blande *mi vir*; cf. Heaut. III, 5, 9.

5 Cf. Plaut. Amph. II, 2, 180.

6 Creſcit indignatio. Maxime enim indignum, hominem non putari. Nimium ſtultus aut inhumanus, homo non putatur, ſed lapis; cf. ſupra II, 1, 17. Ad. IV, 2, 40. Andr. I, 5, 1 &c.

7 Iratus acerbe ſic; non ut prius *Myrrhina.*

8 Timens tamen callide rogat, ſicuti nullius culpae conſcia; & ut videret, quorſum is iret.

Peperit filia? hem! taces [1]? ex quo? *M.* [2] iſtuc patrem rogare aequom eſt?
Perii! ex quo cenſes, niſi ex illo, cui data eſt nuptum, obſecro?
P. Credo [3]: neque adeo arbitrari patris eſt aliter. ſed demiror,
Quid ſit, quam ob rem tantopere hunc omnes nos celare volueris
Partum; praeſertim cum et recte, et tempore ſuo pepererit [4].
Adeon' pervicaci eſſe animo, ut puerum praeoptares perire,
Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam poſthac ſcires:
Potius, quam advorſum animi tui lubidinem eſſet cum illo nupta?

1 Clandeſtinus partus indicat delictum; hinc rogat *ex quo?*

2 Bene diſſimulans defendit ſe, accuſando virum iniuriae haud paternae. Sed tamen neſciens dicit, quod verum eſſe, Act. V manifeſtum erit.

3 Cito uxoris correptione lenitur, crimenque tantum infert de celato partu.

4 Duae ſunt cauſae partum celandi: 1) ſi *recte* h. e. nihil monſtri 2) ſi pro tempore, praeter ſuſpicionem ſtupri, evenerit. Earum nullam eſſe credit ſenex. Effluxiſſe putamus menſes novem a nuptiarum ſollennibus. Id ſatis videbatur patri. Alii partum ſeptimeſtrem ſumunt, qui patri iuſtus viſus ſit. Sed cf. not. ad III, 5, 33.

Ego etiam [1] illorum esse hanc culpam credidi, quae te est penes.
M. Misera sum [2]. *P.* utinam sciam ita esse istuc [3], sed nunc mi in mentem venit,
Ex hac re quod locuta es olim, cum illum generum cepimus:
Nam negabas nuptam posse filiam tuam te pati
Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.
M. Quamvis causam hunc suspicari, quam ipsam veram, mavolo [4].
P. Multo prius scivi, quam tu, illum amicam habere, Myrrhina.
Verum id vitium nunquam decrevi esse ego adolescentiae [5]:
Nam id omnibus innatum est. at pol iam aderit [6], se quoque etiam cum oderit.

1 h. e. adhuc. Iam ipse in errorem, tamquam uxor aversetur generum, labitur; quo utitur callida uxor ad virum porro fallendum.

2 Formula innocentiam testantium, praesertim mulierum.

3 h. e. te esse innocentem, non scelestam. Sed convincere eam tentat.

4 Hoc sibi loquitur seorsim.

5 Non ingenio tribuit Pamphili, sed aetatis, ut sit commune vitium omnium, non illius proprium.

6 int. *tempus* (quod al. ingerunt), cum s. quo ipsum poeniteat morum suorum. Ellipsis sueta. cf. And. I, 1, 125.

Sed ut olim te ostendisti, eandem esse, nihil cessavisti usque adhuc [1],
Ut filiam ab eo abduceres, neu, quod ego egissem, esset ratum.
Id nunc res [2] indicium haec facit, quo pacto factum volueris [3].
M. [4] Adeon' me esse pervicacem [5] censes, cui mater siem,
Ut eo essem animo [6], si ex usu esset nostro hoc matrimonium?
P. Tun' prospicere, aut iudicare, nostram in rem quod sit, potes?
Audisti ex aliquo fortasse, qui vidisse eum diceret
Exeuntem, aut introeuntem ad amicam. quid tum postea,
Si modeste ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos
Scire magis humanum est, quam dare operam id, qui nos oderit [7]?

1 h. e. *uti* alias saepe *ostendisti,* te nunquam tuorum morum poenitere, ita *nihil cessavisti* &c. Al. ordinem verborum alium praeferendo, aberrant.

2 Partus, quem celavit.

3 Ut filia ab illo reduceretur.

4 Quae credita seni sunt, callide ad sui defensionem arripit.

5 int. *contra eam*, f. quod alii e Don. in textum intulere, *ei*, *cui m. s.*

6 Scil. alieno ab his nuptiis.

7 Si sapimus, dissimula-

Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Quicum tot consuesset annos; non eum hominem [1] ducerem,
Nec virum satis firmum [2] gnatae. *M.* mitte adolescentem obsecro,
Et quae me peccasse ais [3]: abi, solum solus conveni [4]:
Roga, velitne, an non, uxorem? si est, ut dicat, velle se,
Redde: sin est autem, ut nolit, recte ego consului meae.
P. [5] Si quidem ille ipse non volt, et tu sensti esse in eo, Myrrhina,

mus potius, nos ea scire; quam ita agimus, ut cum nos cuncta indagare, & eius amorem aegre ferre videt, nos etiam oderit. Sed vide plura in nott. crit. ubi restituti a nobis verborum ordinis rationes damus.

1 Sed *ferum*, qui nulla consuetudine teneatur, devinciatur; cf. supra III, 5, 44. Andr. I, 1, 83, 108 sq. III, 3, 8.

2 Scil. futurum.

3 Myrrhina callide a se rem summam transfert in Pamph. qui fidem dederat, se rem celaturum; adeoque solus, si reducere amplius nollet, culpam laturus erat.

4 Metuit, ne alii rescissant, quos haec scire non aequum erat; & metuere potuit, ne tandem veram caussam divortii proderet Pamphilus.

5 Phid. iam Pamphili sententiam cognitam habens, Myrrhinae consilium respuit, eamque denuo accusat, quod ipsa haec gerere sine consilio & iussu mariti

Peccatum: aderam, cuius consilio ea par fuerat prospici.
Quam ob rem incendor ira, esse ausam facere haec te iniussu meo.
Interdico [1], ne extulisse extra aedes puerum usquam velis [2].
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc [3] qui postulem:
Ibo intro, atque edicam servis, ne quoquam efferri sinant [4].
M. Nullam pol credo mulierem me miseriorem vivere [5]:
Nam ut [6] hic laturus hoc sit, si ipsam rem, ut siet, resciverit,
Non aedepol clam me est; cum hoc, quod levius est [7], tam animo iracundo tulit.

ausa erat.

1 *Interdicimus*, quod vetamus fieri; *edicimus*, quod fieri iubemus.

2 h. e. ne efferas, scil. per alios. Est autem formula vetandi antiqua; cf. Cato c. 5 *ne quid emisse velit insciente domino, neu quid dominum celavisse velit.*

3 Iratus uxorem demonstrat, quasi diceret, mulierem hanc pervicacem. Sibi enim haec loquitur *sed sinant.*

4 Recte poeta facit iubentem hoc maritum; ne quod Myrrhina voluerat, puer exponeretur, servandus in Act. V, quem Pamph. ut suum tollet.

5 Calliditas Myrrhinae exhausta: hinc maiora metuit pericula; quibus succurret καταστροφη, tristiaque mutabit.

6 f. quo modo, quam immoderate.

7 De exponendo puero.

Nec, qua via ſententia eius poſſit mutari, ſcio:
Hoc mihi unum ex plurimis miſeriis relliquum fuerat malum,
Si, puerum ut tollam, cogit, cuius nos qui ſit neſcimus pater:
Nam cum compreſſa eſt gnata [1], forma in tenebris noſci non quita eſt [2]:
Neque detractum ei tum quidquam eſt, qui poſt poſſit noſci, qui ſiet:
Ipſe eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens anulum [3]:
Simul vereor [4] Pamphilum, ne orata noſtra nequeat diutius
Celare, cum ſciet, alienum puerum tolli pro ſuo [5].

1 Narrando malum, ea dicit, quae & difficultates Act. IV eventuras eaſque inſuperabiles praeparent; ſimul ad exitum fabulae ſpectant.

2 Antique *queor*, a *queo* Sall. Iug. c. 31 p. 126. ed. Bip. 2. Lucret. I, 1044 *queatur*.

3 Iſte anulus initium erit cognoſcendi, virginem olim a Pamph. compreſſam eſſe, ex eoque hunc puerum natum; cf. V, 2.

4 Magni igitur metus erunt utrique parti per Act. IV.

5 Vacua demum ſcena fit, neque ullum ſignum ſit, quo huic ſcenae ſequentem, quam cum Dacieria primam novi actus facimus, continuam eſſe appareat. Intervallum autem, inter hanc ultimam ſc. Act. III, & ſq. actum, datum eſt motibus, quos ſenes, in uxores irati uterque, domi concitabunt.

ACTUS IV.[1] SCENA I.[2]

SOSTRATA, PAMPHILUS.

S. NOn clam me eſt, gnate mi, tibi me eſſe ſuſpectam, uxorem tuam
Propter meos mores [3] hinc abiſſe: etſi ea [4] diſſimulas ſedulo.
Verum ita me dii ament, itaque obtingant ex te, quae exoptem mihi [5], ut

1 Actu hoc Pamph. ob ſimulatas cauſas conſilii de non reducenda uxore in ſummas adducitur difficultates ex modeſtia matris rus conceſſurae, & errore alio Phidippi, quo uxorem filiamque ſuam odii in Pamphilum, velut amore Bacchidis etiamnum devinctum, arguit. Itaque inter ambos ſenes convenit, evocare Bacchidem, minis precibuſque permovere, ut Pamphilum a ſe ſegreget. Ea vero, haud de vulgo meretricum, ſed praeter opinionem bona mulier, ſibi nihil rei cum illo inde ab eius nuptiis fuiſſe confirmat, & ad idem Philumenae eiuſque matri confirmandum promptam ſe modeſtius gerit.

2 Soſtrata, cum a viro reſciviſſet, filium non reducere velle uxorem, ut ipſius matris ſerviret commodis, miro permota affectu, filium monet, ſe rus conceſſuram eſſe, & ne amplius cunctetur uxorem reducere.

3 Senum & anuum maxime *ſui mores* ſunt; unde *moroſa ſenectus* dicitur. Don.

4 Refertur abſolute ad ſuperiorem de ſuſpicione ſententiam; & ordo eſt: *etſi ea diſſ. ſedulo, non clam me eſt* &c. ex Don.

5 Iusiurandum plenum a-

Nunquam sciens commerui, merito ut caperet odium illam mei:

Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem [1]:

Nam mihi intus tuus pater narravit modo [2], quo pacto me habueris

moris, quo ipsum simul devincire cupit, ut precibus futuris obsequatur.

1 Versus hic est crux interpretum inde a Don. Duplex eius nomine expositio legitur. Prima: deest *tam*; ut sit ordo: *& quam te amare me rebar, tantum firmasti fidem ei rei.* Alia, forsan ab alio: ordo & sensus hic est: *& quod ante rebar, ei rei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare. nam ei rei hodie firmasti fidem, id est, probationem attulisti.* Interpp. recc. huic ultimae sententiae ferme accedunt omnes. Sed Bentl. sibi ante alios sapiens, gravius dicit: » Satagit hic Don. agit nihil. Rem conficiet noster veterrimus *Teque ante quod me.* &c. Ordo est: *quodque ante rebar, te me am. ei rei f. f.* » Quemadmodum autem veterrimus ille Bentleii aperte ex altero scholio mutuum accepit illud *quod*, ita & ipse magnus criticus nihil ab eo diversi protulit. Donati quidem s. quisquis ei suum attexuerit, postrema expositio adiuvetur, si *quam* lenius emendes in *quum*, ut sit *& quum ante rebar, te am. m.* &c. nisi malis *ante quam* dici pro *prae quam* s. *praeut.* Sic certe magis laudaret filii in se amorem, quam si ex prima Don. expositione credas, *quantum te am. me a. r. tantum ei rei f. f.*

2 Sic optima mater filii causa tegit aegritudinem omnem; verbisque lenit, quod in illam evomuerit Laches, quod filius matri concessu-

Praepositam amori tuo [1]: nunc tibi me certum est contra gratiam
Referre [2], ut apud me praemium esse positum pietati scias [3].
Mi Pamphile [4], hoc et vobis, et meae commodum famae arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi [5] patre,
Ne mea praesentia obstet, neu causa ulla restet relliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. *Pa.* [6] quaeso, quid istuc consili est?
Illiu' stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres [7]?

rus erat, quamvis uxorem amet ipse.

1 Sic auget meritum filii. Plus enim dixit, quam si *uxori tuae* diceret.

2 Quam humane agit cum filio!

3 Id studet mater, ne quod dictum est, s. taedio s. dolore s. ira victa facere videatur filio. Cf. Plaut. Poen. V, 4, 17. Virg. Aen. I, 257 & 465.

4 Quam blandis verbis praemollit, quidquid durius decretum videatur filio! ex Don.

5 Denuo, quod certum sibi esse dixerat, id confirmat, ne dissuadere velit filius. ex Don.

6 Consilium matris suo de non reducenda uxore quam maxume adversarium videns, & timens, omnia congerit, ut illa mutet voluntatem.

7 Scil. ab hominibus relegati videbantur, quibus ex urbe rus migrandum erat.

Haud facies [1]: neque ſinam, ut, qui nobis, mater, maledictum velit [2],
Mea pertinacia [3] eſſe dicat factum, haud tua modeſtia.
Tum, tuas amicas te, et cognatas deſerere, et feſtos dies [4]
Mea cauſa, nolo. *S.* nil pol iam iſtae res [5] mi voluptatis ferunt;
Dum aetatis tempus tulit, perfuncta ſatis ſum: ſatias iam tenet
Studiorum iſtorum: [6] haec mihi nunc cura eſt maxuma, ut ne cui meae
Longinquitas aetatis obſtet, mortemve exſpectet meam [7].

1 Blandius diſſuadentis formula.

2 h. e. inimici noſtri.

3 *Pertinacia* vitio datur; eique opponitur *moderatio* ſ. *modeſtia.* Retinere cupit, quaſi dixerit: mea intereſt, ne id fiat, quod decreviſti.

4 Qui ſolenniter laeti erant. Poſt ſacrificia enim agitabantur epulae, ludi, feriae. Lindenbr. huc *chariſtia* ſ. convivia propinquorum trahit. cf. Val. Max. II, I, 8.

5 Scil. amicae, cognatae, feſti dies.

6 Cum ante pro matre & anu locuta eſſet, nunc ſerio nimis & velut ex dolore ob iniuriam ſ. invidiam, quam immerito patiatur, ſqq. pronuntiat. Talia facit poeta ut ait Don. ad mores exprimendos, reddendaſque perſonas.

7 Ea ſaepe ſenectus praemia ingrata habet ab aliis.

Hic video me esse invisam immerito: tempus est concedere:
Sic optume, ut ego opinor, omnes causas praecidam omnibus,
Et me hac suspicione exsolvam, et illis [1] morem gessero.
Sine me, obsecro, hoc effugere, volgus [2] quod [3] male audit mulierum.
Pa. [4] Quam fortunatus ceteris sum rebus, absque una hac foret [5],
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem! *S.* obsecro, mi Pamphile,
Non tute incommodam rem, ut quaeque est [6], in animum induces pati?

1 Mire *illis*, non *nurui*. Sed *morem gessero* acrius dictum, tamquam *illi* s. *illae* olim voluerint, ut expelleretur ipsa. Non mirum vero, homines falso suspectos, aut immerito invisos, tandem fieri suspiciosos.

2 Scil. indoctum & expers honesti.

3 Ob quod, scil. illud II, 1, 4 *uno animo omnes socrus oderunt nurus.*

4 Pamph. matris innocentia & bonitate mirum in modum affectus, & simul amorem Philumenae dimittere non valens, ita sensus suos prodit, ut & pie matri respondeat, neque veram discidii causam efferat.

5 Nisi haec una res esset incommoda. Ipse quidem partum uxoris alienum putans, ita dicit, ut mater credat discordiam Philumenae, ob quam ipse haereat inter pietatem & amorem.

6 h. e. qualiscunque illa res sit. Nihil enim definito

Si cetera ita sunt, ut tu vis, itaque [1] ut esse ego illam existumo,
Mi gnate, da veniam hanc mihi, reduc illam. *Pa.* vae misero mihi [2]!
S. Et mihi quidem [3]! nam haec res non minus me male habet, quam te, gnate mi.

ACTUS IV. SCENA II [4].

LACHES, SOSTRATA, PAMPHILUS.

L. QUem cum istoc sermonem habueris, procul hinc stans accepi, uxor:
Istuc est sapere [5], qui, ubicunque opus sit, animum possis flectere;

dixerat Pamphilus. Daceria h. l. aliena dicit.

1 Et ita, ut -- existumo. Caute cum filio loquitur de uxore, quam amare is videtur.

2 Nec negat, nec promittit, sed intumescit (cf. Andr. II, 1, 3); utpote qui amissa spe retinendae uxoris aestum animi iam dissimulare non potest.

3 Ingemiscit pariter; int. *vae miserae mihi!*

4 In tempore advenit Laches ad intendendam rursus actionem, cum colloquium matris & filii tandem abiisset in gemitus. Laches vero, qui illud procul audiverat, uxori reconciliatus, nec tamen nimis benigne, sed more suo respondens, nunc instat magis filio.

5 Quam ne nunc quidem de praeterita culpa purgatam sibi habet, ei tamen reconciliatur; quod *nunc* illa videatur sapere, animum flectendo. Primum, *qui* (ab-

Quod faciundum sit post fortasse, idem hoc nunc si feceris.
S. Fors fuat pol [1]! L. [2] abi rus ergo hinc: ibi ego te, et tu me feres.
S. Spero mecastor [3]. L. i ergo intro, et compone, quae tecum simul
Ferantur: dixi [4]. S. ita ut iubes, faciam. P. pater [5].
L. Quid vis, Pamphile [6]? P. hinc abire matrem? minume [7]. L. quid ita istuc vis?

lat. ant.) h. e. unde s. ex quo—*possis* (q. d. Ea demum est sapientia, quae necessitati parere doceat; cf. Cic. ad fam. IV, 9, 5.) dein *si feceris idem h. nunc, quod f. s. post fort.* s. si sponte praevertas necessitatem; cf. Ad. III, 5, 44. V, 3, 1 sq.

1 Adversus tristius viri dictum (tristis enim est necessitas) εὐφημισμῷ usam dicit Don. *Fors fuat* s. eveniat sane bona; q. d. *bona dicito potius.*

2 Animum ad mitiora flectens sqq. dicit, quasi querens odium, quod fructi pro labore a filiis habeant senes parentes; neque his reliquum esse, quo fruantur, sed quomodo se invicem ferant, qui non ab aliis ferantur.

3 Modesta semper, ut se talem fore promittat, non opus est; sed quem se dein fore promittit vir, sperat ipsa.

4 Confirmat sic priora, ut sententiam certam ostendat.

5 Filius perculsus vultu & voce patrem permovet. cf. Andr. V, 3, 18.

6 Celeritas ac brevitas, qua filii dicta excipit, non sedatum, sed dolentem animum indicat.

7 int. abeat, s. sino. Amanter, non superbe resistentis est; uti supra IV, 1, 17 *volo.*

P. Quia de uxore incertus ſum etiam, quid ſim facturus. *L.* quid eſt?
Quid vis facere, niſi redducere [1]? *P.* [2] equidem cupio, et vix contineor:
Sed non minuam meum conſilium: ex uſu quod eſt, id perſequar.
Credo, ea gratia concordes mage, ſi non redducam, fore [3].
L. Neſcias [4]: verum tua refert nihil, utrum illae fecerint;

1 Sic loquitur Laches, ut filius non audeat praeciſe negare.

2 Igitur caute reducendi cupiditatem verbis *cupio & vix cont.* fingit, ſed nunc minime conſilium eſſe dicit. Ita quidem Don. quem cum interp. Italo Fabrini ſequimur. Dacieria ex mente Donati quidem interpretatur, ſed praeter eam ſibi ſ. ſeorſim dixiſſe vult verba *equidem---perſequar;* quod cum aeſtu patris reſponſum exſpectantis non congruere putamus. Eraſm. vero, Mur. Guyet. ſecum dubitantem faciunt, an rem de partu alieno aperire debeat, & haec adeo ſeorſim a patre locutum. Sed haec aliena omnino ſunt a mente & fide Pamphili.

3 Iam ipſum conſilium ſimulat, cur eam reducere adhuc ceſſet. *Credo*, inquit, ſ. ſpero, ſi videat uxor, ſe non reduci, nec matrem domo expelli, facilius mea cauſa moveri poſſe, ut ad concordiam redeat cum matre. Fingit haec Pamph. ut pater matrem non cogat nunc abire, & ſpatium quaerit, interea alium remedium exſpectans. Don. artificium non vidit, cum ſublata affinitate amicas ſaltim fore putat.

4 Scil. id, an concordes

Quando haec aberit. odioſa haec aetas adoleſcentulis :
E medio aequom excedere [1] eſt. poſtremo nos iam fabulae [2]
Sumus, Pamphile : *ſenex, atque anus.......*
Sed video Phidippum egredi per tempus : accedamus.

ACTUS IV. SCENA III. [3]

PHIDIPPUS, LACHES, PAMPHILUS.

Ph. Tibi quoque aedepol ſum iratus, Philumena,

futurae ſint potius, quam in diſcordia. Cenſet, non opus eſſe tentare, quod incertum ſit; cum certius remedium ſit ex abitu Soſtratae.

1 h. e. e vitae communitate abire, h. l. ex urbe migrare, ſicuti qui fabulam vitae fere peregerint. Ita ſe & uxorem quaſi iam mortuis aequiparat.

2 Sic dicuntur, qui *vixere*, non inter vivos ſunt, *manes*, de quibus fiunt fabulae. Perſ. V, 152 *cinis & manes & fabula fies.* Hor. Carm. I, 4, 16 *iam te premet nox, fabulaeque manes.* Hinc ſtatim ipſe ſenex, quaſi proximus morti, per ἠθοποιίαν initium fabulae incipit : *ſenex atque anus* olim fuere &c. Sed abrumpitur per tempus adveniente Phidippo.

3 Sc. haec habet ultimum errorem, quo poſt partum retectum a Soſtrata tranſmovetur culpa diſſidii in Myrrhinam, Philumenae matrem. Inde Pamphilus, de alendo puero (quem alienum credit), & de uxore

Graviter quidem : nam hercle abs te factum est
turpiter [1] :
Etsi tibi causa est [2] de hac re. [3] mater te impulit :
Huic vero nulla est. *L.* opportune [4] te mihi,
Phidippe, in ipso tempore ostendis. *Ph.* quid est?
Pa. [5] Quid respondebo his? aut quo pacto hoc
operiam [6] ?
L. Dic filiae [7], rus concessuram hinc Sostratam:
Ne revereatur, minus iam quo redeat domum.
Ph. ah,
Nullam de his rebus culpam commeruit tua :
A Myrrhina haec sunt mea uxore exorta omnia...

reducenda sollicitatus a senibus profugit, eoque ipse suspectus fit amoris meretricii nondum missi. Senes igitur Bacchidem evocandam curant. Sic omnia tendent ad exitum fabulae proximum. Vers. 1 Phid. a suis degrediens, post gravius iurgium cum uxore de celato partu, filiam quoque increpat, sed lenius; ut quae non tam sponte, quam matris impulsu peccaverit.

1 Quod discesseris a marito.

2 Etsi habes, quo te excuses; cf. Andr. I, 5, 22.

3 Deest *nam.* Sic ipse pater, indulgens liberis, caussam dicit.

4 Quippe quem quaerebam.

5 Hae seorsim anxius dicit.

6 Uti supra III, 6, 30 *prorsus nescio, quo pacto hoc celem.* Et Don. recte : *hoc modo ostendit, nec esse quod simulet* (quid resp. his), *nec id, quod verum est, dicendum sibi esse* (quo pacto oper.).

7 Don. *Blande non addidit* tuae, *quasi dicat,* communi filiae.

Pa. Mutatio fit [1]. *Ph.* ea [2] nos perturbat, Lache.
Pa. Dum ne reducam, turbent [3] porro, quam velint.
Ph. Ego [4], Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,
Affinitatem hanc sane perpetuam volo:
Sin est, ut aliter tua siet sententia,
Accipias puerum [5]. *Pa.* sensit peperisse: occidi!
L. Puerum! quem puerum? *Ph.* natus est nobis nepos:
Nam abducta a vobis praegnans fuerat filia,
Neque fuisse praegnantem unquam ante hunc scivi diem.
L. Bene, ita me di ament, nuntias: et gaudeo
Natum illum, et illam salvam: sed quid mulieris

1 Scil. rerum, ex commutatione suspicionis. Sic Pamphilus seorsim, sperans inde sibi effugium fore.

2 Scil. uxor.

3 Refertur ad prius *perturbat. Quam* f. quantum. Et hoc ad spectatores dixit.

4 Don. *Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptae, ut Andr. I*, 1, 8.

5 Quanto brevius hoc dicit socer, tanto gravius in aures Pamphili incidit. En mutatio facta, sed unde Pamph. omni spe excidit. Promiserat vero socrus III, 5, 36 sqq. *ut clam eveniat patrem, atque adeo omnes; sed si fieri id non potest, dicam abortum esse. --- Continuo exponetur.* Iam uti visus ab avo nepos difficultatem affert maximam Pamphilo, ita stupenti opportune subvenit subita laetitia alterius avi ex nato nepote. Et plerumque avo iucundior esse solet ex filio soboles prima.

Uxorem [1] habes? aut quibus moratam moribus?
Nos ne hoc celatos tamdiu [2]? nequeo ſatis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.
Ph. Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches [3].
Pa. Etiamſi [4] dudum fuerat ambiguum hoc mihi,

1 Indignans ob celatum a Myrrhina partum contemtim dicit *quid mulieris ux.* ſed tamen verbis temperat, quo minus gravius dicat *peſſimam mulierem & male moratam ux. habes.* Coniicit talem ex praviſſimo facto.

2 int. oportuit. *Hoc* autem refertur ad *praegnantem fuiſſe.*

3 Haec constructio, quamvis elegans ſit, & ad moderatiorem Phidippi animum exacta, offenſioni grammaticis & interpp. fuit. Donati nugas mittimus; ſed ſimpliciter exponimus *minus placet* per *magis diſplicet.* Hinc ſenſus: *Si tibi hoc dolet, id certe mihi, viro, magis dolet.* Eadem formula utitur Cic. de or. II, 4 Craſſum inducens loqui: *ego enim nunquam mihi minus, quam heſterno die, placui,* ſ. nunquam mihi magis diſplicui, quam heri, ſ. ſi quidem unquam mihi diſplicui, heri certe maxime. Comparativum eleganter ſic uſitari, ut vim ſuperlativi habeat, quis neſcit? Iam vide, ut temere Bentl. inveniat: *Non mihi illud f. minus dolet, quam tibi, L.*

4 Pamph. ſecum loquitur. Etiamſi dudum dubitarim, reduceremne uxorem mihi amatam (ſi partus celatus & expoſitus fuerit), an non, ambiguus ſcil. amoris & honeſti; nunc certus ſum de non reducenda, quum ſequitur puer non ex me natus. Poeta eum ſemper facit, qui amorem uxoris ex animo aegre dimittat. Dacieria per ironiam ita dixiſſe putat Pamphilum, ſibi non cunctandum eſſe, nunc re-

Nunc non est, cum consequitur alienus puer.
L. Nulla tibi, Pamphile, hic iam consultatio est.
Pa. Perii [1]! *L.* hunc videre saepe optabamus diem.
Cum ex te [2] esset aliquis, qui te appellaret patrem,
Evenit: habeo gratiam dis. *Pa.* nullus sum!
L. Reduc uxorem, ac noli advorsari mihi.
Pa. Pater [3], si ex me illa liberos vellet sibi,
Aut se esse mecum nuptam; satis certo scio,
Non me clam haberet, quod celasse intellego.
Nunc, cum eius alienum esse a me animum sentiam,
Nec conventurum inter nos posthac arbitrer;

ducere matrem, quae lucrum apportet ex puero alieno. Absurda sane Pamphili ingenio honesto, nunc sollicito maxime, ironia; cui locum dedit inficeta veteris grammatici observatio, quasi subsit metaphora a pecoribus, de quibus illud dicitur: *Partus sequitur ventrem.* Unde quoque factum credimus, ut inderetur *eam*, quod vulgo sic legitur: *cum eam cons. a. p.* nos omittimus, quod praeter senarium est; & *patrem* sequebantur liberi.

1 Sibi loquitur.

2 Bene sic putat senex, quod Pamphilus non putat. (Neque tamen illud nunc refutabit, ob fidem datam. Sic cum in exitu agnoscet Pamph. ex se natum, poeta ita regit fines decori, ut vitium, virgini factum ante nuptias, tectum maneat.) Ceterum satis humane & paterne admonet, hortatur filium.

3 Ex verbis patris Pamphilus causam aliam discidii nactus est. Ex celato enim partu apparere animum il-

Quam ob rem reducam [1]? *L.* mater [2] quod suasit sua,
Adolescens mulier fecit. mirandumne id est?
Censen' te posse reperire ullam mulierem,
Quae careat culpa? an quia non delinquunt viri [3]?
Ph. Vosmet videte iam [4], Lache, et tu Pamphile,
Remissan' [5] opus sit vobis, redductan' domum:

lius plane alienum ab ipso.

1 *Firmior conclusio fit per interrogationem, quam si esset pronuntiativa.* Don.

2 Reiecta omni culpa in matrem uxoris, quomodo & Phid. supra v. 3, excusat illam, quod *filia* sit, reverita matrem, *adolescens* (quae aetas imprudentiae affinis est) *mulier*, cui hoc magis condonandum sit, quando nec ipsi viri non delinquant.

3 Similis constructio redit infra sc. 5, 18.

4 Ex dictis Pamphili colligit socer, generum tantum aegre ferre abitionem uxoris, eique satisfieri posse putat, si ipsa uxor a parentibus remitteretur.

5 Ambiguum faciunt interpp. dictumne sit *retro missa*, uti supra I, 2, 112, III, 7, 17 & 48; quibus in locis remitti dicitur filia a patre ad maritum; an, quod alii volunt *repudiata*; quod innuit Don. ad v. 42, & cum Guyeto Dacieria. Sed posterior sensus difficultatem creat. Neque tam hoc sensu *remitti* uxor dicitur, quam ei *remittitur nuntius*, uti Ph. V, 9, 36 sponsae *repudium*. Quum filiam peperisse ex Pamph. credebat socer, is certe non cogitabat, Pamphilum etiam nunc serio nolle amplius uxorem; sed, reducere nolle, remitti velle. Impatientior, antequam peperisse scivisset, clamat supra III, 7, 50 *ita nunc is sibi me supplicaturum putat* &c. Itaque non dubitamus priorem sensum sequi. Alterum *ne* etiam pro *an* usurpatur.

Uxor quid faciat, in manu non est mea [1]:
Neutra in re [2] vobis difficultas a me erit.
Sed quid faciemus puero [3]? *L.* ridicule [4] rogas.
Quidquid futurum est [5], huic reddas, suum scilicet,
Ut alamus nostrum. *Pa.* quem ipse neglexit pater [6],
Ego alam? *L.* quid dixti [7]? eho! an non alemus,
Pamphile?

1 Ego quidem cogere & orare nolo uxorem meam. Si remittenda est a nobis uxor, adeatis ipsi ad illam, petituri, ut remittat. Bene hoc in eum congruit, qui supra II, 2, 29 dixerat, se suis adversari non posse. Ita certe plana sunt cuncta, neque opus est quisquiliis, quae nomine Don. feruntur.

2 Sive remittenda ad vos sit, sive reducere ipsi velitis, promitto meam facilitatem. Quomodo eam promittere potuerit in repudio, nemo videat.

3 De puero rogat, quia Pamphili, patris, est, iubere tolli.

4 *Vel adv. est, vel nomen. Si nomen est, subdistingue* ridicule: rogas? *Don.*

5 Pamphili pater filium suum excusatiorem habere potuit, certe videri voluit, quod reducere nollet. Illa enim deseruerat maritum. Et si Myrrhina remittere nollet filiam, fieri poterat, ut discidium maneret.

6 Pamph. seorsim ad spectatores s. secum obmurmurans verba *quem ipse negl. pater;* tum pro affectu fortius erumpit in verba *ego alam?* ita ut haec, non illa, audirentur a sene.

7 Laches ultimis tantum obmurmurantis filii verbis auditis indignatur tandem filio, & nunc demum suspectum habet amore meretricis. Facit igitur ira, ut filium minus iam excusatum habeat, immo ipse arguat.

Prodemus quaeso potius? quae haec amentia est?
Enimvero prorsus iam tacere [1] non queo:
Nam cogis ea, quae nolo, ut praesente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lacrumarum esse me [2]?
Aut, quid sit id, quod sollicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti causam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi;
Pollicita est ea, se concessuram ex aedibus.
Nunc, postquam ademptam hanc quoque tibi causam vides;
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas [3].
Aliquando tandem huc [4] animum ut adiungas tuum,
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quam animo aequo tuli [5]?

1 Est scil. parentum, ut filiorum vitia, quamvis ipsi improbent, ap. alios occulta esse velint; cf. Andr. I, 1, 117--120.

2 *Apparet illum a Sostrata audivisse. Nam ipsa filium deprehenderat lacrumantem.* Don. Cf. III, 4, 4.

3 Tertius igitur error, quo Laches nunc filium in crimen vocat.

4 Ad uxorem. Construe, *Quam l. sp. a. a. t. dedi--tuli; ut tandem al. adiungas huc an. tuum?*

5 Filium lenitatis suae, qua ipsum ea quae fert adolescentia facere passus erat, ea spe, ut tandem meliora saperet, memorem facit, unde is se patri devinctum multimodis intelligeret; dein quod olim patri obsecutus

Egi atque oravi tecum, uxorem ut duceres:
Tempus dixi esse. impulsu duxisti meo.
Quae tum, obsecutus mihi [1], fecisti ut decuerat.
Nunc animum rursum ad meretricem induxti tuum:
Cui tu obsecutus, facis huic adeo iniuriam [2].
Nam in eandem vitam te revolutum [3] denuo
Video esse. *Pa.* mene [4]? *L.* te ipsum: et facis iniuriam,
Confingis falsas causas ad discordiam,
Ut cum illa vivas, testem hanc [5] cum abs te amoveris.

erat, laudat, quo minus ille nunc paternis monitis adversari audeat; tandem quem denuo in eandem vitam putat revolutum reprehendit. Sic illum varie permovere cupit.

1 h. e. auctoritati meae honeste postposuisti amorem illum.

2 Meretrice procace impulsus nunc uxorem iniuste amoves.

3 Don. ex hoc verbo elicit, filium quasi invitum, aut nescium facere; ut veniam faciliorem habeat, & correctior esse velit. Sed nobis acrius dictum videtur, ut pudorem offundat gnato, qui in eodem luto cum illa rursus volutetur. Senes scil. cum veram causam nescirent, quare is uxorem reducere nollet, quam culpam primum Sostratae, tum Myrrhinae tribuerunt, nunc in ipsum Pamph. vertunt; unde huic summa difficultas ex celato vero.

4 Ob falsam patris suspicionem gravius commovetur, ut qui Bacchidis amorem uxoris causa missum fecerat; neque nunc amorem uxoris expulit animo.

5 *Laudata est hic*, inquit Don. *uxor modesta, quum*

Sensitque adeo uxor [1]: nam ei causa alia quae fuit,
Quamobrem abs te abiret? *Ph.* plane hic divinat [2]: nam id est.
Pa. Dabo iusiurandum [3], nihil esse istorum, tibi. *L.* ah,
Reduc uxorem; aut, quamobrem non opus sit, cedo.
Pa. Non est nunc tempus [4]. *L.* puerum accipias [5]: nam is quidem

testem, *non* impeditricem, *appellet socer.*

1 Philumena; quam cum ob contumelias viri, non impulsu matris suae, abiisse dicit, socrum culpa immunem facit.

2 Don. ait: qui *verum dicit*, divinus *est.* Phidippus vero lenis in suos, & memor eorum, quae Myrrhina III, 6, 21 sqq. contra nuptias dicta v. 32 ad animum viri retulerat, nunc pariter transmovet crimen ab uxore sua ad generum.

3 Suspicione graviori se liberare potuit, si veram causam prodidisset; sed fidei servans argumento non utitur. Ubi vero argumenta nulla sunt, ibi iusiurandum adhibetur. Sic poeta semper dirigit rem, ne alii praeter conscios de compressa ante nuptias virgine quidquam rescificant. Ita Philumenae innoxiae consulitur.

4 Sic patri significat haud obscure, praesentiam soceri obstare, quo minus causam veram dicat. Sic moram quaerit.

5 Sperat senex, filium communem pignus fore concordiae reconciliandae. Sed in eo anxius erat filius, qui uxorem amatam reducere nolebat, quod partus alienus consecuturus esset; cf. supra v. 27.

In culpa non eſt. poſt de matre videro [1].
Pa. [2] Omnibus modis miſer ſum : nec, quid agam, ſcio :
Tot me nunc rebus miſerum concludit pater.
Abibo hinc, praeſens quando promoveo parum :
Nam puerum iniuſſu credo non tollet meo,
Praeſertim in ea re cum ſit mihi adiutrix ſocrus [3].
L. Fugis ? hem : nec quidquam certi reſpondes mihi ?
Num tibi videtur eſſe apud ſeſe [4] ? ſine [5] :
Puerum, Phidippe, mihi cedo ; ego alam [6]. *Ph.* maxume.
Non mirum fecit uxor [7], ſi hoc [8] aegre tulit :
Amarae [9] mulieres ſunt, non facile haec ferunt :

1 Tecum poſt agam ſolus.

2 Pamph. ſqq. ſeorſim a patre recedens dicit. Is vero cum nihil ſupereſſe ſibi videret, quo effugeret patris incurſus, conſilium fugiendi capit. Sic & res celatur, neque divortium fit; quod utrumque ad fabulae exitum pertinet.

3 Quae ſupra III, 3, 40 dixerat : *continuo exponetur.*

4 Cum fruſtra fugientem inclamaſſet pater, iratus illi ſe convertit ad Phid. & filium dicit quaſi inſanum amore meretricis.

5 Minantis eſt; & int. me in hac re gerere mihi morem. Ego illum redigam &c. cf. Heaut. V, 1, 73 ſq.

6 Bene fit, quod non exponatur. Ita poſcit fabulae exitus.

7 int. Pamphili, Philumena; neque aliter accepit Don.

8 Scil. virum amare Bacchidem.

9 Acerbae, ſaevae; cf.

Propterea haec ira est: nam ipsa narravit [1] mihi:
Id ego hoc praesente tibi nolueram dicere:
Neque illi credebam primo [2]: nunc vero palam est.
Nam omnino abhorrere animum huic video a nuptiis [3].
L. Quid ergo agam, Phidippe [4]? quid das consili?
Ph. Quid agas? meretricem hanc [5] primum adeundam censeo:

Ovid. art. am. II, 377. Don. addit: *non enim laudat, sed causam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum.* Mox idem: *Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris.*

1 Don. *utrum finxit haec dixisse filiam sibi? an vero κατα το σιωπωμενον factum est?* Tum sciolus aliquis grammaticus illis adspersit: *ego neutrum puto, & sic intelligo, quod de uxore sua dicat* ipsa n. m. *secundum illud, quod supra dixit* (III, 6, 21). Hinc ille error, receptus Codd. plerisque omnibus, quem depulimus v. 87; cf. not. crit. Dacieria graviter errat, cum Donati verba non distinguit ab iis, quae alius affuit. Donati vero κατα το σιωπ. intelligimus de eo, quod talia patri, suspicionem quaerenti, tacite nutu oculorum responderit. Σιωπαω nobis est a σειω moveo, & ωψ.

2 Scil. *quia mulieres sunt saepe de nihilo suspiciosae.* Don.

3 Quod amoris meretricii significationem habet. Si dixisset *ab uxore*, possit putari tantummodo iratus Philumenae. ex Don.

4 Don. *Conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide, quemadmodum poeta latenter festinet ad rerum cognitionem.*

5 Don. *Bene hanc, quasi eam, quae interturbat.* Mox pri-

Oremus [1] : accuſemus gravius : denique
Minitemur, ſi cum illo habuerit rem poſtea.
L. Faciam, ut mones. eho puer, curre ad Bacchidem hanc
Vicinam noſtram : huc evoca verbis meis [2].
Et te oro porro, in hac re adiutor ſis mihi [3].
Ph. ah,
Iam dudum dixi, idemque [4] nunc dico, Lache,
Manere affinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo eſt ut poſſit; quod ſpero fore.
Sed visne adeſſe me una, dum iſtam convenis [5]?
L. Immo vero abi, aliquam puero nutricem para.

mum h. e. priuſquam Pamphilum rurſus aggrediamur.

1 h. e. agamus cum illa, ius orando, monendo; cf. ſupra v. 64. (Inde *actor* cauſae dicitur *orator.*) Ita poſcit ordo verborum. Et indignum foret ſenibus, certe Phidippo, rogare & obſecrare.

2 Bene ſervata ſunt perſonis congruentia. Socerum monere, conſilium dare tantum decuit; patrem facere, qui mitius illo cum pellice agere poterat, ut obſequentem haberet. ex Don.

3 h. e. apud Tuas ea agas, quae ad concordiam faciant.

4 Cf. ſupra IV, 3, 13 ſq.

5 Egregie fines decori refugit poeta, dum ſocerum facit a primo congreſſu refugientem, interea quaeſiturum nutricem. Sic ſocer adiutor erat in puero alendo, contra quam Pamphilus eiuſque adiutrix ſocrus deſtinaverant.

ACTUS IV. SCENA IV.[1]

BACCHIS, LACHES.

B. NOn hoc de nihilo eſt, quod Laches me nunc conventam eſſe expetit:
Nec pol me multum fallit, quin, quod ſuſpicor, ſit quod velit [2].
L. Videndum eſt, ne minus propter iram hinc [3] impetrem, quam poſſiem;
Aut ne quid faciam plus, quod poſt, me minus feciſſe, ſatius ſit.
Aggrediar. Bacchis, ſalve.

1 Male ab hac ſcena ordiuntur actum V omnes edd. praeter unam Dacieriam, quae ſapientius vidit, ſcenam non fieri vacuam, neque ulli morae ad conveniendam Bacchidem locum eſſe. Laches ſane amandato ſocero ipſe opperiebatur Bacchidem, vicinam, modo evocatam: & illa, non ſuperba, ſed bona meretrix, propere egreditur, reverens Lachetem ac timida. Ita vero miſcet colorem poeta, ut ei adverſarium Lachetem faciat ex irato mitiorem, ratione probabili, ut hoc impetrabilior ſit Bacchis. Sic poeta recedit a conſuetudine Comica, ad mores meliores exprimendos & faciliorem exitum, qui a Bacchidis commoditate invenietur.

2 Conſtrue: *Pol non multum me fallit* (parum aberit) *quin, quod velit, ſit quod ſuſpicor.*

3 Ab hac, ſcil. Bacchide. Cf. not. crit. ad h. l. Ceterum pluribus effert verbis, quod ad illud Phorm. III, 6, 21 paucioribus dixeris: *ne quid plus minuſve faxim, quod poſt pigeat.*

B. Salve, Lache. *L.* credo aedepol, te nonnihil mirari, Bacchis,
Quid sit, quapropter te huc foras puerum evocare iussi.
B. Ego pol quoque etiam timida sum [1], cum venit in mentem, quae sim,
Ne nomen quaesti mihi obsiet: nam mores facile tutor [2].
L. Si vera dicis, nihil tibi est a me pericli, mulier:
Nam iam aetate ea sum, [3] ut non siet peccato mihi ignosci aequom:

1 Expone: *Pol ego quoque*, non tantum miror id, sed *etiam* (insuper) *timida sum--ne--obsiet.*

2 Absque hoc uno facere consuevi, quae bonas par est facere, s. uti ipsa de se dicit V, 1, 38 *nunquam animum quaesti gratia ad malas adducam partes.*

3 Construe: *ut non siet aequom ignosci mihi* (h. e. ut difficilius mihi ignoscatur) *peccato* (cum a me peccatum fuerit). In *peccato* haerent multi, qui per graecismum velint dictum pro *peccanti* ἡμαρτηκότι. Verum potius ablativus est absolutus s. consequentiae, uti ap. Cic. de L. agr. II, 2 *cui errato* (h. e. cum erratum est) *nulla venia; recte facto* (cum recte factum est) *exigua laus*; quod monent Dacieria ad h. l. & Gesn. in thes. voce *peccatus.* Cf. Tac. H. II, 18 T. III ed. Bip. p. 112 *spreto*; *centurionibus--laudari*, *quidam--clamitabant.* Id. Ann. II, 7 *audito--obsideri--duxit*; IV, 36 *absolvitur*, *comperto*, *ficta in eum crimina.* Plura habent grammatici.

Quo magis omnes res cautius [1], ne temere faciam, accuro:
Nam si facis, facturave es, bonas quod par est facère:
Inscitum [2], offerre iniuriam tibi; immerenti, iniquom est.
B. Est magna ecastor gratia de isthac re, quam tibi habeam:
Nam qui post factam iniuriam, [3] expurget, parum mihi prosit.
Sed quid istuc est? *L.* meum receptas [4] filium ad te Pamphilum... *B.* ah [5]!
L. Sine dicam. uxorem hanc priu' quam duxit, vostrum amorem pertuli [6].
Mane [7]; nondum etiam dixi id, quod volui. hic nunc uxorem habet:

1 Seniliter additum dicit Don. *ne temere faciam.*

2 h. e. absurdum, inelegans; Gallis *impoli. Tibi*, scil. ut mulieri, eique luculentae. *Scite* loquitur senex cum *scita*; cf. Phorm. I, 2, 60.

3 Int. *eam.* Al. ingerunt *se*, quod versui obesse Faern. vidit; & cf. Ad. II, 2, 12.

4 Brevibus crimen proponit; & *receptas* significantius est, quam *recipis.*

5 Dolentis, ut quae falso arguatur; & contradictura erat, nisi senex orare pergeret.

6 Satis honeste *vostrum amorem* dicit, & patientiam suam ostentat, qua meritus sit, ne laedatur ulterius.

7 Bacchis, crimen statim a se amovere cupiens, iam iam responsura erat; quod cum vultu ostenderit, senex lon-

Quaere alium tibi firmiorem [1], dum tempus [2] consulendi est.
Nam neque ille [3] hoc animo erit aetatem [4], neque pol tu eadem ista aetate.
B. Quis id ait [5]? *L.* socrus [6]. *B.* men'? *L.* te ipsam: et filiam abduxit [7] suam,
Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui est, extinguere.
B. Alid si scirem [8], qui firmare meam apud vos possem fidem,

giorem audientiam postulat. Mox *hic-hab.* cum denuntiatione pronuntiandum est, quasi dicat: *alia nunc res est.* Don.

1 Amatorem, magis fidelem, quam Pamphilum (cf. I, 1, 1). Hinc etiam intelligas, Bacchidem fuisse dissimilem illis, quae se omnibus pervulgant; sed eam, quae uni amatori se dederet.

2 h. l. est aetas amorum felix, sed & velox.

3 Scil. Pamphilus.

4 Quam vocem in Codd. omissam, Don. habet. Mox repetitur diverso casu, unde figura est, gratiam habens. Quamvis enim *aetatem*, ut alibi, vim adverbii habeat, est tamen ipse accus. ab omissa praepos. *per.*

5 Neglectis consiliis iuvenilibus ad ipsum crimen redit, *se recept. Pamph.* & sua innocentia fidens quaerit, quo auctore eius arguatur.

6 Gravius hoc pronuntiasse videtur, & mox vehementius *te ipsam*; additque statim facta, e quibus intelligat Bacchis, quam graviter ab ipsa animadvertendae forent iniuriae, quas fecerit.

7 Scil. ut quae a viro libidinoso abstraheretur.

8 *Dum quaerit quo fidem firmet, fidem sibi adquisivit atque adscripsit.* Don. *Alis, alid,* antique pro *alius, aliud.*

Sanctius, quam iusiurandum; id pollicerer tibi, Lache:
Segregatum habuiſſe, uxorem ut duxit, a me Pamphilum.
L. Lepida es. ſed ſcin', quid volo potius ſodes facias [1]? *B.* quid, cedo?
L. Eas ad mulieres huc intro, atque iſtuc iusiurandum idem
Polliceare illis: exple animum iis, teque hoc crimine expedi.
B. Faciam [2]. quod pol, ſi eſſet alia ex hoc quaeſtu, haud faceret, ſcio,
Ut de tali cauſa nuptae mulieri ſe oſtenderet [3].
Sed nolo falſa fama eſſe gnatum ſuſpectum tuum,
Nec [4] leviorem vobis, quibus eſt minime aequom, viderier
Immerito: nam meritus de me eſt [5], quod queam, illi ut commodem.

1 Poeta per Lachetem invenit conſilium, quo introeat ad mulieres bona meretrix, unde erit improviſus exitus.

2 Sane tutatur mores.

3 Itaque mulier haec pudori malo praeponit honeſtum.

4 Int. volo; quod ex illo eſt *nolo* ſ. non volo--nec.

5 Et ex hoc melior videatur Bacchis, quod omnino non aegre tulerit amici diſceſſum; ſed facile conceſſerit uxori. Falſo igitur ſervus putabat malignam factam eſſe poſt nuptias, quod difficilior iam eſſet in Pamph. cf. I, 2, 84 ſq.

L. Facilem benevolumque lingua [1] tua iam tibi me reddidit [2].
Nam non ſunt ſolae arbitratae haec [3]: ego quoque etiam credidi [4].
Nunc cum ego te eſſe praeter noſtram opinionem [5] comperi;
Fac eadem ut ſis porro: noſtra utere amicitia, ut voles [6].
Aliter ſi facis... reprimam me [7], ne aegre quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum: qualis ſim amicus, aut quid poſſiem,
Potius quam inimicus, periclum facias [8].

1 Scil. animi interpres. Ut *oratio* virorum ſit, ita magis mulierum *lingua* videtur.

2 Quanto magis facta?

3 ſ. *hae*, quod vulgo habent. Sed illud verſus iubet.

4 *Credere* (pro vero habere) plus eſt, quam *arbitrari* (h. l. putare). *Etiam* eſt *inſuper*, ut v. 7.

5 Scil. bonam, moratam.

6 Places, ſenex, qui pro *amore* filii promittis *amicitiam* tuam.

7 Bene ſenex ſe repreſſit, ne inſcite ageret cum ſcita & bona.

8 Hoc genus admonitionis minus habet amaritudinis, ſed plurimum gravitatis. ex Don.

ACTUS IV. SCENA V[1].

PHIDIPPUS, LACHES, BACCHIS.

P. NIhil apud me tibi
Deſieri patiar, quin, quod opus ſit, benigne praebeatur.
Sed cum tu ſatura, atque ebria eris, puer ut ſatur ſit, facito [2].
L. Noſter ſocer, video, venit: puero nutricem adducit.
Phidippe, Bacchis deierat perſancte. *P.* haeccine ea eſt? *L.* haec eſt.
P. Nec pol iſtae metuunt Deos: neque has reſpicere Deos opinor [3].

1 Laches, qui pro paterna indulgentia filii olim amorem pertulerat, nunc poſt commoda dicta Bacchidis ſatis huic benevolum ſe oſtendit. Sed ſocer ſuperveniens, filiae cauſa acerbiorem ſe ab initio praebet, quam illa digna erat. ingreditur autem e priori ſermone apte diſſerens cum nutrice, quam ſc. 4 arceſſitum ierat.

2 Quod cum Plauto dixeris comice magis, ut Pſeud. I, 2, 51 *ubi tu tuum panticem* (abdomen, ſe ſemper pandens) *madefeceris, puer ne ſiccus ſit, facito.*

3 Quamvis Phid. acrius invehatur pro opinione iniuriae, quam fecerit filiae meretrix (praeter ipſius opinionem bona): poeta tamen per ipſum profert dictum, ſapientiae & pietatis plenum. Quos nimirum (ut vulgus meretricum) Deorum non metuentes, nec Dii

B. Ancillas dedo [1]: quolibet cruciatu per me [2] exquire.
Haec res hic agitur [3]: me facere, Pamphilo ut redeat uxor,
Oportet: quod si perficio, non poenitet me famae,
Solam fecisse id, quod aliae meretrices facere fugitant.
L. Phidippe, nostras mulieres suspectas [4] fuisse falso,

respiciunt, h. e. curant, s. quibus Dii irati sunt, ii ita perditi sunt, infelices, ut scelera quaevis admittant. Cic. pro Rab. Post. 13 *ubi semel quis peieraverit, ei credi postea, etiamsi per plures Deos iuret, non oportet.* Don. & post eum alii ambiguum fingunt; quod non est. Hominum est, *metuere* s. vereri Deos. Dii l. *respiciunt* homines gratiose (cf. Andr. IV, 1, 18. Ph. V, 4, 23) l. iis irascuntur. Sic *cura* & *ira* Deorum sibi opponuntur.

1 Bacchis, quo melior est, hoc concitatior, ob iusiurandum repudiatum, offert aliud documentum, quod firmius habetur.

2 h. e. me permittente.

3 h. e. *hic non de verbis, sed res agitur.* ex Don. Et sic ex iis, quae faciam, melius de me existimabitis. Atque cum se promptam ad perficiendum quod velint senes, ostendat, non opus erit quaestione. Ita vero haec pronuntiat, ut non modo Laches permoveatur, sed & Phid. acquiescat.

4 Cave putes *suspectas* h. l. passivam vim habere, & notare *quas suspicio falsa insecuta sit*, qua dudum suas absolverant: Sostratam IV, 3, 9; Myrrhinam mox v. 74 & 91. Sed h. l. active

In re ipsa invenimus: porro hanc nunc experiamur [1]. nam si
Compererit crimini tua se falso uxor credidisse,
Missam iram faciet: sin autem est ob eam rem iratus gnatus,
Quod peperit uxor clam, id leve est: cito ab eo haec ira abscedet.
Profecto in hac re nihil mali est, quod sit discidio dignum.
P. Velim quidem hercle [2]. *L.* exquire: adest [3]: quod satis sit, faciet ipsa.
P. Quid mihi istaec narras [4]? an quia non tute ipse dudum audisti,

sumitur pro *suspicatas*, suspicientes, ut ap. Caton. distich. IV, 44 *suspectus cave sis— nam timidis & suspectis aptissima mors est.* cf. Hor. Carm. I, 17, 25. Suspicatas igitur dixit falso *mulieres nostras*, h. e. *Philumenam & Myrrhinam*, quas easdem scena priori vers. 28 *mulieres* dixerat, & quemadmodum hac sc. v. 4 *noster socer*. Quod igitur a mala glossa in textum irrepserat *nobis*, vulgo praemissum v. sq. unde hic redundabat, hoc magis delemus, quod etiam Don. nostrae sententiae favet, & cum vocem *suspectas* ambiguam esse dixisset, addit: *Nobis* aut abundat, l. *cum molestia nostra* significat.

1 s. huius nunc opera utamur.

2 Falsum fuisse crimen.

3 Scil. Bacchis.

4 Phid. iam satis persuasus acquiescit, ac denuo confirmat, manere hanc affinitatem perpetuam se velle.

De hac re animus meus ut ſit, Laches? illis [1] modo explete animum.

L. Quaeſo aedepol, Bacchis, quod mihi es pollicita [2], tute ut ſerves.

B. Ob eam rem vis ergo intro eam [3]? *L.* i, atque exple animum iis, ut credant.

B. Eo: etſi ſcio pol his fore meum conſpectum inviſum hodie:

Nam nupta meretrici hoſtis [4] eſt, a viro ubi ſegregata eſt.

L. At hae amicae erunt, ubi, quamobrem adveneris, reſciſcent.

P. At easdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognorint [5]:

Nam illas errore, et te ſimul ſuſpicione exſolves.

B. Perii, pudet Philumenae [6]. ſequimini me intro huc ambae.

1 Scil. mulieribus noſtris *explete*. Poenitet ipſum Bacchidem alloqui; itaque ſimul Lachetem reſpicit.

2 Scil. iusiurandum apud mulieres.

3 Pudore cunctans denuo quaerit.

4 Iniquior in meretricem.

5 Tandem ipſe ſocer, iam mitior factus lingua & vultu Bacchidis, promittit, mulieres amicas fore. ac fore, credit verae cauſae ignarus.

6 Hoc ſibi, amabilis ob pudorem, mulier dixit: cetera ad pediſſequas κωφα προσωπα.

L. [1] Quid est, quod mihi malim, quam quod huic intellego evenire,
Ut gratiam ineat sine suo dispendio [2], et mihi prosit?
Nam si est, ut haec nunc Pamphilum vere ab se segregarit,
Scit sibi nobilitatem ex eo [3], et rem natam, et gloriam esse:
Referet [4] gratiam ei, unaque nos sibi opera amicos iunget.

1 In verss. sqq. interpretes haerent, & Critici eos corrumpunt. Nos nihil mutamus, & expositione potius consulimus textui *quid est, quod malim* &c. per *nihil est, quod mihi malim evenire, quam quod huic evenire int.* Quod enim ipsi gloriae erit absque s. d. id quoque nobis ab illa summum eveniet beneficium, quo sibi nos adiungat.

2 Si quidem dudum filium a se segregatum habuit, nihil certe nunc amittit.

3 s. ex moribus, quos tutata maritum coniugi nunc reconciliat, *nobilitatem*, h. e. praemium virtutis feret, non in gloria s. fama facti rarioris tantummodo positum, sed in *re* s. muneribus ex patrocinio senum & amicitia mulierum sperandis. Ita infirmae quae erant nuptiae, per ipsam firmiores, in rem Bacchidis futurae erant, quod Philotium, quamvis alia in animo habens, optaverat I, 2, 27.

4 Senex natura loquacior, & nunc quasi spe tumens, & re iam bene gesta gaudens, effunditur in sermonem ita, ut dicta denuo aliis verbis dicat: dum gratiam refert Pamphilo (cf. sc. priorem v. 34) s. dum facit, ut Pamphilo redeat uxor, neque

ACTUS V[1]. SCENA I[2].

PARMENO.

AEdepol nae meam herus esse operam deputat parvi preti,

ipsam famae poenitebit (cf. supra v. 8 sq.) & nos inveniet amicos munificos.-Nunc demum post introitum Bacchidis, senibus etiam discedentibus, vacua fit scena; & locus intervallo est, quo intus καταστροφη fit ex agnito a mulieribus anulo, quem olim a Pamph. vi ereptum virgini, datumque Bacchidi, haec forte in digito habuit. Inde auctor raptionis noscitur fuisse ipse Pamphilus; qui non amplius caram uxorem reducere dubitabit.

1 Actus V post factam per intervallum, quo a priori dirimitur, καταστροφην, exitum fabulae non tam ipse habet, quam narrat, eoque brevior est. Quomodo autem in primo actu praeivit Philotium, haud mala meretrix, ita nunc in fabula exeunte advenit altera meretrix, ob mores, quos ceterum tutata est optimos, nobilior; quasi ovans, ob concordiam suo interventu redditam. Ita vero regit poeta fines decori, quod iam monuimus ad IV, 3, 30, ut rei omnis, praeter conscios, ignari maneant ceteri, maxime senes; unde maiorem ab omnibus varie initura sit gratiam, & quod res est, Philumenae decus servetur.

2 Curiosus servus, secretorum olim particeps, sed ea male custodiens, & simul piger, ex erroribus tandem redux ingreditur, nunc, se frustra exercitum, stomachans. Et idem nunc opportune adveniens denuo exercebitur nuntius laetorum, quae ipse nesciat, exeunte fabula ridendum se praebiturus.

Qui ob rem nullam miſit, fruſtra ubi totum deſedi diem,
Myconium hoſpitem dum exſpecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic ſedeo, ut quiſque venerat,
Accedebam : *adoleſcens : dic dum, quæſo, tun' es Myconius ?*
Non ſum. at Callidemides ? non. hoſpitem ecquem Pamphilum
Hic habes ? omnes negabant : neque eum quemquam eſſe arbitror.
Denique hercle iam pudebat : abii. ſed, quid Bacchidem
Ab noſtro affine exeuntem video ? quid huic hic eſt rei ?

ACTUS V. SCENA II.

BACCHIS, PARMENO.

B. PArmeno, opportune te offers : propere curre ad Pamphilum.
P. Quid eo [1] ? *B.* dic me orare, ut veniat. *P.* ad te ? *B.* immo ad Philumenam.
P. Quid rei eſt [2] ? *B.* tua quod nihil refert : percontari deſinas.

1 int. ad Pamphilum.

2 Curioſus non recuſat laborem, dummodo ea, de quibus agitur, ſciat.

P. Nihil aliud dicam [1] ? *B.* etiam [2] : cognoſſe anulum illum Myrrhinam
Gnatae ſuae fuiſſe, quem ipſus olim mihi dederat. *P.* ſcio.
Tantumne eſt [3] ? *B.* tantum : aderit continuo, hoc ubi ex te audiverit.
Sed ceſſas [4] ? *P.* minime equidem : nam hodie mihi poteſtas [5] haud data eſt :
Ita curſando atque ambulando totum hunc contrivi diem.

ACTUS V. SCENA III. [6]

BACCHIS.

QUantam obtuli adventu meo laetitiam [7] Pamphilo hodie !

---

1 Repulſus ſtudet colligere rem ex mandatis.

2 Eſt reminiſcentis id, quod paene praeterierit. Sed id ſic dicit, ut id l. fictum l. minoris momenti eſſe credat ſervus.

3 Parum ſe proceſſiſſe in indagando intelligit ſervus.

4 Curioſior quam impiger abigendus eſt.

5 int. ceſſandi.

6 Scena haec continet narrationem eorum, quae intus geſta erant, ac neminem ſcire oportebat, praeter hos, quorum intererat. Hinc Bacchis ſibi, gaudens bono, quod per ipſam contigerat, ſola, quoad cum Pamph. redeat ſervus, gaudium erumpit, et ſic affectum prodit, ut ſpectatores rem omnem quaſi ob oculos ſitam videant.

7 Ex reſtituto gnato, qui paene periit (v. 3).

Quot commodas res [1] attuli! quot autem ademi curas [2]!
Gnatum ei restituo, qui paene harum ipsiusque opera periit:
Uxorem, quam nunquam est ratus posthac se habiturum, reddo:
Qua re [3] suspectus suo patri, et Phidippo fuit, exsolvi.
Hic adeo his rebus anulus [4] fuit initium inveniundis.
Nam memini, abhinc menses decem [5] fere ad me nocte prima [6]
Confugere [7] anhelantem domum, sine comite, vini plenum,

1 Ex reddita uxore (v. 4, cuius consuetudine tenebatur supra III, 6, 44, quam invitus repudiabat, vicem suam ac solitudinem vitae dolens; cf. infra v. 25.

2 Ex iris senum, quibus suspectus erat, quasi etiamnum obnoxius esset Bacchidi; cf. v. 5.

3 Subtilius sic dicit crimen, quo Pamphilus ad ipsam rediisse falso putabatur.

4 Cf. quae de eo praefata est Myrrhina III, 8, 59.

5 Recte id meminit, ut ex Pamph. gravidam factam esse Philumenam constet. Cf. quae notavimus ad III, 8, 33, sq. p. 304.

6 A vespera dicebatur prima nox s. fax. Post illam erat concubia; inde intempesta.

7 Fere, quot verba, tot signa profert, e quibus colligi facile est, hunc esse, qui virginem vitiaverit. *Confugere*, quod timebat, *anhelantem*, colluctatus fuerat, *domum*, celari volebat, *sine*

Cum hoc anulo. extimui illico : *mi Pamphile*, inquam , *amabo* ,
Quid exanimatus es , obſecro ? aut unde anulum iſtum nactus [1] ?
Dic mihi. ille , alias res agere ſe , ſimulare [2]. poſtquam video [3] ;
Neſcio quid ſuſpicarier , magis coepi inſtare , ut dicat.
Homo [4] ſe fatetur vi , in via , neſcio quam [5] , compreſſiſſe :
Dicitque , ſeſe illi anulum , dum luctat , detraxiſſe.
Eum haec cognovit Myrrhina in digito [6] : modo me habentem

com. in pudendo facinore , *vini pl.* in vino Venus eſt & temeritas , *cum h. anulo*, qui raptum indicat. ex Don.

1 Perturbatio & anulus ſunt praecipua ſigna commiſſi facinoris. Mirum addit Don. *Brevitati conſulit Terentius : nam in Graeca haec aguntur , non narrantur.*

2 Don. *Alias res agentem ſe fingere. Pudebat enim amicae de alterius ſtupro fateri, & ei amicae , quam tum deperibat.*

3 Alia agentem , nec reſpondentem quaeſitis.

4 Bene additur *homo* ad *reum* notandum ; uti Eun. V, 5, 1, 19.

5 Atque haec ignoratio perſonae fabulam , & qui in ea errores ſunt , peperit ; ſimul excuſatum facilius habuit Bacchis , qui non amore illam , ſed temere invaſerit.

6 Scite aeque & vere ex mulierum indole invenit καταστροφήν. Quam enim ocu-

Rogat, unde ſit: narro omnia haec: inde eſt cognitio facta,
Philumenam compreſſam eſſe ab eo, et filium inde hunc natum.
Haec tot propter me gaudia illi contigiſſe laetor:
Etſi hoc meretrices aliae nolunt: neque enim eſt in rem noſtram,
Ut quiſquam amator nuptiis laetetur. verum ecaſtor
Nunquam animum quaeſti gratia ad malas adducam partes.
Ego, dum illo licitum eſt, uſa ſum benigno et lepido, et comi.
Incommode mihi nuptiis evenit [1]: factum fateor:
At pol me feciſſe arbitror, ne id merito mihi eveniret [2].
Multa ex quo fuerint commoda, eius incommoda [3] aequom eſt ferre.

leae iſtae, ad aliarum, quae accedunt, ornatum, veſtes, aurum, gemmas luſtrandas! Melius vero ſit h. l. diſtinguere dicta, quam cum Bentl. mox corrumpere *habentem* in *habente*. Expone autem: me, quae eum nunc haberem, rogat, unde ſit.

1 *Incommode* cum illis agitur, a quibus amici diſcedunt. Cic. Lael. 4. h. l. Bacchidi *inc.* ex *nuptiis evenit*, quod eam deſerebat amator.

2 Ea, quae culpa noſtra eveniunt incommoda, dolemus magis.

3 h. e. quae ab eo oriuntur incommoda; uti Ad. II, 3, 2 *iniuria adoleſcentium* h. e. quae ab adol. fit; & a-

ACTUS V. SCENA IV. [1]

PAMPHILUS, PARMENO, BACCHIS.

Pam. Vide, mi Parmeno, etiam ſodes, ut mi haec certa et clara [2] attuleris;
Ne me in breve coniicias tempus, gaudio hoc falſo frui.
Par. Viſum eſt [3]. *Pam.* certene'? *Par.* certe. *Pam.* Deus ſum, ſi hoc ita eſt. *Par.* verum reperies.
Pam. Manedum, ſodes: timeo ne aliud credam, atque aliud nunties.
Par. Maneo. *Pam.* ſic te dixiſſe opinor, inveniſſe Myrrhinam,
Bacchidem anulum ſuum habere. *Par.* factum. *Pam.* eum quem olim ei dedi:
Eaque hoc te mihi nuntiare iuſſit: itane eſt factum? *Par.* ita, inquam.
Pam. Quis me eſt fortunatior, venuſtatiſque adeo plenior?

ſibi *iniuriam patrum.*

1 Interea cum Bacchis ante oſtium opperiretur, advenit Pamphilus, in itinere cum ſervo loquens, cum vario affectu, modo verens, modo ſe efferens. Cf. Ad. IV, 6, 64.

2 Recte audita.

3 int. mihi, pro *viſus ſum certo audire.* Eun. III, 2, 1 & Plaut. Aul. V, 14. pariter, ut *perſuaſum mihi eſt, perſuaſus ſum.*

Egon' te pro hoc nuntio quid donem? quid? quid [1]? nescio.
Par. At ego scio. *Pam.* quid? *Par.* nihil enim:
Nam neque in nuntio, neque in me ipso, tibi boni quid sit, scio [2].
Pam. Egon', qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris [3],
Sinam sine munere a me abire? ah, nimium me ingratum putas.
Sed Bacchidem eccam video stare ante ostium [4]:
Me exspectat credo: adibo [5]. *B.* salve, Pamphile.
Pam. O Bacchis, o mea Bacchis, servatrix mea [6]!
B. Bene factum, et volupe est. *Pam.* factis ut credam, facis [7]:
Antiquamque adeo tuam venustatem obtines,
Ut voluptati obitus [8], sermo, adventus tuus, quocunque adveneris,

1 Formula quaerentis.

2 En ut curiosus magis scire vult, quam munus accipere. Sciscitatur ille; sed quo magis curiosus est, tanto magis nesciet illa, quae cupit. ex Don.

3 Quod pro beneficio summo est; cf. Cic. post red. in Sen. 9.

4 Bene fit, quod gaudens nimis, a servo inepto avertatur ad ipsam venustatis reducem.

5 Dum adit eam, servus remaneat.

6 Gratissimis verbis, simul & venuste, illam salutat, amantior Philumenae. Neque minus blande respondet memor Bacchis.

7 Quod alias vix credi possit, *facis.*

8 s. occursus, quem casus

Semper ſiet. *B.* at tu ecaſtor morem antiquum, atque ingenium obtines,
Ut unus omnium homo te vivat nunquam quiſquam blandior.
Pam. Ha, ha, hae, tun' mihi iſtuc [1]? *B.* recte amaſti, Pamphile, uxorem tuam:
Nam nunquam ante hunc diem meis oculis eam, quod noſſem, videram:
Perliberalis viſa eſt. *Pam.* dic verum [2]. *B.* ita me di ament, Pamphile.
Pam. Dic mihi, harum rerum numquid dixti iam patri [3]? *B.* nil. *Pam.* neque opus eſt;
Adeo mutito: placet, non fieri hoc itidem, ut in comoediis [4],

dat, uti *adventum* voluntas.

1 *Tun'* (cui incommode evenit nuptiis meis) *mihi* (perfugae) *iſtuc* benedicis? Prudenter miſſis ambagibus traducit Pamphilum ad ea, quae ipſi iam honeſtius placeant.

2 Volens audit uxorem laudari ab eleganti muliere, eaque, quae videri potuit aemula.

3 Poſt gaudium cura eſt, ne quid de raptu reſciſcant patres; qui cognitioni anuli non interfuere. Igitur haec ſecum agunt, nihil audiente ſervo. Tectis ſic veris cauſis actorum, ſola etiam Bacchis a ſenibus inibit reducis concordiae gratiam.

4 *Mire: quaſi haec comoedia non ſit, ſed veritas.* Don. Ita ſapienter egreditur poeta fines, qui praeſcribantur fabulis. Sed tamen praeivit iam Plaut. Amph. III, 4,

Omnia omnes ubi resciscunt. hic, quos par fuerat resciscere,
Sciunt; quos non autem scire aequom est [1], neque resciscent, neque scient.
B. Immo etiam, qui hoc occultum iri facilius credas, dabo:
Myrrhina ita Phidippo dixit, iuriiurando meo
Se fidem habuisse, et propterea te sibi purgatum. *Pam.* optume est:
Speroque hanc rem esse eventuram nobis ex sententia.
Par. [2] Here, licetne scire ex te, hodie quid sit quod feci boni [3]?
Aut quid istuc est, quod vos agitis? *Pam.* non licet. *Par.* tamen suspicor [4]:
Egon' hunc ab Orco mortuum [5]? quo pacto? *Pam.* nescis, Parmeno [6],
Quantum hodie profueris mihi, et ex quanta aerumna extraxeris.

3 in ipsa comoedia comoediam memorando.

1 Senes, & servum curiosum.

2 Redit servus, qui in hisce nihil intelligit, ad expiscandum, quod ipsum scire non aequum erat.

3 Ineptus nihil in hac re fecit boni, nisi quod arcesseret Pamphilum.

4 Par. sibi loquitur.

5 Int. reducem feci, ex v. 13.

6 Pamphilus servum videns curiosiorem, addit etiam stimulos, quibus magis conficiatur frustra laborans.

Par. Immo vero ſcio, neque hoc imprudens feci [1].
Pam. ego iſtuc ſatis ſcio [2]. *B.* an
Temere quidquam Parmeno praetereat, quod
facto uſus ſit [3]?
Pam. Sequere me intro, Parmeno [4]. *Par.* ſequor [5].
equidem plus hodie boni
Feci imprudens, quam ſciens ante hunc diem unquam. Plaudite.

1 Se iam ſcire omnia ſimulando, fruſtra percontatur herum, quem ex ſuo ingenio iudicat I, 2, 35 ſq. ac meritum ſuum iactat, eo quod prudentem ſe feciſſe fingit.

2 Pamph. ridet hominem.

3 Senſus ſit: nihil facile Parmeno, pro ſua diligentia praetermittit, quod aliis uſui ſit. v. not. crit. ad h. v.

4 Pamphilus cum Bacchide abſcedit.

5 Quod ſolum reſpondet abeunti. Cetera ad ſpectatores dicit, fatens quidem ignorantiam ſuam; ſed tamen quidquid Pamphilo boni contigit, ſua opera factum iactat imprudens nuntius. Itaque explodendus eſt ille a plaudentibus.

NOTAE

AD FIRMANDAM LECTIONEM TERENTIANAM

SPARSAE.

AD ADELPHOS.

PAg. 9 lin. 3. Ed. anon. ap. Weſterh. et ed. noſtra c. figg. habent *facite ut veſtra aequanim.* Sed verba *ut veſtra* h. l. non ſunt a Codd. melioribus, et repugnant verſui.

lin. 4. Quod deſiderat Don. *veſtra* ante *aequanim.* illud huic verſui cum aliis addimus, ut conſtet verſus, qui ſine eo vacillat. Dacieria quoque ſic edidit. Bentl. vero integrum verſum, quo facile caremus, ſubiiciendo, inanem operam ludit.

p. 10 lin. 3 *atque an. obſ.* Sic vetuſtus quiſque Cod. ap. Faern. et Bentl. et ed. noſtra c. figg. Alii cum Donato et h. l. edunt *aut.* Sed nihil in eo eſt diverſi ab amando l. potando.

lin. 17. Vulgo diſtinguunt *ille contra, haec omnia.* Sed v. Ph. III, 5, 36. verius, quod cum Bentl. ſequimur.

lin. 18. *Ruri agere ſemper vitam.* Sic certe ed. anon. ap. Weſterh. vetuſque ed. noſtra cum figg. melius quam vulg. *ruri agere vitam : ſemper parce, &c.* To *ſemper* enim addit dictioni id quod urbanis videtur odioſum. Similiter infra V, 2, 9 *Ille ſuam ſemper egit vitam in otio, in conviviis.*

p. 11 lin. 10. *Inſueverit.* Sic plures Codd. et priſcae edd. etiam noſtra, habent; defenditque Boecl. Alii *inſuevit.* Ap. Martian. Capellam pag. 160 *inſtituerit.* Bentl. vero ex ingenio ſubſtituit *ita uti ſit.* Scil. non intelligit connubium futuri perfecti et imperfecti *inſueverit, aut audebit*, ex ipſa re natum, *qui vel olim inſueverit, vel primum audebit.*

ibid. *aut audebit.* Verba *aut audebit* a quibuſdam

Codd. ſecundariis abſunt, eoque Boeclero gloſſema audiunt. Ea igitur expungit, et mox ingerit *is*, legendo--*fallere inſueverit Patrem tanto magis is aud.* cet. Sequuntur eum inter alios Dacieria et Millerus.

p. 12 lin. 4. *clamans.* Al. *clamitans*, quod repugnat metro; et fruſtra interciditur a *ſaepe*, quod alii praeponunt verbis *ad me.* Quamvis autem et Don. legat *ad me ſaepe clāmitans*; ſequimur tamen cum Guyeto et Bentl. metri rationes; et infra recurrit IV, 8, 9 *clamas.*

lin. 6 *ſumptum.* Sic Bemb. et Donat. et ed. vet. c. figg. cett. Alii *ſumptus.*

lin. 18. Alii cum Donato: *Ille quem b. adi. ex animo facit.* Noſtrum ad metrum aptius.

p. 13 lin. 1. *patrium.* Quidam libb. et ſcripti et editi, in quibus ſunt ed. Anon. Weſterh. et noſtra c. figg. *patrum.* ita et edidit Fabrini.

lin. 12 *ehem.* Sic Codd. Bemb. Baſil. Don. et Eugr. habent. Alii (ut et noſtra vetus) *hem.* Illud commotius in re ſubita videtur. cf. Eun. III, 5, 9.

p. 14 lin. 11. *Mulcavit.* Sic recte antiqui libri omnes. Alii male et uſitato errore *mulctavit. Mulcare* eſt verberare; *mulctare*, punire, condemnare.

p. 16 lin. 4 *adigis.* Al. Codd. et Don. *rediges*; al. *redigis.*

lin. 12. *Obſonat.* Sic omnes Codd. Varro L. L. 6 legit *Scortatur, potat*, &c. Sed lapſus eſt memoria. Statim enim addit Micio: *amat.*

p. 17 lin. 3 ſq. Vulg. male inde ab Eraſmo *eſt*, *dis gratia, Et unde haec fiant, et adh. n. m. ſ.* Donatus certe iunctim legit *eſt dis gratia*, cum poſt *et unde haec fiant* iterum ſubaudiat *eſt*. Atqui infra v. 59. iunguntur *eſt dis gratia quum--eſt.* Tum inepte conſtruitur *eſt*;--*et unde haec fiant, et--ſunt.* Sed et ſic deficit verſus, in quo primum *eſt* cum ultima prioris concurrat. Itaque tandem addimus *quum eſt, unde.* In quibuſdam Mſſ. abeſt etiam 7 *et* ante *unde.*

lin. 9 *ab illis* Donatus legit *aliis.*

ibid. *vere ſciunt.* Fruſtra Palmerius, cui accedunt Guyetus et Dacieria, coniecit *vere ſient.* Verus eſſe poteſt pater animo, quamvis non natura ſit. Verus opponitur ſimulato, ſ. ei qui putatur pater, non eſt; qualis foret Chremes in Heaut. Act. V, ſi recte Clitipho ſuſpicatus fuiſſet, ſe ſubditum. Bentl. vero poſt illos pro libidine correxit *veri ſient*; nec meminit, & adverbium ſic iungi Eun. III, 5, 58 *tum pol ego is eſſem vere, qui ſimulabar.* Tacemus plura.

p. 18 lin. 10. *ullum.* Sic plures Mſſ. & edd. priſcae, in quibus noſtra: denique Bentl. mavult quam vulg. *unum.* cf. Andr. I, 5, 22. Eun. I, 2, 8.

lin. 11. *an non credis?* Pareus ex Mſ. Pal. edidit *ah! non credis?* quod quidem nobis aptius videtur, quam cum Don. ſubaudire: *me iraſci.*

lin. 15. *quidquam* vulgo omittitur, quod reſtituimus iubente metro ex Mſſ. quibuſdam ap. Weſterhov. & ed. noſtra vetere; & ſic Cic. Phil. I, 11 *ne gravius quippiam dicam.*

pag. 20 lin. 1. *deferviſſe.* Alii, teſte iam Donato, legebant male *deſaeviſſe.*

p. 21 lin. 4. *Quamquam eſt ſcel.* Al. Codd. ed. anon. Tarviſ. & noſtra c. figg. *Quamquam ſit ſ.*

lin. 6. ſq. *Meorum morum.* Mur. mavult ob metrum *morum meûm*, quod probat Fr. Fabr. & ſequitur Dacieria.

p. 22 lin. 9. Alii male iungunt *praeſtrenue.*

lin. 11. Al. omittunt *tu*, quod eſt in Mſ. Reg. ap. Lindenbr. & rationi metricae verſus convenit.

p. 23 lin. 7. *miſerum.* Inde certe ab Eraſmo vulg. *indignum*; quod in Codd. abeſt, qui plerique, ut edd. veteres noſtrum habent.

lin. 8. *hei miſeriam.* Sic vetuſti Codd. & libri & Bentl. Al. *hei miſero mihi.*

p. 24 lin. 14. *heic.* Al. Codd. ap. Weſterh. & Boecl. ed. 1469 noſtraque vetus *hoc*, quod Rivius laudat.

p. 25 lin. 12. *quod ad te attinet.* Sic ed. noſtra vetus, & Eraſmica I. Vulg. ex Codd. pleriſque inſerit *id quod* etc. ſed praeter metrum.

p. 28. lin. 4 ſq. Vulgo hic verſus poſtponitur ſequenti. Nos cum Bentl. priorem facimus, re ipſa iubente.

p. 29 lin. 6. *puto.* Ante Faernum edebatur *deputo.*

p. 30 lin. 1. Sic Faern. edidit ex Bemb. noſtraque vet. editio habet. Alii: *Concertationem comp. quam quae h. i. n. f.*

lin. 5. *facerem.* Sic Faern. ex Bemb. &c. noſtraque vetus ed. Al. *agerem.*

lin. 10. *hui.* Sic Codd. & edd. inter quas noſtra vetus. Guid. Iuv. Eraſmianae, Dacieria, Weſterh. hanc interiectionem tribuunt Sannioni (ridenti ſ. reſpuenti dictum ſervi) ut infra III, 4, 48 & Eun. IV, 7, 35 & mox pariter Sannio interiicit *hem.* Neque alias interiectio in medio ſermone obvia. Itaque audemus contra Codd. Bemb. & Baſilic. e quibus Faern. eam quoque Syri eſſe vult. Faciunt cum eo Heinſius ex Mſſ. Leid. 4 & Bentl. ex ſuis.

pag. 33. lin. 12. *defrudet.* Sic Don. legit, & Eraſm. Dacier. Weſterh. Bentl. ex ſuis Codd. Sed Eugr. *defraudat;* & ſic ed. noſtra vet. Heinſ. Miller. dederunt.

pag. 34. lin. 5. *reddat.* Al. *reddatur,* contra metrum.

lin. 6. Bentl. fruſtra *Scio non te eſſe uſum.*

p. 35 lin. 3. *nunc te.* Bentl. ad aurem ſuam tranſponit *te nunc.* Sed vulg. rectior; & vis eſt praecipua in τῷ *nunc*--cui reſpondet τὸ *nunquam.*

lin. 7. *alios.* Bentl. inepte fingit *alias;* provocans ad Andr. I, 1, 31. Sed quod alterum laudat Andr. I, 1, 95 potius eſt pro vulg.

lin. 9. *homini nemini.* Mittimus abſonam varietatem: *homini neminem* l. *hominum neminem* l. (uti noſtra vetus) *hominem neminem* &c. Noſtrum quoque legunt Don. & Eugr. cf. Eun. III, 5, 1. Phorm. IV, 2, 1.

lin. 12. *ellum.* Don. alios tradit h. l. id interrogative legere *ellum?*

lin. 13. *Illius opera nunc vivo.* Al. h. l. inſerunt *Syre;* Bentl. ponit poſt *nunc.* Noſtra vetus poſt *vivo, Syre, o. f. c.* Hac inconſtantia moti facimus cum ed. anon. ap.

Westerh. Tarvis. 1481. Ven. 1490. Heinsio & Dacieria; qui verba *fest. cap.* interiecta volunt a Syro assentiente, uti dein *Nihil pote supra.* Sic nec versus laborat.

lin. 15. Versum, in quo l. emendando l. exponendo laborarunt editores & interpretes, hodie primo integrum damus. Primo Don. legit *quin*, idque admirative pronuntiandum dicit. Nugae. Sed Bemb. Cod. a prima manu *qui*; a secunda, uti Vatic. *quin*, & alii *quine.* Nos illud cum ed. nostra vetere, Erasmo, & pluribus aliis praeferimus, quod respondeat τῷ *illius.* Tum fluctuant Codd. in verbo *postputavit*; pro quo alii *postputarit*, quod penderet ex isto *quin*, a nobis reiecto. Neque vero moramur in permixta lectione ed. nostrae veteris *qui omnia sibi postponenda putarit prae m. c.* Illud *ponenda* certe a glossatore est, qui non meminerat simile Hec. III, 7 (al. 5) v. 33 *Cum te postputasse omnes res prae parente intellego.* Et ibi rectius coniunguntur in unam vocem, quae h. l. dividenda censemus ob τὸ *esse.* Quo enim referas τὸ *esse*, nisi ad *post*, uti Sall. Cat. 23 extr. --- *invidia atque sapientia post fuere.* Sed quamvis etiam cum Erasmo, Westerh. aliisque legas *Qui omnia sibi postputavit esse prae meo commodo*, (quae rectior illa *quin' omnia sibi postputarit esse prae m. c.*) desit tamen octonario in ultimis, quod explemus vocula *uno*, interposita contra τὸ *omnia*; idque omissum librariis corrector margini adscripserat, e qua dein in textu mendose adlitum τῷ *qui* provenit illud *quine*, quod turbas has dedit. Unum autem commodum dicit noster, quod iam fruatur sua; cf. Eun. II, 3, 80.

lin. 17. *laborem.* Vulg. *amorem*; quod quam falsum sit, nemo hominum criticorum sensit. Quamvis certe Aeschinus *suspicionem amoris in se transtulerit* (ut in Cliniam Heaut. IV, 1 (al. 4 l. 5 v. 52) haud tamen *amorem* fratris in se *transtulit*; cf. Hec. I, 2, 94. At ab Erasmo in ed. Froben. I & sqq. veriorem lectionem adscriptam invenimus: alias *laborem.* Recentiores omisere.

pag. 36 lin. 1. *Nil pote supra.* Al. & haec tria verba tribuunt Clitiphoni. Multum autem & in hoc versu

laborant Critici, quorum cura hodie maior octonario evasit. Diversimode vero eduntur *Nil pote supra. sed* (aliis omittitur) *quisnam* (al. *quidnam*) *fores* (al. *foris*) *crepuit.* Sy. *mane, mane! ipse exit foras.* Cum ap. omnes versus excedat octonarium, omittimus cum Erasmo alterum *mane;* & *crepuit*, quod librariis in mente erat, ubi vox *fores* legebatur, emendamus in *exit.* Iisdem verbis respondet Syrus *Ipse* (frater quem laudasti) *f. e.* Placuit ita magis, quam alia emendatio: *sed quid tam foris crepuit.*

lin. 6. *me.* Sic Bemb. Al. praeter rem *men'.*

lin. 8. *quaero.* Sic plerique Mss. Al. *quaerito*, praeter metrum.

lin. 10. *tristitiam.* Bemb. *tristitiem.*

lin. 12. Versus hic magna inconstantia editur. Primum plerique *Ego illam hercle vero*; nostra vetus *Ego vero illam hercle* &c. alii, ut Ms. reg. ap. Lindenbr. Ms. Graev. Lips. & Boecl. cum ed. 1469 Mediol. Iuntina & Mureto *Ego illam facile vero.* Bembinus vero, omnibus prior, neque *hercle*, neque *facile* habet; unde & nos omittimus cum Dacieria. Tum illud *quidem* & *te* locum mutant. Plerique *qui quidem te fratrem h. &c.* Sed Bemb. Erasm. Faern. Westerh. Bentl. *qui quidem te habeam fratrem*, & Dacieria *qui te h. f. quidem, o!* Nos in hac inconstantia, & cum ex omnibus metrum laboret, ausi sumus huic mederi, omittendo τὸ *hercle*, quod Bemb. non habet, legendo *ego vero* cum nostra vetere, & quod locum mutaverat, in omni lectione auribus infestum *quidem* retrahendo. Sic utrique voci *ego* & *illam* vis additur; & sic passim Plaut. & Cic.

pag. 39 lin. 2. *obsecro hercle te hom.* &c. Metri causa addimus c. Bentl. *te.*

lin. 18. *Obsecro te.* Al. male omittunt *te.*

pag. 41 lin. 3. *E re nata.* Bentl. inepte lect. corruptam quorundam Codd. & edd. praefert *e re natae.* Sed ap. Ter. semper est *gnata*, uti infra v. 42. neque Latinus homo dicat *e re--melius.*

lin. 7. *ingenio.* Vulg. *genere*; e quo Bentl. pulchre in-

venit noſtrum. Terentius, ut alii ſcriptt. paſſim iungit *ingenium animumque*, uti infra V, 1 (al. 3) v. 42 ſq. Andr. I, 1, 86 ſq. Et ſic facile caremus nugis Donati, diſtinguentis *genus* & *familiam*, quae Terentio promiſcue adhibentur infra Sc. IV, 46 & V, 2.

lin. 13. *omnia omnes*. Sic numeroſius ſcripti optimi, edd. priſcae, & ex recc. Bentl. Al. *omnes omnia.*

pag. 42 lin. 5. *impium*. Vulgo *impurum*, quod metro repugnat. Itaque Iuntinam, Aldinam, Heinſ. & Bentleium ſequimur.

lin. 8. ſq. *neque illiu'*. Vulgo *illum;* in quo elegantiam quaerunt *quem--illum*, laudantque infra v. 17; & III, 3, 4 *illum--etiam eum*. Sed abludunt exempla; neque hodie Geta currens venatur elegantias Criticorum. Alii *ulla*, quod ferri magis poteſt. Noſtrum perplacet ex Andr. I, 5, 26 *Tot me impediunt curae--Amor*, miſericordia huius, *nuptiarum ſollicitudo, tum* &c. Hec. I, 2, 92 *Animus uxoris miſericordia defunctus*. Apocopen in *illiu'* iubet metrum, ut Eun. II, 3, 78.

pag. 43 lin. 7. Verſus tentatur ab aliis, non in melius. Guyet. quidem more ſuo expungit totum. Bentl. amputat verba *dum--modo*. Sed haec eſt manifeſta vis.

lin. 13 ſq. Faern. ex interpolato h. l. Cod. Bemb. male edidit *Sublimem medium primum arr. & cap. in t. ſt.* cum ante in editis (ut in pleriſque Codd.) illud *primum* poſt *capite* poneretur; & ſic quoque hodie multi retinent. Sed Palmer. id pridem ſcite & vere correxit in *pronum*, quod rec. Bentl. cf. Virg. Aen. I, 115. *Primus & pronus* facile in Mſſ. permutabantur.

lin. 15. *diſpergat*. Cave cum aliis corrumpas in *diſpergeret*. Habet enim prius imperfectum, uti cetera omnia, vim futuri, e quo conſequatur praeſens.

lin. 18. *tunderem*. Bentl. reſcribit *funderem*, quod frigidum coniecerat Guyet.

pag. 44 lin. 4. *ubi es*. Vulgo *ubi ea eſt*. Bentl. facit *ubinam es*. Sed omitte *nam;* & ſic demum procedet verſus.

lin. 9. *Animam*. Edd. priſcae *animum.*

lin. 14. ſq. *hei mihi, Perii*. Vulgo *hem, Perii*. Sed *hem*

neque in feminam, eamque & praeparatam nuntio malo, & gravius dolentem, convenit, neque octonarium explet. In re quidem ſubita, ſed non triſti dicitur Andr. V, 2, 19. Coniungit vero Soſtrata duplicem ſignificationem doloris.

pag. 45 lin. 3. *certum*. Sic Bemb. melius, quam cum Don. *certo*; aut al. *Sciſne hoc certo?* l. *certe*.

lin. 5. *Ah*. Al. omittunt hoc alterum *ah*, quod geminatum eſt in ed. noſtra vetere. Quae omiſſio fecit, ut dein al. contra Bemb. praepoſtere redderent *iam credas*.

lin. 7. *Noſtram*. Sic Codd. omnes. Alii *noſtrarum*.

lin. 12. *patris*. al. *patrem*. Noſtrum melius habent Bemb. & Vatic. Quod huic verſui vulgo addunt *ita*, rectius ſq. verſui praeponimus.

lin. 13. *Se ux*. al. *ſibi*. Plures omittunt. Sed Cod. Bemb. habet *ſi*. Cod. Petr. rectius *ſe*, quod latinius, & noſtro ſolenne Hec. prol. alt. v. 3. Heaut. III, 5 (al. IV, 1) v. 53. II, 3, 21. Virg. Ecl. I, 41.

lin. 16. *conſule*. Sic Vatic. & tres veterrimi ap. Bentl. Alii legunt cum Don. *proſpice*.

pag. 46. lin. 1. *au*. Cod. Bemb. Vict. & Don. ſemel habet *au*; alii geminant *au au!* Retrahimus vero ad integrandum verſum ex ſequenti *an*.

lin. 3. Al. ordinant *hoc proſ. tibi vid. uſq. eſſe*. Sed verſus ſic non procedit, cui ut conſulamus, ſequimur ordinem, quem multi e melioribus habent.

pag. 47 lin. 1. *quid ages?* Sic Faern. edidit ex Bemb. aliiſque; cui aptius videtur *proferam*, quam τὸ *agis?* quod quidam habent. Sed & ſunt ſcripti & edd. qui legant *quid ais*, quaſi miraretur Geta; idque praefert Bentl. idemque *hem, mea Soſtrata, v. q. r. a* tribuit Cantharae, quod τὸ *mea* ſit blandimentum muliebre. Sed cogites, ſervo herae ſuae addictiſſimo plus licuiſſe & libuiſſe.

lin. 9. *Si*. Al. male *ſin*.

lin. 13. *interceſſe*. Sic Eraſm. Dacier. Bentl. antique & iubente metro pro *interceſſiſſe*.

lin. 15. *quid istic*. Sic dedit Bentl. ex Mss. Prisciani, haec verba laudantis. Vulgo *quid istuc*.

p. 48 lin. 1. *eius* &c. Sic Bemb. &c. Alii *huius enarrato rem omnem ordine*. al. *narrato*.

lin. 12. *Una fuisse*. Sic Bemb. & supra Andr. I, 1, 54. Alii *affuisse*; quod nimium videtur.

pag. 49 lin. 1. *eum* πλεονάζει. Abest vero in aliis Mss. in aliis locum mutat.

pag. 51 lin. 3. *Tantisper*. Sic Bemb. a prima manu. Al. *paulisper--venero*.

lin. 4. Nobis *quidem* h. l. additum videtur a sciolis librariis; ut passim. Demto illo versus constat.

p. 52 lin. 13. *Vig. tuam tu mihi?* Vulgo h. l. addunt *narras*; quod glossema expungimus cum Bentl. & revocamus in hunc versum ex sq. *modo*.

pag. 53 lin. 6. *quem*. Sic Don. Sed Cod. Bemb. *qui*.

lin. 10. *iurgio est*. To *est* reddimus ex Codd. cum Bentl.

lin. 12. *de ps. hac*. Ita recte dedit Bentl. pro *istac*.

pag. 54 lin. 1. *spero est similis* &c. Bentl. versum corrumpit fingendo *erit*, quod speretur de futuro, non praesenti. Parum is memor, verbum id & praesentibus (uti Eun. V, 3, 11; III, 3, 11. & passim ap. Cic.) & praeteritis (ut ap. nostrum supra I, 2, 72. Andr. II, 4, 4. Eun. I, 2, 123 &c.) coniungi. Tum est idem, ac si dixisset *Quod spero, est sim*.

pag. 55 lin. 7. *o Demea*. Vulg. non habet *o*, quod Bentl. ex Cod. antiquo reposuit.

pag. 56 lin. 6. *hinc ibis*. Sic Faern. ex Bemb. & Vict. Alii tuentur *abis*, quo dein utitur Demea iam iam iturus. Idem Faern. ex solo Bemb. *recta*. Sed h. l. placet vulg.

pag. 57 lin. 1. *is hercle*. Vulgo *is hercle est*. Verum sic versus non procedit. Itaque Cod. Petrensem, qui omittit *est*, cum Bentl. sequimur.

lin. 7. *vah*, quod post *video* vulgo ingestum legitur, omittimus cum Bentl. Neque enim hic eius vis est opportuna, & versus afficitur.

lin. 12. *Quod*. Vulgo *quid*. Nos praeferimus lectionem

Prisciani L. XVIII; cf. Ph. V, 8, 19 sq. Eun. V, 5, 1.

lin. 16. *De pſ. hac.* Quidam Mſſ. *hic*, quod forſan verius; ut mox v. 7. Heaut. II, 2, 22. Hec. III, 3, 52. Bentl. ex uno Cod. dedit *hoc.*

lin. 17. *pater is.* Guyetus mavult *id.*

pag. 59. lin. 1. *an quid.* Sic Bemb. Al. *quidquam.*

lin. 12. Vulgo legitur *menſis hic decimus eſt*, & ſic citat Lactant. ad Theb. I. Sed Bentl. expungit *hic*, quod verſus reſpuit, nec ſenſus deſiderat.

pag. 61 lin. 7. *ius*, quod melius, quam aliorum *vis*, quae duae voces in Mſſ. ſaepiſſime permiſcentur.

lin. 12. *parvolis.* Sic Bemb. Al. male *parvoli.*

pag. 62 lin. 1. D. *fratrem conveniam, Hegio.* Nil aliud certe reſpondere poterat, quippe cum filius natu maior eſſet in poteſtate patria Micionis. Abſurde igitur vulg. aſſuit verſum a librario quodam ex Ph. III, 3 (al. II, 3, 4) 21 *Id quod mihi de hac re dederit conſilium, id ſequar;* quem uti Mur. h. l. alienum pridem ſapienter monuit: ita nec agnoſcit Cod. Bemb. a prima manu, nec Don. legiſſe videtur. Ceteri Mſſ. habent; unde apparet, quam ſit unus Bemb. illis omnibus praeſtantior. Nos expungere omnino non dubitamus.

pag. 64 lin. 5. *nunc cum maxume.* Sic e Bemb. & Vatic. dedit Faern. ut Phorm. I, 4, 27. Heaut. IV, 1, 40. Cic. pro Cluent. 5. Sed alii libri *hunc autem max.* l. *nunc autem max.* l. *nunc eum max.* l. *nunc eum cum max.* Neque nos in vario metro contra audemus. Hos verſus enim trochaicos ſtatuunt. Nos 1o *nunc* ex *hunc*, & hoc ex gloſſa ortum ſuſpicamur. Sic prodit octon. Iamb.

pag. 65 lin. 3. *Miſere nimis ut coepi, cupio* &c. Ed. Arg. & al. *mi Syre, nimis cupio ut coepi* &c.

lin. 5. Alii huic verſui praeter metrum addunt *prope eſt*, quod cum Eraſmo ſequenti praemittimus.

lin. 7. Vulg. *prius* huic verſui praemittitur, qui ſic totus aberrat a metro: cui ut mederemur porro fecimus *revortier* pro *revorti.* Sic non opus vi, quam alii inferunt.

lin. 13. *nihilne in mentem?* Sic Don. legiſſe vide-

tur, et Faerno placet. Sed Bemb. *in mentem est*, quod Plautinum. Al. *in mente est.* cf. ad Heaut. V, 4, 9.

pag. 66 lin. 5 *fervit* a *fervo*, *vi*, *ere*. Al. *fervet.*

lin. 13. Ed. nostra vetus Arg. C. *Paterne.* S. *ipsus.* Bene inserit Bentl. ex Ph. I, 3, 26 *is ipsus*; quod et metrum poscit. Al. minus bene C. *Pater est*? S. *ipsu' est.* Al. peius : *pater adest*? S. *ipsus.* Quorsum enim illud *adest*? Et in subita re rectius omittitur *est*, quod iam praecessit in illo : *quidnam est.*

lin. 19. Vulg. *Nae ego homo sum inf.* &c. Sed sic versus iusto longior; eoque eiecit Bentl. τὸ *sum*, quod retinendum videtur. Sed *homo* in Mss. et edd. priscis locum mutat, in duobus ap. Bentl. abest. Itaque hoc aliunde ingestum potius absit. Sic et Eun. II, 2, 13 *At ego infelix--possum*; et passim *infelix* simpliciter dicitur, infra IV, 5, 33. et Hec. III, 6, 1.

pag. 67. lin. 4. *quid est*? Sic Bemb. cett. Faerniani et ed. prisca etiam nostra. Vulg. *quid ais*? Nihil vero narravit. Al. *agis.*

pag. 70. lin. 12. *hac deorsum.* Al. male *hanc*; et v. sq. *sursum* praeter metrum.

pag. 72. lin, 5. *odiose cessat.* Bentl. mavult *otiosus*, uti Eun. IV, 6, 16. Vett. edd. *otiose.*

pag. 73. lin. 6. *expostules.* Omnes ante Faernum legebant male *expostulant*; in qua mendosa lectione ipse se torquet Don. ut recentiores taceamus. Sed Faernus ex Bemb. verum restituit, ut mirari oporteat, cur in obscura et falsa lectione haerere malint plerique editt. Heins. Dacieria, Westerh.

lin. 8. *agisne gratias*? Vulg. *agis gr.* cui Westerh. et Bentl. signum rogandi addidere recte. Id enim innuit Don. Sed et metrum poscebat *agisne gr.*

lin. 15 sq. Sic Bentl. e Cod. Mead. reddidit rectius, quam vulg. *fratrem eius esse et illam ps.*

lin. 17. sqq. Hos versus, qui sequuntur, multa exemplaria non habere testatur Don. eoque Guyet. quatuor sqq. expungit. Sed Bemb. habet.

pag. 74. lin. 6. *laedier.* Vulgo *negligi*; et sic Codd.

et editi plerique. Sed Don. ſ. quiſquis ſit, obſervat: Legitur et *claudere* et *claudicare*. Sed haec lectio ſane claudicat. Cod. Bemb. vero habet *claudier*, unde Faern. fecit *calvier*, antique pro *decipi*. Quamvis autem ei accedant Lindenbr. H. Iunius, Pareus, T. Faber et Dacieria, haud tamen probamus verbum, quod hac in re non ſatis aptum videtur. Non enim ob impotentiam decipimur, ſed facilius laedimur. Potentes vero magis decipiendi veniunt. Bentl. vero ex eodem *claudier*, ſ. quae antiquior ſcriptura fuerit *cludier*, facile reperit *ludier*; quod non magnam vim habet, cum ante de *contumeliis* ſ. *iniuriis* dixerit, quibus magis *laedimur*, quam *ludimur*. Et *laeſi* placandi ſunt purgatione.

ad Act. IV. Sc. 5. Verſus priores ſeptem huius Scenae, miſere turbatos ab editt. nos, partim cum Heinſio, alia ratione facilius ordinamus in Iambicos, qui tamen, quae hodie eſt vulgata, non omnes aſſurgunt in octonarios.

lin. 15. *quid de me.* Al. *quid me*, praeter metrum.

lin. 17. *obſtupuit.* Al. amant *obſtipuit.*

lin. 19. *nihil conſili quidquam poteſt.* Vulg. *nihil conſilii quit.* Sed vet. Cod. ap. Lindenbr. *conſilii quid poteſt*; unde noſtrum, quod et Heinſ. agnoſcit, ad ſermonem Aeſchini, & rationes metri aptius. τὸ *nihil*-- *quidquam* eſt moris Ter. et ſaepicule in Mſſ. *quidquam* decurtatum reperitur.

pag. 75. lin. 1. *turba tanta? tanta n. ſ.* Al. ſemel *tanta* legunt. Faern. ſignum rogandi poſuit poſt *tanta.* Alii ſqq. iungunt. Nos malumus id repetitum a poeta credere; et ſic octonarius poſcit. Simile habes Sc. ſq. v. 53.

lin. 5. *id anus fecit indicium mihi.* Al. *id anus mihi indicium fecit*; Heinſ. *anus indicium id fecit mihi.* Nos ſequimur ordinem, quem et Weſterh. recepit, et verſui aptiorem quiſque ſentiat.

lin. 13. Al. *nobis* poſt *verba*, quod non eſt in Bemb. ſed a gloſſa.

lin. 17. *reprehendi.* Sic meliores ſcripti et edd. interque hos Eraſmi princeps, Steph. Ald. Faern. Lindenbr. Dacier. Weſterh. et Bentl. Al. vero ſcripti et editi, interque hos Tarviſ. Arg. c. figg. Genev. in Corp. poet. 1611. Heinſius *reppreſſi* l. *repreſſi* (ut Heaut. I, 2, 25 et Hec. V, 1, 39) eadem ſententia. Cic. ad Attic. XIII, 1 *Sed me ipſe revoco.*

pag. 76. lin. 1. *dicamne.* Al. *dicam.*

lin. 3. *iam mitto.* Vulgo *age m.* quod in his ambagibus ineptum videatur. Sed Mſ. Bemb.-- *ac mitto*, et Victor. *efferri amitto*; unde noſtrum facilius elicitur. Al. quoque *omitto* ſcil. dubitare. cf. infrà ſc. 8.

lin. 5. *Ipſum id.* Malimus *ipſum illud.* Sed trochaicos hos et iam priores duos eſſe iubent magiſtri. Neque eos amplius tangamus.

lin. 11. *Ut erat geſta.* Sic plerique Mſſ. et edd. priſc. Sed Don. legens *utut*, h. e. ſ. bene ſ. male geſta erat, quoquo modo. Verum id parum verbo h. l. quadrat. Narramus rem, ut geſta eſt. Quando autem *utut* ſuo loco ponatur, vid. Heaut. I, 2, 26. Ph. III, 4, 4, et 5, 46. Plaut. Bacch. V, 2, 73. Tandem cf. Gron. obſſ. L. III, c. 6 extr.

pag. 77. lin. 1. ſq. *occipio miſer.* Sic Victor. aliique habent; ac Riv. et Faern. volunt. Sed Bemb. legit *miſer fores*; alii ſcripti et ed. noſtra vetus *fores miſ.* e qua inconſtantia colligi poteſt, denuo additum eſſe *fores* a gloſſa.

pag. 79. lin. 4. *Opinor.* Sic ed. noſtra 1496. Fr. Fabr. Heinſ. Dacier. et ipſe Ter. Andr. V, 4, 26 Al. *Ut opinor*; in quo emendando fruſtra laborant Weſterh. et Bentl.

pag. 81. lin. 5. *qui illi conſ.* Sic plures Mſſ. et editi vett. (inter quos noſtra Arg.) et recc. itemque Don. qui tamen et legi dicit *illam*; quod ferri nequit. At Bemb. habet *illa*, unde Guyet. fecit *illa cum ſuevit.* Multi praeter metrum legunt *cum illa conſ.*

lin. 7. *praeſentem.* Sic bene Bentl. emendat vulg.

praesenti (quod perplexum est) praeeunte Serv. ad Virg.

lin. 13. sq. *huc Illinc.* Sic Mss. multi; et habent Ald. Erasm. Faern. cet. Sed alii Mss. et ipse Don. legunt *hinc illinc*, quasi proverbialiter dictum; quod nobis placet.

pag. 82. lin. 3. *Ridiculum.* Don. legit *ridicule*, idque vocativum esse vult. Idem habet ed. Arg. 1496. Erasm. adverbialiter *ridicule.* Sed leve est.

pag. 83 lin. 7. *quam te non ius f.* &c. Sic Bemb. Alii *ius non erat* l. *fuerat.*

lin. 9. Alii semel *magnum* dant; sed duplex posci a metro vidit Faern. & Muret. restituit, quem & sequuntur Dacier. Westerh. & Bentl. cf. supra sc. 5, v. 5.

pag. 84 lin. 7. Al. post *uxorem* intrudunt *hanc.*

lin. 17. Al. omittunt *ego*. Bentl. id restituit.

pag. 89. lin. 3. *gratiis*. Vulg. a Faern. *at gratiis;* antea *vel gratis.* Sed ut iam Bentl. notavit, Plautus ac Ter. nunquam dicunt *gratis*, sed trisyllabo isto utuntur, cf. Ph. III, 5 (al. 2) 15. Tum Cod. Bemb. neque *at*, neque *vel* habet.

pag. 90 lin. 1. Geminatum *probe* sub persona Demeae ex Cod. Bemb. Faernus edidit. Alii omittunt, & sic metrum corrumpunt. Neque Bentl. audiendus est, qui dedit *Et tute* &c.

pag. 92 lin. 5. *Ohe iam! tu.* Sic Bemb. ed. nostra c. figg. & Faernus distinxit post *iam;* alii ante *iam.* Erasmus legebat *Eho iam tu.* Al. denique Mss. habent *Oh iam* &c. quod fere nobis placeret prae vulg. ut repetat illud *oh* Demeae.

pag. 93 lin. 1. Bentl. *exemplo*. Bemb. scil. *exempla.*

lin. 6. *potasti.* Sic Faern. Bentl. & Westerh. e Codd. Sed Don. legens *potastis* id vult oratorie dictum. Error ortus ex seq. litera.

pag. 94 lin. 1. *paululus*. Sic e Bemb. monente Victorio dedit Bentl. pro vulg. *parvulus.* Liv. XXXV, 11 *homines pauluIi & graciles.*

lin. 16. *ut dixi.* Vulg. *ita ut d.* Nos cum aliis omittimus *ita*, quod metro repugnat.

pag. 96 lin. 3. *ilicet.* Sic Cod. Bemb. Serv. ad Virg. Aen. II, 424. quibus ſe opponens magnus ille corrector vel corruptor Bentleius propugnat, quod alii mendoſe habent praeterque ſenſum *ſcilicet.* Neque enim convenire *ilicet*, quod deſperantis ſit, in Micionem. At audiamus Donatum ad Ph. I, 4, 32 *Ilicet ſemper finem rei ſignificat.* Hinc ſaepe in re deſperata dicitur.

pag. 98 lin. 1. *duo.* Ita Serv. ad Virg. Aen. I, 285, & Chariſ. ediditque Faern. Al. praeter metrum *duos.*

ibid. *tollebas.* Faern. haud bene coniecit, & Dacieria recepit *tolerabas*, quod dicitur de adultis. Adultum Aeſchinum *tolerabat* ſ. alebat Micio.

lin. 4 *rationem ant. ini.* Vulgo *rationem ant. obtine.* Falſum ſane h. l. verbum, quod verſum afficit, idem dicit ac *conſerva*, & mox iniucunde repetitum foret. Ingeſtum vero aliunde, quod *antiquum obtinere* Terentio communiter dictum ſit. Sed Micio h. l. iubet Demeam redire ad antiquam rationem de duobus alendis, eamque ſervare, cum inde ab adoptione unus ex eius cura tranſiſſet. Male proinde alii τὸ *conſerva* coniunxerunt ſqq. Quid enim ſic intereſſet inter *conſerva* & *parce.* Quaerenda vero prius ſunt, quae parcantur ſ. conſerventur.

lin. 6. *obtine.* Male Bentl. id h. l. expunxit, quod v. 26 corrigendum erat, & ſubdens *tibi* (quod eſt a gloſſa) ex ſuis Mſſ. hoc trahit ad *relinquas.*

pag. 99. lin. 6. Ita Don. Sed Bemb. habet *quae ego ineſſe illis v.* Al.--*ego in illis eſſe* l. *eſſe in illis* &c.

pag. 100. lin. 11. *ſubvortant.* Alii legunt *ſubvortat.*

lin. 13. *tempus eſt.* Vulg. praeter metrum *fert.* Noſtrum eſt ex Heaut. III, 5, 54. Hec. IV, 2, 21. &c.

lin. 15. *Cum primo lucu.* Sic Don. Bemb. noſtraque vetus &c. uti *noctu*, *diu*, & illud ap. Varr. de L. L. IV, 19 extr. *noctu lucu* h. e. interdiu & noctu. Sed Bentl. incertum magis reſcribit *luci*; quod Gron. ad Plaut. tuetur Caſin. IV, 2, 7. Merc. II, 1, 31; Ciſtell. II, 1, 49. Pauciores legunt *cum prima luce.* Sed porro legitur vulgo--*ibo hinc.* M. *immo de n. c.* Faernus vero,

auctore Bemb. Cod. omisit *immo*, ne versus senarium excedat. Sed alii Codd. omittunt potius *ibo hinc*, (quod omnino a glossa videtur) & retinent *immo*; quos cum Bentl. sequimur; & credimus interruptum Demeae ardorem per iocum Micionis.

pag. 101 lin. 13. *cogam.* Vulg. *cogas*, quod non convenit cum τῷ *equidem*, versumque interficit. Nostrum e Bemb. Vatic. aliisque voluit Faern. deditque Bentl.

lin. 15. *isto.* Alii male *istoc.*

lin. 17. Reddimus versum ex Bemb. Vatic. & Basilic. &c. ed. 1469. cum Dacieria & Bentl. Alii interpolatum habent, ut sit octonarius: --- *& cui rei opus est, hilarem hunc s. d.*

pag. 102 lin. 4. *fuat.* Vulgo *fuit;* male. Sic enim dein dicendum *apportaret*, *moneret.* Nostrum invenit Bentl. quod & est Hec. IV, 3, 4. ap. Virg. & Plaut. passim. Hic quidem Capt. II, 3, 71 *Nec quisquam tam audax fuat homo* &c.

pag. 103 lin. 1. *Prope decurso sp.* Sic Prisc. inst. Gr. L. VIII. XI & XVIII quinquies citat, & Plaut. habet Merc. III, 2, 4. Stich. I, 2, 14, aliique. Vulg. libri scripti, qui hodie sunt, & editi praeter Bentl. *prope iam excurso sp. Excurrere* latinis dicitur absolute; non transitive. Erat fere septuagenarius, maior scil. Micione, annos nato 65.

pag. 105 lin. 7. *iam experiar.* Vulg. pluraliter *experiamur*, quod Don. comicum esse vult; sed unus Pal. ap. Pareum, & unus reg. ap. Bentl. habent *experiar*, quo metrum melius procedit.

pag. 107 lin. 14. *nimi'.* Subtraximus τὸ *s*, ut versui melius consuleremus, quam alii; quod iam passim fecimus in modum antiqui sermonis.

pag. 109 lin. 3. Vulg. *Adducet, & sumptum admittet multa : q. m.* Faern. ex Bemb. *Adducet, sumptum amittet: multa* &c. Sed ed. nostra vet. *Adducet, & ad sumptum admittet multa.*

lin. 5. Sumus audentiores, ut vulgatam diruamus, metro quoque adversariam, ac rescribamus *ubi nunc*

item, quo ſq. verſum conciliemus. In hoc enim haerent Don. & ab eo omnes interpp. neque quiſquam Criticorum invenit, quomodo hanc crucem effugiat, aut Babylonem illum retineat. Quare Guyet. duos verſus 16 & 17 pro more ſuo expungit; Boeclerus ſolum v. 17. Sed omnes ſcripti habent, & ipſe Don. qui, l. quiſquis ille ſit, adeo incertus eſt h. l. interpres, ut nil niſi nugas vendat, quas aliorumque ſomnia mittimus. Bentl. quidem formulam *iube nunc iam*, tamquam ab inſultante Demea ſeorſim dictam, ex Plaut. Moſtel. III, 1, 70 defendit. Verum ea h. l. neque ſenſui, neque metro apta. Dixerat haec omnia ſenex, antequam Syrum ipſum iubet. Aeſchinum vero etiam ſerius rogat: *quid tu ais?* Nemini igitur dicere potuit *iube*; idque quocunque referas, inepte fit. Ceterum ad v. 17 Faern. notat: *Bembino libro hic finienti plura folia deficiunt.*

lin. 9. *illac.* Sic Iunt. Ald. & R. Steph. dedere. Vulg. legunt *illas*, & traiectionem tuentur ex Hec. IV, 4, 64.

pag. 110. lin. 2. *hac.* Sic Mſ. reg. & vett. Codd. ap. Lindenbr. & Bentl. Sed hic ſic ordinat ex ſuis *hac nunc duci per viam*, quae ipſa erat ſcena.

lin. 8. *ubi is.* Vulg. *ubi is eſt*, e quo cum redundet verſus, alii, ut Dacieria, *ubi eſt.* Atque dicturum fuiſſe credimus plenius illud, niſi ipſo ſtatim viſo oratio mutanda ſit. Illud *eſt* igitur a gloſſa fuerit.

pag. 113. lin. 8. *omittitis.* Al. praeter perſonas et metrum *omittis.*

pag. 115. lin. 1. D. *merito tuo te amo.* Quod alii Aeſchino quoque tribuunt, nos cum R. Steph. Demeae; addimuſque cum Bentl. *tuo*, quod vulgo abeſt, et a metro poſcitur. In ceteris ordinandis Bentl. abſone facit a perſonis.

lin. 2. *confice.* Vulg. *confit*; unde parum ſcite interpp. verba haec in medio ſermonis ardore ſecum et averſum dixiſſe volunt. Neque alii ſubveniunt in melius, qui faciunt *hoc cum fit q. v.* Nos vero credimus, his verbis Demeam exorare fratrem, ut con-

ficiat, quod velit, quod reſtet; cf. Phorm. V, 6, 3. Sic omnia prona.

lin. 3. M. *Quid nunc?* Vulg. haec Demeae adduntur, tamquam continuo loquatur. Bentl. Micioni tribuit *Quid nunc? quid reſtat?* illa recte; male vero fecit *quid*, et haec rectius Demeae reddimus.

lin. 19. ſqq. Tres ſqq. verſus Bentl. ſic ordinavit melius, quam vulg.

pag. 119. lin. 1. *Prolubium.* Sic meliores ſcripti et Don. A Servio ad Virg. Aen. III, 217 in alios Ter. libros venit *proluvium.* Sed voci auctoritas deeſt.

lin. 7. Bentl. *Sed aſſent. atque ind. et larg.*

pag. 120. lin. 7. Bentl. ex ingenio dedit--*corrigere quem, obſ. in loco;* ne verſus exſuperet.

pag. 121. lin. 3. *iſtuc recte.* Al. ſatis inepte dictum ab Aeſchino volunt. Rectius id Don. Micioni ipſi tribuit; qui *iſtuc recte*, non, ut cetera olim, a Demea fieri dixerit. Similes ſenſus prodidit I, 2., 39 ſqq.

AD PHORMIONEM.

PAg. 129. lin. 1. *ſcripſit.* Alios legiſſe *fecit*, teſtatur Don. ſ. quiſquis eſt. Alias quidem bonum, ſed h. l. illud regerere voluit Ter. & ſic quoque eſt Eun. prol. v. 10. Parum acute Bentl. praetulit *fecit.*

poſt lin. 7. Quem ex prol. Andriae v. 3 ingeſtum a ſciolo huc habebant edd. *Et magis placerent, quas feciſſet fabulas;* is abeſt ab antiquiſſimis Mſſ. Bemb. Vatic. & Victor. & pridem a Faerno, ut ſpurius, Donato praeteritus, nec antecedenti aptus, recte expunctus. Attamen ſunt, qui retineant.

pag. 131 lin. 1. An recte Bentl. a Don. ſibi perſuaderi paſſus, ut ederet *Epidicazomenen?* quod iam ed. Ven. 1490. noſtraque c. figg. & Mſ. Mark. ap. Weſterh. habent. Nos certe malumus cum ipſo Ter. quem erraſſe ait Don. i. cum illius melioribus Codd. & edd.

errare, & retinere, quod vulgatum eſt. vid. Ind.

lin. 2. Vulg. *Graeci, Latini Ph. nominant.* Nos ſequimur Bentl. codice vetuſtiſſimo & uno Mead. tum re ipſa nixum. Neque enim Latini nominabant, antequam edita fuerat; & Plaut. ubique utitur hac in re abverbiis *Graece*, *Latine*; v. g. Poen. prol. 53. Mil. II, 1, 8.

lin. 4. *geretur.* Al. *agetur.* Nos ſequimur meliores.

pag. 133 lin. 7. *comperſit.* Al. *comparſit*, ut Feſtus laudat. Sed & Bemb. & Nonius v. *genium* habent *comperſit*, a *comparco*.

pag. 135. lin. 10. *ſimus.* Al. cum Don. *ſim.* Sed meliores codd. & edd. ſequimur.

pag. 138 lin. 1. ſq. *Venere--calces.* Male vulgo haec tribuuntur Davo, quaſi interloquenti. Sed id in Getam melius convenire ſenſit Don. qui dicit: *hoc dictum & ſuperioris perſonae eſſe poteſt, & alterius.* Nos Getae reddimus ſua, in quibus, cum Davo tribuantur, mox haerent interpp. Alii enim *nam quae* verterunt in *namque*, in quo Priſcianum ſequuntur magis, quam Don. tum deſiderant infinitivum poſt *inſcitia eſt*; inde proverbii Graeci memores, *προς κεντρον λακτιζειν*, quo uſi Aeſchyl. Eurip. Pindar. &c. (cf. Act. Apoſt. IX, 5) ellipſin ſumunt, & intelligunt *iactare*. Iuſto durior haec ellipſis viſa Adr. Turnebo; ſed nec is rem ſatis expediviſſe videtur aliis, *calces* verbum, haud nomen putans, hinc exponens: *Adeo es inſcitus & ſtultus, ut contra ſtimulum calcaturus* h. e. *calcitraturus ſis.* Sed quis ſic non deſideret *ut* ante *ad. ſtim. calc.* Haud igitur illi accedunt interpp. Nos duo facimus haec, quae in mentem venere Getae. cf. not. ad h. l. Si iſta Davus dixiſſet, nonne Geta vel verbulo *recte* ei acceſſiſſet, quod h. l. non fit.

pag. 140 lin. 3. Bentl. cum Priſciano ſapere maluit, quam cum Cicer. Sall. Livio, Nepote; fruſtraque correxit *viſa eſt*, quod & pauci ſcripti habent. Exempla, quibus vulgata approbetur, pueris nota ſunt.

pag. 142 lin. 2. *illa enim negat.* Male ex gloſſa in

Codd. irrepsit *se* post *enim ;* quo senarius intersicitur. Et frustra sunt, qui id retinendo metrum excusant. Frequentius pronomen omittitur, quam ipsum verbum. cf. Andr. II, 2, 21 &c. utrumque saepissime omittitur. Eun. II, 1, 5 & 4, 25 &c.

lin. 10. *Ille.* Al. contra metrum & Cod. Bemb. *illene*, quod e glossa sit.

pag. 144 lin. 3. *Persuasum est.* Sic e Bemb. Faernus & poscit tenor, quo fluunt sqq. Westerh. cum aliis male *persuasit.*

pag. 145 lin. 3. *amitte.* Al. *omitte.* Illud ferimus.

lin. 5. *addat.* Al. *addit.* Nostrum poscit oratio, *qui--oret--addat.*

pag. 146. ad Act. II. Sc. 1. Contra omnem artificii scenici, eiusque Terentiani intelligentiam, editores inde certe ab Erasmo duas priores scenas huius Actus addunt Actui I, & secundum demum ordiuntur, ubi nobis Actus III initium. Nos sequimur rem ipsam & Don. qui edicit : *Primus Actus est in colloquio Davi & Getae, per quos discet populus argumentum. Secundi Actus tenor continet adventum Senis turbulentum, & eiusdem iurgium adversus Getam & Phaedriam.* Ac sane iam scena est vacua utriusque discessu. Scenae vero sqq. ita coniunctae sunt turbulento adventu senis, ut nullo inter illas & hunc intervallo locus sit; quod cuiusque finis docebit. Nostra quoque ed. vetus c. figg. recte ab hac scena Actum II orditur. Bentl. talia videre non solet; sed miramur, quod Dacieria hoc non viderit.

pag. 147 lin. 2. *adventi.* Sic Don. & Prisc. legunt. Sed Cod. Bemb. *adventus.*

pag. 149 lin. 3. *ni unum desit.* Al. *unum hoc des.* Sed *hoc* non agnoscunt Codd. Bemb. Victor. &c. neque Eugr.

lin. 5. *Quod si.* Don. legit *Et si ;* al. *quid? si.* Nos meliorum lectionem servamus.

lin. 13. *Retinere amorem, an mittere.* Vulg. absurde habet *retinere, amare, amittere*, et sic Codd. Bentl. ultimum corrigit *an mittere.* Sed priora nemo correxit.

Quid vero Phaedria *retinere* poterat ? Certe non amicam, quam nondum habebat, neque *mittere*, neque *amittere* poterat ; ſed *amorem.* Sic Cic. de amic. 72 *Retinent caritatem in paſtores, quos patres eſſe duxerunt.* Et quomodo diverſa ſunt, *retinere, amare* ? Pariter de ſe Ant. mox duo diverſa facit, uti infra III, 5, 22.

pag. 150. lin. 1. Bentl. male ſapit mutando *eius* in *ius*. Mittendi ius non eſt h. l.

lin. 5 ſq. Faern. dedit *quam hic nunc mihi nuntiet rem.* Alii aliter. Nos ſequimur Codd. et rationem Bentl. quibuſcum congruit ed. noſtra vetus.

lin. 9. *niſi iam aliquod* &c. Sic Faern. ex Codd. ſuis et Donato correxit, ordinavit. Sed Bentl. cum Priſciano ſibi non conſtans edidit *niſi aliquód iam conſ. cel. repereris.* Variant Codd. et edd. ſed nemo praeter Bentl. omiſit *tibi.* Multa is refingit, quae mittere malumus.

lin. 11. Al. minus apte : *Ita nunc imp. ſubito.*

ibid. *te impendent.* Bentl. facit *in me.* Apud Don. quidem h. l. nota legitur : *hic tranſitum fecit ad primam perſ.* Sed haec nota potius ad v. ſq. pertineat; cf. Plaut. Epid. I, 1, 75 ſq. et aeque facile ſit legere *in te.*

pag. 151 lin. 1 ſq. Verſui huic vulgo ſubiicitur alius, quem cum ex Andr. I, 3, 3 primum margini adſcriptum, dein textui male ingeſtum viderit quiſque ſapientior, tandem omittimus : *Quae ſi non aſtu providentur, me aut herum peſſum dabunt.* Ibi Davus per *herum* ſignificabat *iuniorem*, ſed ipſe Geta mox *herum* dicit *ſenem*, qui adſit.

pag. 152. lin. 1. *convaſaſſem.* Sic legunt et Don. figuratum dicens, a colligendis vaſis, et Nonius, qui exponit : *furtim collegiſſem.* Sed hoc Bentleio non ex vero videtur. Et eſt in Cod. Bemb. Baſilic. &c. *convaſiſſem*; unde alii *conraſiſſem*, quod haud ineptum fuerit; cf. Ph. I, 1, 6. et Ad. II, 4, 34. Fugitivi ſolent aliquid auferre. Eun. IV, 3, 19.

lin. 2. *protinam.* Sic ex Don. Nigidium laudante,

et Feſto reſcribit; quomodo et Plaut. antique pro *protinus.*

lin. 18. *hem!* Vulgo hoc male tribuunt Getae. Nos cum Bentl. ſequimur Don. qui ex propria cuiuſque perſona, Antiphonis ex praeſagio metuentis illud *occidi*, hoc Phaedriae antea ſecuri, haec dicta obſervat. Et ſane concinunt *occidi--quid agam*? et *hem--quid ais*?

pag. 154 lin. 11. *ſaevidicis dictis.* Al. contra metrum *ſaevis dictis.*

pag. 155. lin. 4 ſq. *Ant. mane, mane*, &c. Fruſtra Faern. delet prius *mane*, quod abſit in Cod. Bemb. et Vat. Sed quam ſaepe factum a librariis, ut in parium ſyllabarum vocumque concurſu alteram omiſerint. Et requiritur duplex *mane* ab illo *inquam.* Bentl. ipſi accedit et ſatis pro imperio edicit, *quo* non pati ſynaloepham; ſed vide Hec. III, 7, 45.

pag. 157. lin. 2. *in inſidiis.* Retinemus Donati, Priſc. et meliorum Codd. et edd. lectionem. Al. Codd. ipſeque Bentl. praeferunt *in ſubſidiis. Subſidium* quidem, (ut Fronto de diff. voc. ait) *eſt, quod ſubeſt deficientibus.* Sic Tac. H. II, 24 extr. *ſuper hos--mille equites, cumulus proſperis, aut ſubſidium laborantibus ducebantur.* Sed ſic neque plurali opus eſt, neque illud *in* bene iungitur.

lin. 3. *deficias.* Sic Bemb. cett. Probat Faern. rec. Bentl.

pag. 159 lin. 1. *placet.* Alii, neſcimus quam bene, *places.* Getam cum Phaedria loqui credimus.

lin. 14. Sic manifeſto legendum cum Cic. qui Tuſc. III, 14 ſex hos verſus 11--16 laudat; cum vulgo edatur *Per damna, exſilia p. r. ſemper cogites.* Illud *exſilia* male ex Eurip. verſibus, ab eodem Cic. l. c. converſis, male h. l. irrepſit.

pag. 160. lin. 1 ſq. Reddimus poſt Bentl. hunc verſum cum Cic. verius et pulchrius, quam in libris Terentii legitur et vulgo editur: *Com. e. haec: fieri poſſe: ut ne quid animo ſit novum.* Abundat ſane *fieri poſſe*: quod e gloſſa additum videtur; tum melius reſpondent in lectione Cic. verba Getae v. 20.

lin. 5. *incredibile quantum.* Recte ſic emendat Bentl. quod vulgo eſt *incredibile eſt quantum.* Sic enim mox legendum foret *anteeam.*

lin. 9. Codd. Bemb. Victor. cett. poſt *molendum* habent *eſſe*; pro quo aliis viſum *uſque*, quod utrumque legi teſtatur Don. ſed ap. Lactant. div. Inſt. VII, 27 male praeter metrum iungitur *mol. eſſe uſque in p.* Sic enim verſus excreſcit. Bentl. mavult *mol. eſt in p.*

lin. 15. *Sed tu* &c. Inſerimus *tu*, abſque quo octonarius non procedit. Scribebant *ſet*, unde facile fuit abſorberi *tu.* Antea de ſe ad Ph. dixerat; nunc ipſum monet. Ita ſaepe *Sed ego ceſſo.*

lin. 17. incipiunt ſenarii. Primum plerique turbant, qui legunt: *Phaedriam mei fr.* Sane ipſum nomen redundat.

pag. 161. lin. 7. *an id.* Vulgo *an tu id.* Sed *tu* nec Don. nec Bemb. &c. agnoſcunt; neque id ſatis blandum h. l. ſit.

lin. 10. *Dari in conſp.* Vulgo h. l. inſeritur *mihi*, quo metrum interficitur. Et quis gloſſam deſideret? cf. ap. Cic. de div. I, 20 Ennii v. 14.

lin. 14. *Unum cognoris.* Ellipſis τϰ *ſi*, uſitata noſtro, et aliis optimis auctt. cf. Sanct. L. IV, 7 de ellipſi. Faceſſat igitur illud gloſſae inſtar, quo Bentl. textum contaminat *Unum cum noris.*

lin. 15. Verſum ex Aſconio in Cic. Verr. Act. II, 12 corrupte ſic ſe habentem: *Hic in noxa eſt, ille ad defendendam cauſam adeſt*, reſtituimus. Tres enim primarii Codd. Faerni habent *noxia*, ut in ſcena ſuperiori v. 48. Tum *cauſam* addidit ſciolus, qui vim propriam verbi *defendere* h. e. depellere, non vidit. Sed idem ille v. 48 docet, referri debere ad eandem illam noxiam. Hinc iam Bentl. fecit *Cum hic in noxia eſt, ille ad defendendum adeſt.* Nos lenius corrigimus, retrahendo τὸ *eſt*, ut non opus ſit, cum illo contorquere metrum.

pag. 173 lin. 8 ſq. Verſum hunc, quem vulgo poſtponunt ſequenti, praeponimus cum Codd. ve-

ruſtioribus, ed. noſtra vet. cett. & Bentl.

lin. 10 ſq. Vulgo huic verſui ſubiungitur alius ad imitationem prioris flagitationis & explendum nomen inepte ingeſtus: Ph. *Nec Stilphonem ipſum ſcire, qui fuerit?* G. *negat.* Sed eum, qui & h. l. abeſt in Cod. regio ap. Bentl. hoc certius ſpurium habemus & expungimus, quod & Dem. infra v. 37 enixe nomen id rogat, velut nondum ſibi auditum, nec credibile eſt, paraſito mendaci tam cito excidiſſe infra v. 38, quod *olim*, cum res ad iudices delata eſſet, dictum erat nomen patris. Quis tandem repetitam illam negationem eiuſdem rei ferat? In priori certe flagitatione ſemel tantum Geta reſpondet.

pag. 174 lin. 1. *malitiae.* Ita Faern. & Bentl. ex Codd. Al. *avaritiae* tuentur.

lin. 7. *cui opera vita erat.* Bentl. temere facit *in opera.*

pag. 175 lin. 1 ſq. *i in malam crucem.* Ita Bemb. quem cum Eraſm. & Bentl. ſequimur potius, quam Don. qui omiſſo *i* adverbialiter dictum putat *in mal. cr.* Alii legendo *abi in* &c. verſum contaminant.

lin. 3. *ni ita eum exiſt.* Sic cum Don. vulgo legitur. Sed Bemb. habet *ni eum eſſe exiſt.* & ſic *eum* pro *eiuſmodi* (ſcil. *optimum*) dicitur.

lin. 4. *voſtram.* Ita Don. legit, habetque liber Bemb. ediditque Faern. &c. Alii, ut Eraſm. Weſterh. & Bentl. malunt *noſtram.* Sed is *inimicitias* ſ. inimicum *capere*, colligere, ſuſcipere dicitur activo ſenſu, qui prior aliis adverſari coepit, lites intendit, non is, cui nolenti quis inimicus fit. Hec. II, 1, 34 *Cum puella anum ſuſcepiſſe inimicitias, non pudet?* Tac. Ann. V, 11--*facilis capeſſendis inimicitiis & foro exercitus*; cf. Andr. IV, 2, 12. Praeterea ineptum fuerit, de ſe uno dicere *noſtram familiam.*

pag. 176 lin. 6. *nunquam ceſſavit dicere* &c. Vulgo ingeſtum legitur *hodie*; quod verſus reſpuit, nec Don. agnoſcit. Omittimus igitur cum ed. noſtra vet. & Bentl.

pag. 178 lin. 3. Aberrant omnes edd. in verbis,

legendo *ego tum si* &c. l. *tum cum*, in quo & versus laborat. Sed Bemb. congruit cum Don. & aperte illud *si* est a glossa, unde *cum si* dein corruptum in *tum si*, tandem contaminate *tum cum*.

pag. 181 lin. 1. *tuis dignum factis f.* Haeret versus in *tuis*; hinc mallemus *his factis*, quod si feceris, *dign. fec.* s. dignus eris, ut &c.

pag. 183 lin. 12. Dacieria male hunc versum, quo scena sq. priori coniungitur, contra Codd. expungit, rem scil. existimans ex vulgata, quae a sc. sq. Act. III orditur. Nos supra cum Don. Act. III a II rectius divisimus, ac per tres scenas continuamus cum ed. nostra vet.

pag. 184 lin. 5. *pateretur.* Don. legi quoque *potiretur*, idque verbum μεσον esse notat. Vulg. tutius.

pag. 185 lin. 2. *iratum senem.* Sic e Bemb. Faern. Al. Codd. edd. priscae, Nonius v. *confutare*, legunt *patrem.*

lin. 3. *Eu.* Vulgo male *heu.* Nos cum Bentl. formulam laudandi reddimus. cf. supra sc. 2, v. 50.

pag. 188 lin. 2. *impudentem.* Nostra vetus *imprudentem*, h. e. rerum imperitum; quod Bentl. edidit.

pag. 189 lin. 5 sq. Versum hunc suspectum facit Bentl. non advertens, & Graece addi: Ἰων ωἶων εχω λυκον, ουτ εχειν, ουτ αφειναι δυναμαι.

pag. 190 lin. 7. *Obtundis.* Faern. in Codd. Basil. & Vat. invenerat *obtunde*; hinc Bentl. pro lubitu facit *optume*, ut trochaicus proveniat.

lin. 16. *dignum.* Alii malunt *dignus*, quod figuratum magis putant. In eo igitur se oblectent.

pag. 191 lin. 9. *Quoad dares* &c. Vulgo *quam ad.* Sed quod iam Guyet. voluerat ex Plaut. Pseud. II, 2, 28 *argento haec dies praestituta est*, quoad *referret nobis*; id Bentl. edidit ex Cod. Petr. cf. supra I, 2, 98 *Senem quoad exspectatis vestrum.* Nostra vet. c. figg. habet *qua dares, huic praeconstituta.*

pag. 193 lin. 5. *adiuverit.* Faern. mavult, exigente versu (ut syll. *iu* brevis fiat) *adiuerit*, quod & probat

Mur. (ut Ennius ap. Cic. de Seneɑ̃. init. *adiuero*) Don. notat : *Secundum v pronuntiari debet*, adiuverit. Hinc Faern. colligit, non ſcriptum fuiſſe ſecundum v ; ſed quid inde verſui conſulitur, ſi tamen pronuntiandum ſit? Itaque alii legunt ap. Don. *non pron. debet*, quod placet, ne nil dixiſſe credatur Don.

lin. 7. *experimur*. Sic Faern. coniecit, eumque ſequuntur omnes. Sed Bemb. *experiemur*. Al. Codd. & edd. vett. fere omnes *experiamur*.

pag. 194 lin. 6. Bentl. audacter pro *crucem* reſcribit *malum*.

pag. 195 lin. 4. Alii haud bene omittunt *hem*.

lin. 5. *Quin igitur* &c. Codd. & edd. mire variant, & Faern. ex Bemb. dedit *Tum ig*. Nos cum Bentl. ſequimur Serv. ad Virg. Aen. IX, 484.

pag. 196 lin. 9 ſq. *o lepidum caput*. Faern. delet *caput*, quod abeſt a Bemb. & verſum aliter ordinat, augetque verbis G. *iam feres*. Neque id malum videtur.

ibid. *aufer te*. Bentl. nil videt, dum edit *auferte*.

pag. 197 lin. 1 ſq. Alii ſubiungunt huic verſui verſum prorſus inutilem, al. praeponunt v. 28. *Ph. Abi vero ; dic, praeſto ut ſit domi*. Faernus vero pridem expunxit, ut ſubdititium ; ut quem neque Bembinus, neque contextus Cod. Victor. agnoſcant.

pag. 200 lin. 1. *Neque--experirier*. Sic legit Priſcian. bis ; idque probant Riv. Heinſ. Bentl. cett. Sic & verſus pulchre ſe habet. Sed Cod. Bemb. habet *Neque adeo defetiſcar unquam exp*. Sic verſus non conſtat. Aliae edd. priſcae, in iiſque noſtra : *Neque def. ego unquam adeo exp*. Quod ſi mutes *unquam* in *uſque*, probemus. *Uſque adeo* noſtro quoque dicitur Andr. IV, 1, 38.

lin. 12. *Ubi Phaedriae* &c. Pronuntiandum *Phaedriaï*, & quod vulgo ſubiicitur *ſe* in verſum ſq. poſt *amicum* inſerendum ; quod cum Bentl. ſequimur, ut uterque verſus procedat.

lin. 18. Al. *ſed quid pertimui autem*? Nos cum Heinſio metri cauſa ſpernimus *ſed*, quod redundat. Sic Eun. V, 8, 5 *Perii quid hoc autem eſt mali ?*

pag. 201 lin. 10. Vulg. *Ad hosce : o noster Chremes.* Sed sequimur cum Bentl. Cod. Bemb. docente & tuente Faerno.

pag. 202 lin. 1. *id cum hoc agebam* &c. Ms. reg. teste Dacieria, Chremeti aptius tribuit, quae vulgo Demiphonis faciunt verba. Scil. Chremes, qui filiae causa id magis curae habet, etiam promtior est ad loquendum.

lin. 2. Metri causa *quidem* post *id* ex Codd. Vat. Basilic. & Victor. restituimus cum Bentl. Bembinus non habet; hinc Faernus & asseclae omisere.

lin. 4 sq. *quid, Geta?* Alii & haec verba Demiphoni tribuunt. Nos cum Faerno & Bentl. Bembinum sequimur.

pag. 203 lin. 8. *eius* Guyetus & Bentl. *ei.*

pag. 204 lin. 5. *at primo.* Alii *a primo.*

ibid. *cedo quid postulat ?* Alii id tribuunt Chremeti. Sed convenit magis, Demiphonem clamantem id rogare, cuius erat, orbae dotem dare.

lin. 7. Versum hunc reddimus, quomodo Celsus Gramm. ap. Charis. p. 185 laudavit, & ap. quosdam legi, Don. innuit; voluitque Lud. Carrio, & Bentl. edidit. Vulgo est *Quid ? nimium ? quantum libuit.* C. *dic* &c. Sed illud *libuit* incertum est, & additum videtur a vetere glossatore, qui verborum vim non intelligeret. *Nimium quantum* dicitur, ut *immane quantum.*

lin. 9. *immo malum hercle.* Imprecationem hanc, quae vulgo tribuitur Chremi, rectius alii Codd. adscribunt Demiphoni.

pag. 206 lin. 13. *hoi hei.* Sic Bemb. quem sequuntur Faern. & Bentl. Vulgo pro *hei* habetur *hui. Hei* est ingemiscentis s. dolentis; *hui* admirantis; hinc illud convenientius.

lin. 16. Vulgo repetitur *opus est*; ut sit *Supp. opus est; opus est sumptu ad n.* Sic versus claudicat; neque Don. bis legit. Ad verba enim *sumptu ad n.* ait, *opus est* subauditur. Itaque ut & cum Don. consentiamus, & versus non deficiat, repetimus *tum* ante *sumptu.*

pag. 207 lin. 1. *scribito* &c. Alii hic ingerunt *potius*;

quod cum absit ab optimis Codd. versumque impediat, merito eiecit Faern. A glossa vero est *potius*, scil. quam & has decem minas a me accipiat.

lin. 7. *Mea causa.* Malimus antiquius & Plautinum *mei causa* legere, ita ut *mei* in unam syll. coeat.

pag. 209 lin. 2 sq. Cum priora verba *Huic mandes* legantur & Ad. III, 4, 9, factum est, ut quae ibidem sequuntur, h. l. fere eadem adderentur: *quod quidem recte curatum velis*, & omitterentur in ipsis Mss. Bemb. Victor. & Basil. veriora, quae in cet. libris omnibus in contextu sunt: *qui te ad scopulum e tranquillo auferat*; alii quidem, ut priora illa, superscripta habeant, alii omittant. Neque Faerno, Bembinum secuto, nostra improbatur, quam Heins. & Bentl. praetulere, quod lectio Bembini ταυτολογιαν infert: *Sed quid velis--quod quidem velis.* Et quis non sentiat, illud *recte curatum* frigidius continuatam ironiam referre, quam in iratissimum convenit? Dixerat vero Geta III, 1, 15--*adhuc tranquilla res est.* cf. Plaut. Merc. I, 2, 84.

pag. 210. lin. 4. *Inde iste reddet.* Sic Cod. Bemb. Al. *Id iste illis reddet.*

lin. 8. *per impluvium.* Guyet. & Bentl. rescribunt *in impluvium* ex Plaut. Amph. V, 1, 56. cf. Eun. III, 5, 40.

lin. 10 sq. *ante brumam autem.* Vulgo *vetuit, ante brumam aliquid* (s. *quid*) *novi Negoti incipere; quae causa est iust.* Sed antiquissimi libri non agnoscunt *aliquid*, sed pro eo habent *autem.* Tum vetare, ne quid ante brumam inciperetur, non erat haruspicis s. harioli; sed homines vulgo nefas ducebant, ante brumam aliquid incipere. Id clarissime innuit Don. dicens: *Arte irrisit homines Ter. quibus religio sit, aggredi negotium aliquod diebus decrescentibus.* Vidit id quoque Bentl. sed bonus ille medicus medendo ipsum morbum intulit, quo palleat Ter. Cum enim haec divisisset a prioribus, & reddidisset *autem*, sq. versum deturpat sic: *Negoti nihil incipere, causa est sontica.* Nil certe hariolatus est, sed deliravit. cf. Tibull. I, 9, 51. Nos lenissime emendamus ad mentem Donati, & ut quam minime absi-

mus a libris, legendo--*inciperem quid?* l. ſi malis *aliquid?* *cauſa e. iuſt.* Ipſa vero rogatio fortius negat.

pag. 211 lin. 13. *& matura.* Sic libri omnes priſci; & Heinſ. edidit. Bentl. *& mature.* Vulgo *at matura.*

pag. 212 lin. 13 ſq. Male vulgo hunc verſum tribuunt Demiphoni, interrogative editum. Error eſt ab eius nomine prius expreſſo. Nos cum Bentl. Chremeti ſuum reddimus, notamque rogandi tollimus. Ceterum in varietate lectionis ſequimur Bemb. ita ut quod ſuadet Faern. & quidam habent *id ſi non* pro *ſi id non* metri cauſa noſtrum faciamus.

lin. 18. *convenit.* Ita Bemb. Alii *congruit* l. *congruet.* *Congruunt*, qui idem ſentiunt, ad idem tendunt, ſocietate coniuncti; cf. Heaut. III, 1, 91.

pag. 216 lin. 6. *hem, iſti ipſi.* Bentl. ex ſuis Codd. edidit *iſti inquam ipſi.*

lin. 17 ſq. *conciliatam amore.* Vulgo *conlocatam filiam.* *Filiam* in quibuſdam Mſſ. omittitur, & ſubditum a ſciolo, verſuique repugnat. Sed Bemb. habet *conlocatam amari*; unde legendum putat Faernus *conlocatam gnatam*, ut Iambicus ſit tetrameter catal. Nos eundem verſum ſervamus, lenius in noſtrum emendando. Poſcit illud *ut volebam*, ne fruſtra dictum ſit, *amore.* Dixerat ſcil. Sophrona, *ut amans habere poſſet ſine dote. Conlocatam* vero *cum aliquo* quis ferat? Rectius *conciliari*, ut *reconciliari, cum quo.* Et eo verbo uſus eſt Plaut. in honeſtis nuptiis Trin. II, 104. & ap. Nep. XXV, 12, 2 dicitur *conciliator nuptiarum.*

pag. 217 lin. 1 *maxume.* Sic Mſ. reg. ap. Lindenbr. & duo ap. Bentl. Al. *ſine cura noſtra maxuma*, quod inſanum eſt. Ceterum Bentleium quis ferat, qui multa nugans probare cupit, verſum hunc eſſe expungendum?

ad Act. V. Sc. 1. Hinc cum Don. ordimur Act. V, quod iam Dacieria auctoritate Mſ. reg. fecerat. Ita certe iubet ratio ſcenica. Scena enim deſerta erat, quum abiiſſet Chr. cum nutrice ad filiam in aedibus Demiphonis viſendam.

pag. 220 lin. 5. *Phormionem.* Suſpecta videtur lec-

tio (cum Phormionem id non ſerio velle probe iam ſciret) hoc magis, quod ſic non patet, quo mox *eiu'* referri debeat. Bentleius, corrector, in peius edidit: *Ne quid vereatur Nauſiſtratam, neque eius orationem.* Si quid audendum ſit contra *Phormionem*; lenius & rectius ei ſubſtituas *Demiphonem*, a quo omnino timere potuit Phanium.

pag. 222 lin. 4. *natum.* Alii *natam.* Sed latinius refertur ad *virum.*

lin. 7 ſq. Vulg. *ne te adol. mul. defatiget.* Noſtrum rectius, e quo verſus proficit, dedit Bentl.

pag. 224 lin. 5 ſq. *nunq. hodie concedes.* Vulgo additur *mihi*; ſed eſt a gloſſa, & redundantem facit verſum; ſi ℸ. *neque* ſequenti verſui addas, hic laborat.

lin. 7. *perdis.* Sic Bemb. & Victor. ſed alii *pergis*; quod ſi verius ſit, ſignum rogandi addas. Nos illud ſequimur.

pag. 227 lin. 15. *Curavi, propria Ph.* &c. Al. ingerunt *ea*, quod tamen abeſt a Bemb.

ibid. *poteretur.* Sic Bemb. verſuique convenit magis, quam vulg. *potiretur.* Idem legitur ap. Catull. Argonaut. 398. Propert. II, 7, 62. Ovid. Met. XIII, 130; XIV, 641. Val. Flacc. VII, 54 & Auſon. epit. Her. 35, v. 4.

pag. 228 lin. 7. *abſumere.* Ita in antiquiſſimis legi teſtatur Faern. & in ſuis pleriſque Bentl. Vulgo *ſumere.*

lin. 11. *Te ſuas* &c. Ita cum Bemb. legimus. Alii male ordinant: *Te ſuam r. r. u. a. cauſam; ut pro ſe dic.*

lin. 19. *qui.* Ita Faern. ex Bemb. & ratione verſus. Vulgo male *quis.*

pag. 230 lin. 8. *inſtiteris.* Ita ex Codd. Guyeti & Bodlei. cum Bentl. legimus, iubente verſu, pro vulg. *inſtitueris.*

lin. 9--13. Reſtitutos plane tres verſſ. damus, qui in omnibus edd. lacerati, & vulgo hodie ſic leguntur:

G. *Pergis hercle. nunquam tu odio tuo me vinces.* A. *non manes?*

G. *Vapulabis. curialis vernula est, qui me vocat.*

A. *Id quidem iam tibi fiet, nisi resistis, verbero.*

Sed v. 1 excedit pede trochaicum octon. catal. & Bemb. habet *pergit*; & sic plerique ap. Bentl. & tamen Faern. male edidit iuncte *Pergis hercle*? Tum v. 2 Bemb. & Vat. cum Festo, in nott. iam laudato, legunt *vapula*, quod verius est. Hinc Bentl. novissime adhibito remedio verss. instruxit:

G. *Pergin? hercle nunquam hodie odio tu me vinces.* A. *non manes?*

G. *Vapula.* A. *id quidem tibi iam fiet, nisi resistis verbero.*

In primo suo versu id boni habet, ut vocem *hodie* absumptam *odio* restituerit, alterum ad optimos Codd. in quibus est Bemb. & Vat. multasque edd. vet. exegerit; sed verba *curialis--vocat*, ut a nebulone aliquo illata, expungit, (quae eadem verba iam olim omisit Erasm. in ed. sua princ.) Tantum vero abest, ut insititia sint verba, ut potius loco mota suo haberi debeant. Atque ea invenit Mur. in Cod. Ven. post versum *Vapula--verbero*; quomodo & aliae priscae edd. in iisque Tarv. 1481. Ven. 1492 & nostra Arg. 1499 habent. Neque iis omnino sublatis est, quo referas *familiariorem* v. 12. Itaque ea in locum suum revocamus; unde male exciderant. Scil. in primo versu librarius a voce secunda *hercle*, desciscens ad alterum *hercle*, quod decimo versu redibat, verba *curialis-vocat* omisit; quae visa cum corrector in margine adscripsisset, dein alieno loco in textum ingesta sunt. Repetimus vero vocem *hercle*, iungimusque sqq. *nunquam hodie*, quae & alias coniuncta leguntur, ut ap. nostrum Ad. IV, 2, 12 *Nunquam hercle hodie ego istuc committam* tibi. Alias praeterea rationes ordinis versuum nostri facile colligent periti.

pag. 232 lin. 4. *domum.* Scil. eo rediturus cum ſervo Demea, illum miſit domum ad Phanium; ipſe vero Chremetis uxorem Nauſiſtratam prius adiit; cf. ſc. 1. Peſſime igitur magnus ille corrector Bentl. *domum* mutavit in *ad Chremem.*

pag. 233 lin. 5. A. *Quod?* Inepte quidem recentiores Phormioni tribuunt, quod Antiphonis ſcire maxime intereſt; & dein Ant. ac Geta ſibi invicem reſpondent.

pag. 234 lin. 1. A. *Atque hercle.* Inepte vulgo Phormioni adſcribunt, rectius Antiphoni Bentl. Huic enim reſpondet Geta.

ibid. *inaudivi.* Sic legit Don. & dicit de occultis, quae audiuntur. Inaudiverat certe a nutrice uxoris, patrem eſſe civem Athenienſem, qui Lemni conſueverit cum Phanii matre.

lin. 7 ſq. *eius adhibendae dari.* Vulgo *habendae ſe dare.* Sed ſequimur cum Faerno auctoritatem Bembini. Aliique libri & ſcripti & edd. legunt *dari* ſine *ſe*; unde metri cauſa illud verum eſſe credas.

pag. 236 lin. 4. Verſum revocamus hunc primi in locum ſuum; quem alii omnes & ſcripti & editi verſibus 12 & 13 vel orationi Phormionis male, certe ita ut fruſtra adhuc in eo exponendo deſudaverint interpp. collocatum habent. At h. l. ita aptus eſt, ut nulla amplius interpretatione opus ſit.

pag. 237 lin. 1. *verebamini* &c. Sic Bemb. ſine interrogatione melius, quam vulg. *an veremini?* Conſtructio illud poſtulat; cf. Eun. III, 1, 62. Senſus eſt: ridiculum feciſtis, ſi verebamini &c.

lin. 5. Perturbate in omnibus libris hunc verſum inſequitur ille nobis primus. Hinc in eo haeſere interpp. ad unum omnes.

pag. 238 lin. 7. *diſcripſi.* Sic Faern. ex Bemb. reſtituit pro vulg. *perſcripſi.* Cum Bembini lectione congruit interpretatio Don. & quod in aliis Mſſ. eſt *deſcripſi.* Itaque Faernum ſequimur cum Pareo & Bentleio.

pag. 239 lin. 10. Vulgo huic verſui praeponitur *in ius?* quaſi haec verba Phormio cum indignanti rogatione repetiſſet. Verum ſic verſus abundat pede. Itaque ſuadente Faerno cum Bentl. omittimus, quae ad v. 88 male huc accommodata fuere a ſciolo.

pag. 242 lin. 9. *contumeliam.* Sic Bemb. Al. *contumelias.*

pag. 243 lin. 5. *accurre.* Vulgo addunt *huc*, quod non eſt in Bemb. ac Vatic. verſumque afficit.

lin. 16. *exſculpe.* Sic Bemb. aliique multi, verius quam quod ei alii praetulerunt *exclude*, quod ap. Plaut. Pſeud. I, 5, 95 legitur. Noſtra ed. Arg. habet *excute.* Convenit magis ſenibus, mulieribus, pueris *exſculpere.*

pag. 244 lin. 6. *obſtipuiſti.* Vulgo *obticuiſti*; ſed nos Bemb. ſequimur.

pag. 246 lin. 2. *dicis?* quod ex Bemb. reſtituimus pro vulg. *narras*; & ſequitur mox *dicto.*

lin. 12. P. *hoc actum eſt.* Alii id male tribuunt Demiphoni, quos ſequitur Bentl. putans, eſſe formulam alias ſollennem, *perii, actum eſt*; cui quis credat praeponi *hoc*: & ſic melius ea conveniret in ipſum Chremetem. Quae dein iratior iam Nauſiſtrata clamans incuſat coram marito, *an quidq.--ſenes* Bentl. ſuos quoſdam Codd. ſecutus perturbate adſcribit Phormioni, honeſtius putans v. 12 dici ab homine, quam a femina. Neque nos id honeſtius ab illo coram femina dici cenſemus, quam ab ipſa irata. Quomodo ille dicere potuit? *qui* mihi *-fiunt*; cf. ſupra I, 2, 90.

pag. 247 lin. 1. *hoc pol* damus ex Chariſ. pro vulg. *hoc ipſo*, a quo verſus redundat. Bentleius *iſto.*

lin. 8. *Sed, ea quin ſit ign.* Qua formula non intellecta, a vera lectione, quam Bemb. ſervat, deflexere libri ad vulg. *ſed eam, quae ſit ign.*

pag. 248 lin. 7. *qui ſit in hac re ſcr.* Revocamus illud *ſit*, quod Faern. e Bemb. dedit, pro vulgato *fuit.* Quid enim fuerit ſcrup. ante rem palam factam?

lin. 13. *Sed qui ſp.* Sic eſt in Cod. ap. Lindenbr. editque Bentl. pro vulg. *quid* ſcil. eius *ſp.*

pag. 250 lin. 1 *faxo--sit.* Praeferimus lectionem Bemb. & aliorum Mss. pro vulgata *faxo tali eum mactatum* &c. quod videtur esse a fracta minusque intellecta glossa Donati.

lin. 8. *Singulatim.* Sic Bemb. ceterique meliores. Sed alii vulgo *singillatim.*

pag. 252. lin. 1. D. *mulier sapiens es, Naus.* Demipho laetus exitu, recte iudicante Bentleio, id dicit, quod vulgo Phormioni tribuunt. Parasiti certe fuerit, dicere *femina*; neque voce familiariori *mulier* uti.

lin. 3. *Satin' tibi est, Chreme?* Et id quoque, si quid aliud, bene iudicavit Bentl. ad virum, antea reum, dici; idemque interposuit, quod vulgo abest *Chreme*; & sic quoque versus integer fit. Respondet igitur non Phormio, (cui vulgo male tribuunt verba *immo--spem*) sed ipse antea reus, qui pulchrius, quam spes fuit, in causa hac discessit.

lin. 5. Bentl. ex Cod. reg. edidit *tibi* pro vulg. *tuum.* Illud melius respondet τῷ *min'*.

AD HECYRAM.

Pag. 265 lin. 13. *causam accipite.* Male alii h. l. ex Heaut. prol. 41 superaddunt pronomen *hanc*, quod neque habet Bemb. & respuit versus, existimante Faerno. Scil. *mea* ut monosyllabum pronuntiatur.

lin. 14. Cave *aliis* corrumpas cum Bentl. in *alias.* Sic enim deforet, quod respondeat τῷ *mihi.* Verba & *scribere*, & *discere* referuntur ad *novas, pretio emptas meo.*

pag. 266 lin. 4. *paucis.* Sic pro *paucos* ab aliis legi iam observat Don. suffragante versu Apollodori Graeco, qui vero in exempl. Donati adeo fracte expressus est, ut de restitutione eius desperandum sit. Neque Tan. Fabro, neque Bentl. conata satis bene evenisse videntur.

pag. 267 lin. 4. *En.* Alii iam pridem & hodie le-

gunt *hem.* Variant enim Codd. & in Comm. Don. duplex est obs. diversa sentientium. Prior enim dicens: *pronuntia, ut mirantem ostendas*, legisse videtur *hem*; alius dein: *adverbium demonstrantis est*, ut *hem.* Sed videtur potius legendum *en alter.* Bemb. corrupte habet *ex.* Nobis videtur *en* melius convenire in mulierem, quae modo haec audiverat ab ipsa Bacchide, & indignanter id meminit. Illud enim adv. demonstr. etiam vim habet indignandi.

lin. 5. *misereas.* Antiqui sic pro *te misereat*, ut Ennius in Hecuba ap. Non. VII, 58 *Miserete anuis* &c. & Ann. 5 *cogebant hostes, lacrumantes ut misererent.* Lucret. III, 894 *Ipse sui miseret.* Congruit certe in anum archaismus; quem Faern. ex Cod. Bemb. approbat prae vulg. *misereat*, omisso *te*, quomodo Don. legerat. Al. ingerunt *te*, l. ante l. post *cuiusquam.*

lin. 6. *Quemquem.* Faern. ex Bemb. *quemque.* Nostrum iubente versu, & Cledonio teste p. 1908 rectius cum aliis rescribimus.

pag. 272 lin. 4. Bemb. *ille se primo negare.*

lin. 18. *perdant.* Vulgo editur *perduint*, cum alii scripti habeant nostrum, quod a versu poscitur, iudice Faerno. Bentl. male omittit verbum, & contra Bemb. rescribit *istoc.*

p. 273 lin. 1. Vulg. *ut ad p.* Nostrum iubetur a versu.

pag. 275 lin. 3. Bona verborum constructio, similis fere illi ap. Plaut. Trin. IV, 2, 58 ita displicuit Bentl. ut praeter rem & Codd. pro *ad exemplum* daret *ad amussim.* Certe ad talia exempla ingenium Critici istius existimare licet.

lin. 8. *devictus--victus.* Don. παρόμοιον esse dicens in verbis sic videtur legisse, uti & in eius Mss. legitur: habentque idem plures Codd. & priscae edd. Ter. quas sequuntur Heins. Dacier. &c. Alii vero legunt *devinctus.*

pag. 276 lin. 11. *ad matrem.* Sic Bemb. & a prima manu Victor. teste Faern. reddiditque Bentl. Vulgo alii *a matre.*

pag. 279. lin. 1 ſq. Perinde eſt, quomodo hanc amphiboliam, quae videtur e coniunctis eſſe, exponas, ſive *ſocrus omnes* iniquas eſſe (in nurus), ut Soſt. ait ſc. 3, 4 ſq. ſive *nurus omnes* odium capere ſocruum (ut iniquarum) quomodo Laches mox v. 22 & Soſt. v. 38 verbo utitur. Nulla inde eſt in ſenſu ambiguitas, quam inutiliter quaerunt Don. ad h. l. & Hieron. adv. Iov. & in Mich. Sed quid in Bentleium dicamus, qui hunc verſum (omnibus ita agnitum, ut ex eo credatur fabula nomen inveniſſe; & quem vel ipſa Soſtrata ſc. 3, 4 confitetur) ut ſpurium & ex nota marginali ingeſtum expungit, quod pede deficiat, ambiguitate laboret, & filum orationis interrumpat. Neque ſane ambigua eſt ſententia: & optime congruit cum oratione Lachetis. Bentl. dicit: *omnium mulierum* crimen in commune proferri; male igitur inferri hoc *ſocruum* ſingulare. Atque hoc ipſum non eſt tam ſingulare quam commune omnium mulierum, quae quidem ſocrus ſint; cf. v. 43--45, uti & illud *viris advorſas eſſe* aeque omnium, quae quidem nuptae ſint. Pridem denique verſum explerunt pede, addendo huic verſui *viris*; quam vocem Bentl. ſeq. praeponit, facitque *viris advorſàri aeque* &c.

lin. 16. *ſcio.* Bentl. id verbum male addit dictis Soſtratae.

pag. 285. lin. 11. *magnificare.* Eraſmus dedit *magnifacere*, quod h. l. & ap. Plaut. Bentl. praefert ex ſuis.

lin. 14 ſq. *eo domum ſtudeo--redeat.* Sic Faern. edidit ex tribus antiquiſſimis. Alii *ut redeat*; & Bentl. praeterea *haec* vertit in *hanc*, & ſubaudit *redire* l. *revocare.* Ita ille magnus Bentl.

pag. 287 lin. 9. Alii ſcripti & edd. poſt *ſumus* ingerunt *mulieres*; & ſunt, qui vocem a gloſſa inſertam contra verſus trochaici rationem, auctoritatem Bemb. ac iudicium Faerni retineant. Nos hunc cum Bentl. ſequimur.

pag. 289 lin. 3. *Cui quanto* &c. Bentl. metri & affec-

tus caufa emendat *ah* (quod priori verfui addit) *quanto pr.* uti Andr. II, 1, 8.

ibid. not. 2, col. 2. Loco Plauti excitato, alium eiufdem Poen. III, 3, 47 addas: *Tu, fi te Di ament, agere tuam rem, occafio eft.*

pag. 291 lin. 15 fq. Bentl. temere mutat: *fi vis veram verba ad rationem exigi.* Quis talia ferat?

pag. 295 lin. 6. *certo.* Alii contra antiquiffimos Codd. *certum.*

lin. 9. *in te ullum* &c. Al. contra Bemb. ordinant *ullum in te*; quod minus concinnum.

pag. 298 lin. 1. Sic Don. legit, & ex Mff. fuis dedit Faern. Confentiunt ed. Arg. c. figg. & Mff. Bentleii. Erafmus dedit *Tum autem filius intr.* quod & hodie alii, ut Wefterh. male fequuntur. Immo alii *tum autem fil. tuus intr.* unde verfus redundat.

lin. 9. *remittent.* Plenius Latini: *fe remittent*; unde abnorme eft, quod alii & ipfe Bentl. praeferunt *Philumenam*; contra Donatum monitaque Faerni.

lin. 11. *intervenerit.* Sic Bemb. habet, ediditque Faern. & fic refer ad *rem.* Al. *intervenit*, quod melius referatur ad fq. *irae.* Bentl. fuapte libidine iubet *quae* effe neutrum plur. & facit *intervenerint.*

pag. 301 lin. 1. Bentl. pro *me repente* edidit *derepente*; quod certe Donato demum infra IV, 1 obvium eft.

lin. 11. *intro adveni.* Sic ex Codd. primariis Faern. pro vulg. *introii.*

lin. 13 *celari.* Bentl. fruftra mutat in *celare.*

pag. 204 lin. 3. *concubuiffe* int. *eam*, quod alii infarciunt; fed Cod. Bemb. non habet, ac proinde Faern. omifit.

pag. 305 lin. 20. *bona.* Don. f. quifquis ille fit, teftatur, etiam legi *data*, & fic neceffario pro *bona* intelligi vult. Bentl. inutiliter hoc praeferens fingit *perpetua data.* Sed & ap. Plaut. Aul. I, 2, 29 *bona Fortuna* dicitur. cf. Ph. V, 7, 1.

pag. 206 lin. 3 fq. Vulgo omnes legunt: *idem nunc huic operam dabo*; idque ita intelligi volunt, *ut miffum*

pariter faciam hunc amorem. Verum quis talia ferat, nisi Grammaticus inops consilii & amoris? *Operam dare amori*, non missum facere amorem, sed *amare* ipsum est. tum Faern. iam vidit, incommode sic post tot trochaicos venire iambicum octonarium. Bentl. hinc pro suo ingenio emendans *Quo ego eum consilio missum feci, eodem huic operam dabo*, parum scite medetur. Sed audiamus Don. ambigue haec explicantem: *Si* idem, *ego; si* eidem, *hoc est, amori.* Nos *eidem* amplectimur, persuasi τὸ *huic* ingestum esse ab illis, qui *idem* legerant. Omisso igitur *huic* procedit & sensus aptior, & trochaicus.

pag. 309 lin. 1. *cadaverosa facie.* Sic Faern. ex Bemb. & Don. restituit. Sed Bentl. pro sua sapientia l. lubidine facit *lentiginosa.*

pag. 318 lin. 6. *tu virum me.* Aptius id ad stomachum, & magis virile edidit Faern. pro *tune vir* &c.

pag. 321 lin. 18 sq. Vulgo versus sic ordinatur: *magis hum. est, quam dare op. id scire, qui nos oderit*; in quo exponendo laborant interpp. Don. quidem nihil affert, unde versum sensumque eius ordines, nisi haec: Qui, unde *vel* quamobrem. *Et recte; nemo enim dolens, quod non amatur, id facit, quo magis odio sit.* Dacieria ad hanc mentem satis pulchre interpretatur: *Ne vaudroit il pas mieux dissimuler cela, que de faire tant de bruit, afin qu'il nous haisse.* Verum sic τὸ *scire* vulgo male interponitur dictioni Ter. *dare operam id, qui* (pro *quo* l. *ut*; cf. Andr. II, 1, 7 & 8.) unde delapsus est Fabrini (cui accedit Westerh.) ad aliam rationem, quasi sensus sit: quam dare operam, ut proferatur, utque inimici nostri id sciant, atque laetentur. Verum nemo unquam *dare operam* coniunxit cum alio verbo infinito, *id scire* (alios) pro *ut sciant, qui nos oderint*, & sic oportuit dici *oderunt.* Ac paulo ante dixerat poeta, *ea* (quod Bentl. temere delet, nihil ceterorum iudicans) *diss. nos*, h. e. ut Don. ait, *ignorantiam fingere.* Itaque tandem τὸ *scire*, quod loco motum erat, in

ſuos penates reducimus, ne amplius in alieno turbas det. Verum ſane eſt *diff. nos ea ſcire*, & dein *op. dare, qui.* Sic ſententia Don. verbis Dacieriae commode expreſſa prodit, latina ratio ſervatur, & verſus troch. octon. cat. procedit melius. Addimus, *magis humanum eſt* h. l. dici pro, ſapientius ſ. prudentius eſt. Eun. IV, 4, 54 ſq. *Pol, ſi ſapis, quod ſcis, neſcis.*

pag. 325 lin. 8. Malumus cum Bemb. *exoptem*, quam cum omnibus aliis *exopto* l. *opto*. v. not. ad h. l.

pag. 328 lin. 7. *iſtae res.* Nobis videtur l. cum Bemb. legendum *nil iam iſtae res*; & Eraſm. Faern. illud *pol* omiſere; l. ſi id retinere malis: *nil pol iam iſtaec mi vol. ſ.* Sed quod vulgo edunt *nil pol iam iſtaec* (ant. plur. fem.) *res* Bentl. defendit, ſecundam ſyllabam in *voluptas* corripi ſolere praecipiens. Bembina lectio melius conſulit verſui.

pag. 330 lin. 10. *uxor.* Non verſus ſolum cauſa malimus *Soſtrata*; ſed & quod in placatiorem modo virum melius convenit, quam *uxor*; quo nomine, alias dignitatem habente, non abſque ironia viri ſuas appellant, certe ap. noſtrum; cf. Heaut. III, 5, 9 & V, 1, 6. Et Laches ſupra cum ſua vehementius agens, vocabat *mulier*, lenius *Soſtrata.*

pag. 332. lin. 7 ſq. Varie hic verſus legitur. Nos ſequimur ordinem, quem poſt Don. edd. priſcas, in iisque noſtram Arg. Eraſmus. neque Bemb. aliter habet, ex quo *redducam* ſcripſit Faernus; ſed idem omiſit *mage*, quod in Vat. & Baſil. abſit, verſumque longiorem reddat. Mur. aliter ordinans *Credo, ſi non redducam, ea gr. con. magis fore*, aſſeclas invenit. Nil certe pronuntiare audemus ob metri varietatem. Sed non ferimus Bentleium, qui contra omnes, pro lubidine eiecto *non*, facit *Credo ea gr. conc. magis, ſi redducam, fore*; quaſi Pamph. per ironiam dixerit, *credo*, ut ſit *non credo.* Quam abſurda foret perſonae hoc in loco antiphraſis; quam ſibi ipſe adverſarius Pamphilus, retinere matrem cupiens!

pag. 333 lin. 1. *aberit.* Sic edidit Faern. ex 3 Codd. antiquioris fidei, rectius quam vulg. *abierit.* Sed & omisimus post *haec* 7. *est*, quod locum mutat in Mss. & obest trochaico catal. etiam redundat ob *est* mox additum.

pag. 334 lin. 7. *operiam.* Contra Donati mentem, immo contra Pamphili destinatam animo sententiam III, 5, 42 Faern. rescripsit ex suis Codd. *aperiam.* Nostrum verbum est in aliis Codd. & probatum Rivio, Dacieriae, Bentl. aliisque, quibus accedimus.

pag. 335 lin. 14. Vulgo *& tibi illam salv.* Veteriores *illum tibi & illam s.* Nos *tibi*, quamvis Don. agnoscat, a librariis male ingestum & versui adversum cum Bentl. delemus. Et quare affinis causa magis, quam sua gratia gaudeat?

pag. 338 lin. 7. *Remissan' -- reductan' dom.* Sequimur lectionem Faerni rectius constitutam, quam quod alii *remissam--an reductam d.* vel *remissan'--an reducta.*

pag. 339 lin. 5. *quem ipse negl. pater, e. a.* Sequimur cum Dacier. & Bentl. lectionem Bemb. Vatic. Basil. & aliorum, a Faerno constitutam, quam ipse Don. praeferre videtur illi *quem ipsa neglexit, pater, ego alam?* Haud sane patrem decet negligere puerum, quem mater neglexerit. Alius post Don. grammaticus s. Asper s. Cornutus hanc ultimam lectionem meliorem censet.

pag. 340 lin. 13. *adiungas.* Sic Erasmus & Faernus. Alii *abducas*, scil. a meretrice; quod pessime legitur. *Abducimur* enim ab honestis ad minus honesta. Alii tandem veteres male ingesserunt *volo ut adi.*

pag. 341 lin. 7 sq. *facis iniuriam--cum amoveris, ut--vivas.* Neque igitur sequens versus nisi pro interpositione habendus, maleque alii contra vetustissimos Codd. dedere *cum fingis* pro *confingis.* In confingendis causis non erat iniuria, sed in amovenda uxore.

pag. 343 lin. 6. *tollet.* Sic Bemb. ut referatur ad solum Lachetem, cuius, ut avi, summa post patrem erat potestas tollendi. Vulgo *tollent.*

lin. 13. *uxor.* Falſo additur vulgo a Faerno *mea*, quaſi eſſet Myrrhina, uxor Phidippi; cf. ad v. 89. Sed ingeſtum eſt praeter rem & verſum *mea*; quod cum Eraſmo, eiuſque aſſeclis, & ipſo Bentl. eiicimus.

pag. 346 lin. 7. *hinc.* Ita recte Bentl. pro vulg. *hanc*, quod inutiliter additur τῷ *iram.* Bentl. excitat Ad. III, 3, 7 *hinc* (a Syro) *ſcibo.* Addimus ex Phorm. IV, 2, 14 *petam hinc* (a Demiphone) *unde a primo inſtitui: is ſi dat, ſat eſt.*

pag. 347 lin. 7. *quaeſti.* Antiquum genitivum ex Bemb. tuetur Faern. pro vulg. *quaeſtus*; tum idem verſus cauſa optime emendat vulg. *obſtet* in *obſiet.* Sed & cum Bentl. *mihi*, quod ante *quaeſtus* vulgo eſt, poſtponimus.

pag. 349 lin. 1. *Quaere al. t. firmiorem.* Al. addunt *amicum*, quod Bemb. praeponit, in plurimis abeſt. Igitur Faern. ſubditicium iudicat, ac poſt multos Bentl. omittit, ne verſus exſuperet.

lin. 3 ſq. Alii, qui hos verſus ad metrum Iambicum exactos eſſe volunt, alium verborum ordinem ſequuntur. Sed ſequimur Codd. & edd. meliores, unde ſunt troch. catal.

lin. 9. *Alid.* Sic iubet Bentl. ne Iambicus inter Troch. intercedat. Et mox v. 26 ex vulg. *me ſegr. hab.* reiicit *me*; quod & eleganter abeſt.

pag. 351 lin. 13. Alii addunt reſponſum Bacchidis *faciam ſedulo.* Sed id abeſt in Codd. Faerno & Bentl. tractatis, aliisque ap. Weſterh. & omiſſum in edd. priſcis Tarvii. Mediol. Arg. tum Lindenbr. Parei &c. Faernus, quem & ſequitur Bentl. verſum explet quatuor verbis ex ſq. ſc. Ac ſane melius ſilet ad dicta Lachetis, qui omnia minis miſcuerat; inter quae Phid. advenit in tempore.

pag. 352 lin. 9. *adducit.* Al. contra Bemb. *adduxit.* Sed & ante *venit* praeſens eſt.

pag. 354 lin. 3. Haud certe iure, Bentl. huic verſui conſulturus delet *falſo*, parum vere dicens, *crimen* omne falſum eſſe. Et ap. Cic. certe *crimen* (accuſatio-

nem) *verum*, idemque *criminationem falsam* occurrit. v. Gesn. in thes.

pag. 363 lin. 5. *ne me in breve c. t.* Al. *in breve hoc tempus.* Sed Faern. ut consuleret trochaico, delevit *hoc*, quod nec habent Cod. Vict. aliique. Alia vero difficultas est in verbo *coniicias*, & constructione cum infin. *frui.* Sensus quidem fere idem est cum dicto illo Heaut. II, 2, 51 *ne me in laetitiam frustra coniicias.* Sed alia longe verba; neque facile approbari credimus *in tempus breve coniicias* &c. Hinc Bentl. pro *coniicias* absque Codd. sed pro ingenio suo edidit *in br. pellicias t. g. h. f.* Nos facilius, si coniecturae locus sit, audemus: *ne mi in br. conficias tempus g. h. f. f.* & infinitivo assignamus vim accusativi, *gaudii* huius falsi *fructum. Conficias* autem foret idem ac *effectum habeas* s. satis habeas fecisse. cf. ad Eun. V, 4, 6. An malis *coniiciam?* quomodo mox inverse v. 4 dicit *timeo, ne aliud credam, atque aliud nunties.*

pag. 366 lin. 5. *occultum iri.* Quod bene invenit Bentl. ex *occultari*; cui alii praeter versum addunt *posse.*

pag. 367 lin. 2 sqq. *an temere--usus sit.* Quod dictum vulgo tribuitur Parmenoni, ita ut mox legatur *Parmenonem*; & Bemb. Pamphili dicto addit, ceterum rectius habens *Parmeno*, quod Faerni monitu & versu poscente cum Bentl. recipimus: id melius Donato praeeunte assignamus Bacchidi, ut & haec abiens in deridenda hominis curiositate & iactantia partes habeat. Sic vero Don. s. quisquis sit: *convenit hoc dictum meretrici abeunti.*

INDEX LATINITATIS
POST NOTAS RELIQUAE.

A.

ABest pro *deest.* Andr. V, 2, 7. Sic Plaut. Stich. V, 4, 29 *modo nostra huc amica accedat. id abest : aliud nihil abest.* Sic & saepe Cic. & Sall. alii.

Abire dicuntur, quae impune fiunt. Andr. I, 2, 4.

Abligurire. Don. explicat : *suavibus escis consumere.* Eun. II, 2, 4. *Ligurire* dicitur, qui eleganter s. multo cum fastidio suaviora quaeque degustat. *Abligurit*, qui multa liguriendo absumit, consumendo perdit. Cf. Heaut. III, 1, 48--53.

Abortus, abortivus, s. partus immaturus. Hec. III, 5, 38 *abortum esse.* Alias mater dicitur *abortum facere, pati.*

Absente nobis, Eun. IV, 3, 7 antique pro *absentibus nobis* ; uti *praesente nobis* pro *coram nobis*, quasi praepositio sit.

Absolvere. absolvitur creditor reddendo pretio; & sic res cum eo finitur. Ad. II, 6, 13 & 18.

Accumbere c. aliquo, h. e. super eodem lecto c. aliquo assidere. Eun. III, 3, 9.

Actum est. Locutio Comicis frequens in re desperata; uti in iudiciis; ubi, si reus, sententia pronuntiata, esset damnatus, dicebatur : *actum est, ilicet.* Eun. I, 1, 9 *actum est, ilicet, peristi.* Andr. III, 1, 7.

Acuere, instigare, monere. Ad. V, 1, 49.

Ad, apud. Andr. IV, 4, 7.

Adludere, iocari, osculari, nec manus abstinere. Eun. III, 1, 34. cf. Heaut. III, 3, 2 sqq.

Adornare, Eun. III, 5, 34 apparare sc. necessaria.

Advigilare, diligentius vigilare, operam dare. Andr. IV, 1, 50. Ph. II, 2, 26.

Advocatus, Eun. II, 3, 48. Cic. Divin. in Verr. XI, 4 *qui defendit alterum in iudicio, aut* patronus *dicitur, si orator est; aut* advocatus, *si aut ius suggerit, aut* praesentiam suam commodat amico; *aut* procurator, *si absentis negotium suscipit; aut* cognitor, *si praesentis causam novit, & sic tuetur, ut suam.*

Aetatem, omissa praep. *per*, adverbii vim habet, & tempus longum notat, l. praeteritum, ut Eun. IV, 5, 8; l. futurum, ut Heaut. III, 7, 38 & Hec. IV, 4, 21.

Contaminari (*fabulas*), Andr. prol. 16. Don. exponit modo *contingi & pollui*, modo *ex multis unam fieri*. Sed Westerh. mavult *mutilari*, cui v. 26 oppositum sit *de integro facere*, laudatque Hor. Od. I, 37, 9. Cic. Top. 18. Neque haec multum diversa sunt. Latinis enim *purum & integrum* dicitur, *quidquid nihil alieni admixtum habet*. cf. Heaut. prol. 17.

Convasare, Ph. II, 2, 13. Don. figuratum dicit a colligendis vasis, & Nonius exponit: *furtim colligere*.

Cor, pro *mente* l. *animo*; Ph. III, 1, 7.

Creditur, Hec. III, 7, 7 Nescio, an minus blande, certe frigidius dictum, quam *credo*, quae formula est respondendi gaudentibus. cf. Andr. V, 4, 37 & 45.

Creduas, antique pro *credas*. Ph. V, 10, 4.

In *crimen* venire, h. e. accusari, argui. Hec. III, 2, 9.

Cupedinarii, cupediarum s. lautiorum esculentorum venditores in foro Cupedinis. Eun. II, 2, 25. Vett. libb. omnes *cuppedinarii*. Bentl. praeter auctorem *cuppediarii*.

Curare, coquere. Andr. I, 1, 3.

D.

Dare (se alicui) Eun. III, 3, 10, alicui studere, se accommodare, propter eum cuncta agere.

Deamo te, fortius dicitur, quam *amo te*. Heaut. IV, 2, 21.

Defrudans, Ph. I, 1, 10, antiquius quam *defraudans*. *Defrudare genium* h. e. sibi quasi per fraudem subducere de iis, quae genius s. natura appetit. Uberius dicit Plaut. Aul. IV, 9, 14 sq. *egomet me defraudavi, animumque meum, geniumque meum*. Diversa sunt *curare genium* Hor. III Carm. 17, 14; *bene facere genio*. Plaut.

Deierare, per Deos iurare. Hec. IV, 5, 5.

Delibutus, unctus, perfusus. Ph. V, 7, 17.

Depecisci l. *depacisci*, est pactione transigere. Don. ad Ph. II, 1, 14.

Dica, δίκη s. actio. Ph. I, 2, 77; III, 1, 15; IV, 3, 63. *Dicam scribere* idem notat, ac *formulam scribere*, *intendere* alicui, quod petitoris est, s. eius, qui alium postulaturus advenit in iudicium; cf. Quinct. VI, 3, 83 & Sueton. in Vit. 7. *Formulae* erant certae verborum conceptiones ac formae. Cic. pro Mur. 13 *formulas & actiones* coniungit.

Dictum ac factum l. *dictum factum*, proverbium celeritatis, i. e. cito. Andr. II, 3, 7. Heaut. V, 1, 31. *dictum factum reddere*. Heaut. V, 1, 12.

Differre, disturbare. Andr. II, 4, 5.

Dolium, vas vini grandius. Heaut. III, 1, 51.

Dolus, machinatio, veteribus inter medias voces, l. *bonus* s. prudens, consilium adversus eos, quos decipi fas est; l. *malus* (Eun. III, 3, 9) quo & alii male circumveniuntur. Est vero natum nomen ex praet. medio verbi δελω, unde & δελεαρ, δελιαζω, inesco. Capti sic & vulnerati *dolent*.

E.

Eccere. Adv. Plauto sollenne, pro *ecce autem.* Ph. III, 1, 5.

Educti, Ad. III, 5, 49 s. *educati*, quod quidem est in Mss. & edd. priscis, sed metro repugnat.

Efferre foras, Ph. V, 9, 65. cf. Ad. IV, 5, 16. palam proferre; ut Ad. III, 2, 41. Hec. I, 2, 32.

Elegans, Eun. III, 1, 18 subtiliter intelligens, in eligendo fastidiosus. Et erat ista vox antiquis non solum laudis, sed & vitii. Erat in vitio mera elegantia, neque moderata; cf. Gellium XI, 2. Ita forsan ambigue dixerit Gnatho. Cf. & infra III, 5, 18.

Ellum, Andr. V, 2, 14. Ad. II, 5, 7. Pronomen s. adverb. demonstrantis ex *ecce illum*. *Ellam*. Ad. III, 4, 26.

Emungere argento, Ph. IV, 4, 1 est despoliare; metaph. sumpta ab iis, qui nares emungunt. Nempe ita aufertur ab senibus pecunia, (ut ait Gesn. in thes.) ut ea se liberari primo gaudeant: deprehensa autem fraude prudentiores fiant. *Emunctus* igitur *homo* est sagax s. ut Don. verbis utamur, *elegans & facetus: ut Hor.* (Serm. I, 4, 8) *de Lucilio*, emunctae naris, *inquit.*

Ephebus, adolescens. Eun. V, 1, 8.

Epidicazomenos, Ph. prol. 25 h. e. *petitor* in iudicio, qualis *advenerat* ipse Phormio, a quo latine dicta est fabula (cf. Ph. III, 2, 48) virgini orbae ex lege, (quae Athenis iubebat cognatum proximum ducere, l. dotare; cf. ibid. I, 2, 75 sq.) nuptias effecturus. Fuit vero scripta ab Apollodoro, uno ex novae Graecorum Comoediae scriptoribus. Sed Don. turbas affert, duas fuisse Apollodori fabulas referens, alteram *Epidicazomenen*, a Ter. in Phormionem conversam, alteram *Epidicazomenon*, ab illa diversam; arguensque adeo (quod ridiculum est) Terentium erroris manifesti in titulo fabulae, a se versae, hanc *Epidicazomenen* dictam vult *a puella, de qua iudicium est;* quem quidem sensum illa vox ap.

Graecos non fundit, cum sit medium, & activam habeat vim (cf. Demosth. or. contra Macart. sub init.) Vidit id quoque Dacieria; sed non bene docet, eiusmodi virginem, qualis Phanium esse scribitur in hac fab. dicendam potius fuisse επιδικον & επικληρον, quam επιδικαζομενην. Iulio Polluce Onom. L. c. III. c. 3 s. 33 docente, filia unica, ad paternam hereditatem educta, dicebatur επικληρος, al. πατρουχος, & επικληριτις; qui eam ducit generis necessitate, αγχιστευς. Eadem, si plures appetebant cognationis iure, & επιδικος *controversa* vocabatur; sed quae nullum habebat patrimonium, θησσα s. *orba*, s. *indotata*, quam proximus genere l. ducere, l. si iam uxorem habebat, dotare ex lege debuit. Neque igitur Phanium fuit επικληρος επιδικος, sed putabatur θησσα, orba, antequam inventus ei pater fuit.

Etiam, adhuc. Andr. I, 1, 89.

Eu, approbantis est. Eun. I, 2, 74. Ph. III, 2, 50.

Eversae (*cervices*), retortae, s. valde versae. Heaut. II, 2, 131.

Excrucior, *discrucior animi*, Ph. II, 2, 10. Ad. IV, 5, 1 more Graeco, & Plautinum est, ut *angor animi*.

Experiri, Ad. III, 2, 52, dicuntur, qui ius suum l. conventione, l. si hac non successerit, iudicio tueri conantur. Exempla affert Gesn. in thes.

Exploratus, tutus. Eun. III, 5, 55. Ph. IV, 3, 23.

Expostulare. expostulamus adversus eum, qui fecit iniuriam; *postulamus* illum ap. alium, ut actor ap. iudicem. Andr. IV, 1, 15. Ad. IV, 4, 4.

Exsculpere oculos, h. e. unguibus petere, effodere oc. Ph. V, 9, 96; cf. Eun. IV, 3, 6.

Extrarius, Ph. IV, 1, 13 qui extra familiam, extra forum est. Al. h. l. habent tritius *extraneus*.

F.

Fabulari, loqui, narrare. Ph. IV, 3, 49.

Facta transacta omnia, Andr. I, 5, 14. Don. ait: *proverbiale est in id negotii, ubi nihil superest ad agendum.* Clarius fuerit dicere *transacta* idem esse ac *praeterita*, quae duo iungit Cic. Tusc. IV, s. 55 c. 25 *in rebus iam transactis & praeteritis scribimus.* Idem ad Div. XIV, 4 uxori scribit: *Si est spes reditus nostri, eam confirmes--sin, ut ego metuo transactum est--fac ad me venias.* Igitur h. l. *facta* sunt, quae antea convenerant inter parentes, *transacta*, rescissa, ita ut patri

ducta a mercatoribus, qui in vendendo legem sequuntur non suam, sed fori. Affinia his faciunt *servire scenae*, (Cic. ad Br. 9) *tempori; temporibus adsentiri* (Cic. ad fam. I, 9, 59 sq.) *tempori cedere*, i. e. necessitati parere (Cic. ad fam. IV, 9, 5) *temporibus insidiari* (Vellei. II, 21) *parere foro*, si recte emendavit Ios. Scal. in praef. Cat. distich. Afferunt & locum Senecae: *Utamur foro; & quod fors feret, aequo feramus animo.*

Fraus, fortius dicitur pro *fraudulento* Heaut. V, 7, 10.

Frigere, Eun. II, 2, 37 parum se approbare.

Fuat, antique pro *sit.* Hec. IV, 2, 4.

Furcifer, a *furca*, quam servi collo ferre cogebantur ignominiae caussa ob leviora delicta.

Futilis (*servus*) And. III, 5, 3 qui commissa retinere, (silenda silere) nequit; veluti vas fictile, quo utebantur in sacris Vestae, lato ore, fundo angusto, eoque instabile, poni non debebat, nec sine effusione poterat.

G.

Ganeo, meretricum sectator; est enim a *ganeum*, lupanar. Heaut. V, 7, 11.

Gerro, nugigerulus, nugator. Heaut. V, 7, 10.

Gratiae apponi, h. e. beneficii loco haberi. Andr. II, 1, 33.

Gratiam referre, vicem reddere, ulcisci. Eun. II, 3, 93.

Gratiis, casus sextus, e quo est contr. *gratis*, non pretio. Ad. IV, 8, 26. Ph. III, 5, 15.

H.

Habere sc. uxorem; Andr. IV, 1, 25. Ph. II, 3, 66. l. amicam; Andr. I, 1, 58. plenius *habere in matrimonio*, l. si amica sit, in *uxoris loco*; cf. Heaut. I, 1, 52.

Habet, Andr. I, 1, 56 h. e. vulneratus est. Proprie dicitur de gladiatoribus, quos percussos alii vident prius, quam se ipsi sentiunt. Sic Senec. Agam. 801 *habet! peractum est.*

Habitudo corporis, h. e. corpulentia, ευσαρκια. Eun. II, 2, 11. Eodem sensu Eun. II, 3, 23 *si qua est habitior paulo.* Et Plaut. Epid. I, 1, 8 coniungit *corpulentior hercle atque habitior.* Differt autem ab *habitu*, qui uti est in vestitu, sic illa corporis ipsius propria.

Hariolus, Ph. IV, 4, 27 qui divina mente vaticinatur. Don. dictum vult quasi *fariolum* a *fatis* & a *fando*. Nescimus, an is harioletur.

Infringere, vehementer & cum fragore infligere. Ad. II, 3, 4.

Inhonestus, foedus. Eun. II, 3, 65.

Inire (*gratiam*) mereri. Eun. III, 5, 9.

Iniuria active. *huius iniuriis*, quas haec (scil. meretrix) faciebat Pamphilo, *victus* Hec. I, 2, 93. *paterna*, f. iniuriae parentum, Heaut. I, 2, 30 & V, 4, 15 sunt quae a patribus oriuntur filiis; irae ob peccata. Active sic utuntur & Liv. XLII, 1 *iniuria consulis etiamsi iusta*; & Sall. Iug. 65 p. 177. ed. 2 Bip. *contumelia imperatoris*.

Iniuriam facere, Andr. III, 2, 8 violatam deserere. cf. Hec. IV, 3, 40.

Inliberaliter fit, quidquid viro libero indignum est, & excedit omnem indignitatem. Ad. IV, 6, 30. Ph. III, 2, 23.

Inscribere (*aedes*) Heaut. I, 1, 92 venales proponere.

Insistere cursum f. iter, est coeptum persequi, intendere. Ph. V, 7, 8.

Insolens, insolitus, insuetus. Andr. V, 4, 4.

Intercesse, antique pro *intercessisse*. Ad. III, 2, 51.

Interea loci, h. e. interea temporis. Eun. II, 2, 24. Plautus eodem sensu *interibi*. Sic Sall. passim *postea loci*. f. *post id locorum*, *ad id locorum*.

Intertrimentum, Heaut. III, 1, 39. Varro de L. L. IV, 36 vocem declarat *ab eo, quod duo, quae inter se trita sunt, etiam deminuta sunt*.

Invenustus, Andr. I, 5, 11. *invenusti* dicuntur, quibus Venus in amoribus non favet. *Infelix* ibid. penitus miser est. Inverse contraria dicuntur Hec. V, 4, 8.

Inversa verba, Heaut. II, 2, 131 h. e. ambigua. Plauto *perplexabilia*.

Iocularium malum, Andr. IV, 5, 43 grave, ac per irrisionem secuturam gravius. Mala enim aliena eaque improvisa plerumque irridentur a vulgo hominum. Neque sic h. l. opus ἀντιφρασει, quam innuunt Don. & alii.

Iusti, pro *iussisti*. Eun. V, 1, 15.

L.

Lactare, blanditiis decipere, inducere. Andr. IV, 1, 24 & V, 4, 9.

Largiri (*de se*) est, se alteri promittere, tradere. Ad. V, 6, 17.

Latere tecto abscedere, Heaut. III, 6, 5 sumpta a militari re locutio. In agmine, inquit Nannius, ob viarum angustias

Modo meo, s. libito meo, Andr. I, 1, 126; cf. Eun. V, 3, 11. Ph. V, 9, 69.

Modos fecit, in titulis Comoediarum. *Modus* in musicis est, lex & ordo, in cantico servandus. hinc *modos fecit Flaccus Claudii* (int. non *filius*, quomodo exponit Don. sed quod Muretus approbat, *Libertus*. Neque enim alios, quam servos vel libertos, in scena apparere decebat) idem est ac *modulavit*, descripsit musicos modos, quibus aut cantica temperabantur, aut actus distinguebantur. Quemadmodum scil. fabula graeca s. tragoedia. s. comoedia tria habet membra, docente Diomede grammatico III, p. 489 *diverbium* (gr. διαλογος) *canticum*, *chorum*: ita latina, chorum non habens, duobus tantum constabat, *diverbio & cantico*. Diverbia, quorum personae duae aut tres, ad summum quatuor erant, voci histrionum uni relicta, tantum pronuntiabantur; (cf. Liv. VII, 2. & Don. l. Evanthius de com. & trag.) In canticis autem, quae modis non a Poeta, sed a perito artis Musicae temperabantur, una tantum erat persona, (itaque monologi erant μονωδιαι); aut si duae fuerint, ita esse debebant, ut una adstans ex occulto audiret, neque colloqueretur: et Histrionis tantum in eo erat, manu loquaci & gestu s. saltatione exprimere, quae auloedus ad modos tibicinis caneret, item diverbia intermixta proferre, cuius rationis originem a Livio Andronico, poeta comico eodemque actore, repetunt Livius hist. l. c. & Val. Max. II, 4. Itaque & una scena canticis & diverbiis distingui poterat, quod Don. in praef. ad Andriam innuit: *Diverbiis ac canticis lepide distincta est.* Idem de Com. & Trag. observat: *Neque enim omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed saepe mutatis; ut significant qui tres numeros* (M. M. C.) *in Comoediis ponunt, qui tres continent Mutatos Modos Cantici illius.* Tum in praef. ad Adel. inquit: *Modulata est autem tibiis dextris i. e. Lydiis, ob seriam gravitatem, qua fere in omnibus Comoediis utitur hic poeta. Saepe tamen mutatis per scenam modis, cantica mutavit, quod significat titulus scenae, habens subiectas personis literas M. C. C. item diverbia ab histrionibus crebro pronuntiata sunt, quae significantur literis D. & M. secundum personarum nomina praescriptis, in eo loco, ubi incipit scena.* Mutabantur vero modi per scenam, non solum pro sensuum varietate, l. gravium, l. laetiorum, quod Don. alio loco innuit; sed &, quod Dacieria insuper monet, Comoedia una diverse modulabatur, perinde ut agebatur l. in festis diebus, laetitiae sacris,

N.

O.

Obsequi, Heaut. III, 1, 10 h. l. inservire.

Obsequium, quod peccatis indulgens, praecipitem amicum ferri sinit, (ut ait Cic. in Lael. c. 24) Terentianum verbum est. Cicero putabat, id primum a Terentio dictum esse. Quintil. Inst. VIII, 3.

Operam dare, Ad. IV, 1, 14 alicui adesse s. alicuius causa aliquid agere.

Oratio & *stilus*, Andr. prol. 12 & Heaut. prol. 46; cf. *pura oratio* sub voce *pura*.

Otiosus, tranquillus, securus. Andr. V, 2, 1. Eun. V, 3, 10.

P.

Papae, Eun. II, 1, 23 & 2, 48 &c. interiectio mirantis s. mira subito accipientis.

Paratus, meditatus, dolis instructus. Andr. V, 4, 6.

Parsi, antique pro *peperci*. Hec. III, 1, 2.

Patrisso. Adel. IV, 3, 11 *patrissas*, paternos mores imitaris. cf. Plaut. Pseud. I, 5, 27.

Pauxillulum, Ph. I, 1, 3 quartus casus, inquit Don. diminutionis; *paulum*, *paululum*, *pauxillum*, *pauxillulum*.

Pellicere, blandiendo inducere. Ph. I, 2, 18.

Pendere, Eun. V, 7, 20 suspensum verberari.

Peniculus, spongiae genus, quo mensas mundabant. Eun. IV, 7, 7.

Penus, est omne, quo vescuntur (s. cibo s. potione) homines. Eun. II, 3, 18.

Percellere, Eun. II, 3, 87 evertere.

Perspexe, pro *perspexisse*. Eun. V, 2, 61.

Pertendere, exsequi usque ad extremum. Eun. I, 1, 6.

Phormio, nomen parasiti ap. Apollodorum, απο της φορμιδος, a sportula viminea, obsonio ferendo inserviente, ut *obsonatorem* designet. Parasiti vero, velut servi, obsonabant; Plaut. Capt. III, 1, 14; Mil. III, 1, 71; eoque Gnatho Ter. Eun. II, 2, 26 sqq. se carum omnibus cupedinariis praedicat. cf. Casaub. ad Theophr. Char. II.

Phy, gr. φευ, papae. Interi. mirantis, uti illud *hui*. Ad. III, 4, 49.

Pistrilla, Ad. IV, 3, 31 dimin. a *pistrina* sc. taberna. Alias & *pistrinum* dicitur.

Pitissare, Heaut. III, 1, 48. al. *pytissare*. Convenit cum Graeco ap. Athenaeum διαπιτιζειν, εκπιτιζειν, paulatim de-

Puerum, Andr. II, 3, 26 quidquid peperiſſet Glycerium, ſine diſcrimine ſexus. Inde *puerpera.*

Punctum temporis, momentum. Ph. II, 2, 6.

Pura oratio, Heaut. prol. 46 h. e. cultior ſed tenuis, & ad uſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem demiſſa, leni comoediae apta, quae pure cogitata moreſque ſimplices exprimit. Eſt enim oratio magis in ſententiis, quam in verbis. cf. Andr. prol. 12.

Puto, reputo, cogito. Eun. IV, 2, 4. Heaut. III, 1, 76. Sic Virg. Aen. VI, 332 *multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.*

Q.

Quadrupedem conſtringito, Andr. V, 2, 24 h. e. manibus & pedibus ita inter ſe deligatis, ut quadrupes videatur, depreſſis ad pedes manibus, prono capite &c.

Quaeſo, quid hominis es? Lenior correptio eius, qui tardus ſit l. abſurdus. Heaut. IV, 5, 7.

Quaſi, fere. Heaut. I, 1, 93.

Qui, unde, quo pacto. Hec. II, 3, 6; III, 1, 8.

Quid tum poſtea. Idiotiſmus, quo prius dicta contemnuntur; crimina leviora habentur; aut aliud quid ſubeſſe ſuſpicantes interrogamus. Eun. II, 3, 78; IV, 2, 9 & 7, 23. Ad. IV, 6, 15. Hec. III, 5, 37.

R.

Raptio ad perſonam (Ad. III, 3, 2), *rapina* ad rem, *raptus* ad ſtuprum refertur. ex obſ. Don.

Recte--probe--pulchre, ſunt aſſentationis verba. Eun. IV, 7, 3 ſq.

Redduco, ſaepius metri cauſa adhibetur pro *reduco.*

Religio, Andr. V, 4, 39 diligentia, cautio, metus, ne falſa pro veris habeas.

Relliquum, ſ. *reliquum* Ph. I, 1, 3 reſiduum ex ratione, ſ. quod ſubducta ratione debetur; inde eſt *reliquari*, ex reliquiis rationum contrahere aes alienum; *reliquator.*

Remorari, Andr. IV, 4, 18 retardare. Et tranſitive & abſolute dicitur.

Res, pro re familiari ſ. bonis patrimonii. Andr. I, 5, 54. Eun. II, 2, 10. utilitas. Andr. III, 3, 14. uſus, commercium. Heaut. I, 1, 3. *Rem habere* cum aliquo, honeſtius dicitur, quam cum aliquo conſueſſe. Eun. I, 2, 39. Ad. IV,

Silicernium, Ad. IV, 3, 34. *Silicernios* (docet Fulgent. Expos. Serm. ant. 8) *dici voluerunt Senes incurvos, quasi iam sepulchrorum suorum silices adspicientes;* quod & placet Eugraphio. Donato videtur melius *Silicernium senex*, *qui iam iamque silentibus umbrisque cernendus sit.* Alias *silicernium* dicebantur dapes ab exsequiis oblatae Manibus, & super silicem sepulchri positae; unde Scal. ad Festum *silicernium* voluit dici eum, qui dignus erat, cui silicernium, coena feralis, apponeretur. Mittimus cetera, quae post Nonium, Festum, aliosque G. I. Vossius in Etym. Kirchmannus de funer. L. IV. Taubm. ad Plaut. II, 4, 44 & Gesnerus in thes. docte congessere.

Sino, Heaut. III, 5, 24 h. l. concedo, condono.

Solers, totus ad artes excultus. Eun. III, 2, 25.

Solidum corpus, firmum, non languescens. Eun. II, 3, 26. *Solidum gaudium*, plenum, integrum. Andr. IV, 1, 23. *Solidum beneficium*, Eun. V, 2, 32.

Sollicito, Andr. V, 3, 16 inquieto & contristo (ob huius amentiam). *Sollicitor*, perturbor. Hec. IV, 3, 54.

Solus, desertus. Eun. I, 2, 67. Ad. III, 1, 4. Ph. V, 9, 86. *Solus locus*, solitarius. Andr. II, 4, 3. *Sola mulier*, sine auxilio, ac per hoc deserta. Andr. II, 3, 7. *Solitudo*, Andr. I, 5, 56.

Sordidata & sordida, Heaut. II, 2, 56. Illud ad vestes refertur, hoc ad ipsam illuvie immundam.

Spatium, mora. Hec. III, 5, 14.

Sperare, Andr. II, 3, 21 h. l. timere. Westerh. h. l. absurdus.

Stataria (*comoedia*), Heaut. prol. 36 h. e. quieta, lenis; cf. Cic. Brut. 30 & 68. Opponitur *motoriae* s. laboriosae (quae ib. v. 37–40 explicatur). Sic quidem Don. Prolegom. ad Ad. explicat, facitque etiam ex utroque mixtum genus tertium, in quo essent loci & statarii & motorii.

Stolidus, stultus; excors. Heaut. III, 2, 35.

Studium, perpetua cupiditas. Hec. II, 1, 5.

Studium musicum, Heaut. prol. 23, h. l. poesis comica. cf. Hec. prol. alter 15 & 38. Ph. prol. 18. Musica & alias poesin generatim notat, indeque omne studium humanitatis, cuius illa pars habebatur.

Stultus, ignarus, imperitus. Eun. II, 2, 1.

Subagitare, Heaut. III, 3, 6. Al. *subigitare*. Sed promiscua verba sunt, alterum vetustius, alterum recentius. Plaut. Mil.

incentiva cantici; dein ad varietatem & luxuriam cantus accessit sinistra s. laeva, acutioris soni, quae succentiva erat, quod Varro de R. R. L. I, c. 2 docet, dum pastionem & agriculturam comparat: *Certe, inquit Fundanius, aliud pastio, & aliud agricultura, sed affinis, & ut* dextera tibia *alia, quam* sinistra; *ita ut tamen sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum* incentiva, *altera* succentiva. *Et quidem licet adiicias, inquam, pastorum vitam esse* incentivam, *agricolarum* succentivam, *auctore doctissimo homine Dicaearcho, qui--ostendit--inferiore gradu aetatis susceptam agriculturam. Quocirca &* succinit *pastorali, quod est* inferior, *ut* tibia sinistra *a dextrae foraminibus.* Hactenus Varro. Dextera igitur *incinebat* canticum, sinistra *succinebat;* & his *accinere* dicebatur, qui canticum pronuntiabat. In Eunucho canebatur *tibiis duabus dextra & sinistra.* Sed Heautont. secundum agebatur *duabus dexteris*, qui erat modus Dorius, gravior.

Tibiae pares erant, quae pari modulatione compositae erant s. aequales habebant cavernas; *impares,* quae inaequales habebant cavernas s. foramina, eoque & dexterae sonos graviores, & sinistrae acutiores uno spiritu animatae s. inflatae edebant. Tibiae impares etiam *Phrygiae* dicebantur; de quibus Virgil. Aen. IX, 618 *Biforem dat tibia cantum;* & Servius ad h. l. (ex ed. Ven. 1534 p. 271, b) Biforem: *Bissonum, imparem. et servavit* eis (sc. Phrygibus) *tibiarum suarum naturam. Tibiae aut Serranae* [l. Sarranae] *dicuntur, quae sunt* pares, *& aequales habent cavernas, aut* Phrygiae, *quae impares sunt s. inaequales habent cavernas. Ergo* biforem, *dissonum, dissimilem: non enim sunt pari modulatione compositae. Ut enim ait Varro: Tibia Phrygia dextra unum habet foramen; sinistra duo: quorum unum, acutum sonum habet; alterum gravem.* hanc Phrygiam inventam refert Apuleius Florid. 3 ab Hyagni, Phryge, Marsyae parente ac praeceptore: *qui primus duas tibias uno spiritu animavit, primus laevis & dextris foraminibus, acuto tinnitu, gravi bombo concentum musicum miscuit.* Hinc apparet, tibias impares fuisse coniunctas in unam, ac reddidisse utriusque, & dexterae, & sinistrae sonos. Omnes vero tibiae ab initio foramine pauco erant, ut Hor. A. P. v. 212 dicit; dein auctiores evasere. Heautontimorumenos primum acta, *tibiis imparibus;* pariterque Phormio.

Tibiae Lydiae; Sarranae. Illas cum *dexteris* componit Don. has cum *sinistris.* Adelphorum titulus vulgo tantum habet *Tibiis Sarranis.* Sed Don. in praef. adnotat: *Modulata est au-*

Venuſtatis plenior, Hec. V, 4, 9 h. e. felicior in amore ſ. a Venere favente; cui contrarium eſt *invenuſtus* Andr. I, 5, 11.

Verbenae, ſunt herbae frondeſque feſtae, ad aras coronandas. Andr. IV, 4, 5.

Verbum, Hec. III, 3, 12 nuntius, h. l. boni; uti Andr. I, 5, 6 mali. Alias & *verbum* notat orationem ſ. ſententiam, proverbium. Andr. II, 5, 15; V, 3, 14. Eun. I, 2, 95; IV, 5, 6. Ad. V, 1, 17 & 6, 29. *Verba commutare*, altercari; *unum*, Andr. II, 4, 8; *tria*, Ph. IV, 3, 33.

Verus vultus, nativus ſ. ſincerus, qui animum oſtendit; non fictus aut ſimulatus. Andr. V, 1, 20. *color verus*, Eun. II, 2, 26.

Victus, coactus. Hec. IV, 1, 13.

Vietus, mollis, ſine vi inflexus, rugoſus; a *vieo*, inflecto [unde *vimen* eſt] Eun. IV, 4, 21.

Voſtrarum, veſtrum. Hec. II, 1, 43.

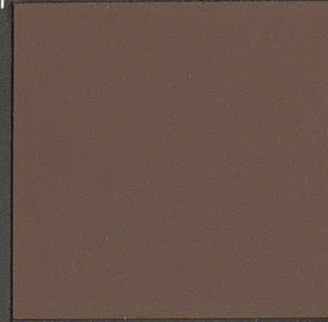
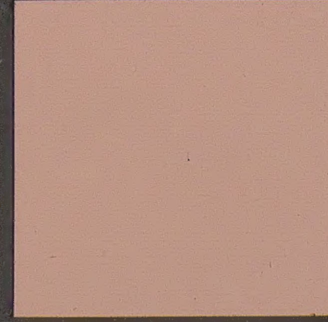
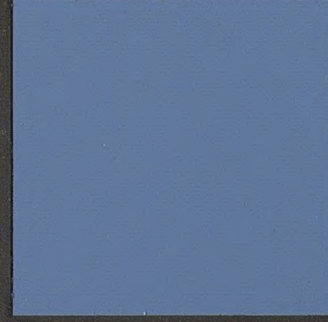
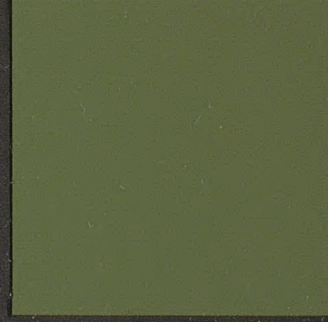
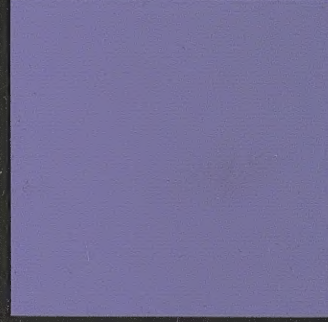
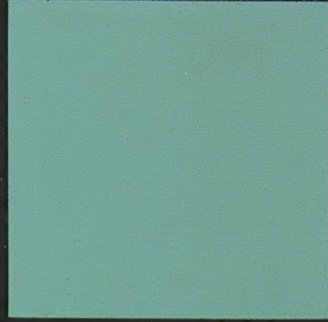
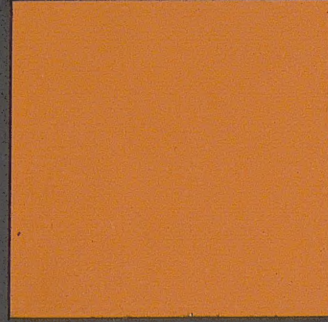
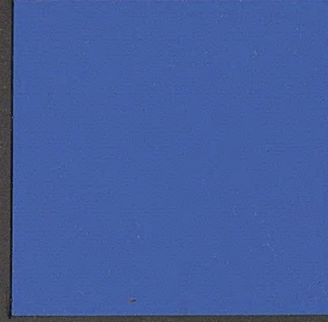
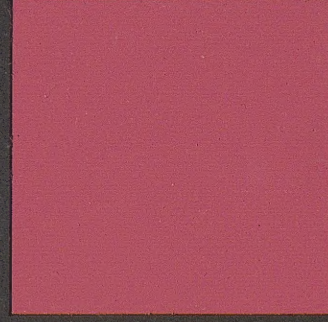
Vultus, vid. ſub *forma* & *verus*.

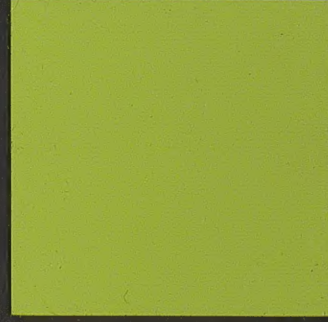
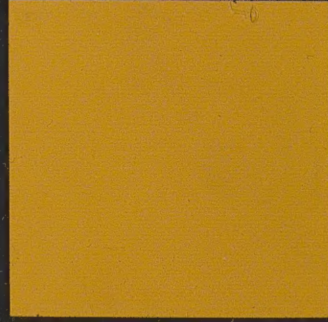
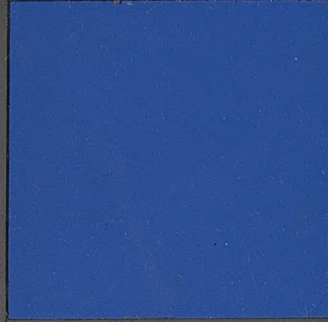
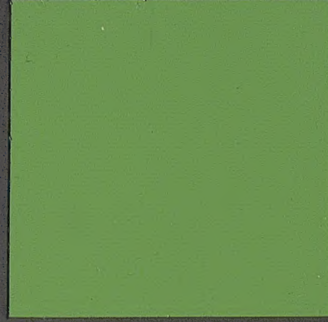
FINIS.

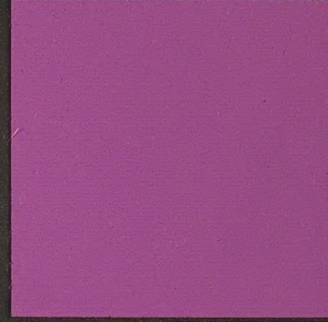
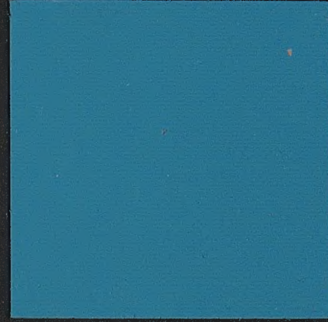
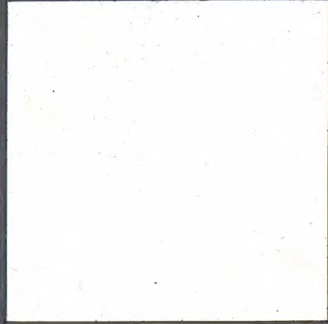
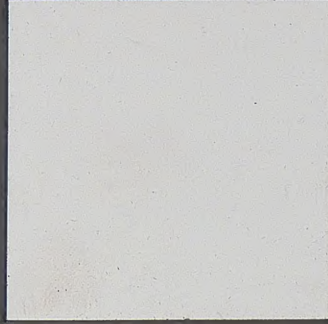
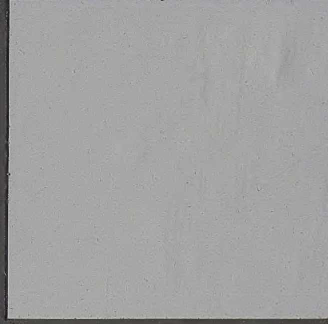
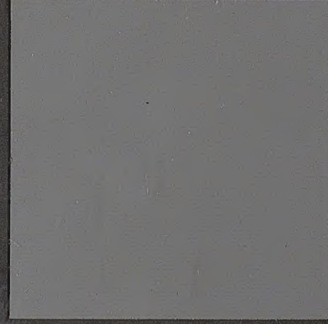
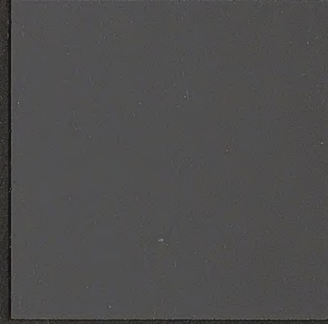

V. II.

colorchecker CLASSIC

calibrite

mm